ЖАҢА ӨМІР

يېڭى ھايات

ЙЕҢИ һАЯТ

1993
ژىل
6
فېۋرال
شەنبە
№5
(3659)

ئەركىن باھا

ئانا يۇرتۇڭ
ئامان بولسا،
رەڭگى-رويۇڭ
سامان بولماس

گېزىت 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي ھەپتىلىك گېزىت

بۇ كۈن جۇمھۇرىيەت تارىخىغا كىرىدۇ

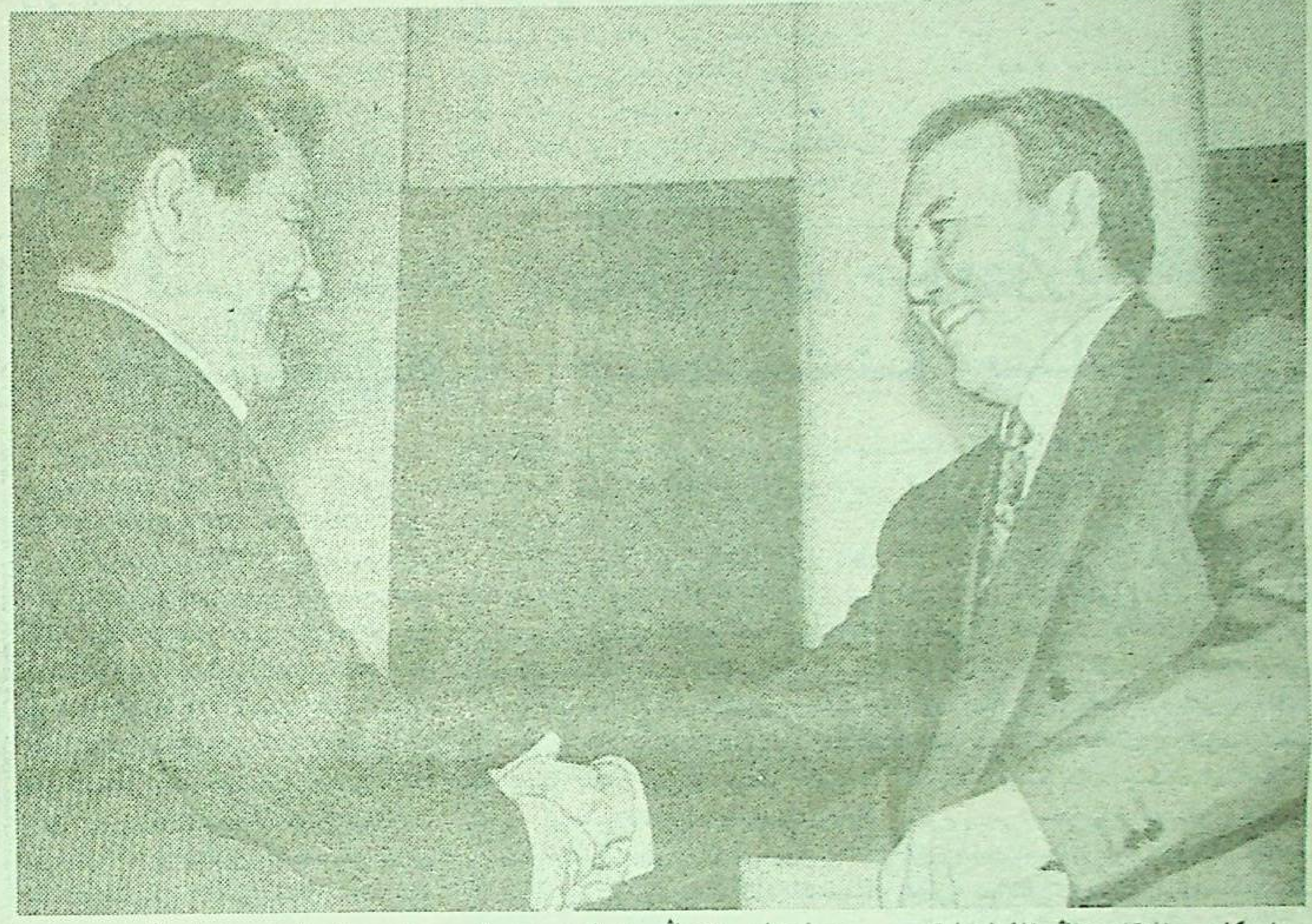

بۇ كۈنى ئاتقان تاڭ ئالمۇتىلىق-لارنى ئوزىنىڭ قۇياشلىق، ئىسسىق ۋە يارقىن يورۇغى بىلەن قارشى ئال-دى. يېقىنقى سائەتلاردا پارلامېنت ئويىدە ئادەتتىن تاشقىرى ۋاقىە يۈز بېرىدىغانلىقىنى تەبەئىمۇ چۈشەنگەن-دەك بولدى. پارلامېنت ئويىدە ھەقىقەتەنمۇ تارىخىي ۋاقىە يۈز بەردى.

28- يانۋار مۇستەقىل قازاقىس-تاننىڭ تارىخىدا ئۇنىڭ دەسلەپكى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ ئاساسىي قانۇ-نىنىڭ قوبۇل قىلىنغان كۈنى سۈپىتى-دە كىرىدۇ. ئۇ ھازىرقى ئېغىر ۋاقىت-تا ھەممىمىزگە، يېڭىلانغان جۇمھۇرى-يەتنىڭ بارلىق پۇخرالىرىغا ئېغىرچە-لىقنى يېڭىش، ئادالەتلىك جە-مىيەتنى ۋە ھەقىقىي ئىنسان ھاياتىنى پىداكارانە ئەمگەك بىلەن قۇرۇشتا ئۆزاق ژىللارغا بەلگۈلەنگەن يوللارنى نىشان قىلىپ بېرىدۇ.

ھە، ئەڭ موشۇ كۈنى دېپۇتاتلار كونستىتۇتسىيە ئۈستىدىكى ئۇزاققا سوزۇلغان ۋە قىيىن ئىشنى ئاياقلاش-تۇردى، ئۇنىڭغا يۇتكۇل جۇمھۇرى-يەت قاتناشتى دېسەكمۇ ئاشۇرۇپ ئېيتقان بولمايمىز. ئەڭ موشۇ كۈنى پارلامېنتارىيلار ئاساسىي قانۇننى تو-لۇق قوبۇل قىلىش ئۈچۈن بىر ئې-غىزدىن ئاۋاز بەردى.

كەچقۇرۇنلۇغى ئالىي كېڭەشنىڭ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇت-سىيەسىنىڭ قوبۇل قىلىنىشىغا بېغىش-لانغان تەنتەنىلىك مەجلىسى بولۇپ ئوتتى.

ئالىي كېڭەش رەئىسى سېرىكبول-سىن ئەبدىلدىن ئۇنى كىرىشمە سوز بىلەن ئاچتى.

جۇمھۇرىيەتنىڭ دولەت شېرى ياڭرىدى.

پارلامېنت رەھبىرى پرېزىدېنت نۇر-سۇلتان نازاربايېۋقا قازاقىستان يېڭى ئاساسىي قانۇنىنىڭ ئەسلى نۇسخىسى-نى تاپشۇردى ۋە ئۇنىڭغا سوز بەر-دى.

ھازىرلا ھەقىقەتەنمۇ تارىخىي ھوج-جەت- قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دەسلەپكى كونستىتۇتسىيەسى قوبۇل قىلىندى، دېدى دولەت رەھبىرى. ئۇ بارلىق قازاقىستانلىقلارنى، ئۇنىڭ بار-لىق پۇخرالىرىنى ھەقىقەتەنمۇ جۇمھ-ۇرىيەت ئۈچۈن شانلىق كۈن بىلەن تەبرىكلەپ، موشۇنىڭ بىلەن دولەت سۈپىتىدە تىكلىنىش ئۈچۈن ھوقۇق بازىسىنى قۇرۇشنىڭ، مىللەت مۇس-تەقىللىگىنى تەمىنلەشنىڭ، سۆيەت جەھەتتىن يېڭى باسقۇچقا كوچۇش-نىڭ، پۇخرالار ھوقۇقىنىڭ ۋە ئەركىن-لىگىنىڭ ھەقىقىي كاپالىتىنىڭ، دېموك-راتىك جەمىيەتنى ۋە ھوقۇق دولىتىنى قۇرۇشتىكى ئىستىقبالدىكى ئويلارنىڭ ئىش يۈزىدە ئەمەلگە ئېشىشىنىڭ ئا-ساسى سېلىنغانلىقىنى تەكىتلىدى.

پرېزىدېنت خەلىق دېپۇتاتلىرىغا، ھوقۇق ساھاسىدىكى مۇتەخەسسى-لەرگە، چەت ئەللىك دوستلارغا، جۇم-ھۇرىيەتنىڭ يېڭى كونستىتۇتسىيە-سىنى ئىشلەپ چىقىشقا ئاكتىپ قات-ناشقان قازاقىستانلىقلارغا مىننەتدار-لىق ۋە تەشەككۇر ئىزھار قىلدى.

ئىككى ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىت دا-ۋاملاشقان چوڭ ۋە مۇرەككەپ ئىش ئاياقلاشتى، دەپ داۋاملاشتۇردى سو-زىنى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ. ئۇ جۇم-ھۇرىيەتنىڭ دولەت مۇستەقىللىگىنى مۇستەھكەملەش، ئۇنىڭ ئىجتىمائىي جەھەتتىن نىشان قىلىنغان بازار ئىقتى-سادىغا كوچۇش، سۆيەت جەھەت-تىن يېڭى قانۇننى شەكىللەندۈرۈش زورۇرىيىتى بىلەن ھاجەت بولدى. كونستىتۇتسىيە دولەتنىڭ، ئۇنىڭ ئىنستىتۇتلىرىنىڭ ئۇراقلىقىنىڭ ھو-قۇق كاپالىتى، جەمىيەتنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشنىڭ كۈچكە ئىگە ھوقۇق ئاساسى سۈپىتىدە كوزدە تۇتۇلدى. بۇ باسقۇچتا قويۇلغان ۋەزىپىلەر تولۇغى بىلەن قولغا كەلتۈرۈلدى دەپ تولۇق ئاساس بىلەن ئېيتىشقا بولى-دۇ.

كونستىتۇتسىيەنىڭ قوبۇل قىلىنى-شى بىلەن قازاقىستاننىڭ خەلىق ئارا مەيدانىمۇ مەۋقەسىنىڭ مۇستەھكەم-لىنىدىغانلىقى سوزسىز. بۇنىڭغا باغ-لىق شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، لاي-ھىنى تەييارلاشنىڭ بىرىنچىدا دولەت تۈزۈمى، باشقا مەملىكەتلەردىكى پۇخ-رالىق بىر قاتاردا ئىنساننىڭ ھوقۇق ۋە ئەركىنلىگى ساھاسىدىكى خەلىق ئارا ھوقۇقنىڭ ئومۇمىي پرىنسىپلى-رى تولۇق دەرىجىدە ھېساپقا ئېلىن-دى.

بۇنىڭدىن كېيىن بىزنىڭ كوپ مىل-لەتلىك خەلقىمىزنىڭ يېڭى كونستى-تۇتسىيە بويىچە ياشاپ، ئىشلەش ۋاق-تى باشلىنىدۇ.

كونستىتۇتسىيە نورمىلىرىنىڭ بار-لىق ئىشلەش پوتېنسىيالىنىڭ ئەمەلىي ئېچىلىشى كوپ جەھەتتىن بارلىق پۇخرالارنىڭ، ھەر قايسىمىزنىڭ ئا-ساسىي قانۇندا كورسىتىلگەن ئىنسانى پەرۋەرلىك ئىدىيەلەرگە قانچىلىك دە-رىجىدە مەخسەتچانلىق ۋە جىددىي ئەمەل قىلىشىمىزغا، ئۇنىڭ روھى بى-لەن ھەر بىر سوزىگە قانچىلىك دەر-جىدە رىئايە قىلىشىمىزغا باغلىق بو-لىدۇ، دەپ تەكىتلىدى دولەت رەھبە-رى. موشۇنداق يونىلىشتە كونستى-تۇتسىيە پەقەت قەغەز يۈزىدىلا قال-مايدۇ، بەلكى تەرەققىياتنىڭ ۋە گۈل-لىنىشىنىڭ كۈچلۈك ئامىلى بولىدۇ.

پۇخرالارنىڭ جەمىيەت ھاياتىغا ئاكتىپ ۋە كەڭ قاتنىشىشىنىڭ مۇھىم شەرتى، سىياسىي پارتىيەلەرنىڭ، ئام-مىۋى ھەرىكەتلەرنىڭ، دىنىي ۋە باش-قىمۇ بىرلەشمىلەرنىڭ شەكىللىنىش ۋە ئىشلەش ھوقۇقىي ئاساسلىرىنى كون-ستىتۇتسىيەلىك مۇستەھكەملەش بو-ۋۇپ ھېساپلىنىدۇ. بۇنىڭدا جەمىيەت-نىڭ ئىشەنچسىز دولەتلەشتۈرۈلۈشى-گە ھەر قانداق بىرلەشمىلەر ياكى شەخسلەر تەرىپىدىن قىلىنىدىغان، ئۇ-لارنىڭ جەمىيەتنىڭ مىللىي ياكى قات-لام توپلىرىغا تەئەللۇق قىلىدىغان قەتئىي نەزەر، ئېكستىرېمىزمغا ئىشەشلىك تو-سالغۇ قويۇش كوزدە تۇتۇلغان.

مۇۋاپىق ئىجتىمائىي- ئىقتىسا-دىي بازىسىز دولەتنىڭ ئوز زىممىسى-گە ئالغان مەجبۇرىيەتلىرىنى تورۇن-لىشى ناھايىتى ئېغىر. شۇ نەرسە مۇ-ھىمكى، كونستىتۇتسىيەدە بازار مۇنا-سىۋەتلىرىنى، مۇلۈكچىلىكنىڭ باشقى-مۇ شەكىللىرىنى تەرەققىي ئەتكۈ-

(ئاخىرى 2-بەتتە)

قايرات بۇرابايېۋ ئالغىر ناھىيە-سى «ئالمۇتا» كولخوزىنىڭ ياش چو-پانلىرىنىڭ بىرى. ئۇ ئاتا كەسپى-قويچى بولۇشنى مەخسەت قىلغان ھالدا ئېگىلىكتىن بىر ئوتار قوي ئې-لىپ، ئايرىم ئېقىشقا باشلىدى. ھازىر ئۇنىڭ ئوتارىدا 600 توخلا بار. ياش چوپان مال قىشلىتىشنى مۇۋاپىقىيەت-لىك ئوتكۈزمەكتە.

سۈرەتتە: ياش چوپان قايرات بۇ-رابايېۋ.

ن. قىزاتوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

بۈگۈن جۇمھۇرىيەت تارىخىغا كىرىدۇ

(ئاخىرى، بېشى 1-بەتتە)
رۇش ئۈچۈن ھاجەت ۋە مۇستەھكەم ئاساسى سېلىندى.

دۆلەت ھاكىمىيىتىنى قانۇنى ئىجرائىي ۋە سوت تۈرلىرىگە بۆلۈش پرىنسىپىنى كونستىتۇتسىيەلىك مۇستەھكەملەش ھەققەتەنمۇ چوڭ ئۇتۇق بولدى. ئۇنىڭغا مۇۋاپىق دۆلەت ئورگانلىرى ئۆزىنىڭ ۋاكالىتى دائىرىسىدە مۇستەقىل، ئۆز ئارا سىياسىيلىق ۋە تەڭپۇڭلۇق سىستېمىسىنى پايدىلىنىش بىلەن ھەرىكەت قىلىدۇ. بۇ ھەر قانداق دۆلەت ئورگانىنى «بىلىش ياكى ئالىي» بولۇش ئىمكانىيىتىنى رەت قىلىدۇ. شۇڭلا بىلەن بىر قاتاردا، بىز بىر پۈتۈن دۆلەت ھاكىمىيىتىنىڭ ئۈچ تارمىقىنىڭ دائىم شەكىللىك بىرلىك پرىنسىپلىرىنى بۇنىڭدىن كېيىنمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈشىمىز ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈشىمىز، ئۇلارنىڭ ئىشلەش ئەتېجدارلىقىنى ئەمىنلەيمىز.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ھوقۇق دۆلىتىنى قۇرۇش يولىغا يېڭىدىن ئۇرۇۋاتىدۇ، دېدى پرېزىدېنت سۆزىنى بىر نەچچە ئون يىل داۋامىدا موشۇ داۋاملاشتۇرۇپ، ئېھتىمال، ئۇ يەنە ئىشنى داۋاملاشتۇرىدۇ. بىز بۇ جەمىيەتنىڭ قانۇنى بازىسىنى ياراتىش ئۈچۈن دىققەتنىمۇ ئۇ كۈچ، غەيرەتىمىزنى ئىشقا ئۇيغۇنلاشتۇرۇشىمىز كېرەك. قوبۇل قىلىنغان قانۇنلار سۈپىتىنى ئاشۇرۇشقا ئۇرالىق غەمخورلۇق قىلىشىمىز كېرەك.

قانۇن چىقىرىش جەريانىنى توپ ئاساسى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئالاھىدە مۇھىم ۋە ئەمەلىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇۋاتىدۇ. ئۇ ھوقۇق ھوجەجەتلىرىنى قوبۇل قىلىش زورۇرىيىتىنى سالاھىيەتلىك ئاساسى قىلغان ھالدا ۋە قانۇن، لايىھەلىرى مۇھاكىمە قىلىشتا ئاھالىنىڭ كەڭ قاتنىشىشى بىلەن ئىستىقبالىق پىلان ئاساسىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى لازىم.

كونستىتۇتسىيەنىڭ باشقا بارلىق قانۇنلار ئالدىدا ئۈتتۈر تەسىر قىلىش ۋە ئۇستۇنلۇككە ئىگە بولۇش پرىنسىپىنى تەستىقلەش، ئەمەلگە ئاشۇرۇش بىزنىڭ مۇھىم ۋەزىپىمىز. بۇنىڭغا باغلىق قانۇنىيلىقنى ۋە ھوقۇق - تەرتىپنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەيدىغان مېخانىزملارنى كۈچەيتىشكە قارىتىلغان ھوقۇق ئىسلاھىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىكى چوڭ ئەتېجدارلىقنى قولغا كەلتۈرۈش مەسىلىرىگە دىققەتنى ئاغدۇرۇش ھاجەت بولىدۇ. قانۇنلاردا كونستىتۇتسىيەلىك قائىدىلەر تولۇق ساقلىنىشى ئۈچۈن، ئەدلىيە مەمۇرىي ۋە باشقىمۇ نورماتىۋلىق، ھوجەجەتلەردە كۆپچىلىك ئىگە قانۇنغا قارشى كەلمەسلىكى ئۈچۈن ئازارەت سىستېمىسىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش كونسېپتۇئال ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇۋاتىدۇ.

شۇ لەرسىنى ئېنىق چۈشىنىش كېرەككى، جەمىيەتلىك مۇناسىۋەتلەردىكى، پسىخولوگىيەدىكى ئۆزگىرىشلەر ئەتىگەن ياكى كەچ بولسۇن كونستىتۇتسىيەلىك نورمىلارنى مۇكەممەللەشتۈرۈش زورۇرىيىتىگە ئېلىپ كېلىدۇ، دېدى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ. بۇ تەبىي جەريان. ئاساسىي قانۇن- بىزنىڭ ھاياتىمىزنىڭ، ئۇمۇمىي مۇئامىلىرىمىزنىڭ ئۆزىگە خاس ئەينىكىدۇر، ئۇلارنى بىردىنلا ھەل قىلىش مۇمكىنمۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىن ۋاقىت تەلىۋىگە بولا بەزى بىر كونستىتۇتسىيەلىك نورمىلارنى ئېنىقلاشقا قايتىپ كېلىشكە توغرا كېلىدۇ.

قوبۇل قىلىنغان ئاساسىي قانۇن، دەپ داۋاملاشتۇردى سۆزىنى پرېزىدېنت، قازاقىستاندا ياشايدىغان بارلىق مىللەتلەرنى ۋە خەلقلەرنى، ئۇنىڭ بارلىق پۇخرالىرىنى يېتىشتۈرۈش ئۈچۈن ياخشى ئىمكانىيەت يارىتىدۇ. ئۇ ئادەملەرنىڭ ھايات ھەقىقىتىنى، ئۇلارنىڭ كۆز قارىشىنى، قانۇن چىقىرىش جەريانىنى چۈشىنىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاساسىي قانۇننى تەستىقلىگەن قازاقىستان خەلقى دەپ ئىشەنچلىك ئېيتىشقا بولىدۇ. بىرگە جەمىيەتتە رازىمەنلىك، ئۆز ئارا چۈشىنىش ۋە ھەمكارلىشىش كەيپىياتىنى ئېخمۇ مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ھازىرقى ۋەزىيەتنى پايدىلىنىش كېرەك.

سۆزىنىڭ ئاخىرىدا دۆلەت رەھبىرى مۇستەقىل دېموكراتىك دۆلەت- قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېڭى ۋە دەسلەپكى كونستىتۇتسىيەسى خەلقنىڭ پاراۋەنلىكى ۋە گۈللىنىشى ئۈچۈن تولۇق دەرىجىدە ئىشلىشى ئۈچۈن تىلەكنى ئېيتتى.

ئاندىن كېيىن سېرىكبولسىن ئەبدىلدىن قازاقىستان س س رنىڭ 1978- يىلدىكى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ ئەسلى نۇسخا تېكىستىنى جۇمھۇرىيەتنىڭ مەركىزىي دۆلەت مۇزېيىنىڭ دىرېكتورى رايخان قوسمانبېتوۋاغا مەڭگۈ ساقلاشقا تاپشۇردى.

تەنتەنىلىك مەجلىس يېپىق دەپ ئېلان قىلىندى، ژىغىننىڭ ئاخىرىدا دۆلەت شېئىرى ياڭرىدى.

(قاز تاگ).

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ

توختامى

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ «1992- 1995- يىللاردا پېنسىيەگە چىقىدىغان شەخسلەرنى ئىجتىمائىي جەھەتتىن ھىمايە قىلىش بويىچە قوشۇمچە چارىلەر توغرىلىق» توختامغا ئۆزگىرىشلەرنى كىرگۈزۈش ھەققىدە

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالىي كېڭىشى توختام قىلىدۇ:

1993- يىلى پېنسىيەگە چىقىدىغان شەخسلەرنىڭ مەنپەئىتىنى ھىمايە قىلىش مەخسىتىدە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ 1992- يىلى 18- يانۋاردىكى 12-1164№ «1992- 1995- يىللاردا پېنسىيەگە چىقىدىغان شەخسلەرنى ئىجتىمائىي جەھەتتىن ھىمايە قىلىش بويىچە قوشۇمچە چارىلەر توغرىلىق» توختامىغا ئۆزگىرىشلەر كىرگۈزۈلسۇن ۋە 1993- يىلى پېنسىيەگە چىقىدىغان شەخسلەرنىڭ پېنسىيە مىقدارىنى بەلگۈلەشتە خادىملارنىڭ ئوتتۇرا ئىش ھەققى ئۇلارنىڭ ئون ئىككى ئاي ئىچىدە ئىشلىگەن ئىشى بويىچە بەلگۈلەنسۇن.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ رەئىسى
س. ئەبدىلدىن.
ئالمۇتا شەھرى، 1993-يىل، 15-يانۋار.

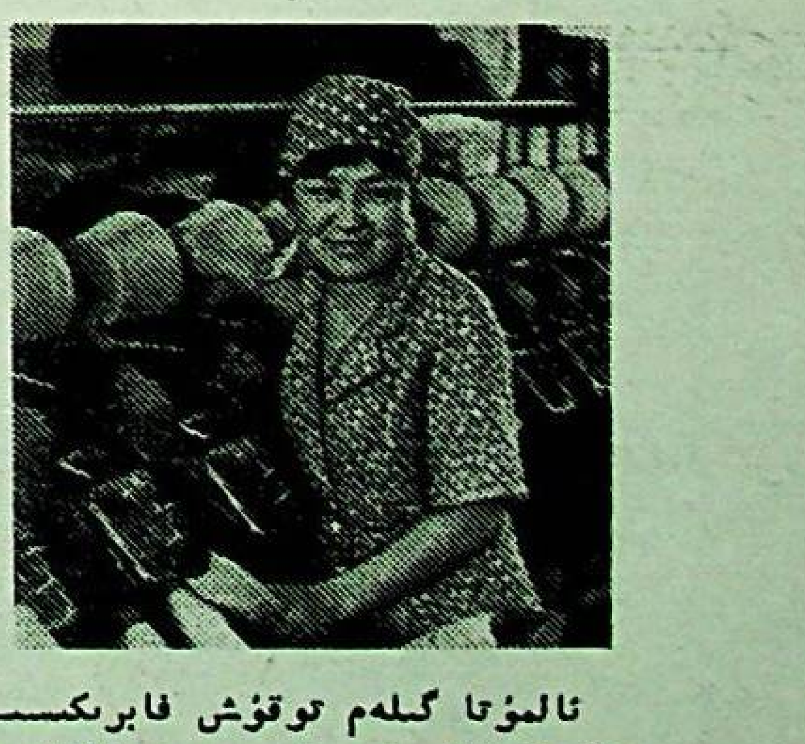

ئالمۇتا گىلەم توقۇش فابرىكىنىڭ كوللېكتىۋى ئۆز مەھسۇلاتلىرى بىلەن جۇمھۇرىيەت ئاھالىسىنىڭ ياخشى ئىنكاسىغا ئىگە بولماقتا.

سۈرەتلەردە: 1. تەييارلاش سېخىنىڭ ۋىپ ئېگىرگۈچىسى ۋۇماغاي بېيسېنوۋا. 2. توقۇمىچى ب. ۋانبولسوۋا كۈندىلىك نورمىسى 400-450 كىلوگرامم ۋىپ توقۇپ، باشقىلارغا ئۈلگە بولماقتا. 3. ئا. ئايزابېكوۋا كۈنىگە 65- 70 مېتر گىلەم توقۇۋاتىدۇ.

ن. قىزالوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

قىرغىزستان ئۇيغۇرلىرى جۇمھۇرىيەتلىك «ئىتتىپاق» جەمىيىتىنىڭ بىلدۈرۈشى

ك س ج ئى نىڭ تاشقى ۋە ئىچكى سىياسىتىنىڭ ئۆزگىرىشى نەتىجىسىدە، دېموكراتىيەنىڭ كەڭ قانات يېيىشى بىلەن، ئۇنىڭ تەركىۋىدىكى بارلىق جۇمھۇرىيەتلەر ئۆز مۇستەقىللىكىگە ئىگە بولدى. شۇ قاتاردا ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە قازاقىستاندا ياشاۋاتقان بىز، ئۇيغۇرلارمۇ ئۆزىمىزنىڭ مىللىي مەدەنىيەت مەركەزلىرىنى قۇرۇپ، يوقاپ كېتىش دەرىجىسىگە يېتىپ قالغان ئۆرپ-ئادەت، رەسمىي-قائىدىلىرىمىز بىلەن مىللىي مەدەنىيىتىمىزنى ئانا تىلىمىزنى قايتىدىن تىكلەشكە يۈزلەندۇق.

بۇ جەرياندا زامان تەقەزاسى ۋە خەلقنىڭ ئەسلى ۋەتىنى ئۇيغۇرىستانى (شەرقىي تۈركىستانى) خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىدىن ئازات قىلىش مەخسىتىدە ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى، خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى ئوخشاش يەنە بىر قانچە رەسمىي سىياسىي تەشكىلاتلار مۇ مەيدانغا چىقىشقا باشلىدى. ھەر قايسىنىڭ ئۆز ئالدىغا قوبۇل قىلغان نىزامنامە، پروگراممىلىرىدىكى ئايرىم ئوخشىماسلىقلاردىن قەتئىي نەزەر، كۆز قاراش، مەخسەت ئىشالىنىڭ بىر ئېكەنلىكىدە گۇمان يوق. ئايرىم كېلىشمەسلىكلەر بولسا بۇ پەقەت تىكلىنىش، ئويغىنىش جەريانىدا جەمىيەتتە يۈز بېرىدىغان تەبىي ھالەتتۇر. شۇ سەۋەپ ئەشۇ كېلىشمەسلىكلەرگە چەك قويۇپ، خەلقىمىزنى بىرلەشتۈرۈپ، ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، باشقا قېرىنداش خەلقلەر بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋەتلىرىنى كۈچەيتىش مەخسىتىدە بىز قازاقىستان، قىرغىزستان، ئۆزبېكىستان قاتارلىق جۇمھۇرىيەتلەردىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيەتلىرى بىرلىشىپ، 1992- يىلى 25- يانۋاردا ئالمۇتىدا ئوتكۈزگەن بىرىنچى قۇرۇلتىيىمىزدا جۇمھۇرىيەتلەر ئارا ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقىنى (ئاسسوتسىئاتسىيەسىنى) قۇرۇپ، ئۇنىڭ پرېزىدېنتى بىلەن 25 كىشىدىن ئىبارەت دائىمىي كېڭەش ھەيئىتىنى سايلىغان ئىدۇق. لېكىن مەزكۇر ئىتتىپاقنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامەبەردىيېۋ بىزنىڭ مەۋقەمىزدىن ئېلىپ قارىغاندا ئۆز ۋەزىپىسىنىڭ ھوددىسىدىن چىقالمىدى:

1. ئىتتىپاق قۇرۇلغىنىغا بىر يىل بولدى. بۈگۈنكى كۈنگە قەدەر، بىز بىر نەچچە قېتىم بىلدۈرگەن بولساقمۇ، (ئۇزىنىڭ بىر- ئىككى قېتىم ئايرىم مەسىلىلەر بىلەن كېلىپ كەتكىنىنى ھېساپقا ئالمىغاندا) قىرغىزستان جامائىتى بىلەن بىرەر قېتىم ئۇچرىشىپ، ئۇنىڭ قانداق مۇئەممالىرىنىڭ بار ئېكەنلىكىگە چوڭقۇرلۇق يوق.

2. «نوۋوي ۋرېمە» ژۇرنالىنىڭ 1992- يىلى №26 سانىدا ئېلان قىلىنغان ئىنتېرۋيۇسىدا، بىزنىڭ باشقا قېرىنداش خەلقلەر بىلەن بولغان دوستلۇق مۇناسىۋەتلىرىمىزنى مۇستەھكەملەشنىڭ ئورنىغا، زەئىپلەشتۈرۈشكە يول قويغان.

3. ئوتكەن يىلى ئالمۇتىنىڭ كورنىي- گىگانت مەلىسىدە ئاسسوتسىئاتسىيەنىڭ پرېزىدېنتى ئۆزىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن قازاقىستان، قىرغىزستان، ئۆزبېكىستان مەدەنىيەت تەشكىلاتلىرىنىڭ، ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى، خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى ۋە لوبنور يولۇمى باشلىقلىرىنىڭ بىرلىشىپ ئۆتكۈزگەن ئۇيغۇنلاشتۇرۇش كېڭىشىنىڭ قارارىنى ئورۇنلىمىدى.

4. تۈركىيەدە ئوتكۈزۈلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ خەلق ئارا قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىش جەريانىدا پرېزىدېنت سۆپىتىدە ئۆزىگە تەۋەلىك ئۈچ جۇمھۇرىيەتتىكى قۇرۇلتاي ۋەكىللىرىگە ئېگىدارچىلىق قىلىشنىڭ ئورنىغا، ئايرىم شەخسلەرنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ، ئۆز ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشتىن باش تارتتى.

5. ئىستانبۇلدا ئوتكەن قۇرۇلتاينىڭ روھىنى خەلققە يەتكۈزۈش مەسىلىسىدە، مۇستەقىل دۆلەتلەر ئارا ئۇيغۇر ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى سۆپىتىدە قەتئىي مەۋقەدە تۇرۇپ، مەزكۇر قۇرۇلتايغا قاتناشقۇچىلارنىڭ ھەممىسىنى توپلاپ، خەلق ئالدىغا بىرگە ئېلىپ چىقالمىغانلىقى سەۋەۋىدىن، بۈگۈنكى كۈنلۈكتە، قۇرۇلتاينىڭ روھىنى يەتكۈزۈش مەسىلىسىدە كېلىپ چىقىۋاتقان بۆلۈنۈشلەرگە سەۋەپ بولدى.

6. جەمىيىتىمىزدىكى بارلىق تەشكىلاتلارنى ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ، خەلقىمىزنى ئىتتىپاق قىلىپ، بىرلەشتۈرۈش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ خالىس مەيداندا تۇرۇشىنىڭ لازىملىقىنى ئۇنتۇپ قالدى، يەنە شۇ ئالمۇتىدىكى ئايرىم شەخسلەرنىڭ تەسىرىدىن چىقالماي، خەلقىمىزنى بىرلەشتۈرۈشنىڭ ئورنىغا، بولا گۇنچىلىك سېلىش خۇۋۇپىغا ئوتكەنلىكى، ھەتتا ئۇزىنىڭ بىقىنىدىكى قازاقىستان جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى بىلەن بىرلىكتە كېلەلمىگەنلىكى بىزنى ئەنسىرىتىدۇ.

شۇ سەۋەپتىن، ژۇقۇرىدىكى فاكتلارغا ئاساسەن، بىز قىرغىزستان جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر «ئىتتىپاق» جەمىيىتى، ئوتتۇرا ئازىيە ۋە قازاقىستان ئۇيغۇرلىرى ئىتتىپاقىنىڭ تەسىسچىلىرىنىڭ بىرى سۈپىتىمىزدە ئۇنىڭ نۆۋەتسىز قۇرۇلتىيىنى يېقىن ئارىدا، ئىككى جۇمھۇرىيەتنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىشكېك شەھىرىدە چاقىرىشنى قەتئىي تەلەپ قىلىمىز. قالغان گەپلەر شۇ يەردە بولۇشى لازىم!

ن. كەنجىيېۋ،
ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە قازاقىستان ئۇيغۇرلىرى ئىتتىپاقىنىڭ ۋىتسې-پرېزىدېنتى، قىرغىزستان جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر «ئىتتىپاق» جەمىيىتىنىڭ رەئىسى، قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى خەلق دېپۇتاتى.

م. قۇربانوۋ.
ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە قازاقىستان ئۇيغۇرلىرى ئىتتىپاقىنىڭ دائىمىي كېڭەش ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى، قىرغىزستان جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر «ئىتتىپاق» جەمىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى.

س.ھاپىزوۋ،
قىرغىزستان جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر «ئىتتىپاق» جەمىيىتى ئاقساقاللىرى كېڭىشىنىڭ رەئىسى.

بىشكېك شەھىرى، 1993- يىل، 27- يانۋار.

سەپداش ئىدۇق، سىنىپداش ئىدۇق، مەسلەك ۋە غايىدا ئايرىلدۇق

ئوچۇق خەت

مۇھتەرەم سەيپىدىن ئەپەندىم!

ئۆزىڭىز ۋەتەنداشىمىز، تارىخىمىز، ۋەتىنىمىز، قېنىمىز ۋە دىنىمىز ھەققىدە سىزگە تەپسىلىي بايان قىلىشقا ھېچ ھاجەت يوق. چۈنكى پۈتكۈل ھەقىقەتلەر ئۆزىڭىزگە ئوچۇق مەلۇم. دېمەك، ئەسلىمىز، نەسلىمىز ئۇيغۇر تۈركلىرىدىن بولۇپ، ئۇمۇمىي تۈرك قەبىلىلىرى دۇنيا ئۈزرە بىرلىكتە ئەڭ چوڭ تارىخ ياراتقان ۋە ئىنسانىيەت ئالىمىگە ئۇلۇغ خىزمەتلەردە بولۇپ، ئۇتمۇش تارىخ سەھىپىلىرىدە ئەڭ چوڭ تەسىر قالدۇرغان ئىنسانلارنىڭ ئەۋلادلىرىدۇرمىز. زاماننىڭ ئايلىنىش چاقى بىزلەر ئۈچۈن تەسكە چۈشكەن زامانلارغا توغرا كەلدۇق. شان-شەۋكەتلىرىمىز ئاياق ئاستى قىلىنىپ، رەسمىي نام بىلەن ئاتالغان بۈيۈك تۈركىستان خىتاي ۋە رۇس ئاسارىتىگە چۈشۈپ قالدى. شۇ ۋاقىتتىن تا ھازىرغا قەدەر بۇ ئاسارەتكە بويۇن ئەگمەي قوللىرىمىزدىن كەلگەن ھەرىكەتلەر بىلەن دۈشمەنگە قارشى جىددىي مۇجادىلىدە بولۇپ كەلگەنلىكىمىز ئۆزىڭىزگە ياخشى مەلۇم. جۈملىدىن بۇ زۇلۇم ۋە ھاقارەتلەرگە نارازى بولغان مۇنەۋۋەر كىشىلىرىمىزنىڭ بىرى- ئۆزىڭىزنىڭ دادىسى تاش ئاخۇنۇمدۇر. بۇ زات ژۇقارقى ھەسرەتلەردە ئۆلۈپ كەتكەن بولسىمۇ، موشۇ غايە بويىچە يېتىشتۈرۈلگەن ئەۋلادلىرىدىن مۇھەممەت ئەپەندىم، رەخىم ئەپەندىم، ئابدۇلەزىز ئەپەندىم، لۇاد ئەپەندىملەر ئازادلىق غايىسىدا جىددىي كۈرەشلەر قىلىش نەتىجىسىدە دۈشمەننىڭ قارمىقىغا چۈشۈپ، قاراڭغۇ زىندانلاردا، تۈرلۈك ئازاپ- ئوقۇبەتلەر بىلەن ئۆلۈپ تۈگەپ كەتتى. ئەينى زاماندا ئۆزىڭىز ئۇلار بىلەن بىر ئاتا، بىر ئانىدىن تۇغۇلغان بىر تۇققان قېرىنداش ئىدىڭىز. دېمەك بۇ مۇھتەرەم شېھىتلىرىمىز بۇنداق بىر كۈلپەت ئىچىدە ھاياتىنى قۇربان قىلغان ۋاقىتتا سىز كىچىك بالا ئەمەس ئىدىڭىز. ئەقىل ئېگىسى سۈپىتىدە بۇلارنىڭ بۇنداق ھالدا قاماققا كىرگەن ۋە شۇ ئازاپلار ئۈستىدە بولغانلىقىغا ئۆزىڭىز شاھىت ئىدىڭىز. كىچىك ئىنىڭىز لۇاد بىلەن تەڭ تۇتۇش ئىدۇق. ئۇ قەشقەردە ئىدى، مەن ئاقسۇدا ئىدىم. لۇاد قەشقەر قاماقخانىسىدا ۋاقتىدا رۇس ۋە خىتاي زالىملىرى بىرلىكتە قاماقخانىغا كېرىوسىن چېچىپ، بۇلارنى تىرىك ھالدا كۆيدۈرگەندە، ئۆزىڭىز ئۇ ئوت ياققۇچىلارنىڭ سەپداشلىرى بولغان ھالدا بار ئىدىڭىز. بۇ ئوتقا ئۈچرىغانلار لۇاد بىلەن بىللە 400دىن ئارتۇق ئەڭ مۇنەۋۋەر ئۇستاز مىللىي ئەپەندىملەر ئىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە سىز بىلەن ماڭا ئۇستاز بولغان مۇھەممەت ئەلى ئەپەندى ھەم بار ئەمەسمىدى. ئوتتا كۆيۈپ كۆل بولغانلىرىدىن كېيىن قوللىرىدا كويزا، پۇتلىرىدا كىشەن ھالدا ياتقان ئۆيلىرىنىڭ تاملىرىغا، تارتقان ئەلەملىرىنى چالما بىلەن يازغان شېئىرلىرىنى بەزى ھەسرەتلىك مەسلەكداشلىرى كۆچۈرۈپ، [illegible]

شېئىرنىڭ مىسراسى:

كۆزدە مۆشتۆمدەك كىسەك خەت يېزىپ
تۈگەپ كېتەمدۇ.
تولىمۇ ھايات قالسام، بولمۇ ھەم
تۈگەپ كېتەمدۇ.

دېگەن كەبى ھەسرەتلىك شېئىرلار ئىدى.

ئەينى زامانىدا مۇھەممەت ئەلى ئەپەندى سىزگە يات ئەمەس، سىزنىڭ ھەممىڭىزنىڭ ئوغلى ئىدىڭىز!

بۇ پاجىئەلىك ھادىسە پۈتكۈل مىللىتىمىزنىڭ ئۆزىرگەن ئۇنتۇلماس بىر تارىخ بولۇپ قالغان ئىدى. بۇ ئۆزىڭىزگە مەلۇم ۋە كۆزىڭىز بىلەن كۆرگەن ئىدىڭىز.

بۇنداق ئەھۋاللار دۈشمەنلەر تەرىپىدىن بىر ئەمەس ھەر زامان سادىر بولۇپ تۇردى. ئامما خەلقىمىز شۇك تۇرماستىن دۈشمەنگە قارشى مۇجادىلىسىنى داۋام قىلىپ تۇرۇۋەردى. بۇ دەھشەتلىك زۇلۇمغا قارشى ئابدۇنىيازنىڭ باشچىلىقىدا ئىنقىلاب مەيدانغا كەلدى. بۇ ئىنقىلاب زور ئۇسرەتلەر بىلەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىي ۋىلايەتلىرى يەكەن، قەشقەر، [illegible] چوڭ ۋىلايەت ۋە ناھىيەلىرىنى خىتاي ئاسارىتىدىن ئازلاپ، [illegible] ۋىلايىتىگە قەدەر يېتىپ كەلگەندە، رۇسلار خىتايغا ئەسكەر ياردىمى ياغدۇرۇپ، مىللىي ئىنقىلابنى خىتاي پايدىسىغا بېسىپ بەردى. بۇ ئىنقىلابتا 30مىڭدىن ئارتۇق مىللىي قوراللىق ئەسكەرلىرىمىزدىن ئايرىلدۇق. بۇلارنىڭ ئولۈكلىرى تەكلىماكان چۆلىدە قالدى. كېيىن خىتاي ۋە رۇس كوممۇنىستلىرى بىرلىكتە شەرقىي تۈركىستاندىن 500 مىڭلىغان مۇنەۋۋەر ئىنسانلارنى قاماققا ئېلىش پلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بىلەن ئېلىمىز زۇلۇم ئوچىقىغا ئايلاندى. بۇ زۇلۇم ئەمەلگە ئاشقان كۈنلەردە مەن ئاباد ناھىيەلىك ئۇيۇشمىغا رەئىس ئىدىم. مەنمۇ شۇ مەھبۇسلارنىڭ بىرى بولۇپ تۆرت يىل قاماقخانىدا ياتتىم. مېنىڭ سەپداشلىرىمدىن قاماقتىن قۇتۇلغان سىز بولدىڭىز. چۈنكى سەپداشلىرىمىز ئىچىدىن خىللىنىپ رۇس كوممۇنىستلىرىغا مۇناسىپ بولغان سىز بولدىڭىز. موسكۋاغا، تاشكەنتكە ئەۋەتىلىپ، ئوموسىزلىق تەربىيە ئالغان سىز بولدىڭىز. دېمەك، سىزنىڭ ۋىژدانسىزلىق تارىخىڭىز ئەينە شۇندىن باشلاندى. بۇنىڭ بىلەن دۈشمەنلەرنىڭ ئىشەنچىگە لايىق ئادەم بولۇپ، باشقىلار كورگەن ئازاپ ئوقۇبەتتىن قۇتۇلدىڭىز. خەلققە رەھىمسىز، شەپقەتسىز زۇلۇم قىلغۇچىلارنىڭ ياردەمچىسى بولدىڭىز. زىنداندا ئېغىر زۇلۇم كۆلپەتلەردە تەڭ ھەسرەت- نادامەتلەر چەككەن ئالىملىرىمىزنىڭ بىرى ئەلىخان تورەم ئىدى. مەن بۇ زاتنىڭ قاماقتا زىنداداش يولدىشى ئىدىم. بۇ زىنداندىن ھايات چىقساق، ئاسارەتكە قارشى ئىنقىلاب قوزغاپ، خەلقىمىزنى خىتاي زۇلۇمىدىن قۇتۇلدۇرۇش ھەققىدە ئەھدۇ پەيمان قىلغان ئىدۇق. ئاللا بىزنى ساالامەت چىقاردى. 1944ـ يىلى خىتايدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئىنقىلاپ مەيدانغا چىقتى. بۇ زامانلاردا ئو زىڭىز غۇلجىدا بولۇپ، بۇ ئىنقىلابقا قېتىلمان ئىدىڭىز. پۈتكۈل خەلقىمىزنىڭ كۈچلۈك ئىرادىسى بىلەن ئازكۈن ئىچىدە بۇ ئازاتلىق ھەرىكەت ئۇسرەتكە ئېرىشىپ، ئۈچ ۋىلايەتكە تۈركىستاننىڭ كوك بايراقلىرى تىكىلىپ، دۈشمەننىڭ بايراقلىرى ئاياق ئاستىدا ژىتىلماندا ئۆزىڭىز بىرگە ئىدىڭىز. بۇ ۋىلايەتلەر ئازات بولۇپ، ئىنتىزاملىق دولەت قۇرۇلۇپ، باشقا ۋىلايەتلەرگە قەدەم باسماق نىيىتى بىلەن ئەلىخان تورەمنىڭ ئوغلى ئاسلخاننى باشلىق، كەمىنە ھۇسەيىن قارىنى ئونىڭغا مۇئاۋىن قىلىپ، سوپاخۇننى ئەسكەر باشلىقلىقىغا تەيىنلەپ، بۇ كاتتا كۈچنى ئالتە شەھەرگە ئۆزىتىش مۇراسىمىدا ئوزىڭىز بار ئىدىڭىز. ئون يەتتە يىل دۈشمەنگە تەسلىم بولماستىن ئالتاي ۋىلايىتىنى خىتاي تەسىرىدىن ساقلاپ ئىنقىلاۋىي كۈرەشنى داۋام قىلدۇرۇپ كەلگەن قەھرىمانلىرىمىزدىن ئىسلام باتۇرى ئوسماننىڭ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزى غۇلجىغا كېلىپ، ئەلىخان تورەمگە قول بەرگەن مۇراسىمدا ئوزىڭىز بار ئىدىڭىز. دېمەك، ئالتە شەھەردە ئازاتلىق ھەرىكىتى جىددىيلەشتى. ئۈچ ۋىلايەت دۈشمەندىن تازىلىنىپ، ھەتتا ئۈرۈمچىنىڭ بەزى ناھىيەلىرىمۇ قولغا ئېلىندى، نەتىجىدە خىتاي باشلىقلىرى ئىچكىرىگە قېچىش، شەرقىي تۈركىستاندا خىتاي ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلۇش خوۋۇپى تۇغۇلدۇ. ئامما بۇ پەيىتتە ئىچكىرى خىتايدا خىتاي كوممۇنىستلىرى جاڭكەيشىنىڭ ھوكۇمرانلىقىنى يوقىتىش ھارپىسىدا تۇرغانلىقتىن رۇسلار پۈتكۈل ۋەدىلىرىگە خىلاپ قىلىپ، ئازات شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي ھوكۇمىتىنى يوقىتىپ، ئۇنى خىتاي كوممۇنىستلىرىغا تۇھپە قىلىش قارارىغا كەلگەندە، ئوزىڭىز ۋە باشقا قانچىلىغان ئوتنسۇرلەر ئۇلارغا ياردەم بەرگەندىڭلار. كېڭەش ھاكىمىيىتىگە يوشۇرۇن ھالدا ياردەملەر بېرىپ، مىللىي دولەتنى ئاغدۇرۇش نىيىتىدە ئون بىر بىتىمگە ئىمزا چېكىلدى. ئەلىخان تورىنى رۇسلار ھىيلە- مىكىرلەر بىلەن سابىق كېڭەش ئېلىگە ئېلىپ چىقىپ كەتتى. نەتىجىدە ئۈچ يىللىق مىللىي دولەتنى يىقىتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا كوممۇنىست ھوكۇمىتى قۇرماق بولغان ئىككى تەرەپلىمىلىك دۈشمەن پلانىغا ياردەم قىلىپ، مىللىتىمىزنىڭ ھەق- ھوقۇقلىرىغا خىيانەت قىلغۇچىلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدىڭىز. بۇ جەھەتتىن باشقا سەپداشلىرىڭىزنىڭ ئىچىدە كېڭەش ھاكىمىيىتىنىڭ ئالاھىدە ئېتىۋارىغا ئېگە بولغان بىر سىزلا بولۇپ، خىتاي مۇستەبىتلىرى رۇسلارنىڭ تەسىرىسىز شەرقىي تۈركىستاننى بېسىپ ئېلىش ئۈچۈن سىزنى ۋە سىز بىلەن ھاياتى رۇسلارغا شىپۇنلۇق بىلەن ئوتكەن تاتار تۈركلىرىدىن بۇرھاننى قوچاق قىلدى. سىلەر ئىككىڭلار پۈتكۈل خەلقىمىزنىڭ ھەق- ھوقۇقلىرىغا خىيانەت قىلىپ، خىتاي زالىمى ماۋزېدۇڭنىڭ سارائلىرىچە ژۈرگۈزگەن پاجىئەلىك ھەرىكىتىگە سۈكۈت قىلىپ، يۇرتىمىزدا تارىختا مىسلى كورۇلمىگەن ئېغىر دەھشەتلىك ۋاقىئەلەرگە ياردەم قىلىشىپ بەردىڭلار. بۇنىڭ بىلەن مىللىونلىغان خەلقىمىز ئېغىر زۇلۇم ئاستىدا ئولۇپ، يوقالدى. يۇرتىمىزنى ئاتوم ۋە يادرو بومبىلىرىنى سىناش مەيدانىغا ئايلاندۇردى. دىن ئۆلىمالىرىنى تونگۇز بېقىش ۋەزىپىلىرىگە قويۇپ، ۋىژدان ئازابى بىلەن قىينىدى. مەسچىت- مەدرىسلەرنى كويدۈرۈپ، تولۇق نەشخانىلارغا ئايلاندۇردى. قۇرئان كەرىم قاتارلىق دىنىي كىتاپلارنى كويدۈرۈپ، خەلقىمىزنىڭ ئېتىقاد- دىيانەتلىرىنى بەربات قىلدى. دېمەك، دۈشمەنلەر يۇرتىمىزغا خىتاي ئەسكەرلىرىنى ھىجرەت قىلدۇرۇپ، خەلقىمىزنى ئۆيلىرىدىن قوغلاپ چىقارغۇزدى. بۇ جەھەتتىن خىتاي ۋە رۇسلار پۈتكۈل غايە ۋە پلانلىرىنى سىلەرنى ھەيكەل قىلىپ ئېلىپ، ئورۇنلاپ ئالدى. سىلەرنى مەملىكەتتىن ژىراقلاشتۇرۇپ، ئىچكىرى خىتايدا جىگمۇما يىگۈزۈپ، ھايۋاننى باققاندەك باقماقتا. بۇ ئىشلارغا پۈتكۈل خەلقىمىز قاتتىق ھەيرانلىقتا. سىلەر رۇس كوممۇنىستلىرىنىڭ ئىتائەتچان ئادەملىرى ئىدىڭلار، قايسۇ زاماندىن تارتىپ، قانداق نىيەتتە خىتايلارغا ئوتتىڭلار. زادى سىلەرنىڭ مەخسەتڭلار مەنسەپ بىلەن ياشماقمۇ ياكى ھاياتلىقنىڭ ھېكمىتى بولغان غايە ۋە مەسلەك دېگەن نەرسىمۇ سىلەردە بارمۇ؟ ئەڭ بولمىسا، ئاكا- ئۇكا قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ تارتقان ئازاپلىرى ئۈچۈن بىرەر ئىنتىقام ئېلىش ھىس- پىكىرىڭلارمۇ يوقمۇ؟ ژۈرىگىڭلار شۇنچىلىك تاشتىنمۇ قاتتىقمۇ؟

ئامما ئەكسىچە، دۈشمەننىڭ پلانلىرىغا يار- يولەك بولۇپ كەلدىڭىز. دۇنيا تارىخىدا ئىسپات بولۇپ كەتكەن جۇغراپىيەلىك ھەقىقەتلەرگە قارشى چىقىپ ئىرقىمىزغا، ئەسلىمىزگە، نەسلىمىزگە شوبھە كەلتۈرگەن كىتاپلارنى چىقىرىشقا ھېچ قانداق خىجالەتمۇ بولمىدىڭىزمۇ؟

ئەندى يېشىڭىز نىھايىسىگە يەتمەكتە. خىتايلار قىلغان خىزمەتلىرىڭىزگە مۇكاپات يولى بىلەن شەرقىي تۈركىستاندىكى خەلقىمىزنىڭ سىزگە قارىتا ئاچچىق غەزەپلىرىدىن ساقلىماق قەستىدە، سىزنى يۇرتتىن ژىراقلاشتۇرۇپ، كومۇش- مىس ئويلەرنىڭ ئىچىدە بېقىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن بىر قانچە يىل ئىلگىرى تۈركىيەگە كەلدىڭىز. يۇرتداشلىرىڭىز سىز بىلەن يۈز كورۇشمىگەن بولسىمۇ، سىزنى خىتايدىن قېچىپ، پاناھغا ئېلىشقا دەۋەت قىلدى. قوبۇل قىلمىدىڭىز. كېيىن سىز سەئۇدىيە ئەرەبىستانىغا كەلدىڭىز، بۇ يەردە سىز بىلەن بىرمۇ ئادەم يۈز كورۇشمىدى. ئامما سىزنى ئوتمۈشىڭىزگە تۇۋە- تەزەررۇ قىلىشقا دەۋەت قىلدى. قوبۇل قىلمىدىڭىز. **ئەندى ئۆزىڭىزگە ئەڭ ئاخىرقى نەسىھەت، خىتاي ھوكۇمىتى ئالدىدىكى ھورمىتىڭىزگە يارىشا ئۇلاردىن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەقىقىي ئىستىقلالىيىتى ھەققىدە چىن دىلدىن تەلەپ قىلىڭ.** ئاز تولا يازغان ئەرسىلىرىڭىز بىلەن خەلقىمىزنىڭ كوزىنى بويىماقچى بولىۋاتقىنىڭىز ھەرگىزمۇ كۆپايە قىلمايدۇ. چۈنكى قىلمىش- ئەتمىشلىرىڭىز ناھايىتى كوپ. ئاڭلىساق ھازىر سالامەتلىگىڭىز خېلە ئوبدان ئوخشايدۇ. تەخمىنلەرگە كورە شۇ كۈنلەردە يېشىڭىز سەكسەنلەرگە يېقىنلاپ قالدى. شۇنداق ئىكەن سىز ۋە سىزنىڭ ئىستىقبالىڭىز ئۈچۈن ئىستىقلالچى بولۇپ مەيدانغا چىقماقتىن باشقا ھېچ قانداق چارە يوق. شۇنداق قىلىشنىڭ ھازىر ئەينى ۋاقتى- سائاتى كەلدى. بۇ پۇرسەتنى ھېچ قاچان شەرقىي تۈركىستان خەلقى قولدىن بەرمەيدۇ. بۇنى ياخشى بىلىۋېلىڭ. قالغان ھىدايەت ئاللادىن.

ھۇسەيىن قارى ئىسلامى.

جىددى شەھىرى.

ئالمۇتا ۋىلايەتلىك ئونكولوگىيە دىسپانسېر شىپاخانىسىنىڭ كوللېكتىۋى ۋىلايەتنىڭ بارلىق جايلىرىدىن داۋالىنىش ئۈچۈن كەلگەن ئاغرىقلارنى داۋالاشتا ئۇلارنىڭ كەسپىي ماھارىتىنى سەرپىلمەكتە.

سۈرەتلەردە: 1. باش دوختۇر جالالىدىن جامالىدىنوۋ. 2. خىرۇرگىيە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ي. ئاخمېتوۋ. 3. دوختۇرلارنىڭ باش قوشقان ۋاقتى. پ. ئەخمەتنىڭ سۈرەتلىرى.

دەردىڭىزگە داۋا ئىزدىسىڭىز...

خەلقىمىزدە: «سالامەتلىك — زور بايلىق» دېگەن دانا سۆز بار. لېكىن موشۇ ئۇلۇغ ئىنسان سالامەتلىكىنى ساقلاش ساھەسىدىكى شەرەپلىك خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقىش ناھايىتى ئاز ساندىكى كىشىلەرگىلا ھەقىقىي تۈردە نېسىپ بولۇپ كەلگەن. بىز بۈگۈن ھېكايە قىلماقچى بولغان پاتىگۈل ھاشىروۋا ئەنە شۇنداق ئىنسانلار جىنغا ئارام بېغىشلىغۇچى تەبىئەت موجىزىلىرىگە ئېگە، شىپابەخش قۇدرەتكە مايىل، مېھرىۋان ئايالدۇر.

تەبىئەت موجىزىسى — دېگىنىمىز پاتىگۈل ھاشىروۋانىڭ ئۆز پائالىيىتىنى تومۇر تۇتۇشتىن باشلىشىدا ئىپادىلەندى. چۈنكى بۇ ئايالنىڭ ئادەملەرنى داۋالاشقا كىرىشكىنىگە بارى — يوقى بىر ۋاقىت يېتىمى — يەتمىشى ۋاقىت بولغان. ئانىسا ۋاقىتنىڭ مۇشۇنچىلىك قىسقىلىقىغا قارىماي، پاتىگۈلنىڭ قولىدىن دەردىگە داۋا تاپقان كىشىلەرنىڭ مىننەتدارلىقى تۈپەيلى ئاغرىقلارنىڭ كېلىشى كۆپىيىشكە باشلىدى.

پاتىگۈل ھاشىروۋانىڭ ئۆز ئۇسۇلى — دىنلا كىشىلەرنى داۋالايدىغان موجىزىلىك خۇسۇسىيەتكە ئېگە بولۇپ قالغانلىقى دەسلەپ مالۇم بولمىغانلىقىنى، كېيىنرەك چەتتىكى ئاھىيىسىنىڭ تىلغا ئېلىنىشى ھەيران قالدۇرۇشقا باشلىدى. بىر — بىرلىك پاتىگۈلنىڭ ئۆز سىرىنى دەسلەپ ھەدىسى ئانا روۋاقتىكى گۈل كىشىروۋاغا ئېيىپ بەرگەنلىكىدىن كېيىنمۇ خەۋەر سىز قېلىشتى.

... بىر كۈنى پاتىگۈل چۈشىدە ئاتىسىنى كۆرۈپتۇ. پېشىنى پاتىگۈل ھاشىروۋاغا يەرى بولغانلىقىنى، ئاغرىقلارنى داۋالاشقا ئىجازەت بەرگەنلىكىنى ئېيتىپ، غايىپ بولۇپتۇ. بىراق ئاتىسى ئېيتقان غايىپ بولغان يەردە ئۇنىڭ شۇ ئىسمى قالىدۇ. پاتىگۈل شۇ ئاتىسىنىڭ ئورنىدىن ئالقىنىغا سۇ ئېلىپ، ئۆزىنى يۇيۇپتۇ. ئاندىن ئۇزۇن ئاتا كۈيۈنىڭ كېيىن پېشچە ئالغاينى ھېيۋەتلىك بىر تۈرىگە كىرىپ كېتىدۇ...

بۇ چۈشنى ئۆچۈن ھەمىشە ئېيىنىڭ ھەيران قېلىشى تەبىئىي. ئامما كۆپ ئۆتمەي پاتىگۈل بىر كېچىسى ئويغىنىپتۇ. پاتىگۈل ئەترابى نۇر بىلەن كۆرۈنۈپ بولۇپ قىزىرىپ كېتىدۇ ئويغىنىپ ئورنىدىن تۇرىدۇ، ئۆز-كۆزىنى سوغ سۇدا يۇغاندىن كېيىن، قىزىقى مەل بېسلغاندىن كېيىن ئۆزىنى باشقىچىلا بىر ئەھۋالدا ھېس قىلىدۇ. بۇ غەلىتى ئەھۋال ئۈچ كۈن تۈ داۋاملىق سەھەر سائات بەشتىن 55 مىنۇت ئۆتكەندە كىمدۇ بىرىنىڭ ئويغىتىپ: «تۇر، ئاماز ئوقە» دەپ، ئىشارە — بۇيرۇق قىلىشى بىلەن تەكرار لىنىپ تۇرىدۇ. ماما شۇ كۈندىن باشلاپ پاتىگۈلنىڭ ھەر كۈنى ئامالار تۇتۇشى ئىختىيارسىز ئادەتكە ئايلاندى.

يەنە بىر قىزىق يېرى شۇكى، پاتىگۈلنىڭ ئاپىسى پات — پاتلا ئويقۇسىزلىق كېسىلىگە دۇچار بولۇپ قالىدى. بۇ بىر قارىماققا قىرىقالدا يۈز بېرىپ تۇرىدىغان ئادەت ئېدى. بىراق تەجرىبە قىزىقارلىق نەتىجىنى كۆرسەتتى. مەسىلەن، پاتىگۈل ئاپىسىنىڭ قېشىدا ياتقان كېچىسى ئانا خاتىرجەم ئۇخلايدىغان بولدى. ئەگەر يېنىدا بولمىسا، يەنە ئادەتتىكىدەك ئەھۋال يۈز بېرەتتى. بۇمۇ ئائىلە ئۈچۈن ھەيران قالارلىق ھادىسىلەرنىڭ بىرىگە ئايلاندى.

ساسىيەم پاتىگۈل ھاشىروۋالارنىڭ ئەڭ يېقىن خوشنىسى. بىر كۈنى ساسىيەم ئىشتىن قايتىپ، ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىشى بىلەن بېشى قاتتىق ئاغرىشقا باشلىدى. ئاۋۇندىن بىر ئاز ۋاقىت ئۆتۈپ، دەل موشۇ بىرلىقنىڭ ئۆزىگە پاتىگۈل كېلىپ قالىدۇ. ساسىيەمنىڭ بېشىنى تۇتۇپ، «بەلكى بىر شىڭىز تەڭ بولۇپ قالدىڭىز» ھەم ئۆزەمچە ھەرىكەت قىلىپ كۆرەي» دەيدۇ. باشنىڭ چىككە تومۇرلىرىنى ۋە ئارقا مېيە يېرىم شارىنى قولى بىلەن تۇتۇپ كۆرۈش ئارىسىدا ھەتتا بىرەر مىنۇت ئۆتە-ئۆتمەيلا ئاغرىق باشى ساقىيىپ قالىدۇ.

مۇنداق ئەھۋاللار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى داۋاملىشىۋەرگەندىن كېيىن پاتىگۈل ئۆزىدە بىر تۈركىنىڭ بارلىقىنى، بارغانسېرى ئېنىق ھېس قىلىشقا باشلىدى. لېكىن ئۇنى قانداق قىلىپ ئىشلىتىش ھالا كەلتۈرۈشى مۇمكىن؟ ئۇنى ئايدىڭلاشتۇرۇشى مەخسىتىدە پ. ھاشىروۋا جۇمھۇرىيەت پايتەختىدىكى دىاگنوستىكىلىق مەركەزگە بارىدۇ. مەزكۇر مەركەزدىكىلەر پاتىگۈلنى قازاقىستان سالامەتلىكنى ساقلاش مىنىستىرلىكى يېنىدىكى ئاغرىقلارنى ئېنىقلاش ۋە بىيوتوك بىلەن داۋالاش ئورنىغا ئەۋەتىدۇ. پاتىگۈل بۇ يەردە مەخسۇس تەكشۈرۈشتىن ئۆتكەندىن كېيىن، ھەقىقەتەنمۇ ئېنىقلا بيوتوكنىڭ بارلىقى ۋە ئادەملەرنى داۋالاش خىزمىتىگە تەۋسىيەلەشنىڭ تەلەپكە مۇۋاپىق ئىكەنلىكى تەكىتلەندى.

شۇنداق قىلىپ 1992 — يىلى 6 — ئىيۇلدىن 3 — ئاۋغۇستقىچە بولغان ئىككى ئاي ۋاقىت ئارىلىقىدا مەخسۇس تەكشۈرۈش سىناقلىرىدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئالىي بىلىملىك دوختۇرلار بىلەن پروفېسسورلارنىڭ ھەمكارلىقىدا ئاغرىقلارنىڭ كارتوچكىسىنى تەرتىپكە كەلتۈرۈش ۋە تىزىمغا ئېلىپ ئېنىقلاشتا پاتىگۈل ھاشىروۋا ئۆزىنىڭ زور مەسئۇلىيەتچانلىقىنى ھېس قىلدى. قولىدىن داۋا تاپقان ئاغرىق كىشىلەرنىڭ نەتىجىسى ئۇنىڭ قازاقىستان جۇمھۇرىيەتلىك خەلق كەسپىي تىبابەتچىلىكىنىڭ ئاسسوتسىئاتسىيەسى تەرىپىدىن: «خەلق تىبابەتچىسى» دېگەن گۇۋاھنامىنى ئېلىشقا ئاساس بولدى.

تەكشۈرۈش سىنىقىدىكى بېرىلگەن ئىمتىھان ۋە تەجرىبىلەر نەتىجىسى

پاتىگۈلگە تەبىئەت موجىزىسى سۈپىتىدە بېرىلگەن شىپابەخش ئىمكانىيەتلىرىنىڭ سىرلىرىنى يەنىمۇ كەڭ ۋە ئەتراپلىق ئېچىش ھەمدە ئاغرىقلارنى داۋالاشنىڭ خىلمۇ-خىل ئۇسۇللىرىنى قوللىنىش مۇمكىنچىلىكىنى ياراتتى. نەتىجىدە پاتىگۈل ئاۋال كىشىلەرنىڭ ئاغرىقىنى ئۆزىدىكى بىيوتوكلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئالقانلىرىنى كەڭ يېيىپ، ئۇلارنىڭ ئېنىقكە تەككۈزمەي، پاراللېل ھەرىكەتلەندۈرۈش ئارقىلىق ئېنىقلاپ تەكشۈرگەن بولسا، كېيىن ئىككى قولىغا ئاليۇمىن سىمىنى تەگكۈزۈپ، كېيىنكە ئېنىقلىكى يوقنى ئەۋەتىش ئارقىلىق ئېنىقلاشقا باشلىدى. دېمەك، بۇ يېڭى ئۇسۇل بىلەن ئادەملەردىكى ئىلگىرى ئېنىقلاشقا ئۇنىڭ بولمىغان كېسەللىكلەر بىردىن سىزىلىشكە، بارا-يوقلۇق بەلگۈسىنى بېرىشكە ئۈزۈكە بولىدى.

شۇنداق قىلىپ، پاتىگۈل ھاشىروۋا ئايرىم كىشىلەردە يۈز بېرىدىغان نېسىمان قان بېسىمى، ژۈرەك ئاغرىقى، ئاشقازان گاستىرىتى، باش، قۇلاق، چىشى ئاغرىقلىرى، ئۆز باغلىغان ئاغرىقلار، ئۇيقۇسىزلىق، سوغ تەككەن ئاغرىقلار ۋە باشقا شۇلارغا ئوخشاش ئون نەچچە تۈرلۈك كېسەللىكلەرگە ۋاقىتىدا قەيت قىلىنغان خىلمۇ-خىل ئۇسۇللار يارىتىمدە داۋا تېپىپ كەتكە ئامما بۇ ئۇسۇللارنىڭ ئارىسىدا ئەڭ مۇھىمى ۋە ئىمەلدە قوللىنىش بويىچە ئاغرىقلارنىڭ ئۆزىنىمۇ شۇنداقلا ئاغرىغان كىشىلەرنىڭ يېقىنلىرىنى خالىسانە ياردەم قىلىش ۋە مېھرىبانلىقى بىلەن كويۇمچانلىقى ئىسپاتلىشى تۈپەيلىدىن، ئاپالدىن ئاغرىق تۇچىلارغا ماسسازق قىلىش ئارقىلىق داۋالاش ئۇسۇلىدۇر.

پاتىگۈلنىڭ داۋالىنىشقا كەلگەن ئاغرىقلارنى تىزىمغا ئالدىغان ئالاھىدە ژۇرنالى بار. لېكىن بىز ھاشىروۋانىڭ قانچە ئادەمنى داۋالىغانلىقى توغرىلىق ئالچىلا قىزىقىپ كەتمىدۇق. چۈنكى ھەر كۈنى ئوتتۇرا ھېساپ بەشتىن ئون — ئون بەش كىشىنى قوبۇل قىلغان بولسا، يېرىم يىلدا قالچىلىك

ئادەمنى داۋالىغانلىقى ئۆز — ئۆزىدىن چۈشىنىشلىك ئەمەسمۇ. بىراق بىزگە ھەممىدىن مۇھىمى، داۋالانغۇچىلارنىڭ پاتىگۈل ھاشىروۋانىڭ نامىغا يوللىغان تەشەككۈر خەتلىرى بولدى. ئۇلار خېلە كۆپ سانىنى تەشكىل قىلاتتى. مانا شۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر نەچچىسىنى ئوقۇپ كۆرسەك كۇپايە بولسا كېرەك.

— مەن نۇمەرجان مەسىۇ، ئالمۇتا شەھىرىنىڭ مالاياسانسا جەھەت لىنىسىنىڭ خالدۇلىنا كوچىسى 145 — نومۇرلۇق ئۆيدە تۇرىمەن. دەپ يولاپتۇ ئۆز تەشەككۈرنامىسىنى داۋالانغۇچىلارنىڭ بىرى. 1991 — يىلى سېنتەبر ئېيىدىن تارتىپ 1992 — يىلى ئۆكتەبر ئېيىغىچە نىشانىسىنى قاتتىق ئاغرىپ، دوختۇرخانىنىڭ ۋېھانىسىدە يولۇمدا يېتىپ قالغان ئىدىم. ئاخىرى موشۇنداق ئېغىر ئاغرىشىم تۈپەيلىدىن دوختۇرلار مېنى ئىككىنچى گرۇپپا بويىچە ئەيەقە ئېلىشقا چىقىرىۋەتتى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە زىيارەتكە كەلگەن تونۇشلىرىمدىن موشۇ پاتىگۈل ھاشىروۋانىڭ كېسەللىكنى بىيوتوك ئارقىلىق داۋالايدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، مېنىڭدە شىپاكارغا كۆرۈنۈش ئىستىكى پەيدا بولدى. ماما شۇ سالامەتلىكىمنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئارزۇ — ئۈمىت ئىستىكى بىلەن بىر نەچچە داۋالاش كۇرسىدىن ئۆتتۈم. ئۈمىتىم مەن كۈتكەندىكىدىنمۇ ئارتۇق بولدى. ئوچۇقىنى ئېيتقاندا مەن 3، 4 كۇرستىن كېيىنلا خاتىرجەم ئۇخلايدىغان، ژۈرىكىم سىلكىنىدىغان، ۋاقىتمۇ-ۋاقىت ئۆز رەڭىمنى بويىچە سوقىدىغان، ئىشلەيدىغان ھالەتكە كەلدىم. ئاستا-ئاستا ماڭىدىغان بولىۋېدىم. ئىشتىيىم ئېچىلىپ كەتتى. ھەممىدىن ئېيتقاندا، مەن بۇ ۋاقىتقىچە كېچىسى ئۇخلىماس ھالەتكە كېلىپ قالغان ئىدىم. گېپىمنىڭ ئاغرىپ دوختۇرلار ھەتتا سۇ ئىچىشىمنى چەكلىدى. قىسقىسى، بەك قىينالدىم.

ئەندى بولسا پاتىگۈل ھاشىروۋانىڭ شىپالىق قولىدىن داۋا تېپىپ، ئۇنىڭ مىننەتدارلىقىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن لايىق سۆز تاپالماي كېلىۋاتىمەن. پەقەت ئىنسانلارنى داۋالاشتا پاتىگۈل ھاشىروۋانىڭ كۈچ — قۇۋۋەت ئېنېرگىيەسى ھەمىشەم شىپاكارلىق خۇسۇسىيىتى بىلەن تولۇپ — تاشسۇن.

بۇ خىلدىكى ئۆز مىننەتدارلىقىنى ئىزھار قىلىپ يېزىلغان خەتلەر ئالاھىدە يېتى كۆپ سانىنى تەشكىل قىلاتتى. سۆزسىزكى، ئۇلارنىڭ ھەر قايسىسى جاي — جايلاردىن كەلگەن بولۇپ، شىپاكار ئۈچۈن ئۇلارنىڭ مىللىتىنى، جىنسى ۋە ئىرقى گەپ ئەمەس، پەقەت ئىنسانىيلىقى بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئىككىنچى بىر خەتنى كۆزىدىن كەچۈرۈشنى توغرا كۆردۇق.

— مەن زاكىي ئوۋالىيكوۋا پاۋلودار ۋىلايىتىدىن كەلدىم. 1974 — يىلى باشلاپ مىنىڭىت بولۇپ ئاغرىيمەن. 1979 — يىلى پۇت-قولىرىم رېۋماتىزم بولغان. 1982 — يىلى ئۇ رېگىمنى ئوپېراتسىيە قىلغان. شۇنىڭدىن بېرى ئىككىنچى گرۇپپىدىكى ئەيەقە ئېگىسىمەن. كېيىن پاتىگۈل ھاشىروۋانى ئاڭلاپ كېلىپ كۆرۈنۈشكە باشلىدىم. دەسلەپكى كۈندىن باشلاپلا بۇ كىشىنىڭ شىپالىق قولىدىن داۋا تاپتىم. بېشىم قاتتىق ئاغرىپ كېلىۋېدىم، ئاغرىقى توختىدى. ژۈرىكىمنىڭ ئاغرىقى يېنىكلىدى. بۇ ئاغرىقتىن خالاس بولغىنىم ئۈچۈن پاتىگۈل ھاشىروۋاغا چەكسىز رەھمىتىمنى ئىزھار قىلىمەن...

پاتىگۈل ھاشىروۋانىڭ نامىغا بۇ خىلدىكى مىننەتدارلىق تەشەككۈر خەتلىرىنىڭ كەلگىنىگە قىسسە قىن، كىشىلەرنىڭ ھەقىقەت ھەممە كۆرۈپ يېڭى خالىشىغا ئىشەنچىمىز يەنە كىرىدۇ. چۈنكى پاتىگۈلنىڭ ئىنسانلار دەردىگە داۋا ئىزدىشى ھەمىشەم يۈرىكىنى يۈرىكىنى ئىزدىنىش بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتقانلىقىنى مەسئۇلىيەت بىلەن تەكىتلەش ئورۇنلۇقتۇر. بۇنىڭغا مىسال سۈپىتىدە قىلىپ، قارىيانىڭ دەرىخىنىڭ قوۋزىقى ۋە باشقا شۇلارغا ئوخشاش شىپالىق ئۆسۈملۈكلەر بىلەن دەل — دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى ۋە ئۇرۇقى، ئەتىرى، مومىيا، ئۆز قاتارلىق گۈلخەتلىك تولۇق تا ئىستېمال قىلىدىغان مادىدىلار ئارقىلىق داۋالاش ئۇسۇللىرىنى ئىلىپ بېرىشتا تەجرىبىسىنىڭ كەڭ ئاقالىغىنى ئوچۇق ھېس قىلماقتىمىز.

خوش، ئەمدى ئەزىز ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ قېلىدىن ئارتىپ خەلق تىبابەتچىلىكىدە ئېكسىلەرنىڭ ناھايىتى كۆپ تۈرلىرىگە مومىيا بىلەن ھەسەل دورا سۈپىتىدە قوللىنىش ئارقىلىق كېسەللىكلەرنى داۋالاپ كەلگەنلىكى ھەممىگە مەلۇم. لېكىن پاتىگۈل ھاشىروۋانىڭ ئۇلارنى قوللىنىشى تېخىمۇ باشقىچە. مەسىلەن، ئۆز باغلىغان ئاغرىقلارغا ھەسەلنى ماسساژ قىلىش يولى بىلەن تەسىر كۆرسىتىش ئۇسۇلى شىپاكارنىڭ يېڭىلىقى ھېسابلىنىدۇ. ئىشلىتىش ئۇسۇلى دەرەك بېرىپ تۇرۇپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن دەردىڭىزگە داۋا ئىزدىسىڭىز، ئالمۇتا شەھىرىنىڭ زارەۋوستوك مەھەللىسىنىڭ رىسقۇلوۋ ۋە ئاۋرورا كوچىلىرىنىڭ قىيىلىشقان يېرىدىن تەبىئەتنىڭ سىرلىق موجىزىسىگە ئېگە شىپا قولۇق پاتىگۈل ھاشىروۋانى ئىزدىگەن سۇنىسىز.

بىزمۇ ئۆز نۆۋىتىمىزدە پاتىگۈل ھاشىروۋاغا بۇ شەرەپلىك ۋە ئىزگۈ ئىشلىرىدا ھەر دائىم مۇۋەپپەقىيەتلەرگە يېتىشىۋېرىشىگە تىلەكداشلىق بىلدۈرىمىز.

ئا. مۇتەللىپ.
ئالمۇتا شەھىرى.

لا إله إلا الله محمد رسول الله

بسم الله الرحمن الرحيم

ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىرى

مۇھتەرەم گېزىتخانلارغا تەغدىم قىلىنىۋاتقان بۇ رىسالە ئىسلامىيەتكە ئېتىقات باغلىغان كىشىلەرگە ياردەم تەرىقىسىدە «ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىرى» ناملىق كىتابتىن قىسقارتىلىپ تەييارلاندى. بۇ كىتاپ ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە قازاقىستان مۇسۇلمانلىرى دىنىي باشقارمىسى تەرىپىدىن تەستىقلەنگەن.

* * *

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئەلھەمدۇ لىللاھى رەببىل ئالەمىن ئەۋەل ئاقىبەتى لىل مۇتتەقىنە ۋەس سالان ۋەس سالام ئەلە رەسۇلىھى مۇھەممەدىن ۋە ئالىھى ۋە ئەسھابىھى ئەجمەئىن.

دۇنيانى ۋە بىزلەرنى كىم ياراتقان؟

— دۇنيانى ۋە دۇنيادىكى ھەممە نەرسىلەرنى ۋە بىزلەرنى ئاللاتائالا ياراتقان.

بىز كىمنىڭ بەندىسى ۋە كىمنىڭ ئۈممىتىمىز؟

— بىز ئاللاتائالانىڭ بەندىسى ۋە مۇھەممەدنىڭ ئۈممىتىمىز.

بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز كىم؟

—بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز شۇ مۇھەممەد پەيغەمبەر ھەزرەتلىرىدۇر.

بىزنىڭ دىنىمىز قايسى دىن؟

— بىزنىڭ دىنىمىز ئىسلام دىنى، يەنى مۇسۇلمانىمىز.

مۇسۇلمان بولۇش ئۈچۈن قايسى كەلىمەلەرنى ئېيتىش كېرەك؟

— مۇسۇلمان بولۇش ئۈچۈن تەۋھىدۇ شاھادەت كەلىمەلىرىنى ئېيتىش لازىم.

تەۋھىد كەلىمەسى قايسى؟

— تەۋھىد كەلىمەسى ئۇشبۇ: «لا ھىلاھە ئىللاللاھى مۇھەممەدۇن رەسۇلىللاھى».

شاھادەت كەلىمەسى قايسى؟

— ئۇشبۇدۇر: «ئەشھەدۇئەن لا ئىلاھە ئىللاللاھۇ ۋە ئەشھەدۇ ئەننە مۇھەممەدەن ئەبدۇھۇ ۋە رەسۇلۇھۇ».

مەنىسى نېمە؟

— گۇۋاھلىق بېرىمەن بىر ئاللادىن باشقا ئىلاھىيەت يوقتۇر. يەنە گۇۋاھلىق بېرىمەن، ئەلۋەتتە، مۇھەممەد ئاللاتائالانىڭ بەندىسى ۋە بارچە بەندىلىرىگە دىن ئەھكاملىرىنى (قائىدە-ئۇسۇللىرىنى) ئۆگەتمەك ئۈچۈن ئەۋەتكەن پەيغەمبىرىدۇر.

ئاللاتائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى نېمە ئۈچۈن ئەۋەتتى؟

— ئاللاتائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئىسلام شەرىئىتى ئەھكاملىرىنى بايان قىلىش ئۈچۈن ئەۋەتتى.

ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسى ۋە ئانىسى كىم؟

— ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسى ئابدۇللا ئابدۇل مۇتەللىپ ئوغلى ھاشىمىي، ئانىسى ئامىنە ۋاھابىنىڭ قىزى ھاشىمىدۇر.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قەيەردە تۇغۇلغان؟

— ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەككىئى مۇكەررەمە شەھىرىدە تۇغۇلغان.

قانچە يېشىدا پەيغەمبەرلىك كەلدى؟

— 40 ياشقا يەتكەندە پەيغەمبەرلىك كەلدى.

پەيغەمبەرلىك كەلگەندىن كېيىن مەككىئى مۇكەررەمەدە نېمە قىلدى؟

— كۆپ كىشىلەرنى ھەق دىنغا چاقىرىپ، مۇسۇلمان قىلدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن قاياققا باردى؟

— ئۇنىڭدىن كېيىن ئاللاتائالانىڭ ئەمرى بىلەن مەدىنىگە ھىجرەت قىلدى.

نەچچە يېشىدا ۋاپات بولدى؟

— مەدىنىئى مۇنەۋۋەردە ئون يىل تۇرۇپ، 63 يېشىدا ۋاپات بولدى.

پەيغەمبەرلىك كەلگەندىن كېيىن قانچە يىل تۇردى؟

— پەيغەمبەرلىك كەلگەندىن كېيىن دۇنيادا 23 يىل تۇردى.

شۇ 23 يىل جەريانىدا ئاللاتائالا مۇھەممەدكە نېمە نازىل قىلدى؟

شۇ 23 يىل ئىچىدە ئاللا تائالا جەبرائىل ئەلەيھىسسالام ۋاستىلىقىدا قۇرئاننى ئايەت-ئايەت نازىل قىلدى.

مۇھەممەد پەيغەمبەر قۇرئانى كەرىمنى نېمە قىلدى؟

— مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەزرەتلىرى قۇرئانى كەرىمنى ساھابى ئىكراملىرىغا ۋە ساھابىلەر بىزنىڭ ئۇلۇمالىرىمىزغا، ئۇلۇمالىرىمىز بىزگە ئۆگەتتى.

قۇرئانى كەرىمگە قايسى ۋاقىتقىچە ئەمەل قىلىش كېرەك؟

— قۇرئانى كەرىمگە بىز مۇسۇلمانلارغا قىيامەتكىچە ئەمەل قىلىش لازىم.

مەزھەب مەسىلىسى

بىز ئېتىقاتتا قايسى مەزھەپتىمىز؟

— بىز ئېتىقاتتا ئەھلى سۈننەت ۋە جامائە مەزھىبىدىمىز، چۈنكى رەسۇلۇللا ۋە ساھابىلىرى ۋە ئۇ زامانىدىكى جامائەلەرنىڭ ئېتىقاتلىرىدۇر.

ئەمەلدە قايسى مەزھەپتىمىز؟

— ئەمەلدە ئىمام ئەزەم ئەبۇ ھەنىپە ھەزرەتلىرىنىڭ مەزھىبىدىمىز. چۈنكى ئىبادەت ۋە شەرئىي مۇئامىلە توغرىسىدا ئۇ جاناپنىڭ ئايەت، ھەدىسكە مۇۋاپىق يازغان مەسىلە ۋە قىلغان ئىجتىھاتلىرىنى راس بىلىپ ۋە ھەممە سۆزلىرىگە ئەمەل قىلماقتۇر.

ئەھلى سۈننەت ۋە جامائە قانچە مەزھەپتە؟

— تۆرت مەزھەپتە: 1. ھەنەپىي، 2. شافىئىي، 3. مالىكىي، 4. ھەنبەلىي.

بىر مەزھەپتە بولغان كىشى باشقا مەزھەپكە ئەمەل قىلىشى دۇرۇسمۇ؟

— بىر مەزھەپتە بولغان كىشى باشقا مەزھەپكە ئەمەل قىلىشى دۇرۇس ئەمەس. ھەركىم ئۆز مەزھىبىگە ئەمەل قىلىشى لازىمدۇر.

ئىمامى ئەزەم ھەزرەتلىرى قاچان تۇغۇلغان؟

— ئىمام ئەزەم ھەزرەتلىرى كۇفە شەھىرىدە 75 سەنەيى ھىجرىيدا تۇغۇلدى. ئىسمى شەرىپى نۇمان سابىتنىڭ ئوغلىدۇر.

قانچە يېشىدا ۋاپات بولدى؟

— 75 ياشقا كىرىپ سەنەيى 150 دە باغدادى شەرىپتە ۋاپات بولدى.

تەپسىلىي ئىمان

تەپسىلىي ئىمان قايسى؟

— ئامەنتۇ بىللاھى ۋە مالائىكەتىھى ۋە كۇتۇبىھى ۋە رۇسۇلىھى ۋەل يەۋمىل ئاخىرى ۋە قەدرى خەيرىھى ۋە شەررىھى مىناللاھى تائالا ۋەل بەئسى بەدەل مەۋتى.

مەنىسى نېمە؟

— ئۇشبۇ: چىن كۆڭلۈم بىلەن ئاللاتائالاغا ۋە پەرىشتەلىرىگە، ھەم كىتابلىرىغا، ۋە ھەم پەيغەمبەرلىرىگە ۋە بۇ دۇنيا يوق بولۇپ ئاخىرەت كۈنى بولىشىغا، ھەر ياخشى ۋە يامان ئىش ئاللانىڭ تەغدىرى بىلەن بولۇشىغا ۋە ھەم ھەر بىر ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن قىيامەتتە تىرىلىشىغا ئىمان كەلتۈردۈم.

پەرىشتەلەرگە ئىمان

پەرىشتەلەرگە قانداق رەۋىشتە ئىمان كەلتۈرىسىز؟

— پەرىشتەلەر ئاللاتائالانىڭ نۇر مەخلۇق ۋە زۇقۇرى مەرتىۋىلىك بەندىسىدۇر. ئاللاتائالا نېمىنى بۇيرىسا، شۇنى قىلىدۇ. دايىم ئىتائەت ۋە ئىبادەتتە بولۇپ، ھېچ گۇناھ قىلمايدۇ. پەرىشتەلەردە ئەر، خوتۇن، تۇغماق، تۇغدۇرماق، يېمەك ۋە ئىچمەك، ئۇ امەك ۋە ئۇخلاش بولمايدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە مۇقەررەبلىرى (يېقىنلىرى)مۇ بار.

بۇلارنىڭ مۇقەررەبلىرى كىم؟

— مۇنۇلار: بىرىنچى جەبرائىل، ئىككىنچى مىكائىل، ئۈچىنچى ئەسرافىل، تۆرتىنچى ئەزرائىل ئەلەيھىسسالاملاردۇر.

كىتابلارغا ئىمان

كىتابلارغا قانداق رەۋىشتە ئىمان كەلتۈرىسىز؟

— ھەر قايسى زامانىنىڭ ئۆزىگە كۆپايە قىلغىدەك دىنىي نەسىھەت ھىكمەتلىرىنى بايان قىلىپ، ئوتكەن زامانىنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئاللاتائالا ئەۋەتكەن كىتابلىرىنىڭ ھەممىسى ھەق ۋە راس دەپ ئىمان كەلتۈرىمىز.

ئاللاتائالا پەيغەمبەرلىرىگە قانچە كىتاپ ئەۋەتتى؟

— بىز بىلگەن پەيغەمبەرلەرگە يۈز سەھىپە ۋە تۆرت كىتاپ ئەۋەتتى.

قايسى پەيغەمبەرلەرگە قايسى كىتابنى ئەۋەتتى؟

— 1. تەۋراتنى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا 2. زەبۇرنى داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا 3. ئىنجىلنى ئىسا ئەلەيھىسسالامغا 4. قۇرئانى كەرىمنى بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەۋەتتى.

يۈز سەھىپىنى قايسى پەيغەمبەرگە ئەۋەتتى؟

— يۈز سەھىپىدىن 10 سەھىپىنى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا، 50 سەھىپىنى شىس ئەلەيھىسسالامغا 30 سەھىپىنى ئىدرىس ئەلەيھىسسالامغا 10 سەھىپىنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئەۋەتتى.

پەيغەمبەرلەر ھېساۋى

پەيغەمبەرلەرنىڭ ھېساۋى بىزگە مەلۇممۇ؟

— پەيغەمبەرلەرنىڭ ھېساۋى بىزگە مەلۇم ئەمەس، پەقەت ئاللاتائالانىڭ ئۆزى بىلىدۇ.

قۇرئانى ئەزىمدە زىكىر قىلىنغان پەيغەمبەرلەر قانچە، ئۇلار قايسىلار؟

—قۇرئانى كەرىمدە زىكىر قىلىنغان ۋە ھەممىمىزگە بىلىشكە ۋاجىپ بولغان پەيغەمبەرلەر 28دۇر. ئۇلار: 1. ھەزرىتى ئادەم، 2. ئىدرىس، 3. نۇھ، 4. سالىھ، 5. ئىبراھىم، 6. ھۇد، 7. ئىسمائىل، 8. ئىسھاق، 9. ياقۇپ، 10. يۇسۇف، 11. لۇت، 12. شۇئەيىب، 13— ئايۇپ، 14— مۇسا، 15. ھارۇن، 16. زۇلكافىل، 17. داۋۇد، 18. سۇلايمان، 19. ئەلسەي، 20. ئىلياس، 21. يۇنۇس، 22. زەكەريا، 23. يەھيا، 24. ئۇزائىر، 25. لۇقمان، 26. زۇلقەرنەين، 27. ئىسا، 28. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەزرەتلىرىدۇر.

— موشۇ زىكىر قىلىنغان پەيغەمبەرلەر ئىچىدە ئىختىلاپلىقلىرى بارمۇ؟

— موشۇ زىكىر قىلىنغان پەيغەمبەرلەر ئىچىدە ئىختىلاپلىقلىرى بار. بەزى ئۇلۇمالىرىمىز ھەزرىتى ئۇزائىرنى پەيغەمبەر، ھەزرىتى لۇقمان ۋە زۇلقەرنەيننى ئەۋلىيا دېيىشىدۇ.

قىيامەت كۈنى

— ئۆلگەن بەندىلەرنىڭ باشقىدىن تىرىلىشى ھەقمۇ؟

— ئەلۋەتتە ھەق. قىيامەت كۈنى بولغاندا، ھەممە يوق بولۇپ، تۇپراققا ئارىلىشىپ كەتكەن ئەزالارنىڭ ھەممىسى بىر-بىرىگە جەم بولۇپ، جان بەدەنگە كىرىپ، ھەممىسى يىگى ئۇيقىدىن تۇرغاندەك قەبرىلىرىدىن چىقىپ ئاللاتائالا تەيىن قىلغان جايغا بارىدۇ. شۇ بارغان جايى مەھشەر يېرى دەيدۇ.

— مەھشەر يېرىدە نېمە بولىدۇ؟

— مەھشەر يېرىدە ھەر قايسى بەندىنىڭ ئۆز قوللىرىغا ئەمەل نامەلىرىنى بېرىدۇ. ساۋاپ قىلغان بەندىلەرگە ئوڭ تەرەپتىن، گۇناھ قىلغان بەندىلىرىگە سول تەرەپتىن ۋە بەزىلىرىگە ئارقا تەرەپلىرىدىن بېرىلىپ، تارازا مىزانغا ئۆلچىنىپ، بەندىلەرنىڭ قىلغان ياخشى، يامان ئىشلىرى ئوزلىرىگە مەلۇم بولىدۇ.

— سىرات قانداق كورۇك؟

— سىرات كورۇكى مەھشەر بىلەن جەننەت ئوتتۇرىسىدا! دوزاق ئۈستىگە قويۇلغان كېچىدىن قاراڭغۇ، قىلىچتىن ئوتكۇر، قىلدىن ئىنچىكە تولا مۇ ئۇزۇن بىر كورۇكتۇر. جەننەتكە كىرگۈچى بەندىلەر ئەشۇ كورۇكتىن ئوتۇپ كىرىدۇ.

— جەننەت بىلەن دوزاق قانداق جايدۇر؟

— جەننەت ساۋاپلىق، ياخشى ئىش قىلغان بەندىسى ئۈچۈن ھەر خىل ناز-نېمەتلەر بىلەن بېزەلدۇرۇلگەن، بۇ دۇنياغا نەچچە باراۋەر كېلىدىغان راھەت ئورنىدۇر. لېكىن دوزاق گۇناھلىق يامان بەندىسى ئۈچۈن ئوت، ئىلان، چايان بىلەن يارىتىلغان ئازاپ ئورنى بەت[illegible] دۇر.

— جەننەتكە كىرگەن كىشى يەنە چىقامدۇ؟

— جەننەتكە كىرگەن كىشىلەر ئەسلا چىقمايدۇ. جەننەت ئىچىدە ئۆلمەك، ئۇخلىماق، ئاغرىماق، ئىش قىلماق ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان ئىشلار ھېچ بولمايدۇ. لېكىن دوزاققا كىرگەن كىشى ، يامانلىقلىرى، قىلغان گۇنالىرىغا لايىق ئازاپ كورۇپ، يەنە قايتىپ جەننەتكە كىرىدۇ. ئامما ئىمانسىزلىرى چىقالماي دائىما ئازاپتا ياتىدۇ.

—جەننەتكە كىرگەن بەندىسىگە ئاللاتائالا نېمىنى كورستىدۇ؟

— جەننەتكە كىرگەن بەندىسىگە ئاللاتائالا ئۆز دىدارىنى كورستىدۇ. ۋە لېكىن قانداق ھالدا كورستىشى بىزگە مەلۇم ئەمەس.

بەرھەق (ئىشەنچلىك) خەلىپىلەر

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قاچان ۋاپات قىلدى؟

— مەھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەزرەتلىرى ھىجرەتتىن ئون يىل ئوتكەندىن كېيىن رەبىئول-ئاۋۋال ئېيىنىڭ 12 سى دۇشەنبە كۈنى 63 يېشىدا ۋاپات قىلدى.

—مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن كىم خەلىپە بولدى؟

—مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن ساھابىلەرنىڭ زۇقۇرى مەرتىۋىلىكلىرىدىن ھەزرىتى ئابۇبەكرى سىددىق خەلىپە بولدى.

—ھەزرىتى ئابۇبەكر سىددىق قانچە يىل خەلىپە بولدى؟

— ھەزرىتى ئابۇبەكر سىددىق27 ئاي خەلىپە بولۇپ، ھىجرەتنىڭ12— يىلىدا يەمەندە ۋاپات قىلدى.

—ھەزرىتى ئابۇبەكر سىددىقتىن كېيىن كىم خەلىپە بولدى؟

— ھەزرىتى ئابۇبەكردىن كېيىن ئومەر بىن ئەل-ھەتتاپ خەلىپە بولدى.

—ھەزرىتى ئومەر قانچە يىل خەلىپىلىك قىلدى؟

— ھەزرىتى ئومەر ئون يېرىم يىل خەلىپىلىك قىلىپ، ھىجرەتنىڭ 23—يىلىدا شەھىد بولدى.

ھەزرىتى ئومەردىن كېيىن كىم خەلىپە بولدى؟

— ھەزرىتى ئوسمان ئون ئىككى يىل خەلىپە بولۇپ ھىجراتنىڭ 35— يىلىدا شەھىد بولدى.

— ھەزرىتى ئوسماندىن كېيىن كىم خەلىپە بولدى؟

— ھەزرىتى ئوسماندىن كېيىن پەيغەمبىرىمىزنىڭ كۈيوغۇلى ئەلى خەلىپە بولدى.

—ھەزرىتى ئەلى قانچە يىل خەلىپىلىك قىلدى؟

— ھەزرىتى ئەلى بەش يىل خەلىپە بولۇپ، ھىجراتنىڭ 45—يىلىدا شەھىد بولدى.

—موشۇ تۆرت ئىمامنى نېمە دەيمىز؟

— ئۇشبۇ تۆرت بەرھەق ئىمامنى چاھارىيارى ئۈززەم دەيمىز. بۇلار ئەپەندىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كورگەن خاس دوست-يېقىنلىرى. شۇ سەۋەپلىك بۇ جانابى ھەزرەتلەرنى ۋە باشقا ساھابىلەرنى دوست تۇتۇپ تەزىم قىلماق ھەر بىر مومىن ۋە مۇسۇلمان كىشىلەرگە لازىمدۇر.

20-ئەسىردە شەرقىي تۈركىستانغا خىتايلارنى

ئىستامبۇل ئۇنىۋېرستېتى ئوقۇتقۇچىسى، دوتسېنت سۇلتان ماخمۇت قەشقەرىينىڭ 1990-يىلى 27-30-سېنتەبىر كۈنلىرى ئامېرىكىنىڭ ۋىسكونسىن ئۇنىۋېرستېتى (مادىسون) تەرىپىدىن چاقىرىلغان 4-نۆۋەتلىك خەلق ئارا ئوتتۇرا ئاسىيە تەتقىقات كونگرېسسىغا تەغدىم قىلغان دوكلادى.

هازىر خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىگە باغلىق بولغان شەرقىي تۈركىستان (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى) 1.828.000 كۋادرات كىلومېتىر كەڭ بىر تەۋەگە ئىگە بولۇپ، ئاسىيەنىڭ مەركىزىي قىسمىغا جايلاشقاندۇر. شەرقىي تۈركىستاننىڭ شەرقىدە خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ گەنسۇ، چىڭخەي ئۆلكىلىرى، غەربتە كېڭەش ئىتتىپاقىغا باغلىق بولغان غەربىي تۈركىستان (ئېركەشتام، تۇرۇقات، قورغاس، كوكتوما، جىمنەي)، شىمالدا موڭغۇلىستان خەلق جۇمھۇرىيىتى، شەرقىي جەنۇبىدا خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىگە باغلىق بولغان تىبەت، جەنۇبىدا ھىندىستان (سانجۇ، لاداغ) غەربىي جەنۇبىدا پاكىستان (قونجىراپ چېگارا قەلئەسى) بىلەن چېگارىداشتۇر.

شەرقىي تۈركىستاندا ياشاۋاتقان مۇسۇلمان تۈركلەرنىڭ سانى (ئۇيغۇر تۈركلىرى بېشىم كۆپچىلىكنى تەشكىل قىلغان ھالدا قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار تۈركلىرى بولۇپ) 20 مىللىوندىن كۆپتۇر.

شەرقىي تۈركىستان تارىختا ئۇيغۇر دۆلىتى (745-840)، قاراخانىيلار دۆلىتى (870-1213)، ئىدىقۇت ئۇيغۇر دۆلىتى (850-1275)، سەئىدىيە دۆلىتى (1514-1675)، قەشقەرىيە دۆلىتى (1863-1877)، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى (1933-1934)، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى (1944-1949) قاتارلىق بىر مۇنچە دۆلەتلەر قۇرۇلغان مۇقەددەس بىر ئۇيغۇر تۇپرىقى بولۇپ، بۈگۈن ئەپسۇسكى، خىتاي ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا ئىدارە قىلىنماقتا.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا ۋەتىنى، ئىپتىدائىي ۋە ئوتتۇرا ئەسىر تۈرك مەدەنىيىتىنىڭ ئالتۇن بۆشۈكى، بۈيۈك تۈركىستاننىڭ بىر پارچىسى ھېساپلانغان شەرقىي تۈركىستاننىڭ خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىن كەلتۈرۈلگەن خىتاي كۆچمەنلىرى بىلەن تولدۇرۇلۇشى خىتاي مەمۇرىيىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلغاندىن بېرى داۋام قىلدۇرۇپ كەلگەن ئىستىلا سىياسىتىنىڭ بىر قىسمىدۇر. شەرقىي تۈركىستاننىڭ نوپۇس نىسبىتىدە خىتايلارنىڭ سانىنى يەرلىك خەلقنىڭ سانىدىن ئاشۇرۇۋەتمەك، تارىختىن بېرى خىتاي ھۆكۈمرانلىرىنىڭ داۋام قىلدۇرۇپ كەلگەن ستراتېگىيەلىك بىر نىشانى ۋە پىلانىدۇر.

بۇ پىلان خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ خىتايدا ھاكىمىيەتنى ئۆز قولىغا كىرگۈزگەن 1949-يىلىدىن كېيىن تېخىمۇ جىددىي بىر شەكىلدە يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى مەمۇرىيىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى خىتاي كۆچمەنلىرى بىلەن تولدۇرۇشتىكى غايىسى -بايلىقى مول، ھاۋاسى ساپ، ستراتېگىيەلىك ئەھمىيىتى بۈيۈك بولغان بۇ مۇقەددەس تۇپراقنى ئەبەدىل-ئەبەت خىتاي ھاكىمىيىتى ئىدارىسى ئاستىدا تۇتماق ۋە ئىنساپسىزلارچە خالىغىنىچە ئىدارە قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. ئىككىنچى بىر ئىپادە بىلەن ئېيتقاندا، 25 مىللىون شەرقىي تۈركىستانلىق مۇسۇلمان تۈركلەرنى، سانى ھەددىدىن زىيادە كۆپ بولغان خىتاي نوپۇسىنىڭ مۇھاسىرىسى ئىچىدە ئېرىتىپ ئاسسىمىلياتسىيە قىلىپ، ئاخىرقى ھېساپتا خىتايلاشتۇرماقتىن ئىبارەتتۇر. ئىككى يۈز يىلدىن بېرى مانجۇر-خىتاي فېئودال ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالىغان، زەھەرلىك پىلان 20-ئەسىرنىڭ بېشىدىن ئېتىبارەن، مۇھىمى، 20-ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىن كېيىن خىتاي كوممۇنىستىك ھاكىمىيىتى تەرىپىدىن شىددەتلىك شەكىلدە يولغا قويۇلۇپ، بەلگۈلۈك دەرىجىدە ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. ئەسلىدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەرلىك خەلقى بېشىم كۆپچىلىكىدىكى ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز تۈركلىرى ۋە موڭغۇللاردىن ئىبارەت ئىدى. بۇ دىياردا خىتايلار ھېچ يوق ئىدى. شەرقىي تۈركىستاندا خەن (خىتاي)لارنىڭ دەسلەپ پەيدا بولۇشى بىرىنچى قېتىملىق مانجۇر-خىتاي ئىستىلاسى بىلەن باشلاندى. تارىختا ھەممىگە مەلۇمكى، 1758-يىلىدا مانجۇر-خىتاي ئىستىلاسى ئويرات موڭغۇل دۆلىتىنى يوقاتقاندىن كېيىن 1759-يىلى شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلدى. بۇ ئىشغالىيەتچى ئەسكەرلەر تەركىبىدىكى خىتايلارنىڭ بىر قىسمى ئەسكەرلىك ۋەزىپىسىنى تۈگەتكەندىن كېيىن شەرقىي تۈركىستانغا يەرلەشتۈرۈلدى. بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈش مۇمكىنكى، شەرقىي تۈركىستاندا خەن (خىتاي) موجۇدىيىتىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ۋە ئەڭ مۇھىم مەنبەسى خىتاي ئەسكەرلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ كەلدى. ئىستىلاچى مانجۇر-خىتاي خاندانلىقىنىڭ چېكىدىن ئاشقان مىللىي زۇلۇمىغا قارشى شەرقىي تۈركىستاندا مەيدانغا كەلگەن مىللىي ئازاتلىق ھەرىكىتى ۋە ئىسيانلار نەتىجىسىدە قۇرۇلغان ياقۇپبەگ بەدۆلەتنىڭ شەرقىي تۈركىستاننىڭ كەڭ تەۋەسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قەشقەرىيە (يەتتە شەھەر) دۆلىتى (1863-1877)نى ئاغدۇرۇش ۋە شەرقىي تۈركىستاننى ئىككىنچى قېتىم ئىشغال قىلىش ئۈچۈن مانجۇر-خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن خىتاي ئەسكەرلىرىنى باشلاپ چىقىپ ئانگلىيە ۋە چار روسسىيەنىڭ يول قويۇشى نەتىجىسىدە خىتاي 1877-يىلىدا تەكرار شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلدى. زو-زۇڭتاڭنىڭ تەكلىۋى بىلەن مانجۇر-خىتاي ھاكىمىيىتى 1884-يىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ نامىنى «شىنجاڭ» (يېڭى تۇپراق، يېڭى چېگارا) دەپ ئاتاش ھەققىدە پەرمان چىقاردى. بۇ خىل زوراۋانلىق ھەرىكىتىگە قارشى چىققان شەرقىي تۈركىستانلىقلارنى قانلىق شەكىلدە باستۇردى. زو-زۇڭتاڭ شەرقىي تۈركىستاندا يۈز مىڭلىغان شەرقىي تۈركىستانلىقنى رەھىمسىزلەرچە ئۆلتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىش كۈچىنى سۇندۇرۇشقا ئۇرۇندى. زو-زۇڭتاڭ شەرقىي تۈركىستاننىڭ بىر خىتاي مۇستەملىكىسىگە ئايلىنىشىدا مۇھىم رول ئوينىدى. خىتاينىڭ خۇنەن ئۆلكىسىدىن چىققان زو-زۇڭتاڭ بۇ مەزگىللەردە خۇنەنلىك يۇرتداشلىرىدىن ئۇرغۇلىغان كىشىلەرنى شەرقىي تۈركىستانغا ئېلىپ چىقىپ ئورۇنلاشتۇردى.

1. 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتايلارنىڭ سانى بىر نەچچە مىڭدىن ئاشماتتى. 1899-يىلىدا قەشقەرگە زىيارەتكە كەلگەن رۇس پولكوۋنىكى كورنىلوۋنىڭ بەرگەن مەلۇماتىغا قارىغاندا، ئۇ تارىختا شەرقىي تۈركىستانغا يەرلەشكەن خىتايلارنىڭ نوپۇسى (خىتاي ئەسكەرلىرىنى ھېساپقا ئالغاندا) 6000 ئەتراپىدا ئىدى. 2. 1920-يىلىدا شەرقىي تۈركىستاندا ئېلىپ بېرىلغان نوپۇس ھېساۋىغا ئاساسلانغاندا، 258.000 نوپۇسقا ئىگە قەشقەر كونا شەھىرىدە جەمئىي 773 نەپەر خىتاي ئاھالىسى بولۇپ، بۇلار خىتاي ئەمەلدارلىرى ۋە ساقچىلاردىن ئىبارەت ئىدى. 3. بۇ يىللاردا پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي نوپۇسى بىر نەچچە ئون مىڭدىن ئارتۇق ئەمەس ئىدى. بۈگۈن قەشقەرگە يەرلەشكەن خىتاي ئاھالىسىنىڭ سانى 100.000گە يەتتى. 20-ئەسىرنىڭ بېشىدىن باشلاپ، خىتاي مەركىزىي ھۆكۈمەت دائىرىلىرى شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي (خەن)لەرنىڭ نوپۇسىنى كۆپەيتىش ئۈچۈن ياڭلىۋاشتىن غەيرەت كۆرسىتىشكە ئۆرۈندى.

1932-يىلىدا ياپونىيەنىڭ خىتاي ھاكىمىيىتى ئاستىدىكى مانجۇرىيەنى ئىشغال قىلىشى ۋە ئىشغالىيەتكە قارشى ئۇرۇشقا كىرگەن خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ مەغلۇپ بولۇپ روسسىيەنىڭ سىبىرىيە رايونىغا قېچىشى ۋە ئۇ يەردىن رۇس ھۆكۈمىتى بىلەن بىر قانچە مىڭ خىتاي مەركىزىي ئارمىيەگە باغلىق خىتاي ئەسكەر ۋە ئوفىتسېرلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا يەرلەشتۈرۈلۈشى نەتىجىسىدە شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتايلارنىڭ سانى تېخىمۇ كۆپەيدى.

شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتايلار نوپۇسىنىڭ كۆپىيىشىدە ئىككىنچى قەدەم گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ 1944-يىلىدا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىلى، ئالتاي، چۆچەك (تارباغاتاي) ۋىلايەتلىرىدە پارتلىغان قوراللىق ئىنقىلاب نەتىجىسىدە قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي ئارمىيەسىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىنى ئازات قىلىش ئۈچۈن بولغان ئىلگىرىلىشىنى توساش، شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىدىكى ئىنقىلاۋىي ئىسيانلارنى باستۇرۇش ئۈچۈن 1945-1946-يىللىرى شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ سانىنى 20.000دىن 100مىڭغا كۆپەيتىشى بىلەن باشلاندى.

4. 1949-يىلى 10-ئايدا شەرقىي تۈركىستانغا كىرگەن خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيەسى رەھبەرلىگىدىكى «خىتاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسى»گە تەسلىم بولۇپ قوشۇلغان بۇ ئەسكەرلەر شەرقىي تۈركىستانغا يەرلىشىپ، يېزا ئىگىلىگى ۋە سانائەت ساھالىرىنىڭ ئىشچىلىرى بولدى.

1950-يىلىنىڭ بېشىدا ئىشلەپ چىقىرىش ۋە قۇرۇلۇش ساھاسىدا ئىشلەيدىغان خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ سانى 110.000 كىشى ئىدى. 1950-يىلى 1-ئاينىڭ 20-كۈندىكى بۇيرۇق بىلەن شەرقىي تۈركىستانغا خىتايدىن ياڭلىۋاشتىن 193،000 خىتاي ئەسكىرى كۆچۈرۈپ چىقىلدى. (1952-يىلى فېۋرالدا ماۋزېدۇڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى ئەسكىرىي قىسىملىرىنىڭ بىر بۆلۈمىنى كەسىپ ئالماشتۇرۇپ ئىشلەپ چىقىرىش قۇرۇلۇش ئارمىيەسى بولۇپ شەكىللىنىشى ھەققىدە قارار چىقاردى. 1953-يىلى شەرقىي تۈركىستاندا سەككىز يېزا ئىگىلىك ئىشلەپ چىقىرىش قۇرۇلۇش تۈئەنى (شى)، ئىككى قۇرۇلۇش تۈئەنى ۋە بىر سۇ ئىنشائاتى تۈئەنىدىن تەشكىل تاپقان ئىشلەپ چىقىرىش قۇرۇلۇش ئارمىيەسى پەيدا بولدى.

1957-1958-يىللىرى خىتاينىڭ ئارقىدا قالغان، كەمبەغەل رايونلىرىدىن خىتاي رەھبىرىي دائىرىلىرىنىڭ تەشۋىقى بىلەن ناھايىتى كۆپ ساندىكى خىتاي كۆچمەنلىرى شەرقىي تۈركىستانغا سەلدەك ئېقىشقا باشلىدى. خۇسۇسەن تىبەتتە كەڭ كۆلەملىك ئىسيان يۈز بەرگەن 1959-يىلىدا چېگارا رايونىغا ياردەم قىلىش شوئارى بىلەن شەرقىي تۈركىستانغا قىسقا بىر مۇددەت ئىچىدە 511.000 خىتاي يۆتكەپ چىقىلدى. بۇ كىشىلەر خىتاينىڭ گەنسۇ، خېنەن، شەنشى، سىچۈەن، جاڭسۇ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن تەشۋىق بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈلۈپ چىققان خىتاي كۆچمەنلىرىدىن ئىبارەت ئىدى. ئۇلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەڭ مۇنبەت تۇپراقلىرىغا يەرلەشتۈرۈلدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى يىللاردىمۇ شەرقىي تۈركىستان نوپۇسىغا ئىزچىل ھالدا خىتاي كۆچمەنلىرى ئۇلاۋە ئېتىلدى.

1962-يىلى لەنجۇ-ئۈرۈمچى تۆمۈر يولى ئۈرۈمچىگە ئۇلاشتى. بۇ ھال خىتاي كۆچمەنلىرىنى توپ-توپ ھالدا شەرقىي تۈركىستانغا ئېلىپ چىقىشقا كەڭ ئىمكانىيەت تۇغدۇردى. 1962-1966-يىللىرى ئارىسىدا يالغۇز شاڭخەيدىنلا 150000 كىشىدىن ئىبارەت «ياش زىيالىلار» شەرقىي تۈركىستانغا كەلتۈرۈلدى. بۇلاردىن باشقا ئۇخەن، تيەنجىن قاتارلىق شەھەرلەردىن كۆپ ساندىكى ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەن ئوغۇل-قىز خىتاي ياشلىرى «شەرقىي تۈركىستان قۇرۇلۇشىغا ياردەم» دېگەن باھانە بىلەن شەرقىي تۈركىستانغا ئېلىپ چىقىلدى.

6. ھەربىيلەر ۋە خەلق بىلەن پويېزلارغا تولدۇرۇلغان «پىدائىيلار قوشۇنى» شەرقىي تۈركىستانغا تەنتەنىلىك ئۇزىتىش مەراسىملىرى ئۆتكۈزۈلۈپ، مەدھىيەلەر بىلەن يولغا سېلىندى. خىتاي ھۆكۈمەت دائىرىلىرى تەرىپىدىن شەرقىي تۈركىستانغا نوپۇس يۆتكەش ھەرىكىتى كۆچمەن خىتايلارغا تەمىن ئېتىلگەن يەرلەشمە ياردىمى ۋە تۇرمۇش جەھەتتىكى ياخشى ئىمكانلار نەتىجىسىدە تېخىمۇ تېز سۈرئەت قازاندى. خىتاي كوممۇنىستىك دائىرىلىرىنىڭ 41 يىللىق ھاكىمىيىتى دەۋرىدە ئېلىپ بارغان «شەرقىي تۈركىستانغا خىتاي كۆچمەنلىرىنى يەرلەشتۈرۈش سىياسىتى» نەتىجىسىدە 1953-يىلىدا شەرقىي تۈركىستاندىكى ئۇمۇمىي نوپۇسنىڭ 3 پىروتسېنتىنى تەشكىل قىلغان خىتاي (خەن) نوپۇسى 1967-يىلىدا 39پىروتسېنتىنى، 1982-يىلىدا 40،72پىروتسېنتىنى تەشكىل قىلىش دەرىجىسىگە يېتىپ باردى. يەنى 1949-يىلى پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستاندا خىتايلارنىڭ سانى 200.000دىن كۆپرەك ئىدى، 40 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە شەرقىي تۈركىستانغا ئايىغى ئۈزۈلمىگەن ھالدا خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭ ئېقىشى نەتىجىسىدە بۈگۈنكى كۈندە يالغۇز ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئۆزىدىلا خىتاينىڭ نوپۇسى مىللىونغا يېقىنلاشتى. ئۈرۈمچى خۇددى بىر چوڭ خىتاي شەھىرى كۆرۈنۈشىگە كىردى. 1902-يىلىدىكى نوپۇس ھېساۋىغا كۆرە ئۇيغۇرلار شەرقىي تۈركىستان نوپۇسىنىڭ 75 پىروتسېنتىنى تەشكىل قىلاتتى، باشقا تۈرك قەۋملىرى بىلەن قوشۇلغاندا پۈتكۈل نوپۇسنىڭ 86،26 پىروتسېنتىنى تەشكىل قىلاتتى. شەرقىي تۈركىستاننىڭ بىر چاسا كىلومېتىر يېرىگە توغرا كېلىدىغان نوپۇس 1953-يىلىدا ئۈچ كىشى بولغان بولسا، 1982-يىلى 2،66 قات كۆپەيدى.

1983-يىلىدا خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن شەرقىي تۈركىستاننىڭ نوپۇسى ھەققىدە بېرىلگەن رەسمىي ستاتىستىكا شەرقىي تۈركىستاننىڭ نوپۇسى تۆۋەندىكىچە كۆرسىتىلگەن:

ئۇيغۇرلار —	6.170.000
خىتايلار —	5،346،000
قازاقلار —	950،000
تۇڭگانلار —	588،000
موڭغۇللار —	120،000
قىرغىزلار —	119،000
شىۋەلەر —	29،000

كۆچۈرۈش ھەرىكىتى ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋەتلىرى

تاجىكلار —	28،000
ئۆزبېكلەر —	9،000
مانجۇلار —	9،000
داغۇرلار —	5،000
تاتارلار —	4،000
رۇسلار —	4،000

ۋە باشقا ئېتنىك ئاز سانلىقلار 4،400.

ئېلان قىلىنغان بۇ ستاتىستىكا سانلار ھەقىقىي ئەمەلىيەتتىن ئىراق بولغان ساختا مەلۇماتلاردۇر. قولىمىزدا مەۋجۇت بولغان ھەقىقىي ستاتىستىكا رەقەملەرگە ئاساسلانغاندا شەرقىي تۈركىستاندا 25،000،000دىن كۆپرەك مۇسۇلمان تۈرك خەلقى مەۋجۇتتۇر. 7. بۇ رەقەملەردىن شۇنى ئېنىق كۆرۈش مۇمكىنكى، 1949-يىلى ئومۇمىي سانى 200،000 ئەتراپىدا بولغان خىتايلار 1983-يىلغا كەلگەندە 5،346،000 كىشىگە يېتىپ بارغان. دېمەككى، 34 يىل ئىچىدە شەرقىي تۈركىستانغا يەرلەشتۈرۈلگەن خىتايلارنىڭ سانى 26 ھەسسە ئاشقان. 1983-يىلدىن ھازىرغا قەدەر شەرقىي تۈركىستانغا يەرلەشتۈرۈلگەن خىتايلارنىڭ ھەقىقىي سانى ھەققىدە ئېنىق بىر مەلۇماتقا ئىگە ئەمەسمىز.

1949-يىلدىن ھازىرغا قەدەر شەرقىي تۈركىستانغا 8 مىليوندىن كۆپرەك خىتاي يەرلەشتۈرۈلگەنلىگى تەخمىن قىلىنماقتا. شەرقىي تۈركىستانغا يەرلەشتۈرۈلگەن «خىتاي خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ» 1972-يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدىكى سانلىرى بويىچە 225597 كىشى.

8. «شىنجاڭ ئىشلەپ چىقىرىش قۇرۇلۇش ئارمىيەسى» دېگەنلەر بۇ سانىنىڭ ئىچىگە ئېلىنمىغان.

شەرقىي تۈركىستاندىكى «ئىشلەپ چىقىرىش قۇرۇلۇش ئارمىيەسى» خىتاينىڭ ئىچكى رايونلىرىدىن شەرقىي تۈركىستانغا نوپۇس يۆتكەش ھەرىكىتىدە ئالاھىدە ئىمتىياز ۋە ھوقۇققا ئىگە. ھازىر بۇ ئارمىيەنىڭ سانى 3000000 كىشىگە يېتىپ بارغان. خىتاي رەھبەرلىرى شەرقىي تۈركىستاندا خىتاي مەۋجۇدىيىتىنىڭ كۆپىيىشىنى دولەت مۇداپىئەسىنىڭ كۈچلەندۈرۈلۈشى ۋە سىياسىي مۇقىملىقنىڭ كاپالىتى دەپ قارىماقتا. ھەقىقەتەن بۇ رايوندىكى خىتاي نوپۇسىنىڭ زور بىر قىسمىنى ئەسكەرىي- ساقچى قىسىملىرى ۋە مەمۇرىي ئەمەلدارلار تەشكىل قىلماقتا. بۇ ھەربىي ۋە ئەسكەرىي رولىدىكى قىسىملارنى ئۈچكە بۆلۈش مۇمكىن:

ئۈرۈمچى ھەربىي رايونى، ئىشلەپ چىقىرىش- قۇرۇلۇش ئارمىيەسى ۋە ئامانلىقنى ساقلاش كۈچلىرى، ئۈرۈمچى ھەربىي رايونىدا مەۋجۇت ئەسكەرلەرنىڭ سانى ئېنىق بىلىنمىگەن ھالدا ھاۋا ئارمىيەسى، توپچى قىسىملار، پىيادە قىسىملار، موتورلاشقان قىسىملار، تۆمۈر يول قىسىملىرى، ئامانلىقنى ساقلاش قىسىملىرىنىڭمۇ مەۋجۇتلىقى بىلىنمەكتە، بۇ ھەربىي قىسىملار رەھبەرلىك قىلىش قولايلىقى كۆزدە تۇتۇلغان ھالدا ئۈچ شۆبە ئەسكىرىي رايوندا بۆلۈنگەن.

1. شەرقىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى، بۇنىڭ مەركىزى قۇمۇلدا بولۇپ، ۋەزىپە دائىرىسى تۇرپان، قۇمۇل ۋە گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ شەرقىي قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

2. شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى، بۇنىڭ مەركىزى شىخۇ ناھىيەسىدە بولۇپ، ۋەزىپە دائىرىسى ئىلى، ئالتاي، چۆچەك (تارباغاتاي)، شىخەنزە، سانجى رايونلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

3. جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى، بۇنىڭ مەركىزى قەشقەر يېڭى شەھەردە بولۇپ، ۋەزىپە دائىرىسى ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەن، كورلا ۋىلايەتلىرىدىن ئىبارەت. ئىشلەپ چىقىرىش- قۇرۇلۇش ئارمىيەسى 13-رايونىدا تەشكىل قىلىنغان. 11 يېزا ئىگىلىك تۈەنلى بىلەن 3 دېھقانچىلىق باشقۇرۇش ئىدارىسىنى ئۆز دائىرىسىگە ئالغان بولۇپ، جەمئىي 169 دولەت دېھقانچىلىق مەيدانلىرى بىلەن 115 مۇستەقىل سانائەت مۇئەسسەسىگە ئىگە. ئىشلەپ چىقىرىش- قۇرۇلۇش ئارمىيەسىنىڭ يېزا ئىگىلىك تۈەنلى (شى) شەرقىي تۈركىستاندىكى يەرلىشىش ئەھۋالى تۆۋەندىكىچە:

1- تۈەن ئاقسۇ رايونىغا يەرلەشتۈرۈلگەن.

2- تۈەنلى- يەكەن رايونىغا يەرلەشتۈرۈلگەن.

3- تۈەن- قەشقەر رايونىغا يەرلەشتۈرۈلگەن بولۇپ، 1965-يىلى قۇرۇلغان، ئۇلارنىڭ تەركىبىنى ئەسكەرلىك ۋەزىپىسى پۈتكەن خىتاي ئەسكەرلىرى بىلەن جازاسى پۈتكەن جىنايەتچىلەر تەشكىل قىلىدۇ. بۇ تۈەننىمۇ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپ چىقىرىشى بىلەن مەشغۇل بولماقتا.

4- تۈەن- ئىلى رايونىغا يەرلەشتۈرۈلگەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپ چىقىرىشى بىلەن مەشغۇل بولماقتا.

5- تۈەن- قۇمۇل ۋە پىچان قاتارلىق جايلارغا يەرلەشتۈرۈلگەن.

6- تۈەن- ئۈرۈمچىنىڭ شىمالىدىكى بەزى ناھىيەلەر بىلەن سانجى تۇڭگان ئاپتونوم ئوبلۇستا يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللانماقتا.

7- تۈەن- كۈيتۈڭ، چىلپەگزى قاتارلىق يەرلەرگە يەرلەشتۈرۈلگەن.

8- تۈەن- شىخەنزە شەھرىدە قۇرۇلغان بولۇپ، يېزا ئىگىلىكى تۈەنلىرى ئىچىدە ئەڭ چوڭىدۇر. يالغۇز مىچۈەن رايونىدا 200000دىن ئارتۇق ئەسكەر ئىشلىمەكتە.

9- تۈەن- چۆچەك (تارباغاتاي) رايونىغا يەرلەشتۈرۈلگەن. بۇ تۈەن 1962-يىلدىكى ئىلى- چۆچەك ۋاقەسىدىن كېيىن (سوۋېتكە كېچىش ۋاقەسى) چۆچەك رايونىنىڭ ئادەم سانىنىڭ ئازىيىشى، چېگارىدا مۇداپىئە قۇۋۋەتلىرىنىڭ يوقلىقى ۋە ياكى ئاجىزلىقى سەۋەبىدىن 5- يېزا ئىگىلىك تۈەنىنىڭ چۆچەكتىكى شۆبىسىنىڭ كېڭەيتىلىشى نەتىجىسىدە مەيدانغا كەلدى.

10- تۈەن- ئالتاي رايونىغا يەرلەشتۈرۈلگەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىشى بىلەن شۇغۇللانماقتا.

بۇ يېزا ئىگىلىكى تۈەنلىرىدىن باشقا 3 سانائەت تۈەنى بولۇپ، ئۇلارنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى مۇنداق:

1- سانائەت تۈەنى- ئۈرۈمچى شەھرىگە يەرلەشتۈرۈلگەن بولۇپ، ئىنشائەت ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانماقتا.

2- سانائەت تۈەنلى- كورلىغا يەرلەشتۈرۈلگەن بولۇپ، سۇ ئامبىرى ۋە ئېلېكتر ستانسىيەسى قۇرۇش ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولماقتا.

3- سانائەت تۈەنى- مەخسۇس سۇ ئامبىرى ۋە ئېرىق- ئۆستەڭ ئىنشائىتى بىلەن مەشغۇلدۇر. ئۇ تەڭرىتاغلىرىنىڭ قارسۇلىرىدىن پايدىلىنىش مەسىلىسى ئۈستىدە پائالىيەت يۈرگۈزمەكتە. ئىشلەپ چىقىرىش ۋە قۇرۇلۇش ئارمىيەسىنىڭ ھەر بىر تۈەنىدە 250000 كىشى مەۋجۇت بولۇپ، نورمال ھەربىي تۈەنلەردىن ئادەم سانى پەۋقۇلاددە كۆپتۇر. ھەر بىر تۈەننىڭ ئۆز ئالدىغا قۇراللىق مۇداپىئە قىسىملىرى بار.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ 41 يىللىق نوپۇسىنىڭ كۆپىيىشىنى نورمال بىولوگىيەلىك كۆپىيىش ئېرقىسىدە ئىزاھلىماق ئىمكانسىزدۇر. بىولوگىيەلىك كۆپىيىش نەقەدەر تېز بولسا بولسۇن، مىخانىكىلىق خىتاي نوپۇسىنىڭ كۆپىيىشى ئالدىدا ئەھمىيىتىنى يوقاتتى. بىر پەرزەنت كۆرۈش بەلگىلىمىسى يالغۇز خىتايلارغىلا قارىتىلىپ قالماستىن، 1988-يىلدىن كېيىن ئۇيغۇرلار بىلەن بىللە باشقا ئاز سانلىق مۇسۇلمان تۈركلەرگىمۇ قارىتىلغان ۋە ئۇلارنىڭ كۆپ پەرزەنت تېپىش ھوقۇقى چەكلىنىشكە باشلىغان. 9. ئىككىدىن ئارتۇق پەرزەنت كۆرگەن مۇسۇلمان ئائىلىلىرىگە جەرىمانە قويۇش ۋە باشقا جازا تەدبىرلىرى يۈرگۈزۈلمەكتە.

غەربىي باسقۇنچىلىرىنىڭ «ئاق تەنلىكلەرگە» دۇنيانىڭ ئارقىدا قالغان مىللەت ۋە جەمىيەتلىرىنى مەدەنىيلەشتۈرمەك ۋەزىپىسى يۈكلەنگەن دېگەن كۆز قارىشىغا ئوخشاش، خىتاي باسقۇنچىلىرىمۇ ئۆزلىرىنى شەرقىي تۈركىستاننى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈش مەسئۇلىيىتى بىزگە يۈكلەنگەن دەپ ھېسابلىماقتا. خىتايلارنىڭ تۈركۈم- تۈركۈملەپ شەرقىي تۈركىستانغا كۆچۈرۈلۈپ ئېلىپ چىقىرىلىشىنى ۋە بۇ سىياسەتنىڭ شىددەت بىلەن يۈرگۈزۈلۈشىنى «بۇ رايوننىڭ گۈللەندۈرۈلۈشىگە ياردەم قىلىش ئۈچۈن» دەپ ۋاقلىماقتا. (ئەمەلىيەتتە بولسا، شەرقىي تۈركىستاننىڭ يەرلىك ئاھالىسىنى تېخىمۇ كەمبەغەللەشتۈرمەكتە) ئەمەلىي ھەقىقەت ئېتىراپ قىلىنىدىغان بولسا، شەرقىي تۈركىستان نوپۇسىنىڭ كۆپلىگىدىن قىيىنچىلىققا ئۇچرىغان شەنخەي قاتارلىق خىتاينىڭ ئىچكى قىسمىدىكى شەھەر ۋە يېزىلىرىدىن ئېقىپ چىققان مىليونلىغان خىتايلارغا ماكان بېرىپ ۋە ئۇلارنىڭ قارنىنى تويدۇرۇپ، خىتاينىڭ مەزكۇر رايونلىرىنىڭ نوپۇسىنىڭ كۆپلىكى بېسىمىدىن قۇتۇلۇپ، راھەت نەپەس ئېلىشىدا بۈيۈك ياردەم كۆرسەتكەن.

خىتاي ھۆكۈمىتى ھەر يىلى خىتاينىڭ ھەر قايسى رايونلىرىدىن تۈرلۈك باھانىلار بىلەن 200000دىن 250000گە قەدەر خىتاي كۆچمەنلىرىنى شەرقىي تۈركىستانغا ئېلىپ چىقىپ يەرلەشتۈرمەكتە.

1984-يىلى خىتاي مەركىزى ھۆكۈمەت دائىرىلىرى «غەربىي شىمالنى كەڭ ئېچىش» شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا كۆچۈرۈلۈشىنى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىشقا باشلىدى، ئۆتكەن بىر يىل ئىچىدە شەرقىي تۈركىستانغا 650000 ئەتراپىدا خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭ يەرلەشتۈرۈلگەنلىگى ئاشكارىلانماقتا. «غەربىي شىمالنى كەڭ ئېچىش» تەشۋىقاتىنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇنغان ئاساسىي غەرەز- شەرقىي تۈركىستانغا مىليونلىغان خىتاي كۆچمەنلىرىنى ئېلىپ چىقىش ئارقىلىق، بۇ يەرنىڭ يەر ئۈستى ۋە يەر ئاستى بايلىقلىرىنى تېخىمۇ ئاچكۆزلۈك بىلەن سۈمۈرۈپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ قان تومۇرى ۋە ئىلىگى ھېسابلانغان نېفت ۋە مەدەنلىرىنى خىتاينىڭ ئىچكىرىسىگە توشۇشنى تېخىمۇ تېزلىتىشتىن ئىبارەتتۇر. ئۆتكەن 1989-يىلى تارىم ۋادىسىدا 20مىلليارد تونىا نېفت زاپىسىنىڭ بارلىقى ئېنىقلانغاندىن كېيىن، 1990-يىلى 10-مارتتا خىتاي دائىرىلىرى 200000 خىتاي ئەسكەرلىرىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ، تارىم نېفتىگە ھۇجۇم باشلىدى. 10. خىتاي مەمۇرىيىتى 1970-يىلدىن باشلاپ، 21-ئەسىرنىڭ بىرىنچى چارىگىگە قەدەر شەرقىي تۈركىستانغا 100 مىليوندىن 150 مىليونغا قەدەر خىتاينى يەرلەشتۈرىدىغانلىقىنى ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويۇپ، شەرقىي تۈركىستان تۇپراقلىرىدا سۈمۈرگۈچى ئېغىرلىقىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدۇردى. بۇ ئەھۋال شەرقىي تۈركىستان خەلقىدە جىددىي ئەندىشە ۋە قايغۇ تۇغدۇردى. 1948-يىلى قۇرۇلغان ئىچكى موڭغۇلىستان ئاپتونوم رايونىدا شۇ ۋاقىتتا ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 60 پىروسېنتىنى تەشكىل قىلغان موڭغۇللارنىڭ سانى، خىتايلارنىڭ بۇ رايونغا داۋاملىق كۆچۈپ كېلىشى نەتىجىسىدە 1970-يىلدا ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 18 پىروسېنتىغا چۈشۈپ قالغان. بۈگۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقىمۇ ئەينى تەقدىرگە دۇچ كەلمەكتە. شەرقىي تۈركىستانغا يەرلەشتۈرۈلگەن خىتاي كۆچمەنلىرى بىلەن «ئىشلەپ چىقىرىش- قۇرۇلۇش ئارمىيەسى» شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەڭ باي باياشايەت رايونلىرىغا يەرلەشتۈرۈلمەكتە ۋە ئۇلارنىڭ قەستەن كېلىشى بىلەن يەرلىك خەلقلەر چۆل- جەزىرىلەرگە يۈزلەنمەكتە: «خىتاي ئىشلەپ چىقىرىش- قۇرۇلۇش ئارمىيەسى» بىلەن يەرلىك ئۇيغۇر ۋە باشقا خەلقلەر ئارىسىدا سۇ، يايلاق تالىشىش ۋاقەلىرى قانلىق ھادىسىلەر بىلەن نەتىجىلەنمەكتە. دۇنيادا ئۆز ئىستىقلالىغا ئىگە، ھۆر، دېموكراتىك تۈزۈمدىكى مىللەتلەرنىڭ تۇپراقلىرىدا يېڭىدىن تېپىلغان نېفت كانلىرى، مەدەن كانلىرى ۋە باشقا يەر ئاستى- يەر ئۈستى بايلىقلىرى ئۇ مەملىكەتنىڭ ساھىبى بولغان خەلقلەرگە ئىقتىسادىي، مەدەنىي پاراۋانلىق، تەرەققىيات بەخش ئەتسىمۇ، ئاما شەرقىي تۈركىستان ئۇيغۇرلىرىغا ۋە باشقا تۈركىي خەلقلىرىگە ئىشسىزلىق، كەمبەغەللىك، پەرىشانلىق كەلتۈرمەكتە. چۈنكى بۇ مۇئەسسەسەلەرگە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ساھىبى بولغان ئۇيغۇرلار قوبۇل قىلىنماستىن، ئۆزىنىڭ ئىسمىنى يازالمايدىغان ساۋاتسىز خىتايلار «ئىشچى، تېخنىك، ئىنژېنېر» دېگەن ناملار بىلەن خىتاينىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىن كۆچۈرۈلۈپ ئېلىپ چىقىرىلىپ، بۇ يېڭى كان ۋە نېفت مەيدانلىرىغا ياخشى مائاش بىلەن يەرلەشتۈرۈلمەكتە. مەسىلەن، شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىدىكى قارغىلىق ناھىيەسىنىڭ كوكيار دېگەن يېرىدىن 1975-يىلى نېفت ئۆزلىگىدىن فونتان بولۇپ كۆكلەرگە ئېتىلىپ چىقىپ، پۈتكۈل ئەتراپىنى نېفت كۆلىگە ئايلاندۇرۇۋەتكەن ئىدى. بۇ نېفتلىك ئاغزىنى خىتاي ھۆكۈمىتى ياپونىيە مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن تەسلىكتە ئېتىۋالغان ئىدى، كېيىنكى يىللاردا خىتاي ھۆكۈمىتى دائىرىلىرى بۇ يەردىكى نېفتلىكنى ئېچىش ۋە باشقۇرۇش دېگەن نام بىلەن بۇ يەرگە مىڭلىغان كۆچمەن خىتايلارنى ئىچكىرىدىن ئېلىپ چىقىپ؛ خىزمەتچى ۋە ئىشچىلىققا قوبۇل قىلغان، شۇ يەردىكى يەرلىك ئاھالىدىن ئىشچى- خىزمەتچىلىككە قوبۇل قىلىشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەن. مانا موشۇنداق سەۋەبلەر يۈزىسىدىن شەرقىي تۈركىستان ئۇيغۇرلىرى ۋە باشقا مۇسۇلمان خەلقلىرى ئىچىدە ئىشسىزلىق نىسبىتى خىتايلارغا سېلىشتۇرغاندا كۆپ ئۈستۈندۇر. خىتاي ھۆكۈمەت دائىرىلىرى شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتايلارنىڭ سانىنى يەرلىك ئۇيغۇر ۋە باشقا تۈركىي خەلقلەردىن ئاشۇرۇۋەتمەك ئۈچۈن قولىدىن كەلگەن پۈتكۈل ۋاسىتىلارنى ئىشقا سېلىپ، ھەممە چارە- تەدبىرلەرنى قىلماقتا. شەرقىي تۈركىستاننىڭ (مانجۇر- خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ 1884-يىلدا قويغان ئىسمى «شىنجاڭ» (يېڭىدىن ئىستىلا قىلىنغان يەر) گۈزەللىگى، بايلىقى، دۇنياغا مەشھۇر مېۋىلىرى ھەققىدە «شىنجاڭ خۇدىفاڭ» (شىنجاڭ گۈزەل جاي) ناملىق ناخشىلار ۋە يۈزلىگەن كىتابلار نەشر قىلىنىپ، خىتاينىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىگە تارقىتىلىپ، كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلىش بىلەن، خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا كۆپلەپ كۆچۈپ چىقىشىنى تەشۋىق قىلماقتا ۋە تېزلەشتۈرمەكتە. شەرقىي تۈركىستانغا ئورۇنلىشىش ئۈچۈن خىتاينىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىن

(داۋامى 8- بەتتە).

20-ئەسىردە شەرقىي تۈركىستانغا خىتايلارنى كۆچۈرۈش ھەرىكىتى ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋەتلىرى

(داۋامى. بېشى 6-7- بەتلەردە)

چىققان كۆچمەنلەرگە ھۆكۈمەت دائىرىلىرى تەرىپىدىن ھەر تۈرلۈك ئىمكانىيەتلەر بېرىلمەكتە.

خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن 1949-يىلدىن باشلاپ شەرقىي تۈركىستانلىقلار ياشىغان يەرلەرگە قاراپ، «شەھەر تۇپراقلىرى»، «سەھرا تۇپراقلىرى» دەپ ئىككىگە ئايرىلغان ئىدى. سەھرا تۇپراقلىرى تىزىملىتىلغان بىر ئۇيغۇر ياكى بىر قازاق ھۆكۈمەت دائىرىسىنىڭ رۇخسىتى بىلەن شەھەرگە ئورۇنلىشالاتتى. ئەمما خىتاينىڭ سەھرا، قىرلىرىدىن شەرقىي تۈركىستانغا ئېقىپ كەلگەن خىتايلار خالىغان يېرىگە- شەھەرلەرگە، سانائەت رايونلىرىغا، بايلىقى مول جايلارغا ئورۇنلىشىپ، دەرھال ئىش تاپماقتا. شۇ سەۋەپتىن شەرقىي تۈركىستاندىكى مىللەتلەر ئىچىدە ئىقتىسادىي ۋەزىيىتى ئەڭ ياخشى

ھالدىكىلەر خىتايلاردۇر، خىتاي ھۆكۈمەت دائىرىلىرى، شەرقىي تۈركىستاندا خىتاي نوپۇسىنى كۆپەيتىش ئۈچۈن «خىتاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسى»دە ۋەزىپىسىنى ئاياقلاشتۇرغان خىتاي ئەسكەر ۋە ئوفىتسېرلىرىنى ئۆزى كەلگەن ئۆلكە ۋە ۋىلايەتلەرگە قايتۇرماستىن، شەرقىي تۈركىستانغا يەرلەشتۈرۈپ، ئاتا-ئانا ۋە ئۇرۇق-تۇغقانلىرىنى ئېلىپ چىقىش ھەققىدە تەشەببۇس قىلماقتا. ئۇنىڭدىن باشقا خىتاينىڭ ئىچكى رايونلىرىدا جىنايەت ئۆتكۈزۈپ، قولغا ئېلىنغان خىتاي جىنايەتچىلىرىنىڭ تۈركۈم-تۈركۈملەپ شەرقىي تۈركىستانغا يوتكەپ، شەرقىي تۈركىستاننى جىنايەتچىلەر لاگېرىغا ئايلاندۇرماقتا، جىنايەتچىلەرنى ئۆزگەرتىش لاگېرىدىن قاچقان بەزى جىنايەتچى خىتايلار بۇلۇڭ-پۇشقاقلاردا ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق، قاتىللىق ۋاقەلىرىنى تۇغدۇرۇپ، شەرقىي تۈركىس-

تان خەلقىنى پاراكەندە قىلماقتا. بۇ سەۋەپتىن شەرقىي تۈركىستان مىللىي زىندانىيەت بىلەن تولغان بىر يالار تاغ ھالغا كەلتۈرۈلمەكتە.

شەرقىي تۈركىستاندا خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭ تۈركۈم-تۈركۈملەپ كۆچۈرۈلۈپ ئېلىپ چىقىشى ۋە يەرلىك خەلقلەرنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي ھوقۇقلىرى بىلەن ئىپتىدائىي كىشىلىك ھوقۇقىنىڭ چەكلىنىشى نەتىجىسىدە نارازىلىق بىلدۈرۈش ۋە قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرى مەيدانغا كەلمەكتە. 1990-يىلى ئاپرېلدا ئاقتۇ ناھىيەسى بارىن يېزىسىدىكى خەلقلەرنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكىتى بۇنىڭ جانلىق بىر مىسالىدۇر.

خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ 1982-يىلى ئېلان قىلغان «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئاساسىي قانۇنى»دا «جۇڭگودىكى بارلىق مىللەتلەر ھوقۇقتا باراۋەر» دەپ

كورسىتىلگەن بولسىمۇ، بۈگۈن شەرقىي تۈركىستاندا مۇسۇلمان تۈركلەر سىياسىي، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ھوقۇقى جەھەتتىن خىتايلار بىلەن باراۋەر شەرتلەرگە ئىگە ئەمەس. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ «ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاپتونوم ھوقۇقى قانۇنى»دا «ئاز سانلىق مىللەتلەر تونۇلغان ئاپتونوم رايونلىرىدا ئاپتونوم ھوقۇقىنى يۈرگۈزگەن شۇ ئاز سانلىق مىللەت ئۆزىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە» دەپ كۆرسىتىلگەن بولسىمۇ، ئەمما بۇ گۈزەل سۆزلەر قەغەز يۈزىدىلا قالغان بولۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆز ئىچكى ئىشلىرىنى ئۆزى ئىدارە قىلىشىدىكى سىياسىي ئىچىش مۇمكىن ئەمەس. «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى» دەپ نام بېرىلگەن شەرقىي تۈركىستاندىكى ئەھۋالغا نەزەر سالىدىغان بولساق،

(ئاخىرى 9-بەتتە)

ئانا ۋەتىنىمىز جۇغراپىيەسىنى ئۆگىنىمىز

ئابدۇقادىر يۇنۇس

ئانا يۇرت- ئالتۇن دىيار

پەرزەنت ئاتا قىلىدىغان دەريا

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى ئالتاي تاغلىرىدىن، شىمالىي مۇز مۇھىتقىچە ئېرتىش دەرياسى ئېقىپ ئۆتىدۇ. بۇ دەريانىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 3000 كىلومېتىر بولۇپ ھاۋزا مەيدانى 1 مىليون 70مىڭ چاسا كىلومېتىر. پەقەت ئېلىمىز ئىچىدىكى ھاۋزىسىلا 60 مىڭ چاسا كىلومېتىرغا يېتىدۇ. بۇ دەريانىڭ كۆپ قىسمى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ زەيسان كۆلىگە قۇيۇلىدۇ، زەيسان كۆلىدىن ئېقىپ چىققاندىن كېيىنمۇ يەنىلا ئېرتىش دەرياسى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ- دەريانىڭ سۇ مەنبەلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ خۇددى بىر تارغاققا ئوخشىشىپ كېتىدۇ. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدا بۇ دەريانىڭ باش ئېقىنىدىنلا ئىبارەت ئازلا قىسمى بولۇپ، بۇ ئالتاي تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي ئېتەكلىرىدىن باشلىنىدىغان ئورغۇنلىغان تارماق ئېقىنلارنىڭ ژىغىلىشىدىن ھاسىل بولغان، شەرىقتىن غەرپكە قاراپ جەلت، قران، بورچىن قاتارلىق دەريالار بار.

ئەسلىدە بۇ تارماق ئېقىنلارنىڭ ھەممىسى ئېرتىش دەرياسىنىڭ شىمالىدا بولۇپ، شىمالدىن جەنۇپقا قاراپ ئاقاتتى، تاغ ئېتەكلىرىگە كەلگەندە تۇتۇشۇپ، شەرىقتىن غەرپ يۆنىلىش بويىچە ئېقىپ، ئېرتىش دەرياسىنى بارلىققا كەلتۈرگەن، ئېرتىش دەرياسى جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئەڭ چوڭ يوچۇق- ئالتاي بىلەن ساۋۇر تېغى ئارىسىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ. ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 458 مېتىر ئېگىزلىكتە بولۇپ، بۇ دەريانىڭ ھاۋزىلىرى مىس، تۆمۈر، ئالتۇن، ئاليۇمىن، قوغۇشۇن، سىنىك، سىماب، خرۇستال، سېليۇدا قاتارلىق كۆپ خىل كان مەھسۇلات بايلىق مەنبەلىرىگە ئىگە. بۇ جايدىن 3000چە خىلدىن ئارتۇق كېلىدىغان «خرۇستال پادىشاھى»، كولاپ ئېلىنغان، ئەينەك ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولىدىغان ئاپلىسىن جوگلۇغىدىكى سېليۇدا تاختىلىرىمۇ كۆپ چىقىدۇ. بۇ دەريانىڭ

ھاۋزىلىرى كان مەھسۇلاتلىرىغا باي بولۇپلا قالماستىن ئورمانلار بۈك-باراقسان ئۆسكەن. بۇ دەريانىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى شۇكى دەريانىڭ ئاساسىي سۇ مەنبەسى قار بولۇپ، بۇ سۇ، توخۇ، ئۆردەك، غاز قاتارلىق ئۇچار قۇشلارنى كۆپ ئۇخۇملىتىدۇ. بۇ سۇنى ئۇزۇن مۇددەت ئىچسە تۇغماس قايالارمۇ ئىككىقات بولىدىكەن... ئاڭلىنىشىچە بۇ ئادەمنى قايىل قىلالمايدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ ئىش بولۇپ ئۆتكەنىكەن. 1950-يىلنىڭ باشلىرىدا كوكتوقاي ناھىيەسىنىڭ ئاز ئۇچرايدىغان مېتال كان رايونىدا ئورغۇن كېڭەش مۇتەخەسسىسلىرى ئىشلىگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئائىلىلىرىدىن بىر قىسمى ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ئىككىقات بولمىغان، مۇشۇ كان رايونىغا كېلىپ بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئاياللىرى ئىككىقات بولغان، دېمەك ئۇلار باللىق بولۇشقان. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار «شىنجاڭ ھەقىقەتەن ئېسىل جاي ئىكەن، بۇ يەر كان بايلىق مەنبەلىرىگە مول بولۇپلا قالماستىن خاسىيەتلىك جاي ئىكەن. خوتۇنلىرىمىز موسكۋادا كۆپ يىللاردىن بېرى تۇغمىغاندى، ئالتاي تاغلىرىغا كەلگەندىن كېيىن ئىككى يىلغا قالماي باللىق بولدۇق...» دەپ مەدھىيىلەشكەن. شۇنىڭ بىلەن ئېرتىش دەرياسى «پەرزەنت ئاتا قىلغۇچى دەريا» دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە. ئېمە ئۈچۈن بۇ دەريانىڭ سۈيى شۇنداق خىسلەتكە ئىگە؟ چۈنكى بۇ دەريانىڭ ئوتتۇرا ۋە ژۇقۇرى ئېقىنلىرى (شىنجاڭ دائىرىسىدىكى قىسمى) ئېگىز تاغلىق، سوغاق رايونلار بولۇپ، قار سۈيى ئېرتىش دەرياسىنىڭ موھىم سۇ مەنبەسىدىن ئىبارەت. قار سۇلىرىدا ئېغىر ھىدروگېننىڭ مىقدارى ناھايىتى ئاز، تېببىي نۇقتىدىن ئېيتقاندا ئاياللارنىڭ تۇغۇشى ئۈچۈن، ئېغىر ھىدروگېن بەلگىلىك زىيانلىق تەسىرلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شۇڭا ئېگىز تاغ قار سۇلىرىنى كۆپ ئىچىش ئاياللارنىڭ تۇغۇش ئىقتىدارىنى ئۆزگەرتىدۇ. ئېرتىش دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنلىرى ھەر خىل تاشقى سەۋەپلەر تەسىرىدىن سۇنىڭ تەركىۋىدە ئۆزگىرىش

بولغاچقا باش ۋە ئوتتۇرا ئېقىنلارغا ئوخشىمايدۇ.

ھازىرچە ئېرتىش دەرياسىنىڭ سۈيىدىن تولۇق پايدىلىنىپ كېتەلىگىنى يوق. «ژۇۋەگەلسىز» ئېقىۋاتقان سۇلار خېلى سالماقنى ئىگىلەيدۇ. سۇ ئىنشائاتلىرى قۇرۇلۇشىنىڭ مۇۋاپىق پىلانلىنىشىغا ئەگىشىپ بۇ رايوندا ھەر خىل كېسەللەرنى داۋالايدىغان ساناتورىيەلەرنى قۇرۇشقا بولىدۇ.

تەڭرى تېغىنىڭ نامى توغرىسىدا

غەربىي خەن سۇلالىسىدىن باشلاپلا- تەڭرى تېغى چىلەنشەن تاغلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، چىلەنشەن دەپ ئاتالغانىدى، «خەننامىدا» «چىلەنشەن» دېگەنلىك تەڭرىتاغ دېگەنلىك، چۈنكى ھونلار ئاسماننى تەڭرى (تىلەن) دەپ ئاتىشاتتى، دېيىلگەن. قەدىمكى دەۋردە ھونلار ئاسماننى تەڭرى دەپ ئاتىغان. خەن دەۋرىدە ھونلارنىڭ تەڭرىتاغ دەپ ئاتىغىنى بۈگۈنكى شىنجاڭ دائىرىسىدىكى تەڭرىتاغنىڭ شەرقىي بۆلىكى بولۇپ، بۇنىڭ غەربىي بۆلىكىنى «قارلىق تاغ» دەپمۇ ئاتاشقان. سۈي، تاڭ دەۋرلىرىدە «تەڭرىتاغ» ئۆز ئاتاغى بويىچە ئاتىلىشقا باشلىغان. بولسىمۇ، بۆلىك بىلەن بىرگە «ئاق تاغ» (بەيشەن) ۋە (يىنشەن) دېگەن ناملار بىلەنمۇ ئاتالغان. بۇ يەردىكى «ئاقتاغ»نىڭ مەنىسى «قارلىق تاغ» بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. چۈنكى «تەڭرىتاغ» يىل بويى قارلار بىلەن قاپلانغانلىقى ئۈچۈن خەنزۇچە بەيشەن، شوشەن دېگەن ناملار بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن.

تەڭرىتاغ دېگەن ئىسىم چىن سۇلالىسىدىن باشلاپ پەيدا بولۇشقا باشلىغان. مەنچىڭ خانلىقى قۇرۇلۇشىنىڭ ئالدى- كەينىدە بەزى تارىخىي كىتابلاردا «تەڭرىتاغ»لىرى ئۆزىنىڭ ئاھاڭ تەلەپپۇزى بويىچە خەنزۇچىسىدا «تىڭگىلى تاغى» دەپ يېزىلغان. چىن سۇلالىسىدىن كېيىن «تەڭرىتاغ» دېگەن ئىسىم مەنا تەرجىمىسى بويىچە خەنزۇچىغا تيەنشەن دەپ تەرجىمە قىلىنغان. بۇ ئىسىمنىڭ «تەڭرى» دېگەن ئۇقۇم بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشىدىن قارىغاندا تەڭرىتاغ بويىلىرىدىكى قەدىمكى ئاھالىلەرنىڭ بۇ تاغلار

ئېتەكلىرىدە ياشاپ، ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ ھاياتلىق مەنبەسى دەپ ئۇلۇغلاپ تەڭرىگە چېتىپ ئاتىغانلىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. 1956-يىلدىن باشلاپ مەشھۇر رۇس جۇغراپىيە ئالىمى پېتر پېتروۋىچ سېمېنوۋ تيانشانسكىي (1827-1890) تەڭرىتېغىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان، مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇ ئۆز ئىسمىغا تيانشانسكىي دەپ تەخەللۇس قويغان. مۇشۇ ۋاقىتتىن باشلاپ تيانشان دېگەن ئىسىم ئاسىيا، ياۋروپا ئەللىرىدە كۆپرەك قوللىنىشقا باشلىغان. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ ئوغلى ۋ. پ. سېمېنوۋ تيانشانسكىي دادىسىغا ۋارىسلىق قىلىپ، تەڭرىتاغنى تيانشان دەپ ئاتاپ تەكشۈرۈش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان.

مۇشۇ قىسقىغىنە بايالدىن ختايدا مەنچىڭ خانلىقى، چەت ئەللەردە سېمېنوۋ تيانشانسكىدىن كېيىن ئەزەلدىن ئاتىلىپ كېلىۋاتقان «تەڭرىتاغ» ھېسابىغا تيانشان دەپ ئاتىلىپ كەتكەن. ئەمما «تيانشان» ئىككى بوغۇملۇق خەنزۇچە سۆزدىن ئۈچ بوغۇمغا ئايلىنىپ رۇسچىلاشقان خەنزۇچە سۆز بولۇپ قالدى. بۇ، ھازىر خەنزۇچىمۇ ئەمەس، رۇسچىمۇ ئەمەس، ئۇيغۇرچىمۇ ئەمەس بىر نام. بۇ نام جۇغراپىيە ئاتالغۇسى بولۇپ، ئۇيغۇرلار ئىچىگە يېتىپ كەلگىنىگىمۇ 60 يىلدەكلا بولدى.

سېمېنوۋنىڭ ئۆز ئىسمىغا «تيانشانسكىي» دەپ قوشۇۋېلىشىدا، بىزنىڭ تاغقا رۇسچە نامغا باسماقچى بولغان غەرىزى بولۇشىمۇ مۇمكىن. مەسىلەن؛ رۇسىيەنىڭ يەنە بىر ساياھەتچى پىرژىۋالسكىمۇ شىنجاڭدىكى ياۋا ئاتلارنى كۆرۈپ ئۇلارنىڭ ئۇيغۇرچە «قۇلان»، خەنزۇچە «يېما» دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىۋېتىپ، تىمتارىماستىن «پىرژىۋالسكىي ئاتلىرى» دەۋالغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز چەت ئەللەرنىڭ سەياسىي جەھەتتىن ساپ بولمىغان، ئىلمىي جەھەتتىن بىمەنىلىكى چىقىپ تۇرغان ئاتاشلىرىغا ئەسلىۋالماستىن، ئۆزىمىزنىڭ ئۇيغۇرچە... ئاتاشلىرىمىزنى ئۈرگۈزۈۋېرىشىمىز كېرەك. شۇنداق قىلساق، توغرا ئىش قىلغان بولىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن «تيانشان» دېگەن ئايىنى يوق سۆزنى تاشلاپ... ئۇيغۇرچە ئەسلى ئاتالمىسى «تەڭرىتاغ»نى- قوللىنىۋەرسەك، بۇ بىزنىڭ ۋە تەپەرۋەرلىكىمىزگە ھەم دۆلىتىمىزنىڭ يەر-جاي ناملىرى توغرىسىدىكى بەلگىلىمىلىرىگە ئۇيغۇن بولىدۇ.

(داۋامى بار).

20-ئەسىردە شەرقىي تۈركىستانغا خىتايلارنى كۆچۈرۈش ھەرىكىتى ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋەتلىرى

(ئاخىرى، بېشى 6-7-8-بەتلەردە)

بۇ ئاتالمىش «ئاپتونوم رايون»نىڭ سىياسىي، ئىختىسادىي، ھەربىي جەھەتتىكى ئاساسىي ھوقۇقى كوممۇنىستىك پارتىيە، ئارمىيە ۋە ھۆكۈمەت ئىچىدىكى بىر ئوچۇم خىتاي ئەمەلدارلىرىنىڭ قولىدا بولۇپ، يەرلىك ئۇيغۇرلارنىڭ ھېچ بىر ئەمەلىي ھوقۇقى يوقتۇر. گەرچە بەزى يەرلىك تۈركلەر بەزى يەرلىك ئىدارە-جەمئىيەتلەرگە مەسئۇل قىلىپ تايىنلانغان بولسىمۇ، بۇ يەرلىك مەسئۇل كادىرلارنىڭ ھېچ بىر رولى يوقتۇر. ئۇلارنى مۇئاۋىن ۋەزىپىلەرگە قويۇشتىكى مەخسەت: يەرلىك خەلققە «سىلەردىنمۇ ئۇرلۇك ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا مەسئۇل كادىرلارنى تايىن قىلدۇق» دەپ ئۇلارنى ئالداش ۋە باشقا دۆلەتلەر ۋە مىللەتلەر ئالدىدا «ئاپتونوم رايون»لاردا شۇ مىللەتنىڭ كادىرلىرى ئىدارىلىرى ئاساسىي ئىشنى ئۆزى باشقۇرىدۇ، دېگەن ساختا تەسىراتنى پەيدا قىلىشتىن ئىبارەت. ئەمەلىي ئەھۋال شۇكى، بىر ئىدارىنىڭ مۇدىرى قىلىپ تايىنلانغان يەرلىك ئۇيغۇر، ياكى قازاق تۈركلىرىدىن بولغان كادىر بىر ئىش ئۈستىدە قارار چىقىرىشقا ئۇرۇنسا، ئۇ ئۇنىڭ مۇئاۋىنى بولغان خىتاي كادىرىنىڭ ماقۇللىشىدىن ئۆتكۈزمەي تۇرۇپ ئۇ ئىش ئالدىدا قارار بېرەلمەيدۇ. شەرقىي تۈركىستاندىكى يەرلىك ھۆكۈمەت مەركەزلىرىدە خىتاي مەمۇرىي كادىرلىرىنىڭ سانى يەرلىك تۈركلەرنىڭ سانىدىن ئاشىپ كېتىدۇ. ھەتتا بەزى مۇھىم ئورگانلاردا ئىشلەيدىغان مەمۇرلەرنىڭ 90 پروتسېنتىنى خىتايلار، يالغۇز 10 پروتسېنتىنى يەرلىك خەلقلەردىن بولغان كادىرلار تەشكىل قىلىدۇ. ئىختىسات ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىكى تەڭسىزلىكنىڭ فاكتلىرى سان-ساناقسىزدۇر. جۇڭگونىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىن شەرقىي تۈركىستانغا ئېقىپ كەلگەن خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى، ھەر دەرىجىلىك دۆلەت مۇئەسسەسەلىرى، زاۋۇت، فابرىكىلار، دۆلەت دېھقانچىلىق مەيدانلىرى ۋە كانلاردا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئامما ئۇيغۇردىن ئوقۇپ يېتىشكەن ئۇرغۇن كىشىلەر ئىشسىزلىقتىن پەرياد چەكمەكتە ۋە كوچىلاردا لاغايلاپ يۈرمەكتە.

مەدەنىي-مائارىپ ساھاسىدىكى تەڭسىزلىك كىشىنى ھەيران قالدۇرارلىقتۇر. شەرقىي تۈركىستاندىكى ئالىي مەكتەپ ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكۇملارغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتا قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ 65-70 پروتسېنتىنى خىتاي ئوقۇغۇچىلار، 30 پروتسېنتىنى مۇسۇلمان تۈركلەر، تۇڭگان، مۇڭغۇل، شىۋە قاتارلىق ئالتە مىللەتتىن كېلىپ چىققان ئوقۇغۇچىلار تەشكىل قىلماقتا. 1985-يىلىدىكى خىتاينىڭ رەسمىي ستاتىستىكا رەقەملىرىگە ئاساسلانغاندا خىتايلاردىن ئالىي مەكتەپ پۈتتەرگەن ئوقۇغۇچىلار ھەر ئون مىڭ كىشىگە 42دىن توغرا كېلىدۇ، ئۇيغۇرلاردىن 18، قازاقلاردىن 23دىن توغرا كېلىدۇ. ھازىر ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار خىتايلار ئۈچۈن ئون مىڭ كىشىگە 15.5دىن توغرا كەلسىمۇ، تۈركلەردە ھەر ئون مىڭ كىشىگە 5تىن توغرا كېلىدۇ. خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ جۇڭگونىڭ ئىچكى قىسىملىرىدىن شەرقىي تۈركىستانغا ھەدەپ خىتاي كۆچمەنلىرىنى كۆچۈرۈپ كېلىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ پۈتكۈل بايلىقىدىن ئالدى بىلەن ئۇلارنى بەھرىمەن قىلىپ، سۈمۈرۈشى، شەرقىي تۈركىستان تۇپراقلىرىنىڭ ئەسلى ئىگىسى بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ بايلىقىدىن بەھرىمەن بولۇشىنى چەكلىشى، ئۇلارنى ئىنسانىي ھەق ۋە ھوقۇقلاردىن مەھرۇم قىلىپ، سىياسىي بېسىم ئاستىدا خورلىشى، زامانىمىزدىكى ئەڭ چوڭ ئادالەتسىزلىكتۇر. جۇڭگو دائىرىلىرىنىڭ بۇ خىل سىياسىتى ئىنسان ھوقۇقلىرىغا خىلاپ، ئىرقىي كەمسىتىش سىياسىتىنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر. شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمان تۈركلىرى ھازىر كۈنسىرى دېڭىز دولقۇنىدەك ئارقىسى ئۈزۈلمەي، شەرقىي تۈركىستانغا ئېقىپ كىرىۋاتقان خىتاي كۆچمەنلىرى قارشىسىدا جىددىي ئەندىشىگە چۈشمەكتە ۋە بىئارام بولماقتا. [illegible] ياۋروپا ۋە پۈتكۈل دۇنيادا بۈيۈك ئۆزگىرىشلەر بولۇۋاتقان، ئىنسان ھوقۇقلىرى ئېتىراپ قىلىنىۋاتقان، دېموكراتىيە ۋە ھۆررىيەت ئېقىمى دىكتاتور تۈزۈملىرىنى يىقىۋاتقان بىر مەزگىلدە، خىتاي دائىرىلىرى دىكتاتورلۇق تۈزۈمىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئۇرۇنماقتا. ئاز سانلىق مىللەتلەرگە نىسبەتەن ئېغىر چوڭ سىياسىي بېسىم يۈرگۈزمەكتە.

شەرقىي تۈركىستان تۈركلىرىنىڭ مەۋجۇدىيىتىنى، مەدەنىيىتىنى، ئۆرپ-ئادەتلىرىنى قوغداپ قېلىش كۈرىشى-يالغۇز شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭلا ئەمەس، بەلكى تۈرك دۇنياسى ۋە ئىسلامىيەت ئالىمىنىڭ ئورتاق مەنپەئىتى بىلەن ئالاقىدار چوڭ مەسىلىدۇر. شۇنداقلا پۈتكۈل ھۆر دۇنيانىڭ كۆڭۈل بۆلۈشىگە تېگىشلىك مۇھىم بىر مەسىلىدۇر. شەرقىي تۈركىستان تۈركلىرىنىڭ تارىخ سەھنىسىدىن پۈتۈنلەي يوقۇلۇپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن پۈتكۈل دۇنيادىكى ھۆررىيەت ۋە ھەققانىيەت تەرەپدارى بولۇۋاتقان مەملىكەت ۋە مىللەتلەرگە، ئىسلام ئالىمىگە خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا [illegible] ئېقىپ كىرىپ، بۇ تۇپراقلارنى تولدۇرۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەخسىتىدە، خىتاي ھۆكۈمىتىگە «بۇ خىل سىياسەتنى توختات!» دەپ چاقىرىق قىلىشنى ۋە بېسىم ئىشلىتىشنى، خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا ئەللىكلەپ كۆچمەن خىتاي ئېلىپ چىقىش سىياسىتىنى توختىتىش ئۈچۈن دىپلوماتىك يوللار بىلەن ئۇ مەسىلىدە بولۇشنى سەمىمىي مۇراجىئەت قىلىمىز.

«شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى» ژۇرنىلىدىن ئېلىندى.

مەن شاگىرتلىرىم بىلەن پەخىرلىنىمەن

ئۇستاز ھەققىدە سۆز

ئۆتكەن يىلى ئۆكتەبىر ئېيىنىڭ دەسلەپكى پەيشەنبىسى ئىدى. مەن ئۆيدىن چىقىپ، ئاپتوبۇس بېكىتىگە بارماقچى بولۇپ [illegible] ئۆرگەن ئىكەن. ئۇلار يېقىن [illegible] بالىلارنىڭ قولىدا گۈللەر [illegible] چىرايلىق بولغان بىر [illegible] بار ئىدى. ھەممىسىنىڭ چىرايلىرى شاتلىققا تولغان، روھى ئۈستۈن. بىر-بىرىگە گەپ بەرمەي، [illegible] يىل [illegible] مەكتەپتە ئۇلارنى ئوقۇتقان ئۇستازى [illegible] چاق كەلتۈرۈپ كۆرۈشەتتى. مەن ئۇلارغا قاراپ [illegible] كەلدى، ئۇلارنىڭ قارشىسىدا [illegible] بىقىنراق [illegible]

[illegible] بولسۇن، بەكمۇ [illegible] ئۇ-ئا ئاكا [illegible] مۇئەللىملەر كۆ[illegible] ئۇستازىمىز رىھان پولاتوۋانى يوقلاپ، مۇئەللىملەر كەسپىي بايرىمى بىلەن تەبرىكلەپ، مۇبارەكلەپ كېلىش نىيىتىمىز بار ئىدى، ئانا بۈگۈن [illegible] بولغان ئىكەن، 1986-يىلى مەكتەپ پۈتتەرگەنلەردىن [illegible] ئۇستازىمىزنىڭ ئۆيىگە ماڭدۇق... - دېدى.

مەن كۆپ يىللار ئۆتكەن بولسىمۇ، ئۆز ئۇستازىنى ئۇنۇتمىغان، ئۇنىڭغا بىر ئۆمۈر مىننەتدار شاگىرتلىرىغا قاراپ ناھايىتى تەسىرلەندىم ۋە ئىختىيارسىز ئۆزەمنى ئوقۇتقان مۇئەللىملىرىم كۆز ئالدىمغا كەلدى...

ئەلدى موللۇ باللار سۆزىنى قىلغان رىھان پولاتوۋا بولسا يۈزلىگەن باللارنىڭ، شۇ جۈملىدىن مېنىڭ بالىلىرىمنىڭمۇ ئۇستازى. يېقىندا 9-سىنىپتا ئوقۇۋاتقان قىزىم رەھىمىدە [illegible] بۈگۈن بىز رىھان مەخسۇت قىزى پولاتوۋانى تۇغۇلغان كۈنى بىلەن مۇبارەكلىدۇق، ئۇ ئەللىك ياشقا كىرىپتۇ! - دېدى.

ھە، مانا ئۇستاز رىھان پولاتوۋا ئۆز مەنىۋى، قىزغانلىق باللارغا بىلىم بېرىشتەك ئالىيجاناپ ئىشقا بېغىشلىغان ئۆز ھاياتىنىڭ ئەڭ [illegible] باھارىنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بوپتۇ.

رىھان مەخسۇت قىزى پولاتوۋا 1943-يىلى ئۇيغۇرىستاننىڭ غۇلجا شەھىرىدە تۇغۇلغان. 1955-يىلى ئائىلىسى بىلەن [illegible] كۆچۈپ چىقىپ، ياركەنت شەھىرىگە ئورۇنلاشتى. بۇ يەردە باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، 1961-يىلى ياركەنت پېداگوگىكا بىلىم يۇرتىغا ئوقۇشقا چۈشتى. ر. پولاتوۋا 1965-يىلى بۇ بىلىم يۇرتىنى ئەلا باھالار بىلەن پۈتتۈرۈپ، باشلانغۇچ سىنىپلارغا قازاق تىلى ۋە ئەدەبىياتى مۇئەللىملىكى بويىچە مۇئەللىم دېگەن گۇۋاھنامىنى ئالدى. شۇ يىلى پانفىلوۋ ناھىيەسى كوكتال يېزىسىدىكى ئاباي نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپكە خىزمەتكە بۆلۈندى. بۇ يەردە بەش يىل داۋامىدا قازاق سىنىپلىرىغا قازاق تىلى ۋە ئەدەبىياتىدىن دەرس بەردى.

1970-يىلى ر. پولاتوۋا ئۆمۈرلۈك يولدىشى ئابدۇسالام ياقۇپوۋنىڭ خىزمىتى يۆتكىلىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئالمۇتىغا كۆچۈپ كەلدى ۋە دۇرۇژبا مەھەللىسىدىكى 155-(ئىلگىرىكى 86) رۇس مەكتىۋىگە قازاق تىلى مۇئەللىمى بولۇپ ئىشقا ئورۇنلاشتى.

- مەن ئۆز بىلىمىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش ئۈچۈن 1979-يىلى ئاباي نامىدىكى قازاقىستان پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ قازاق تىلى ۋە ئەدەبىياتى فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا چۈشتۈم، - دەيدۇ بىز بىلەن بىللە بولغان سۆھبەتتە ر. پولاتوۋا. - ھەم ئىشلەش ھەم ئوقۇش، ئائىلىدە باللارغا قاراش ئوڭاي ئەمەس ئىكەن. لېكىن قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ، 1984-يىلى ئوقۇشنى مۇۋاپىقىيەتلىك پۈتتەردىم. ھازىر قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئۆز ئىستىقلالىيىتىنى ئالغاندىن ۋە قازاق تىلى دۆلەت تىلى بولۇپ بەلگۈلەنگەندىن كېيىن، قازاق تىلىغا ۋە ئەدەبىياتىغا بولغان كۆزقاراش ئۆزگەردى. بىز قازاق تىلى مۇئەللىملىرى ئۆز ئىشىمىزغا بولغان جاۋابكەرلىكىمىزنى چۈشەنگەن ھالدا تېخىمۇ مەسئۇلىيەتلىك بىلەن ئىشلەۋاتىمىز. چۈنكى قازاق تىلى دۆلەت تىلى سۈپىتىدە ئەلدى بۇ پەن جىددىي ئوقۇتىلىدۇ، تەلەپ كۈچەيتىلىدۇ. باللارنى بۇ تىلغا تەييارلاش كېرەك.

بىز 155-مەكتەپ مۇدىرى قۇتا[illegible]دىق خوشنازاروۋنىڭ ر. پولاتوۋا توغرىلىق سۆزلىشىمىزدا: «رىھان مەخسۇت قىزى پولاتوۋا تەجرىبىلىك، بىلىم دائىرىسى كەڭ، باللار پسىخىكىسىنى، نازۇك تەبىئىتىنى چوڭقۇر چۈشىنىدىغان، ئۇلار بىلەن تىل تېپىشالايدىغان ۋە ئەڭ مۇھىمى- ئۆز ئىشىنى پۇختا بىلىدىغان سالاھىيەتلىك پېداگوگ. ھەر دائىم باللارغا بىلىم بېرىش ۋە ئۇلارنى تەربىيىلەشتىكى ئۆزىگە خاس [illegible] مەكتەپ [illegible] ھەرلىك خەلققە بىلىم بېرىش بۆلۈملىرىنىڭ پەخرىي يارلىقلىرى بىلەن مۇكاپاتلىنىپ كەلگەن. بىز رىھان پولاتوۋادەك پېداگوگلىرىمىز بىلەن پەخىرلىنىمىز...» - دېدى. ھە، بۇ مەكتەپ مۇدىرىنىڭ ئۆز خىزمەتدىشى توغرىلىق پىكرى ئەينە شۇنداق.

بىز 155-مەكتەپتىكى رىھان پولاتوۋانىڭ تەشەببۇسى بىلەن جابدۇلغان قازاق تىلى كابىنېتىنى كۆزدىن كەچۈردۇق. بۆلمىدە ئاتاقلىق قازاق يازغۇچىلىرى بىلەن ئالىملىرىنىڭ سۈرەتلىرى ئېسىلغان. دەرس ئۆتۈش ئۈچۈن لازىملىق قوللانمىلار، كارتوچكىلار، كارتاتېكىلار، پېرفوكارتلار ۋە ھەر خىل مېتودىكىلىق ماتېرىياللار ئۆز ئورنىدا سەرەمجان ئورۇنلاشتۇرۇلغان. كابىنېتقا كىرگەن ئادەم ئۆزىنى ئەجايىپ بىر بىلىم دەرگاھىغا ئالاھىدە زىننەتلەنگەن كۈتۈپخانىغا كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلىدۇ. بۇ كابىنېتنى ئەينە شۇنداق ياخشى، دىت بىلەن زىننەتلىگىنى ئۈچۈن ئۇ مەكتەپ بويىچە ئالدىنقى قاتاردىكى كابىنېتلار سېپىدىن ئورۇن ئالدى ۋە مەمۇرىيەتنىڭ تەشەككۈرىگە سازاۋەر بولدى.

— بىز رىھان پولاتوۋا بىلەن ھازىرقى ئايالىمىزدىكى قىيىنچىلىقلار، بالا تەربىيەسى ۋە پېداگوگىكا توغرىلىق پاراڭلاشقىنىمىزدا: «ئۇيغۇر خەلقى ھەر دائىم ئۈمۈت بىلەن ياشاپ كەلگەن. ئەندى مانا ئەجدادلىرىمىزغا قارىغاندا بىز قانداقتۇ [illegible] قىلىش، ئۈمۈت قىلىش قابىلىيىتىمىزنى يوقاتقاندەك تۇيۇلىدۇ. بىزنىڭ كېلەچەككە بولغان ئىشەنچىمىز بۇ بىزنىڭ ئالىيجاناپ [illegible] بولغان ئىشەنچىمىزدۇر. كېلەچەككە بولغان ئىشەنچ بىزنى ئېغىر كۈنلەردىن [illegible] ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز بۈگۈنكى [illegible] ئۈچۈن جوشقۇن كۈرەشكە دائىم ھەقىقەت ئۈچۈن ھەرىكەتتە بولۇشىمىز كېرەك دەپ ئويلايمەن...» - دېدى ئۇ.

رىھان ھەدەم ئۆمۈرلۈك يولدىشى دوختۇر، تەجرىبىلىك خىرۇرگ ۋە [illegible] ئابدۇسالام ئىككىسى، ئۈچ بالىنى قاتارغا قوشتى. ئۇلارنىڭ چوڭ ئوغلى قۇرۋانجان يېزا ئېگىلىكى ئىنستىتۇتىنىڭ ئورمانچىلىق فاكۇلتېتىنى قىزىل دىپلوم بىلەن پۈتتۈرۈپ، جۇمھۇرىيەت پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ بوتانىكا فاكۇلتېتىدا كىچىك ئىلمىي خادىم بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ، ئوتتۇرانچى ئوغلى قەھرىمانمۇ يېزا ئېگىلىكى ئىنستىتۇتىنىڭ ئاگرونوملۇق فاكۇلتېتىنى يېقىندا تاماملىدى، خىزمەتكە ئەۋەتىلىش ئالدىدا تۇرۇۋاتىدۇ، كىچىك ئوغلى پەرھات قازاقىستان دۆلەت دارىلفۇنۇنىنىڭ ئەمەلىي ماتېماتىكا فاكۇلتېتىنىڭ 3-كۇرسىدا ئوقۇيدۇ.

بىز بەختلىك ئائىلىگە چوڭ ئۇتۇقلار تىلەپ، سەمىمىي خوشلاشتۇق.

ي. سابىتى،

ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بېتى

يادنامە

مەرىپەتپەرۋەر شائىر

مەن ھەر قېتىمقى ئادىتىم بويىچە بۇ كۇنمۇ شەھەر ئىچىگە كىرىش ئۇچۇن كونا كىشمىش بازىرى ئارقىلىق ماڭدىم. بوينى كېسىك مەھەللىسىدىن چىقىپ، كونا كىشمىش بازىرىنىڭ ئوتتۇرىغا كەلگەندە توپلانغان ئادەملەرنىڭ بىر دۇكان ئىشىكىنىڭ ئوڭ قانىتىغا چاپلانغان قەغەزنى ئوقۇۋاتقانلىقىغا كوزۇم چۇشتى. بۇ 1938-يىلى ئىدى. دۇكان ئىشىكىگە چاپلانغان قەغەز «ئىلى شىنجاڭ گېزىتى» بولۇپ، مېنىڭ گېزىت دېگەننى بىرىنچى قېتىم كورۇشۇم ئىدى. شۇندا كوپچىلىكنىڭ ئارىسىدىن بىرسى:

— قېنى، ئۇنلۇگرەك ئوقۇساڭلارا، بىزمۇ ئاڭلايلى؟— دېدى.

گېزىتتىكى ئەزمىنى ئوقۇۋاتقان مويسىپىت كىشى ئەتراپىغا بىر قاراپ قالدىدە:

— ئەگەر خالىساڭلار ھەر ئىككى ئەزمىنى ئوقۇپ بېرىمەن،— دېدىدە، قايتىدىن باشلىدى.

سايرام كولى ۋەتىنىمدە
چىرايلىق كول،
ئەتراپلىرى چېكىم-چېكىم گۇلگە
تولغان.
چۇشمۇ-چۇشتىن ھەر يازلىقى
قۇشلار كېلىپ،
گۇلگە بېقىپ جاراڭلىشىپ
سايراپ تۇرغان.
چورىسىدە ئېگىز، گوزەل
تاغلىرى بار،
ئالا، يېشىل چاپانلىرىن كىيىپ
تۇرغان.
شۇنداق ئارىساڭ بىر چىرايلىق
كۇلۇمسىرەپ،
سايرام كولگە ئېتەكلىرىن
يېيىپ تۇرغان.

بايىقى مويسىپىت كىشى گېزىتتىكى «سايرام كولى»، «تەلكە» دېگەن ئىككى شېئىرنى ئوقۇپ بولۇشىغا كوپچىلىك ئارىسىدىن بىرسى چىقىپ:

— پاھ، پاھ، تازا ئوخشىتىپ يېزىپتۇدە، خۇددى سايرام بىلەن تەلكىنى كورۇپ كەلگەندەك بولدۇق. ئاتاڭغا رەخمەت. بۇنى كىم يېزىپتۇ؟ ئات، ئامىنى ئاڭلاپ باقايلى. مېنىڭچە بولغاندا بايىقى «تەلكە» دېگەنگە مونۇ قۇرلارنى قوشۇپ قويغان بولسا، قالتىس بولاتتىدە:

تەلكىنىڭ داۋانىدىن
كارۋان توختىماي ئوتتى.
سۇلايمان ئىغلىغان بىلەن
ئىلاخۇن ئىغلىماي ئوتتى.

— بۇ سېنىڭ دېگىنىڭ خەلقنىڭ قوشىقى. ھە، مونۇ گېزىتتىكى ئىككى شېئىرنى خۇدابەردى تالىپ دېگەن كىشى يېزىپتۇ،— دېدى گېزىتنى ئوقۇپ بېرىۋاتقان كىشى.

دۇنياغا ئوز خەلقىنىڭ مۇقەددەس كۇرەش تارىخىنى، ئولمەس مەدەنىي مىراسىنى تونۇتقانلار يازغۇچى-شائىرلار بولغان بولسا، 30-يىللىرى يېڭى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا «سايرام كولى»، «تەلكە» دېگەن شېئىرلىرى بىلەن كىرىپ كەلگەن خ. تالىپ ئىدى. ئۇ ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ ئارىسىدىن بىرىنچىلەردىن بولۇپ سايرام كولى بىلەن تەلكىنىڭ گوزەللىكىنى تەسۋىرلەپ شېئىر يازغان.

خۇدابەردى خۇدانەزەر ئوغلى تالىپ 1912- يىلى ئالمۇتا ۋىلايىتى ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ غالجات يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئۇ غالجات ۋە ياركەنتلەردە دەسلەپكى بىلىمنى ئېلىپ، 30- يىللىرى شەرقىي تۇركىستانغا كەتكەن. خ. تالىپنىڭ كىچىكىدىن تارتىپ بىلىمگە بولغان تەشنالىقى كەلگۇسى شائىر ۋە مەرىپەتچىنىڭ ئۇمۇتلۇك يولىغا مەشئەل بولدى. ئۇ 1935-يىلى تاشكەنتكە بېرىپ، ئوتتۇرا ئاسىيە دولەت دارىلفۇنۇنىنىڭ مەمۇرىي فاكۇلتېتىدا ئوقۇپ كەلدى. ھاياتقا مەرىپەت ئىشىگىنى ئېچىپ يول تاپقان خ. تالىپ غۇلجا شەھىرىگە قايتقاندىن كېيىن، «ئۇمۇت»، «مۇرات» مەكتەپلىرىدە ۋە كېيىنرەك ئەخمەتجان قاسىمىي نامىدىكى بىلىم يۇرتىدا تىل-ئەدەبىيات، جۇغراپىيە پەنلىرى بويىچە دەرىس ئوتتى. ئوز ئەۋلادىنىڭ پەرزەنتلىرىنى بىلىملىك قىلىش ئۇنىڭ مۇقەددەس مەخسەتلىرىدىن بىرى ئىدى. شۇنىڭ ئۇچۇن خ. تالىپ ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ: «كىشىلىك جەمىيەتتە مۇئەللىم ئەمگىكىدىن پەخىرلىنەرلىك ئەمگەك يوقتۇر. چۇنكى ئالىم، ئىنژېنېر، يازغۇچى، قوماندان، جەمىيەت-دولەت ئەربابى ۋە باشقىلارنىڭ ھەممىسى مۇئەللىم مېھنىتىنىڭ مەھسۇلاتىدۇر» دېگەن ئاقىلانە سوزىنى ئوز قەلبىنىڭ ئاستىنقى قاتلىمىدا ساقلاپ كەلگەن.

خ. تالىپ ئوز ھاياتىنىڭ يېرىم ئەسىرلىك ۋاقتىنى مەرىپەت ئىشلىرىغا سەرىپ قىلغان ئادەم. ئۇ ئاناۋەتىنىدە ئىشلىگەن30-40-ۋە50-يىللار شەرقىي تۇركىستانىڭھەممە جەھەتتىن مۇشكۇل ۋە ئېغىر دەۋرى ئىدى. ماناشۇنداق شارائىتتا يۇزلەپ، مىڭلاپ ياشلارنى بىلىم دەرگاھىغا ئېلىپ كىردى. ئۇلارنىڭ خۇراپات ئوتكۇرلىرىنى بىلىم نۇرلىرى بىلەن يورۇتتى. جاپا-مۇشاقەتتىن قورقمىدى. پۇتكۇل كۇچىنى، بىلىمىنى ماارىپ ئىشلىرىغا سەرىپ قىلدى.

مەرىپەتچى خ. تالىپتا ئادىمىيلىك، ئىنسانپەرۋەرلىك ۋە كەمتەرلىك خىسلەتلىرى مۇجەسسەملەنگەن ئىدى. ئاجىزلارنىڭ ھالىنى سوراپ، كىشىنى رەنجىتمە، ئەيىبىنى يۇزىگە ئېيتىپ، ئارقىسىدىن سوزلىمە، يا خشىنىڭ تەرىپىنى قىل، ئوز كۇچىڭگە ئىشەن، باشقىلارنى ھورمەت قىل، خۇسۇسەن ئاياللار مېھنىتىنى قەدىرلە دېگەنگە ئوخشاش تۇرمۇشتىن ئېلىنغان ھېكمەتلىك سوزلەرنى ئوز شېئىرلىرىنىڭ مىسرالىرىغا تىزاتتى. شەرقىي تۇركىستان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا مەرۇپ سەئىدىي، ئايۇپ مەنسۇرىي، خېلىل ساتتارىي، قاسىمجان قەمبىرىي، ئابدۇرىم ئەيسا، ئەنۋەر ناسىرىي، ئابدۇرېھىم يۇسۇپىلەر بىلەن بىللە كىرىپ كەلگەن خ. تالىپنىڭ ئىجادىي شېئىرىيەت بىلەن باشلاندى. 30-يىللاردىن تارتىپ ئۇنىڭ شېئىرلىرى «ئىلى شىنجاڭ گېزىتى» ۋە باشقا مەجمۇئەلەردە بېسىلىپ تۇردى. «سايرام كولى»، «تەلكە» شېئىرلىرى خ. تالىپنى پۇتكۇل شەرقىي تۇركىستانغا تونۇتتى. ئەنە شۇ «ماي كەلدى» ناملىق شېئىرى 1947-يىلى غۇلجا شەھىرىدە نەشر قىلىنىدىغان «ئالماناخ» مەجمۇئەسىدە بېسىلغان. ئالىم ۋە شائىر روزى قادىرىي خ. تالىپ ئىجادىغا باھا بېرىپ؛ «ئۇيغۇر ئىنقىلاۋىي ئەدەبىياتىنىڭ تونۇلغان ۋەكىللىرىدىن يەنە بىرى خۇدابەردى تالىپتۇر. ئۇ بىرىنچى ئەۋلادقا مەنسۇپ. 30-يىللارنىڭ بېشىدىن باشلاپ ئىجات قىلغان شېئىرلىرىدا شۇ دەۋرنىڭ جەڭگىۋار روھى، ئۇيغۇر دىيارىنىڭ ئىختىسادىي، مەدەنىي ھاياتى، يېڭى تۇرمۇشقا ئىنتىلىشى ئوزىنىڭ پويېتىك ئىپادىسىنى تاپقان» دەپ يازىدۇ. («ئۇيغۇر رېالىستىك ئەدەبىياتىنىڭ رىۋاجلىنىشى» 1979-يىل، تاشكەنت، پەن نەشرىياتى).

خ. تالىپ تۇركىي خەلقلەر ئەدەبىياتىغا چوڭ قىزىقىش بىلەن قارايدۇ ۋە ئۇلاردىن تەسىر ئالىدىغانلىقىنى تەكىتلەپ كەلگەندۇر. ئەدەبىياتلارنىڭ بىر-بىرىگە بولغان تەسىرى ۋە ئالاقىلىرى شۇ خەلقلەرنى ئوز ئارا يېقىنلاشتۇرۇشقا چوڭ ئامىل بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. خۇسۇسەن، ئۇ ناۋائىي ۋە ئابدۇللا توقاي شېئىرلىرىغا چوڭ باھا بېرىپ، ناۋائىينىڭ: «ئەشرەقەت مەن ئەكسى...» دەپ باشلىنىدىغان مەشھۇر غەزىلىنى ئاغزىدىن چۇشەرمەي، ھەۋەس بىلەن ئوقاتتى. شۇنىڭدەك ئۇنىڭ ئۇيغۇر ئېغىز ئەدەبىياتىدىن ئۇگەنگەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭدىن تەسىر ئالغانلىقىنى شائىرنىڭ شېئىرلىرىدىن كورۇشكە بولىدۇ. خ. تالىپ شېئىرلىرى خەلق قوشاقلىرىغا ئاھاڭداش، تىلى ئاتلىق ۋە راۋان، دىلغا يېقىملىق ۋە خەلققە چۇشىنەرلىكتۇر. مەسىلەن، ئۇنىڭ «ماي كەلدى» شېئىرىنى ئېلىپ كورەيلى:

بۇگۇن پەلەك ئاسماندىن،
ياسىنىپ جانان كەلدى.
گۇل دەستىسى قولىدا،
گوزەل بىر رېھان كەلدى.

تارىخنى سوزلىسەم،
پۇتمەس بىر داستان كەلدى.
كۇلۇمسىرەپ كۇن كەبى،
كوپ ئۇچۇن بىر جان كەلدى.

بۇنى كىم دەپ سورىساڭلار
بۇگۇن بايرام ماي كەلدى.
بەلكى دۇنيا يورۇتقان،
ئالتۇن نۇرلۇق ئاي كەلدى.

پېشقەدەم شائىر، مەرىپەتچى خ. تالىپ 1959-يىلى كېچىكىش ئىتتىپاقىغا چىققاندىن كېيىنمۇ ئىجادىيەتتىن قول ئۇزمىدى. مۇساپىرچىلىقتا مۇشكۇل كۇنلەرنى بېشىدىن ئوتكەزسىمۇ، بىلىم دەرگاھىدىن چەتنىمەي، ئالمۇتا شەھىرىنىڭ زارەۋوستوكا مەكتىۋىدە ئوستازلىق قىلدى. قەلبى پاك، كىشىلەرگە سەمىمىي، ئاددىي ۋە كەمتەرىن ئىنسان خ. تالىپ، يەنە كېچىلەرنى تاڭغا ئۇلاپ، مىسرالار توۋىدە مۇكچۇيۇپ، تەپەككۇر دېڭىزىغا غەرىق بولاتتى. بايا ئۇ، شېئىرىيەت قۇدرىتىنىڭ ئالەم كېزىدىغانلىقىغا ئىشەنچە باغلىغان ئىكەن. شائىرنىڭ مەنالىق، پىكرى كەڭ، ھېسسىياتلىق شېئىرلىرى، شېئىرىي مەسەللىرى ھېمىشەم «كومۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى»)، «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىدا بېسىلىپ تۇردى. ئوتكەن يىلى «ژازۇشى» نەشرىياتىدىن چىققان «بىز ۋە يىللار» ناملىق ئۇمۇمىي توپلامدا خ. تالىپنىڭ بىر تۇركۇم شېئىرلىرى ئورۇن ئالغان.

خۇدابەردى تالىپ ئوتكەن يىلى سەكسەن ياشقا كىرىپ ئالەمدىن ئوتتى. ئۇ ھايات ۋاقتىدا: «خۇدابەردى ئاكا، سىز كوپنى بىلىسىزدە» دەپ سورىسام، ئۇ: «ياق ئۇكام، مەن كوپنى بىلمەيمەن، ئامما كوپنى كورگەن ... ئەنۋەر ناسىرىي ئېيتقاندەك «كورگىنىڭدىن كوپتۇر كورمىگىنىڭ، كورمىگەنتى كورسەن ئولمىگىنىڭ» دەپ جاۋاپ بەرگەن ئىدى شائىر.

تۇرسۇن قاھھارىي.

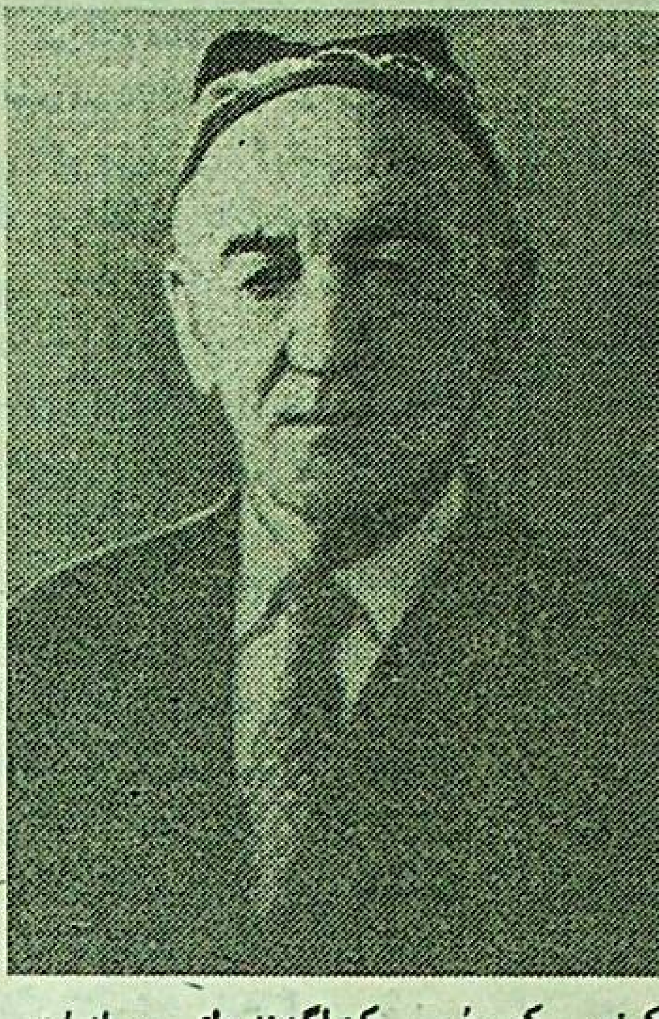

ئا. راخمان

بىر چىققىن

(پېشقەدەم شائىر ئىبراھىم قۇربان غەزىلىگە مۇخەممەس)

غېنىمەت دەپ بىلىپ كەلگەن باھار پەسلىگىنى، بىر چىققىن،
ئەرىك بېغىدا ئاپىماققا دىدار- ۋەسلىگىنى، بىر چىققىن.
ئەزەل ھۇرلۇككە تەشنا دەپ بىلىپ ئەسلىگىنى، بىر چىققىن،
قۇياش بالقىپ كۇلەر جاھان، ئېچىپ ھوسنۇڭنى، بىر چىققىن،
ئۇمۇت تاغىدا ئاھۇدەك بولۇپ سەييارە، بىر چىققىن.

زاۋاللىققا ھامان مەھكۇم رىيا سويگۇ- ساداقەتسىز،
زىبۇ- زىنەتلىرى ۋەيران تۇرار ھەر يەردە ھاجەتسىز.
ئۇمۇتلۇك قەلب گويا ئوپقۇن، تاشار ھەريان ئىتائەتسىز،
قۇياشتىن نۇر ئېمىپ گويا قىلار جەۋلانە تاقەتسىز،
بوتايۇ، قوزا، تايچاقلار قۇرۇپتۇ بەزمە، بىر چىققىن.

بېغىمىزدىن قاچار ئەندى بورە، ياۋايى توڭغۇزلار،
كېلىپتۇ دەپ ئېتىشقا پەيت قازان سۇغا قوشۇق تۇزلا،
گويا تويدا كۇلۇشكەندەك خۇمار كوز، قېشى قۇندۇزلار،
ھايات ئاسمىنىدا مەغرۇر كۇلەر شاتلىقتا يۇلتۇزلار،
كۇتەر شېرىنلىرىڭ سەن ھەم ژۇرۇپ پەرھاتچە بىر چىققىن.

گۇلنىڭ قېشىدا قوزغۇن، كېتىشتى بۇلبۇلى چەتلەپ،
چېچەك، غۇنچە غازاڭ بولدى پۇراق چاچماي تۇرۇپ گۇللەپ،
ھوكۇمران بولدى ھوقۇشلار زەھەرلىك تۇمشۇغىن تەڭلەپ،
گۇلىستانىڭغا قونۇپ ئالغان ئۇشۇم قۇش باغرىنى چەللەپ،
ساداغىڭغا سېلىپ يانى، ھالاك ئەتمەككە بىر چىققىن.

ئەرىك دەۋرانى بۇ بىلسەڭ، دىلىڭنى باسمىسۇن تەشۋىش،
رەقىپ پەيت ئاپسا قويماقچى ئاياغىڭ ئاستىغا ھول خىش،
راخمانىي تۇرمىساڭ مەزمۇت، تومۇزدىمۇ سېزەرسەن قىش،
ھايات مەناسىنى بىلسەڭ، كۇرەش بىلەن پۇتەر ھەر ئىش،
تەسەددۇق شوھرىتى سەنچۇن قۇياشتەك بالقىپ بىر چىققىن.

مۇئەللىپنىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن بۇ شېئىرنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ جەمغۇرمىسىغا ئەۋەتىلىدۇ.

ئۇيغۇر مىللىي كىيىملىرى.
دوستىم يۇسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

ئېلىپبەنى ئۆگىنىمىز

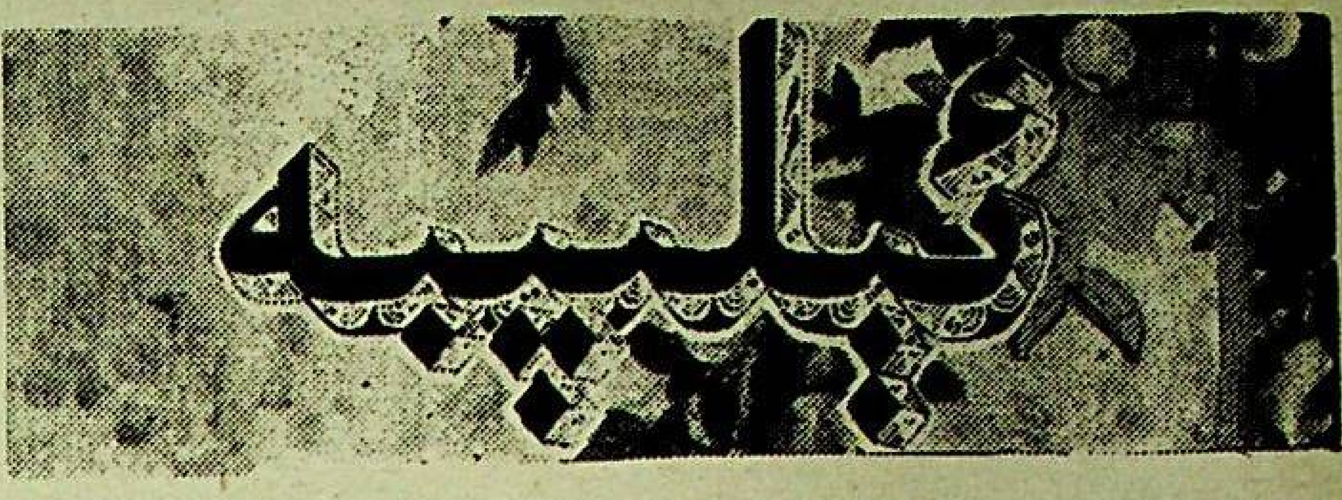

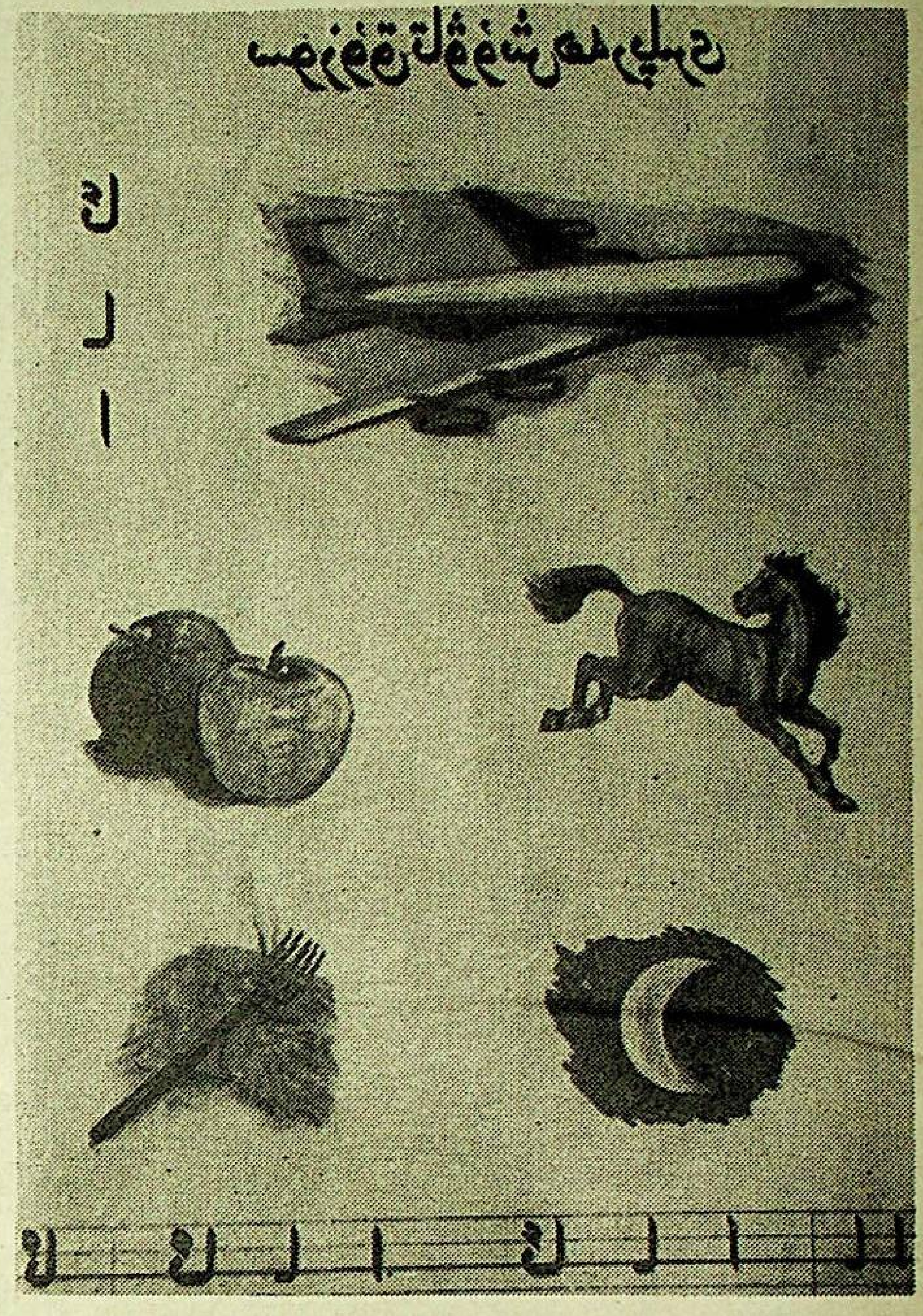

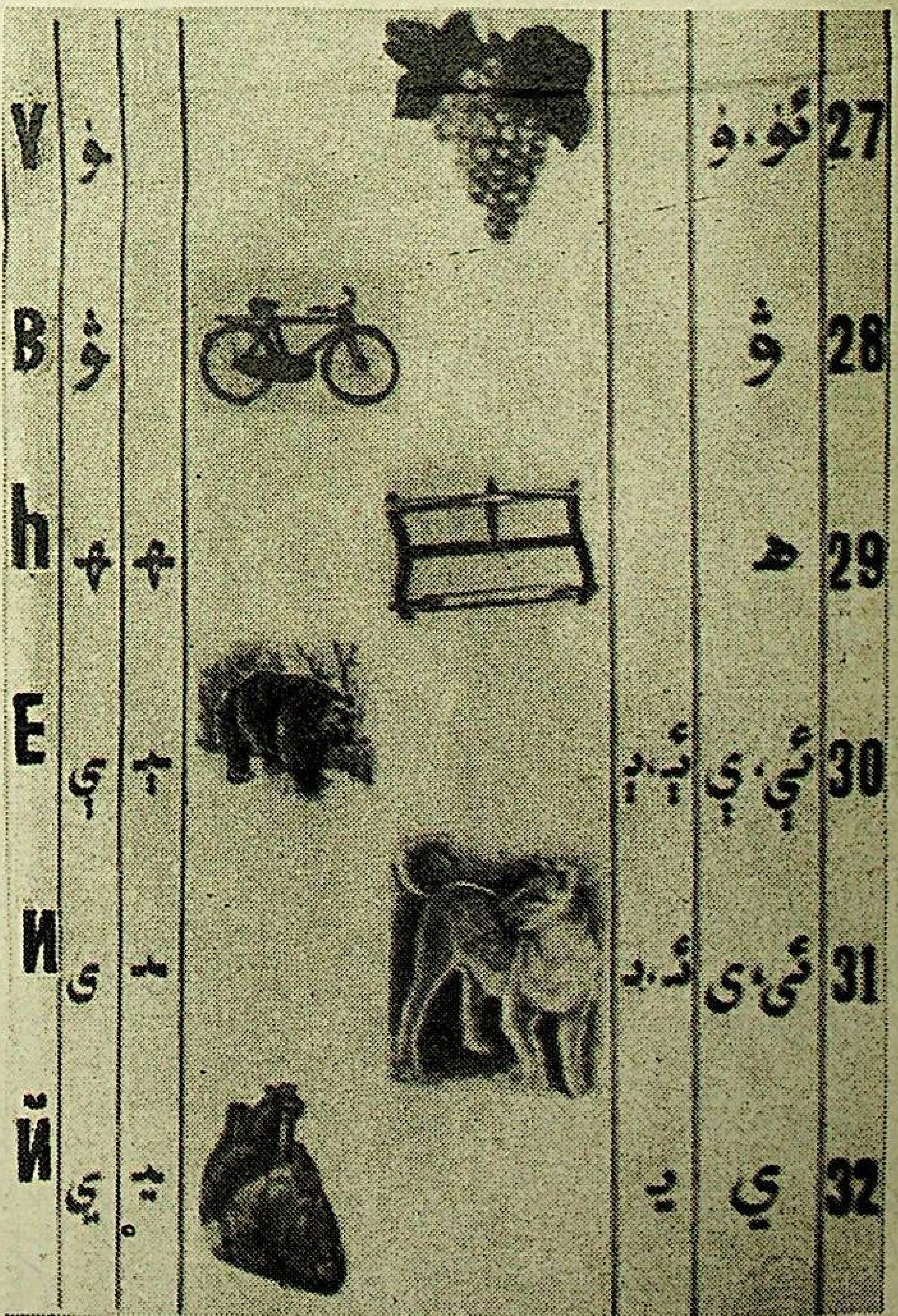

تەشەككۇرنامە

ۋەتەن، خەلق مەنپىيىتى يولىدا مىللىي بايلىقىمىز بولغان «يېڭى ھاياتقا» خالىسانە ياردەم قىلغانلىقى ئۈچۈن تۆۋەندە ئىسمى-شەرىپى ئاتالغان موھتەرەم قېرىنداشلىرىمىزغا كاتتا تەشەككۇر ئىزھار قىلىمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

كوكيار يېزىسىدىن:

ھورۇنىساخان 25سوم
خالبۈۋى 15سوم
پەزىلەتخان 15سوم
رىسالەتخان 20سوم
پايخان 15سوم
تۇرغۇنبۈۋى 50سوم

خېلچىبۈۋى 50سوم
ئوغلەم 50سوم
سادەتبۈۋى 25سوم
زەينەپبۈۋى 25سوم
تايىرجان 30سوم
تۇرسۇن تاھىر 50سوم

جەمئىي 3110سوم

ئانىنى مەريەم پەيزۇللايېۋا ژىققان.

كەڭ بۇلۇڭ يېزىسىدىن:

تۇرداجى ئابدۇللايېۋ 1000سوم
دولەتخان خەزىموۋا 500سوم
ئەمەت ئىسمائىل 200سوم
موناروزى 200سوم
ئىمىن ئاخۇن 100سوم
تۇرداخۇن 100سوم
تۇرسۇن مەھەممەت 100سوم
مۇتەللىپ تۇردى 100سوم
مىجىت نومەروۋ 100سوم
مىجىت ھەمرايېۋ 100سوم
س. ئىمىنوۋ 100سوم
ئابلىز روزىيېۋ 100سوم
ئومەرجان 100سوم

جەمئىي 2800سوم

ئانىنى تۇرداجى ئابدۇللايېۋ ژىققان.

بىشكېك شەھرىدىن:

كامالدىن باباجانوۋ 3000سوم

كومسومول يېزىسىدىن:

مۇرات سابىر 3000سوم

بىشكېك 5-مىكرورايونىدىن؛

ئومەرجان تايىروۋ 500سوم
تۇرۋانتاي 500سوم
بەكراخۇن 100سوم
ئومەرجان 20سوم
نۇرمەھەممەت 200سوم
ھېتاخۇن غوجابەردى 200سوم
ئاسىپجان 200سوم
ھاشىمجان 100سوم
رەخىمجان 100سوم
خەمىت سادىق 292سوم

جەمئىي 2212سوم.

ئانىنى ئومەرجان تاھىر ژىققان.

«ئاسانباي» مىكرورايونىدىن:

خەمىد 5000سوم
دىلمۇرات سامساقوۋ 1000سوم
ئىمىنجان ھوسمانوۋ 100سوم
باراتجان ئىسلاموۋ 100سوم
قۇتلۇق تاشاخۇنوۋ 100سوم

جەمئىي 6300سوم.

ئانىنى خەمىد ژىققان.

مالوۋودنى يېزىسىدىن:

ئابلىمىت 500سوم
ئىسمائىلجان 200سوم
ھاكىم 200سوم
ئابدۇللام 200سوم
نەبى 200سوم
ئالىم 200سوم
ئومەرجان 100سوم
ياسىنجان 100سوم
ئابدۇللام 200سوم
قاسىماخۇن 100سوم
توختاخۇن 100سوم
مەھەمەتجان 100سوم
ئىسلام راخمان 200سوم
موھىتدىن 150سوم
مۇتەللىپ 100سوم
ئابلىكىم 100سوم
سۇلتان 100سوم
ئامىنەم 50سوم
تۇرسۇنجان 100سوم

جەمئىي 3000سوم.

قىرغىزستان «ئالاتاۋ» سوۋخوزىدىن:

يۇرت-جامائەتچىلىكتىن 7000سوم

ئانىنى مىجىت ئومەر ژىققان.

* * *

پاكروۋكا يېزىسىدىن:

رابىيەم ئابدۇكەرىموۋا 1000سوم
مەملىكەت سەلىموۋا 1000سوم
قەمەر ئىبراھىموۋا 1000سوم
گۈلايىم ھەمرايېۋا 1000سوم
گۈلبوستان ئابدۇرېشىت 500سوم
رەدىخان ھوشۇروۋا 500سوم
مۇنىرە ئەمەتوۋا 500سوم
رەخىمە بىلالدىنوۋا 500سوم
ئايىنسا مەمەتوۋا 500سوم
زۇلقەرەم سوپاشوۋا 300سوم
تۇرسۇناي توختىيېۋا 300سوم
گۈلزارە ئايتاخۇنوۋا 300سوم
خىلچەم يارىيېۋا 200سوم
دىلبەر ھەمرايېۋا 200سوم
خىلچەم ئايتاخۇن 200سوم
رازىيەم ھوشۇروۋا 200سوم
گولنىسا ئەيسايېۋا 254سوم
راھىلەم قۇربانوۋا 200سوم
ئايشەم توختى 200سوم
نوغۇلخان خاجايېۋا 200سوم
خەمىدە راخمانوۋا 200سوم
گۈلنىھال قۇربانوۋا 200سوم
مۇبارەك ھاجى 200سوم
روزا توختىيېۋا 100سوم
گۆۋەلسا 100سوم
تۇرسۇناي 100سوم
سەنەۋەرخان 100سوم
خالىدەم نىيازباقى 100سوم
توختى ئاغچا 100سوم
گولرىز ھاجىم 100سوم
سائادەت ھەسەنوۋا 100سوم
زەيتۇنەم ئەخمەتوۋا 100سوم
مەريەم مۇسايېۋا 100سوم
بانۇم ئابلىكىم 100سوم
ھورنىسا مامۇتوۋا 100سوم
پاتىگۈل مۇسايېۋا 100سوم
زورەبۈۋى غازەم 100سوم
بۇسارەم قاسىم 100سوم
دىلبەر مەدىياروۋا 100سوم
زوھرە مامۇتوۋا 100سوم
پەرىدە ئىسمائىلوۋا 100سوم
پاتىگۈل يارمەھەممەت 100سوم
ھورنىسا غوجاخۇن 100سوم
پاتىگۈل قاسىمجان 100سوم
رېھانبۈۋى ئاكۇموۋا 50سوم
توختاغچا راخمانوۋا 50سوم
زەينەپخان باباجانوۋا 50سوم
ئايقىز سابىتوۋا 50سوم
ھەجەربۈۋى ھەمرايېۋا 50سوم
سائادەتبۈۋى 50سوم
رىسالەت 50سوم
زەيتۇنەم ئىسرائىل 50سوم
رايىەم ئابدۇراخمان 50سوم
قەمەر تېيىپوۋا 50سوم
تۇرسۇناي 50سوم
پاتىگۈل ئابدۇللايېۋا 50سوم
گۈلسۈمخان 40سوم
ئايگۈل 30سوم
رىزۋان 30سوم
مەپىزاي 30سوم
نۇرنىسا 30سوم
زەيتۇنەم 20سوم
مەريەم 14سوم

جەمئىي 12648سوم.

ئانىنى سائادەت ھەسەنوۋا ژىققان.

قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى بويىچە ژىغىلغان 110370 سومنى گېزىتىمىزنىڭ جانكويەرى نۇرمەھەممەت ھەسەنوۋ تاپشۇردى.

گېزىتىمىزنىڭ جان كويەرلىرى

قاسىم ھاشىروۋ:

دېگىزدىن بىر تامچا

سويۇملۇك گېزىتىمىز «يېڭى ھايات»نىڭ بازار ئىختىسادىغا كوچۇش توپەيلى ئوزىنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە ئېلان قىلغان مۇراجىتىنى ئوقۇپ نەجايىپ تەسىرلەندىم. گېزىتىمىز ئېغىر ئەھۋالدا قالغان موشۇنداق بىر پەيتتە، بىز بېشىمىزنى ئىچىمىزگە تىقىۋېلىپ ژۈرسەك، ئاغزىمىزدا «مەن ئۇيغۇر، ئۇيغۇر خەلقى ئۈچۈن ئۇنداق خىزمەت قىلىمەن، مۇنداق خىزمەت قىلىمەن» دېگەن گەپلىرىمىز قۇرۇق سوز بولۇپ قالامدۇ.

راس، ھازىر ۋاقىتلىق، ئوتكۈنچى دەۋردە موجۇت قىيىنچىلىقلار بار. ئامما، بىز بۇنىڭدىنمۇ ئېغىر قىيىنچىلىقلارنى بېشىمىزدىن ئوتكۈزگەن خەلقنىڭ ۋەكىللىرىمىزغۇ. شۇڭا مېنىڭ توققۇز بالام بولسىمۇ، خۇداغا شۈكرى، مەھەللىمىز جامائەتچىلىكى گېزىت مۇراجىتىگە ئىختىيارى ئىئانە توپلاشقا باشلىغان چاغدا مەن باشلامچى بولۇپ 5000سوم بەردىم. بۇ دېڭىزنىڭ بىر تامچىسى، ئەلۋەتتە.

مەن ئويلايمەن ھەر بىر ئۇيغۇر ئائىلىسى ئوز ئىختىيارى ياردىمىنى بەرسە، گېزىتىمىزنىڭ بىر يېرىگە يارىپ قالار دەپ ئويلايمەن. باشقىلارمۇ مېنىڭ بۇ پىكرىمنى قوللايدۇ دەپ ئىشىنىمەن. «چۈلكى كوللار: «تاما- تاما كول تولار» دەپ بىكار ئېيتمىغاندە. شۇنىڭ ئۈچۈن كوپ بولۇپ قولغا ئېلىپ، گېزىتلىرىمىزنى ئىختىسادىي جەھەتتىن خاتىرجەم قىلساق، گېزىت خادىملىرىمىزغىمۇ كۈچ- قۇۋۋەت بەرگەن بولىمىز.

بەقۇۋۋەتلىك ۋە بىزنىڭ ئانىمىزدىن ئاھالىغان ژۇرنالىستلىرىمىز بىز ئوقۇغۇچىلارنىڭ كوڭلىدىن تېخىمۇ ياخشى چىقىدۇ دېگەن سوز. ئەڭ ئاخىرىدا ژۇرىگىدە مەن ئۇيغۇر دېگەن ھەربىر قان-قېرىندىشىمنىڭ كوڭلىگە تېخىمۇ يورۇق چۈشۈپ، ئانا تىلىمىزدىكى گېزىتلىرىمىز مۇراجىتىگە قىزغىن ئاۋاز قوشۇپ، ئوز نامىدىن قىلىدىغان ئالىيلىرىنى جانلاندۇرىدۇ، دەپ ئىشىنىمەن.

چەت ئەللەردىن ئاخبارلار

شىمالىي ئاتلانتىكا ئىتتىپاقى قازاقىستانغا ياردەم بېرىدۇ

قازاقىستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۇنىڭ برۇسسېلغا قىلغان رەسمىي سەپىرىنىڭ مەركىزىي ۋاقەلىرىنىڭ بىرى ئۇنىڭ دۈشەنبە كۈنى شىمالىي ئاتلانتىكا ئىتتىپاقىنىڭ شتاب - كۋارتىرىسىنى زىيارەت قىلغانلىقىدىن ئىبارەت بولدى. ناتونىڭ باش كاتىبى مانفرېد ۋېرنېر بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن سۆھبەت داۋامىدا ياۋروپىدا ۋە ئاسىيەدە بىخەتەرلىكنى تەمىنلەش ھەم قازاقىستان بىلەن شىمالىي ئاتلانتىكا ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدا شېرىكلىك مۇناسىۋەتلىرىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئىستىقباللىرى بىلەن باغلىق بولغان مەسىلىلەر مۇھاكىمە قىلىندى. شۇنىڭدىن كېيىن نۇرسۇلتان نازارباييۇ مەزكۇر تەشكىلاتنىڭ دائىمىي ئەزالىرى بولغان ئەللەرنىڭ ۋەكىللىرى ئالدىدا سۆزگە چىقتى.

پرېزىدېنت ئۇلارغا مۇراجىئەت قىلىپ، تېخى يېقىندىلا ھەتتا پەرەز قىلىشقىمۇ مۇمكىن بولمىغان ئۆزىنىڭ بۇ سەپىرىنىڭ دۇنيادا چوڭقۇر ئۆزگىرىشلەر بولۇۋاتقانلىقى توغرىلىق گۇۋالىق قىلىدىغانلىقىنى؛ قارىمۇ-قارشىلىقلار دەۋرىنىڭ تۈگىگىنى، دۈشمەنلەر ئوتتۇرىسىدا بىر-بىرى بىلەن شېرىكلىك ۋە ھەمكارلىشىش مۇناسىۋەتلىرىگە ئالماشقانلىقىنى تەكىتلىدى. ئۇ دائىمىي ۋەكىللەرنى قازاقىستان تەرىپىدىن ئاسىيە قىتئەسىدە تېچلىقنى ۋە تۇراقلىقلىقنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن قىلىنىۋاتقان چارە-تەدبىرلەر ھەم ئاسىيەدە ھەمكارلىق ھەم ئىشەنچ چارىلىرى بويىچە كونفېرېنسىيە ئۇيۇشتۇرۇش توغرىلىق ئۆز مەملىكىتى تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان تەكلىپ ئۈستىدە تەپسىلىي توختالدى. بۇ تەشەببۇس، دېدى ئۇ، ب م ت نىڭ باش كاتىبى بۇتروس غالى تەرىپىدىن ۋە ئاقش، روسسىيە، خىتاي، ھىندىستان، ئىران، تۈركىيەگە ئوخشاش چوڭ دۆلەتلەرنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ چۈشىنىشىگە ھەم قوللاپ-قۇۋۋەتلىشىگە ئىگە بولدى. بىز ئاسىيە مەملىكەتلىرىنى بىر-بىرىدىن ئاجرىتىۋېتىدىغان ئەمەس، بەلكى ئۇلارنى بىرلەشتۈرىدىغان كۆپلىگەن ئامىللارنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىگە ئاساسلىنىمىز. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ ھاياتىي مۇھىم شەرتلىرى سۈپىتىدە ئۆزلۈك ۋە مۇستەھكەم تېچلىققا ھەم تۇراقلىقلىققا ئوخشاش دەرىجىدە مەنپەئەتداردۇر. پرېزىدېنت بۇ ئىدىيەنىڭ ناتو تەرىپىدىنمۇ قوللاپ-قۇۋۋەتلىنىدىغانلىقىغا ئۈمۈت قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى، چۈنكى ئۇ ھەممە ئۈچۈن ئۇمۇمىي مەقسەتنى قولغا كەلتۈرۈشكە قارىتىلغان.

نۇرسۇلتان نازارباييۇ كوللېكتىپلىق بىخەتەرلىكنى تەمىنلەش شەرتلىرىنىڭ بىرى سۈپىتىدە ھەر خىل دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدا زىچ ۋە خىلمۇ-خىل ئالاقىلار ھەم ئىقتىسادىي ھەمكارلىقنى يولغا سېلىشنىڭ مۇھىم ئىكەنلىگىگە كۆڭۈل بۆلدى. بىز مۇستەقىل دۆلەتلەر ھەمدوستلۇغىدىكى ۋە ئومۇمەن ئاسىيەدىكى ۋاقەلەرگە باھا بېرىشتە ئەينە شۇنىڭغا ئاساسلىنىمىز، دېدى ئۇ. بىز ھەمدوستلۇق ئىچىدىكى تۇراقلىق كاپالىتىنى ھەممىدىن ئاۋال ئىقتىسادىي ئىنتېگراتسىيەگە نىسبەتەن تېندېنسىيەلەرنىڭ كۈچىيىشى بېرىشى مۇمكىن دەپ ھېساپلايمىز. بارلىق توقۇنۇشلارنىڭ ۋە ئۇرۇشلارنىڭ تۈپ يىلتىزى ئىقتىسات ساھاسىدا ئىكەنلىگى سىر ئەمەس ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر يەرلىك دىپلوماتىيە بىرىنچى نۆۋەتتە ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي سەۋەپلىرىنى يوقىتىشقا قارىتىلىشى لازىم. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن قازاقىستان مدھغا ئەزا ئەللەرنىڭ ئىقتىسادىنى ئىنتېگراتسىيە قىلىش ئۈچۈن قولدىن كەلگەن بارلىق ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ. بۇ نۇقتەئىي نەزەردىن ئۇلارنىڭ جۇغراپىيەۋىي، تارىخىي، ئىقتىسادىي، مەنىۋىي ۋە مەدەنىي يېقىنلىقىغا ئاساسلىنىدىغان مەركىزىي ئاسىيە دۆلەتلىرىنىڭ ئىنتېگراتسىيەلىشىشىمۇ مۇھىمدۇر.

پرېزىدېنت ناتو بىلەن ھەمكارلىشىشنى كېڭەيتىش ئۈچۈن پىكىر قىلدى ۋە تەجرىبىگە باي بۇ تەشكىلاتتىن قازاقىستاننىڭ ئۆز قوراللىق كۈچلىرىنى قۇرۇشتىكى قىيىن جەرياندا پايدىلىنىش چوڭ پايدا ئېلىپ كېلىشى مۇمكىنلىگىنى تەكىتلىدى. ناتو شۇنداقلا جۇمھۇرىيەت تەۋەسىدە قىلىنغان يادرو سىناقلىرىنىڭ قۇربانلىرىغا تىببىي ياردەم بېرىشكە ۋە بۇ سىناقلارنىڭ ئېكولوگىيەلىك ئاقىۋەتلىرىنى يوقىتىشقا ياردەم بېرىشى مۇمكىنلىكىنىمۇ تەكىتلىدى.

مانفرېد ۋېرنېر ئۆز سۆزىدە ھۆرمەتلىك مېھماننىڭ بۇ سەپىرى ناتو بىلەن قازاقىستان ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىلارنى كېڭەيتىش يولىدا تاشلانغان چوڭ قەدەم بولۇپ ھېساپلىنىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى. ئۇ جۇمھۇرىيەت تەرىپىدىن ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان دېموكراتىيەنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە، ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئىسلاھاتلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا بولغان يولغا يۇقۇرى باھا بەردى. قازاقىستان ئۆز تەۋەسىنىڭ كەڭلىگى ۋە ئىقتىسادىي ئىقتىدارى ئارقىلىق مەركىزىي ئاسىيەدە تۇراقلىقلىقنى تەمىنلەشتە مۇھىم رول ئوينىشى لازىم ئىكەنلىگىنى تەكىتلىدى. قازاقىستان تەرىپىدىن مدھ ئىچىدە بىرلەشكەن ئىقتىسادىي پەزانى ۋە ئاسىيەدە بىخەتەرلىك ھەم ھەمكارلىشىش تارماقلىرىنى قۇرۇش پىلانلىرىنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەش، دەپ بىلدۈردى ئۇ، جۇمھۇرىيەتنىڭ رېگىونال بىخەتەرلىكنى مۇستەھكەملەشكە ياردەم بېرىشقا قەتئىي بەل باغلىغانلىقى توغرىلىق گۇۋالىق قىلىدۇ.

باش كاتىپ قازاقىستاننىڭ ئېغىر ئۆتكۈنچى دەۋردە باشتىن كەچۈرۈۋاتقان قىيىنچىلىقلىرىنى يېڭىشقا ناتونىڭ ئۇنىڭغا ياردەم بېرىشكە تەييار ئىكەنلىگىگە ئىشەندۈردى.

(تاس- س— قازتاگ).

ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىشقا تا گۇمانلىنىۋاتىدۇ

ئەگەر بىشكېكتە بولغان «ئىنسان ھوقۇقلىرى ۋە مىللەت تەغدىرلىرى» كونفېرېنسىيەسى ئەتراپىدا پەيدا بولغان سىياسىي ۋالىچۇقلار يۈز بەرمىگەن بولسا، ئۇ بۇ خىلدىكى چارە-تەدبىرلەرگە مەنسۇپ بولغىنىدەك ۋالى-چۇقسىز ۋە ئاددىيلا ئۆتۈپ كەتكەن بولار ئىدى. ۋاقەلەرنىڭ مۇنداق تۈس ئالىدىغانلىقىنى ئۆتكەن يىلى 6– 7-دېكابىر كۈنلىرى بىشكېكتە ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە قازاقىستاندىن كەلگەن ھوقۇق قوغدىغۇچىلارنى قوبۇل قىلغان ئۇنى ئۇيۇشتۇرغۇچىلار كونفېرېنسىيەنىڭ ئېگىلىرىمۇ — ئىنسان ھوقۇقلىرى بويىچە ئامېرىكا بيۇروسى ۋە ئامېرىكىنىڭ ھوقۇق قوغداش تەشكىلاتلىرىمۇ كۈتمىگەن ئىدى.

ئۆزبېكىستان بىلەن تۈركمەنىستاننىڭ پرېزىدېنتلىرى قىرغىزىستاننىڭ رەھبەرلىرى بىلەن تېلېفون ئارقىلىق سۆزلەشكەندە مۇنداق كونفېرېنسىيەنىڭ ئۆتكۈزۈلۈش فاكتىنىڭ ئۆزىگە ئۇلارنىڭ نارازىلىقىنى بىلدۈرگەن ئىدى. بۇ جۇمھۇرىيەتلەردىن كەلگەن كونفېرېنسىيە دېلېگاتلىرى ئۆز مەملىكەتلىرىدە يۈز بەرگەن ھەقىقىي سەرگۈزەشتىلىك تەپسىلاتلار بىلەن ئورتاقلاشتى. ئۆزبېكىستاننىڭ سالاھىيەتلىك ئورگانلىرى ھوقۇق قوغدىغۇچىلارنى تاشكەنتتىن سىرتقا چىقارماسلىققا ھەرىكەت قىلدى. بىشكېكقا بېرىش خاھىشىدا گۇمانلىنىلىدىغان ئوپپوزىتسىيە ھەرىكەتلىرىنىڭ ۋە پارتىيەلىرىنىڭ ئەزالىرى ئالدىن-ئالا مىلىتسىيە ئورگانلىرىغا چاقىرىلىپ، ئۇلار بىلەن سۆھبەتلەر ئۆتكۈزۈلدى.

«بىرلىك» خەلق ھەرىكىتىنىڭ ئەزاسى ۋاسىلىي ئىنايەتوۋنى مىلىتسىيە پودپولكوۋنىگى بېشكاتوۋ ئۆزبېكىستان خەلقى نامىدىن كونفېرېنسىيەلەردە پەقەت جۇمھۇرىيەتنىڭ قانۇنىي سايلانغان پرېزىدېنتى ئىسلام كەرىموۋ سۆزلەش ھوقۇقىغا ئىگە، دەپ ئاگاھلاندۇردى. «بىرلىكنىڭ» يەنە بىر ئەزاسىنى «سۆھبەتلىشىشكە» ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن مىلىتسىيە نارەدى كەلدى. «بىرلىكنىڭ» ھەمرەئىسى شۆھرەت ئىسمەتۇللايېۋ تۇتۇلدى ۋە ھېچ يەرگە بارماسلىقى توغرىلىق ئاگاھلاندۇردى. بىشكېكقا يوشۇرۇن كەلگەن دېلېگاتلار تامۇژنىلاردا ئۇلارنىڭ فامىلىيەلىرى يېزىلغان تىزىملارنىڭ بولغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. ئەندى ئاشگابادتا بولسا، تامامەن باشقىچە ئىش قىلغان: بارلىق «گۇمانلىق» ئادەملەر مىرزا قاماققا ئېلىنغان ۋە ئەگەر ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلىنغان تەغدىردە سەلبىي ئاقىۋەتلەرنى پەيدا قىلىدىغانلىقى ئاگاھلاندۇرۇلغان.

تاشكەنت ۋە ئاشگابادتا نېمىدىن قورقۇپ كەتتى؟ ئاشكارىلىقتىنمۇ؟ ھازىرقى ۋاقىتتا ئىنسان ھوقۇقلىرىغا خىلاپلىق قىلىش فاكتلىرىنى مەخپىيەتلىكتە ساقلاپ قېلىش مۇمكىن دەپ پەرەز قىلىشقا بولامدۇ؟ ئەگەر ئۇلار مەخپىي بولۇپ ھېساپلانسىمۇ، ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى قاتتىق سېنزۇرا ئاستىدا بولۇۋاتقانلىقىغا قارىماي، ئۇ جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ ئاھالىسى ئۈچۈن مەخپىي نەرسە ئەمەس، ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن بىرىنچى نۆۋەتتە قانۇنسىزلىق فاكتلىرىنى ئاشكارىلاۋاتقان مۇستەقىل ژۇرناليستلار تەقىپلىنەمەكتە. تۈركمەنىستاندا بىردىن — بىر مۇستەقىل «ئايانچ» ژۇرنالىنىڭ مۇھەررىرى مۇھەممەت مۇرات سالاماتوۋ قىسىم ئاستىغا ئېلىنماقتا. ئۆزبېكىستاندا ئۆتكەن يىلى 29-ئىيۇلدىن «بىرلىك» خەلق ھەرىكىتىنىڭ رەھبەرلىرىنىڭ بىرى، سابىق كېسچىنى ئالىي كېڭەشنىڭ ۋە ئۇنىڭ 1991-يىلى 19–21-ئاۋغۇستتىكى دۆلەت ئاغدۇرۇشى ھەرىكىتىنى تەكشۈرۈش بويىچە كومىسسىيەسىنىڭ ئەزاسى پولات ئاخۇنوۋ قاماقتا ياتماقتا. 70-يىللىرى ئەركىن پىكىر قىلغانلىقى ئۈچۈن كېمىش لاگېرلىرىدا 10 يىل ياتقان سابىق سىياسىي مەھبۇس بابۇر شاكىروۋ ئۆتكەن يىلى 14-ئاۋغۇستتا قاماققا ئېلىندى. «خەلق ئارا كەچۈرۈم قىلىش» تەشكىلاتى پولات ئاخۇنوۋ بىلەن بابۇر شاكىروۋنى ۋىژدان مەھبۇسلىرى دەپ ئېتىراپ قىلدى ۋە ئۇلارنى ئازات قىلىش ئۈچۈن ھەرىكەتنى باشلاۋەتتى. ئۆزبېكىستانلىق سىياسىي مەھبۇسلارنىڭ ئىشلىرى بىلەن شۇنداقلا خەلق ئارا ئىنسان ھوقۇقلىرى جەمىيىتىمۇ شۇغۇللىنىۋاتىدۇ، ئۇ ئەيىپلەنگۈچىلەرگە ھوقۇق جەھەتتىن ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئۆزبېكىستانغا ھوقۇق قوغدىغۇچى ۋە ئادۋوكات سېرگېي كوتوۋنى ئەۋەتتى. ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى كوتوۋقا سىياسىي مەھبۇسلارنىڭ ئىشلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقىشقا رۇخسەت بەرمىدى ۋە ئۆتكەن يىلى 3-دېكابىر كۈنى ئۇنى جۇمھۇرىيەت تەرىپىدىن ھەيداپ چىقاردى. مۇنداق فاكتلار ئۆزبېكىستان رەھبەرلىگىنىڭ ئابرويىغا داغ چۈشەرمەي قالمايدۇ. «بىرلىك» ھەرىكىتىنىڭ لىدېرى ئا. پولاتوۋنىڭ ھاياتىغا سۇيىقەست قىلىنغانلىقى ئۈچۈن ئۆتكەن يىلى يازدا ئامېرىكا تەرەپىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئۆزبېكىستان پرېزىدېنتىنىڭ ئاقش قا قىلىدىغان سەپىرى ۋە پرېزىدېنت بۇش بىلەن بولىدىغان ئۇچرىشىشى كېيىنگە قالدۇرۇلغان ئىدى. ئىنسان ھوقۇقىنى قوغداش تەشكىلاتلىرى ئۆزبېكىستان پرېزىدېنتىنىڭ دىققىتىنى ئىنسان ھوقۇقلىرىغا خىلاپلىق قىلىش فاكتلىرىغا جەلىپ قىلغان ھالدا، بىر نەچچە قېتىم ئۇنىڭغا مۇراجىئەت قىلغان ئىدى. ئىنسان ھوقۇقلىرى بويىچە ئامېرىكا بيۇروسىنىڭ خەلق ئارا دىرېكتورى لېونىد ستونوۋنىڭ پىكرىچە، رېگىوندىكى ۋەزىيەت ناھايىتى جىددىي كۆڭۈل بۆلۈشنى تەلەپ قىلىدۇ. بىشكېكتە ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە قازاقىستان رېگىونىدا بىرىنچى ئىنسان ھوقۇقلىرى بويىچە بيۇرو ۋە ئەخبارات مەركىزى ئېچىلىدۇ.

ئەسەل ئازاموۋا.

«موسكوۋسكىي نوۋوستى» گېزىتىدىن.

ئالمۇتا شەھىرىدىكى مەركىزىي ئۇنىۋېرسال ماگازىنىدا 2200 نەپەر ئادەم خېرىدارلارغا خىزمەت قىلىدۇ. ئۇلار ئۆتكەن يىلى بىر مىللىارد 100 مىڭ سوملۇق تاۋار سېتىش پىلانىنى ئورۇنلىدى. مەزكۇر چوڭ ماگازىن مەمۇرىيىتى خىزمەتچىلەر ئۈچۈن بارلىق شەرت-شارائىت يارىتىپ بەرگەن. مەسىلەن، ھەر بىر سودا خادىملىرى ئۈچۈن چۈشلۈك تاماق ئۈچۈن 30 سوم پۇل بېرىلىدۇ.

سۈرەتلەردە: 1. كافې-بار سېتىقچىسى ئارمان ئۇمەرخوجايېۋ. 2. (سولدىن) روزا فېدايېۋا، ئۇيغۇر قىزى گۈلسىيار ئىباتۇللىنا ئەرلەر كىيىملىرىنى سېتىش بۆلۈمىنىڭ سېتىقچىلىرى. 3. ماگازىننىڭ دەم ئېلىش بۆلۈمى.

ن. قىزاتوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

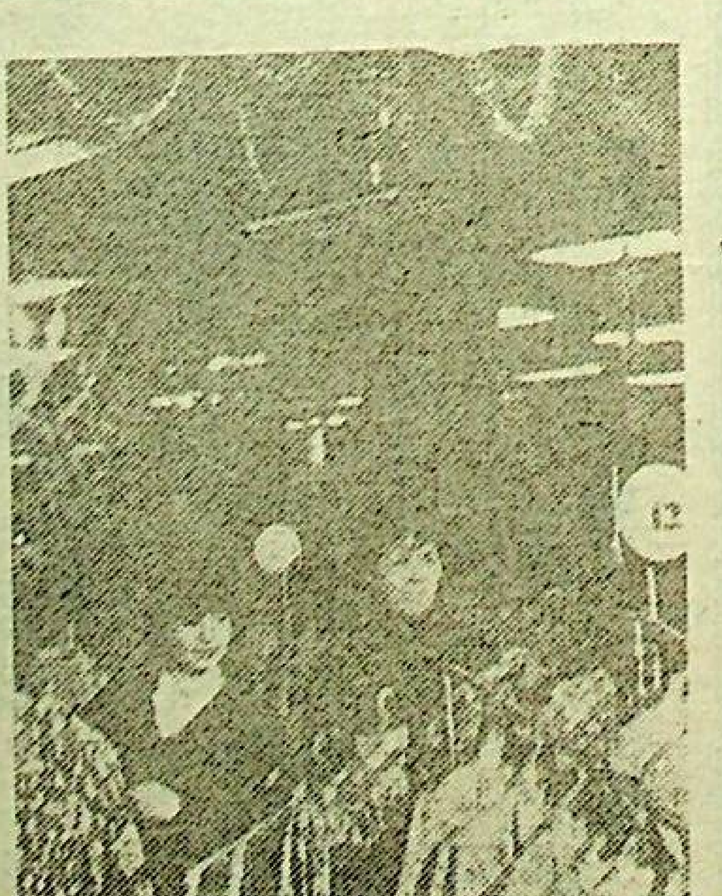

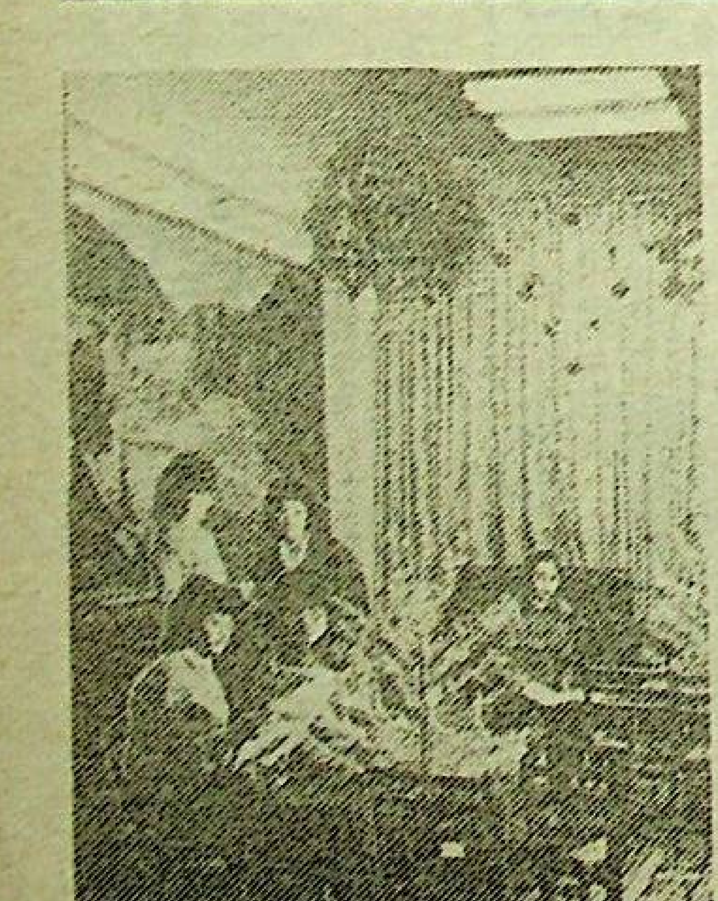

مۇھەررىر ئا. قاسىمىي

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر يالقۇن سەمەدىي

تېلېفونلار: مۇھەررىر—69—86—33، مەسئۇل كاتىپ—50—86—33، سىياسىي-ئىجتىمائىي بۆلۈم 81—86—33، ئەدەبىيات بۆلۈمى—27—86—33، «زىيارەت» تىجارەت بۆلۈمى—06—86—33.

زاكاز (3616) تىراژ 6000

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алма-Ата, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتىمىز ماتېرىياللارنى قايتۇرمايدۇ ۋە جاۋاپ بەرمەيدۇ.

ПОГ-60

ЖАҢА ӨМІР

يېڭى ھايات

ЙЕҢИ ҺАЯТ

1993 يىل 13 فېۋرال شەنبە
№6 (3660)

ئەركىن باھا

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روييۇڭ سامان بولماس

گېزىت 1970 - يىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.
جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي ھەپتىلىك گېزىت

ۋاكالەتسىز مىللەتلەرنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلەپ

ۋمتنىڭ 3- باش ئاسسامبلېيەسى 19- 24- يانۋار كۈنلىرى گوللاندىيەنىڭ پايتەختى گائاگا شەھىرىدە، بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ (بمت) شتاب- كۋارتىرىسىدا ئۆتتى. دۇنيادىكى ئاز سانلىق خەلقلەرنىڭ ئەھۋالى، يېڭى ئەزالارنى قوبۇل قىلىش ۋە رەھبىرىي ئورگانلارنى سايلاش ئوخشاش ئاساسىي ئۈچ مەسىلە ۋاكالەتسىز خەلقلەر فورۇمىنىڭ كۈن تەرتىۋىنى تەشكىل قىلدى. يەتمىشكە يېقىن مەملىكەتتىن كەلگەن ۋەكىللەردىن تەركىب تاپقان ئۇنىڭ قاتناشقۇچىلىرى دەسلەپكى ئىككى كۈننى ئومۇمىي مەجلىسكە بېغىشلىدى. ئۈچىنچى كۈنى بولسا، سېكسىيەلەرگە بۆلۈنۈپ ئىشلىدى.

ۋمتنىڭ باش كاتىۋى مىخائىل ۋان ۋالت ۋان پرائاگ ئاسسامبلېيەنىڭ ئېچىلىشىغا بېغىشلانغان سۆزىدە ئۆزى رەھبەرلىك قىلىۋاتقان تەشكىلاتنىڭ ۋەزىپىسىگە توختىلىپ، ئۇنىڭ ئەزالىرىغا ئۆز پىكرىنى، ئەرزى ۋە شىكايىتىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن خەلق ئارا مىنبەرنى بېرىشتىن، ئۇلارنىڭ ئۆز مەخسەتلىرىگە پارلامېنتلىق، دېموكراتىيەلىك يوللار ئارقىلىق يېتىشىشكە شارائىت يارىتىشتىن، مۇمكىن بولسا ياردەم قىلىشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى.

ئاسسامبلېيەدە قارالغان تەشكىلىي مەسىلە ئاساسىدا تۆرت مەملىكەت — ئېستونىيە، لاتۋىيە، ئەرمەنىستان ۋە گرۇزىيە بمتغا ئەزا بولۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ۋمت ئەزالىقىدىن چىقتى. ئۇلارنىڭ ئورنىغا يەنە توققۇز ئەزا قوبۇل قىلىندى. ۋمتنىڭ باش كاتىۋى بولۇپ مىخائىل ۋان ۋالت ۋان پرائاگ يەنە ئۈچ يىللىق مۇددەتكە سايلاندى، ۋمتنىڭ رەئىسى لاۋازىمىغا دەسلەپكى قېتىم ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ۋەكىلى، ئىلگىرى موشۇ تەشكىلاتنىڭ ۋىتسې- پرېزىدېنتى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرۇپ كەلگەن ئەركىن ئالپتېكىن سايلاندى.

ۋاكالەتسىز خەلقلەر فورۇمىغا خەلقىمىزنىڭ ۋۇقۇرىدا ئىسمى ئاتالغان ئىككى ۋەكىلىدىن باشقا سەئۇدى ئەرەبىستاندىن ئەمىن ئابدۇغوپۇر ھاجى ئوغلى، گېرمانىيەدىن ياۋروپادىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ مەدەنىي ئىجتىمائىي ھەمكارلىشىش جەمىيىتىنىڭ رەئىسى ئەنۋەر جان قاتناشقان. گائاگىدا ئاسسامبلېيە كۈن تەرتىۋى دائىرىسىدە شەرقىي تۈركىستان كۈنى ئۆتكۈزۈلگەندە، خەلقىمىزنىڭ بۇ تۆرت مۇنەۋۋەر پەرزەندىگە تەغدىر ياۋروپا ئەللىرىگە تاشلىغان ئۇيغۇرلاردىن بىر نەچچە سازەندە بىلەن ناخشىچىسى قوشۇلغان.

ئاسسامبلېيەنىڭ مەخسۇس سېسسىيەسىدە ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردىيېۋ «ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى بەلگۈلەش ھوقۇقى ۋە ئۇنى ئىنساننىڭ ئايرىم ھوقۇقىغا ۋە تەبىئىتىنى قوغداشقا ماس كېلىشى» دېگەن ماۋزۇدا دوكلاد قىلغان. ئۇ شۇنداقلا كۆپلىگەن دۆلەتلەرنىڭ رەھبەرلىرى، خەلقلەرنىڭ ۋەكىللىرى، جۈملىدىن لىختېنشتېين كوروللى، ھۆكۈمەت رەئىسى خانس ئادام II، مارى ئەل ۋەكىلى ك. ساكوۋ، تەيۋەننىڭ يەرلىك ئاھالىسىنىڭ ۋەكىلى ئا. لىۋ، گوللاندىيەدىكى تۈرك جەمىيىتىنىڭ رەئىسى م. تۈتۈنچى، ساخا جۇمھۇرىيىتىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ۋ. ئاراتاموۋ، دالاي لامىنىڭ ياۋروپادىكى ۋەكىلى د. تۇندۇپ ۋە باشقىلار بىلەن ئۇچرىشىپ، سوھبەتلەشتى. ئۆز نۆۋىتىدە فورۇمغا قاتناشقان دۆلەتلەر رەھبەرلىرى بىلەن خەلقلەر ۋەكىللىرى ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقى بىلەن ھەمكارلىشىشقا، خەلقىمىزنىڭ ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىشىغا شارائىت يارىتىشقا ياردەملىشىشكە ئىنتىلىدىغانلىقىنى ئېيتىشتى.

گائاگىدا بولۇپ ئۆتكەن ۋمتنىڭ 3- باش ئاسسامبلېيەسى توغرىلىق ھازىرچە بىزگە مەلۇم بولغان مەلۇماتلار مانا شۇنىڭدىن ئىبارەت. ئامما بىز فورۇم توغرىلىق ماتېرىياللارنىڭ بېرىلىشىنى بۇ ماقالىمىز بىلەنلا چەكلىمەيمىز. يات يېقىندا گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە ئۇنىڭ قاتناشقۇچىسى ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردىيېۋنىڭ تەسىراتلىرى بىلەن تونۇشتۇرىمىز دېگەن ئويدىمىز.

ئا. قۇربانوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

تەبرىكنامە

ئەركىن ئالپتېكىن جانابلىرىغا

خەلق ئارا ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ رەئىسى لاۋازىمىغا سايلىنىشىڭىز مۇناسىۋىتى بىلەن چىن قەلبىمىزدىن تەبرىكلەيمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

«قازاقىستاننىڭ خەلق بىرلىگى» ئىتتىپاقى

ئۆتكەن شەنبە كۈنى ئالمۇتىدا «قازاقىستاننىڭ خەلق بىرلىگى» ئىتتىپاقىنىڭ تەسىس كونفېرېنسىيەسى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭغا قازاقىستاننىڭ بارلىق ۋىلايەتلىرىدىن كەلگەن ھەر خىل مىللەت ۋەكىللىرىدىن 233 دېلېگات قاتناشتى.

تەشكىلىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى، جۇمھۇرىيەت خەلق دېپۇتاتى سېرىك ئابدۇراخمانوۋ جۇمھۇرىيەتتىكى سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي- ئىختىسادىي ۋەزىيەت توغرىلىق دوكلاد قىلدى. تەشكىلىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى مارات تاژىن، سېرگېي دياچېنكو ئىتتىپاقىنىڭ پروگراممىلىق تېزىسلىرى ۋە ئۇنىڭ نىزامنامىسى توغرىلىق دوكلاد قىلدى.

كونفېرېنسىيەدە جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ سۆز سۆزلىدى:

— بىز، دەپ تەكىتلىدى ئۇ، يېڭى جەمىيەتلىك بىرلەشمىنىڭ قۇرۇلۇشىغا قاتنىشىۋاتىمىز. ئۇنىڭ ئاساسچىلىرى ئۆتكەن يىلنىڭ نويابىر ئېيىدا ئۆزلىرى ھەققىدە تولۇق ئاۋاز بىلەن بىلدۈرگەن. ئۇلار ئېلان قىلغان خەلقلەر دوستلۇغى، ئىجتىمائىي تەڭلىك ۋە شېرىكلىك پرىنسىپلىرى چوڭقۇر ئىجتىمائىي- ئىختىسادىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ كېرەكلىكىنى بىلگەن يۈزلىگەن قازاقىستانلىقلار ئارىسىدا ياخشى ئىنكاسقا ئېگە بولدى. شۇنى ئۇچۇق ئېيتىمەنكى، جۇمھۇرىيەتنىڭ ئاتاقلىق جەمىيەت ئەربابلىرىنىڭ بىر تۈپنىڭ خەلقلەر دوستلۇغى توغرىلىق ئۇچۇق تۈردە ئېيتقىنىغا ئاھايىتى خۇرسەن بولدۇم.

ھازىرقى كۈندە سېنترىزم ئىدېئولوگىيەسى- ئوڭچى ۋە سولچى كەيپىياتتىكىلەردىن ئازا بولغان كۆز قاراشلار سىستېمىسىمۇ. ئاھايىتى مۇھىم، ساغلام پىكىر تەرەپدارلىرىنىڭ كۈچىنى ئۇيغۇنلاشتۇرۇش توغرىلىق مەسىلىنى قويۇشنىڭ ئۆزى مېنىڭ ئۈچۈن ئاھايىتى كونسترۇكتىۋ بولۇپ كۆرۈنىدۇ. ئويلايمەنكى، كوممۇنىستىك پارتىيە غۇلىغاندىن كېيىن قۇرۇلغان ئۇرغۇلىغان سىياسىي تەشكىلاتلارمۇ پىكىرداشلار بىرلەشمىلىرى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. ئادەتتە ئۇلارنىڭ ئەزالىرىنىڭ كۆز قاراش دائىرىسى يېتەرلىك دەرىجىدە كەڭ،

بۇنى چۈشەندۈرۈش ئاھايىتى يېنىك. 1991- يىلى ئاۋغۇست ئېيىدىن كېيىن ئاھايىتى ئاز ۋاقىت ئۆتتى، ئۇ شەخسىي ئۆزىگە ئۆزى باھا بېرىش، يېڭى سىياسىي ئىنستىتۇتلارنى ئۇلارنىڭ جەمىيىتىمىزدە يۈز بېرىۋاتقان ئۇ ياكى بۇ جەريانلارغا ئۆزلىرىنىڭ ئېنىق كۆز قارىشىغا ئېگە بولۇشى ئۈچۈن يېتىشمەيدۇ. كېتىشىپ بىلەن مۇناسىۋىتىنى ئۆزگەن ئادەملەر ئەمەلىيەتتە ئۆزلىرىنىڭ كۆز قاراشلىرىغا تولۇق مۇۋاپىق كەلمەيدىغان سىياسىي ئورۇنلارنى تاپتى ياكى موشۇ كەمگىچە ھېچ قانداق ئورۇنلارنى تاپالمىدى. شۇنداق ئېكەن، سېنترىزمغا ئەمەل قىلىدىغان ھەر خىل سىياسىي كۈچلەرنىڭ ۋەكىللىرىنى بىر سىياسىي بىرلەشمىگە- جەمىيەتلىك- سىياسىي تۇراقلىق ۋە ئىجتىمائىي- ئىختىسادىي تەرەققىيات ئىتتىپاقىغا بىرلەشتۈرۈش لازىم. مانا موشۇ كونفېرېنسىيە ئەشۇ ئىشنى قىلىشقا تىرىشىۋاتىدۇ.

خۇلاسىدە نۇرسۇلتان نازاربايېۋ تەسىس كونفېرېنسىيەسىنىڭ تەشكىلىي كومىتېتىغا ئىتتىپاقنىڭ پروگراممىلىق تېزىسلىرىدا ئۇنى ئۆتتۇرا قولاپ- قۇۋۋەتلىگەنلىكى ئۈچۈن مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

تەسىس كونفېرېنسىيەسى جۇمھۇرىيەتتە تۇراقلىقنى ۋە تەرەققىياتنى تەمىنلەش ئۈچۈن «قازاقىستاننىڭ خەلق بىرلىگى» ئىتتىپاقىنىڭ قۇرۇلغانلىغى توغرىلىق رەسمىي ئېلان قىلدى. يېڭى تەشكىلاتنىڭ پروگراممىلىق تېزىسلىرى ۋە نىزامنامىسى قوبۇل قىلىندى. ئۇنىڭ رەھبىرىي ئورگانلىرى سايلاندى.

كونفېرېنسىيە دېلېگاتلىرى قازاقىستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋنى ئىتتىپاق لىدېرى دەپ يەكدىللىق بىلەن ئېتىراپ قىلدى.

(قاز تاگ).

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭەشنىڭ توختامى

1993- يىلى پېنسىيەلەرنى ئاشۇرۇش ۋە ئىندېكساتسىيەلەش توغرىلىق

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالىي كېڭەشى **توختام قىلىدۇ.**

1. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتىنىڭ «1993- يىلى پېنسىيەلەرنى ئوستۇرۇش ۋە ئىندېكساتسىيەلەش توغرىلىق» دوكلادى ماقۇللانسۇن.

2. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتىغا 1993- يىلى 1- يانۋاردىن ئارتىپ پېنسىيەلەرنى ھەر كۋارتالدا ئىندېكساتسىيەلەشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ تەرتىۋى ۋە مېخانىزمى توغرىلىق مۇۋاپىق توختاملارنى ئىشلەپ چىقىرىش ۋە قوبۇل قىلىش تاپشۇرۇلسۇن.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭەشنىڭ رەئىسى

س. ئەبدىلدىن.

ئالمۇتا، 1993- يىل، 29- يانۋار.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى

بىز، قازاقستان خەلقى،

دۇنياۋىي بىرلەشمىنىڭ ئاجرالماس قىسمى بولغان ھالدا،

قازاق دولەتچىلىگىنىڭ مۇستەھكەملىگىگە ئاساسلانغان ھالدا،

ئىنسان ھوقۇقى بىلەن ئەركىنلىگىنىڭ ئۈستۈنلۈگىنى ئېتىراپ قىلغان ھالدا،

دېموكراتىك جەمىيەت ۋە ھوقۇق دولىتىنى قۇرۇش نىيىتىدە قەتئىي تۇرۇپ،

پۇخرالىق تېچلىق ۋە مىللەتلەر ئارا رازىمەنلىكنى، ئۆزىمىز ۋە ئۆز ئەۋلاتلىرىمىز ئۈچۈن مۇناسىپ ھاياتنى تەمىنلەشنى خالىغان ھالدا،

موشۇ كونستىتۇتسىيەنى قوبۇل قىلىۋاتىمىز ۋە تۆۋەندىكىلەرنى جاكالايمىز.

كونستىتۇتسىيەلىك تۈزۈم ئاساسلىرى

بىرىنچى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى (قازاقىستان) — دېموكراتىك، زىيالىي ۋە بىر تۇتاش دولەت.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى بەلگۈلەيدىغان قازاق مىللىتى دولەتچىلىگىنىڭ شەكلى سۈپىتىدە ئۆزىنىڭ بارلىق پۇخرالىرىنىڭ تەڭ ھوقۇقلىرىنى تەمىنلەيدۇ.

ئىككىنچى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تەۋەسى بىر پۈتۈن ئاجرالماس ۋە دەخلىسىز بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ئۈچىنچى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئىنسانى، ئۇنىڭ ھاياتىنى، ئەركىنلىگىنى ھەم ئاجرالماس ھوقۇقلىرىنى ئالىي بايلىق دەپ ئېتىراپ قىلىدۇ ۋە ئۆز پائالىيىتىنى پۇخرا ھەم جەمىيەت مەنپىيەتلىرىدە ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

تۆرتىنچى. قازاقستان خەلقى جۇمھۇرىيەت دولەت ھاكىمىيىتىنىڭ بىردىن - بىر مەنبەسى ھېساپلىنىدۇ.

خەلق دولەت ھاكىمىيىتىنى بىۋاستە ۋە ئۆزىنىڭ ۋەكىللىرى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ. خەلقنىڭ ھېچ قانداق قىسمى ياكى تەشكىلات، ياكى ئايرىم شەخس ئۆزىگە دولەت ھاكىمىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ھوقۇقىنى ئالالمايدۇ.

قازاقستاننىڭ بارلىق خەلقىنىڭ نامىدىن سۆزلەش ھوقۇقى پەقەت ئۇلارنىڭ كونستىتۇتسىيەلىك ۋاكالىتى دائىرىسىدە جۇمھۇرىيەت ئالىي كېڭىشىگە ۋە پرېزىدېنتىغا تەئەللۇق.

بەشىنچى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى جۇمھۇرىيەت كونستىتۇتسىيەسى ۋە قانۇنلىرى دائىرىسىدە ھەرىكەت قىلىۋاتقان جەمىيەت بىرلەشمىلىرىگە تەڭ ھوقۇقلۇق ئىمكانىيەتلىرىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ.

جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەرنىڭ ئىدېئولوگىيەسى دولەت ئىدېئولوگىيەسى سۈپىتىدە بەلگۈلەنمەيدۇ.

ئالتىنچى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى دولەت ھاكىمىيىتى ئۇنى قانۇن چىقىرىش، ئىجرائىي ۋە سوت ھاكىمىيەتلىرىگە بۆلۈش پرىنسىپلىرىغا ئاساسلىنىدۇ. شۇلارغا مۇۋاپىق دولەت ئورگانلىرى ئۆز ۋاكالەتلىرى دائىرىسىدە مۇستەقىل، توختىتىپ تۇرۇش ۋە قارىمۇ - قارشى سىستېمىلىرىنى پايدىلىنىپ ئۆز ئارا ھەرىكەت قىلىدۇ.

قانۇن چىقارغۇچى كونستىتۇتسىيەلىك تۈزۈم ئاساسلىرىنىڭ بۇزۇلماسلىقىغا ئاساسلىنىدۇ. دولەت ھاكىمىيىتى جۇمھۇرىيەت كونستىتۇتسىيەسى ۋە قانۇنلىرى ئاساسىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

يەتتىنچى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى ئالىي يۇرىدىك كۈچكە ئىگە، ئۇنىڭ قائىدىلىرى ئۇدۇل تەسىر قىلىدۇ. كونستىتۇتسىيە قائىدىلىرىگە قارشى كېلىدىغان قانۇنلار ۋە باشقا ھۆججەتلەر يۇرىدىك كۈچكە ئىگە ئەمەس.

سەككىزىنچى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە قازاق تىلى دولەت تىلى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. رۇس تىلى مىللەتلەر ئارا مۇئامىلە تىلى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

دولەت مىللەتلەر ئارا مۇئامىلە تىلى بىلەن بىر قاتاردا باشقا تىللارنىڭمۇ قوللىنىش ساھەسىنى ساقلاشنى كاپالەتلەندۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەركىن تەرەققىي ئېتىشىگە غەمخورلۇق قىلىدۇ.

دولەت تىلىنى ياكى مىللەتلەر ئارا مۇئامىلە تىلىنى بىلمىگەنلىكى ئالامەتلىرى بويىچە پۇخرالار ھوقۇقلىرىنى ھەم ئەركىنلىگىنى چەكلەش مەنئىي قىلىنىدۇ.

توققۇزىنچى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى دولەت رەمزلىرىگە — گېرب، بايراق، گىمنغا ئىگە.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى — ئالمۇتا شەھىرى.

1- بۆلۈم

پۇخرا، ئۇنىڭ ھوقۇقلىرى، ئەركىنلىكلىرى، مەجبۇرىيەتلىرى

1- باپ

ئومۇمىي قائىدىلەر

1- ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخرالىرىغا ئىرقىدىن، مىللىتىدىن، جىنسىدىن، تىلىدىن، ئىجتىمائىي، مۈلۈك ۋە لاۋازىملىق ئەھۋالىدىن، ئىجتىمائىي كېلىپ چىقىشىدىن، تۇرۇشلۇق جايىدىن، دىنغا بولغان مۇناسىۋىتىدىن، ئېتىقادىدىن، جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەرگە ئەزا بولۇشىدىن، شۇنداقلا ئىلگىرى جىنايى جازاغا تارتىلغانلىغىدىن قەتئىي نەزەر، ھوقۇق ۋە ئەركىنلىك باراۋەرلىگى كاپالەتلەندۈرۈلىدۇ.

پۇخرالارنى كەمسىتىشنىڭ ھەر قانداق شەكىللىرى مەنئىي قىلىنىدۇ.

2-ماددا. ھوقۇقلارنى ۋە ئەركىنلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىكى چەكلەشلەرگە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى ۋە قانۇنلىرى تەرىپىدىن پەقەت باشقا شەخسلەرنىڭ ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىگىنى، جەمىيەت بىخەتەرلىگىنى تەمىنلەش، كونستىتۇتسىيەلىك تۈزۈمنى قوغداش مەخسەتلىرىدىلا يول قويۇلىدۇ. بۇنىڭدا كونستىتۇتسىيەلىك ھوقۇقلار بىلەن ئەركىنلىكلەر ماھىيىتىگە دەخىل يەتكۈزۈلمەسلىگى كېرەك.

3- ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئېتىراپ قىلغان ئىنسان ۋە پۇخرا ھوقۇقلىرى ھەم ئەركىنلىكلىرى توغرىلىق خەلق ئارا ھوقۇق ھۆججەتلىرى جۇمھۇرىيەت تەۋەسىدە ئۇنىڭ قانۇنلىرى ئالدىدا ئۈستۈنلۈككە ئىگە.

2- باپ

پۇخرالىق

4- ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە ھەر بىر ئادەم پۇخرالىققا ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىش ھوقۇقىغا ئىگە.

جۇمھۇرىيەت پۇخرالىقىنى ئېلىش، ساقلاش ۋە يوقىتىش ئاساسلىرى بىلەن تەرتىۋىنى كونستىتۇتسىيەلىك قانۇن بەلگۈلەيدۇ. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پۇخرالىقىدىن ياكى پۇخرالىقنى ئۆزگەرتىش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىشقا شۇنداقلا پۇخرانى جۇمھۇرىيەت تاشقىرىسىغا قوغلاپ چىقىرىشقا يول قويۇلمايدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخراسى بولۇپ ھېساپلانغان شەخسنىڭ موشۇ كونستىتۇتسىيەدە ۋە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دولەتلەر ئارا شەرتنامىلىرىدا كۆزدە تۇتۇلغاندىن باشقا ئەھۋاللاردا باشقا دولەت پۇخرالىقىغا تەئەللۇقلىغى ئېتىراپ قىلىنمايدۇ.

جۇمھۇرىيەتنىڭ ئۇنىڭ تەۋەسىنى مەجبۇرىي ھالدا تاشلاپ كەتكەن پۇخرالارنىڭ، شۇنداقلا باشقا دولەتلەردە ياشاۋاتقان قازاقلارنىڭ، ئەگەر بۇ ئۇلار پۇخرالىرى بولۇپ ھېساپلانغان دولەت قانۇنلىرىغا قارشى كەلمىسە، باشقا دولەت پۇخرالىقى بىلەن بىر قاتاردا قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پۇخرالىقىغا ئىگە بولۇش ھوقۇقى ئېتىراپ قىلىنىدۇ.

5- ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئۇنىڭ تەۋەسىنىڭ تاشقىرىسىدا ياشاۋاتقان ئۆز پۇخرالىرىغا غەمخورلۇق قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىگىنى ھىمايە قىلىدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخراسى، ئەگەر جۇمھۇرىيەت ئېتىراپ قىلغان خەلق ئارا ھوقۇق ھۆججەتلىرىدە، شۇنداقلا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خەلق ئارا شەرتنامىلىرىدا باشقا ئەرسىلەر بەلگۈلەنمىسە، چەت ئەل دولىتىگە بېرىلىشى مۇمكىن ئەمەس.

6- ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تەۋەسىدە تۇرۇۋاتقان ۋە ئۇنىڭ پۇخرالىرى بولۇپ ھېساپلانمايدىغان شەخسلەر بارلىق ھوقۇقلار ۋە ئەركىنلىكلەردىن پايدىلىنىدۇ، شۇنداقلا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنلىرىدا ھەم دولەتلەر ئارا شەرتنامىلىرىدا كۆزدە تۇتۇلغان ئىستىسنالاردىن باشقا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى، قانۇنلىرى ۋە دولەتلەر ئارا شەرتنامىلىرى بەلگۈلىگەن بارلىق مەجبۇرىيەتلەرگە ئىگە.

7- ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئىنسان ھوقۇقىغا خىلاپلىق قىلىش قۇرۇۋاتلىرى بولغان چەت ئەل پۇخرالىرىغا ۋە پۇخرالىقى يوق شەخسلەرگە باش - پانا بېرىش ھوقۇقىغا ئىگە.

3- باپ

پۇخرالار ھوقۇقلىرى ۋە ئەركىنلىكلىرى

8-ماددا. ھايات كەچۈرۈش ھوقۇقى - ھەر بىر ئادەمنىڭ تەبىي ۋە ئاجرالماس ھوقۇقى. ھېچ كىمنى باش - باشتاقلىق بىلەن ھاياتىدىن مەھرۇم قىلىشى مۇمكىن ئەمەس.

(داۋامى 3- بەتتە).

قازاقستاننىڭ ئەڭ چوڭ ئۇتۇغى

قازاقستاننىڭ ئەڭ چوڭ ئۇتۇغى — ئەھۋالنىڭ تۇراقلىقلىغىدا، جۇمھۇرىيەت تەۋەسىدە ياشاۋاتقان مىللەتلەر ۋە خەلقلەرنىڭ رازىمەنلىكىدە. جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىچكى سىياسى تۇراقلىقلىغى - بىزنىڭ ئەڭ ئۈستۈن ئەۋزەللىگىمىز، - دېيىلدۇ قازاقستان جۇمھۇرىيىتى باش مىنىستىرى سېرگېي تېرېششېنكونىڭ ۋېنگرىيە «نېپسابادشاگ» گېزىتىدە 13- يانۋار كۈنى ئېلان قىلغان ئىنتېرۋيۇسىدا.

بىزدە خوشنا جايلاشقان جۇمھۇرىيەتلەردىكىگە ئوخشاش توقۇنۇشلار يوق، دەپ تەكىتلىدى س. تېرېششېنكو. يېقىندا قوبۇل قىلىنىدىغان دولەت كونستىتۇتسىيەسىدە قازاقستاننىڭ مىللىتىدىن قەتئىي نەزەر، جۇمھۇرىيەتتە كىم دېگەندە ئون يىل ياشىغان ۋە مەملىكەتنىڭ دولەت تىلىدا سۆزلەيدىغان ھەر قانداق پۇخراسى پرېزىدېنت بولۇپ سايلىنالايدۇ، دېگەننىڭ ئۆزى ئۇنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە دېموكراتىك ئېكەنلىگىگە گۇۋالىق قىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ھەر قانداق مىللەت ۋە خەلق ۋەكىلى جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ رەھبىرى بولۇشى مۇمكىن.

قازاقستان باش مىنىستىرى كەلگۈسى ئون يىل ئىچىدە نۇرسۇلتان نازارباييېۋ دولەت رەھبىرى بولۇپ قالىدىغانلىغىغا ئىشەنچ ئىزھار قىلدى. ئۇ ژۇرگىزۈلۈۋاتقان سالماقلىق ۋە ئوچۇق سىياسەتنى تۈپەيلى قازاقستان تەۋەسىدە ياشاۋاتقان بارلىق خەلقلەر ۋە مىللەتلەر ۋەكىللىرىنىڭ ھەققىي ھۆرمىتىگە ئىگە. كۆپ مىللەتلىك دولىتىمىزدىكى تېچلىق ۋە رازىمەنلىك - ئۇنىڭ خىزمىتىنىڭ نەتىجىسىدۇر، - دېدى سۆزىنىڭ ئاخىرىدا س. تېرېششېنكو.

(تاس س- قازتاگ).

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ن. ئە. نازارباييېۋ خەلق بىلەن بامەسلىھەت ئىش قىلىدۇ.

د. ژۇمەكېنوۋنىڭ سۈرىتى.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى

(داۋامى، بېشى 2-بەتتە).

ئۇلۇم جازاسى سوت ھوكۇمى بويىچە پەقەت ئىستىسنا ھالەتلەردىلا چىقىرىلىشى مۇمكىن.

ئۇلۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلىنغان ھەر بىر ئادەم كەچۇرۇم بېرىش توغرىلىق ئىلتىماس قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە.

9- ماددا. ئىنسان ۋە پۇخرا شەنى ھەم قەدىر- قىممىتى دەخلىسىز.

10- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخراسى سوز، ئېتىقات ئەركىنلىگى ھەم ئۇلارنى ئەركىن ئىزھار قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە. ھېچ كىم ئوز ئېتىقاتىنى ئەركىن ئىزھار قىلىشقا مەجبۇرلانماسلىغى ياكى ئېتىقاتى ئۇچۇن تەقىپكە ئۇچرىماسلىغى كېرەك.

11- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخراسى ئوز خاھىشى بويىچە ھەر قانداق قانۇنىي ئۇسۇل بىلەن ئەخبارات ئېلىش ۋە تارقىتىش ھوقۇقىغا ئىگە.

12- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخراسىغا ۋىژدان ئەركىنلىگى- ئۇزىنىڭ دىنىغا بولغان مۇناسىۋىتىنى مۇستەقىل بەلگۇلەش، دىنىنىڭ ھەر قايسىسىغا ئېتىقات قىلىش ياكى ھېچ قايسىسىغا ئېتىقات قىلماسلىق، دىنىغا بولغان مۇناسىۋىتىگە باغلىق ئېتىقاتىنى تارقىتىش ۋە ئۇلارغا مۇۋاپىق ھەرىكەت قىلىش ھوقۇقى كاپالەتلەندۇرۇلىدۇ.

13- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخراسى ئەركىن قاتناش ۋە تۇرۇشلۇق جايىنى تاللاۋېلىش ھوقۇقىغا، شۇنداقلا جۇمھۇرىيەت تەۋەسىدىن ئەركىن كېتىش ۋە قايتىپ كېلىش ھوقۇقىغا ئىگە.

4- باپ
سىياسىي ھوقۇقلار ۋە ئەركىنلىكلەر

14- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخرالىرى ھەم بىۋاستە، ھەم ئوزلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ئارقىلىق دولەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا، دولەت ۋە يەرلىك مەخسەتتىكى قانۇنلار بىلەن قارارلارنى مۇھاكىمە قىلىشقا، قوبۇل قىلىشقا قاتنىشىش ھوقۇقىغا ئىگە.

15- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخرالىرىغا تېچلىق يىغىنلار، مىتىنگلار، يۇرۇشلەر، پىكېتلار ۋە نامايىشلار ئەركىنلىگى كاپالەتلەندۇرۇلىدۇ.

16- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخرالىرى ئوز ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۇچۇن خاھىشىنى ئەركىن ئىزھار قىلىش ۋە مەنپىيەتلىرىنىڭ ئۇمۇمىيلىغى ئاساسىدا جەمىيەت بىرلەشمىلىرىنى قۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە.

17-ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخرالىرى دولەت خىزمىتىدىن پايدىلىنىشنىڭ تەڭ ھوقۇقىغا ئىگە. دولەت خىزمەتچىسى لاۋازىمىغا نامزاتقا قويۇلىدىغان تەلەپلەر پەقەت لاۋازىملىق ۋەزىپىلەر خاراكتېرى بىلەنلا شەرتلىنىدۇ.

5- باپ
ئىختىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ھوقۇقلار

18- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخراسى مۇلۇك ئىگىسى بولۇش ھوقۇقىغا ئىگە.

مۇلۇك ئىگىسى ئوزىگە تەئەللۇق مۇلۇككە ئوز خاھىشى بويىچە غوجايىنلىق قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىدۇ ۋە ئۇنى باشقۇرىدۇ.

مۇلۇكتىن پايدىلىنىش ئېكولوگىيەلىك مۇھىتقا زىيان يەتكۇزمەسلىگى، پۇخرالار ھوقۇقلىرىغا ۋە قانۇن قوغداۋاتقان ئورۇنلار مەنپىيەتلىرىگە، يۇرىدىك شەخسلەر ھەم دولەتكە خىلاپلىق قىلماسلىغى كېرەك.

19- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخراسى ئەمگەك قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە، ئۇ ھەر بىر ئادەمنىڭ مۇستەقىل ئىشلەپ چىقارغۇچى سۈپىتىدە ياكى ئوز خاھىشى، قابىلىيىتى ھەم مەخسۇس تەييارلىغىغا مۇۋاپىق ئەمگەك شەرتنامىسى بويىچە ئەركىن ئەمگەك قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولۇش ھوقۇقىنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ.

جۇمھۇرىيەت پۇخراسى بىخەتەرلىك ۋە تازىلىق تەلەپلىرىگە جاۋاپ بېرىدىغان ئەمگەك شارائىتىغا، شۇنداقلا ئىشسىزلىقتىن ئىجتىمائىي ھىمايە قىلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە.

ئەمگەك ئۇچۇن مۇكاپاتلاش قانۇندا بەلگۇلەنگەن ئەڭ ئاز مىقداردىن توۋەن بولماسلىغى كېرەك. سوت ھوكۇمى بويىچە جازانى ئوتەش ياكى پەۋقۇلاددە ھالەت توغرىلىق قانۇن كۇچكە ئەرتىۋىدىن باشقا ئەھۋاللاردا مەجبۇرىي ئەمگەك مەنئىي قىلىنىدۇ.

20- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخرالىرى ئىش تاشلاش ھوقۇقىغا ئىگە.

21- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخراسى دەم ئېلىش ھوقۇقىغا ئىگە. دولەت ئىش ۋاقتىنىڭ ئەڭ ئۇزاق داۋاملىقىنى، ئەڭ ئاز ھەپتىلىك دەم ئېلىشنى ۋە ھەق تولىنىدىغان ھەر يىللىق ئوتپۇسكىنى، شۇنداقلا دەم ئېلىش ھوقۇقىنىڭ باشقىمۇ ئاساسىي شەرتلىرىنى بەلگۇلەيدۇ.

22- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخراسى تۇرۇشلۇق ئوي ئېلىش ھوقۇقىغا ئىگە. دولەت تۇرۇشلۇق ئوي قۇرۇلۇشىنى رەغبەتلەندۇرۇش، ئۇنى پايدىلىنىشقا بېرىش ۋە دولەت تۇرۇشلۇق ئوي فوندىدىن تۇرۇشلۇق ئوي سېتىش ئارقىلىق تۇرۇشلۇق ئوي ئېلىش ھوقۇقىنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشىغا ياردەم قىلىدۇ.

23- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخراسى سالامەتلىكنى ساقلاش ھوقۇقىغا ئىگە.

بۇ ھوقۇق دولەت سالامەتلىكنى ساقلاش مەھكىمىلىرىدە قىلىنىدىغان ھەقسىز تىببىي ياردەم بىلەن تەمىنلىنىدۇ.

ھەق تولىنىدىغان تىببىي ياردەم بىلەن تەمىنلىنىدۇ. ھەق تولىنىدىغان تىببىي ياردەم قىلىشقا قانۇندا كوزدە تۇتۇلغان ئاساسلاردا ۋە تەرتىپتە يول قويۇلىدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى سالامەتلىكنى ساقلاشنىڭ خۇسۇسىي سىستېمىسىنىڭ تەرەققىي ئېتىشىغا ياردەم قىلىدۇ، سالامەتلىكنى مۇستەھكەملەشكە، تەن-تەربىيە ۋە سپورتنىڭ تەرەققىي ئېتىشىغا ياردەم قىلىدىغان پائالىيەتنى رەغبەتلەندۇرىدۇ.

24- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخراسى بىلىم ئېلىش ھوقۇقىغا ئىگە.

بۇ ھوقۇق دولەت ئوقۇش ئورۇنلىرىدا ھەقسىز ئوتتۇرا، ئوتتۇرا مەخسۇس، ئالىي بىلىم ئېلىش بىلەن تەمىنلىنىدۇ.

پۇخرالارغا ھەق تولىنىدىغان بىلىم بېرىشكە قانۇندا كورسىتىلگەن ئاساسلاردا ۋە تەرتىپتە يول قويۇلىدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى بىلىم بېرىشنىڭ خۇسۇسىي سىستېمىسىنىڭ تەرەققىي ئېتىشىغا ياردەم قىلىدۇ. بىلىم بېرىش، ئىلىم-پەن ۋە مەدەنىيەت تەرەققىياتىغا ياردەم قىلىدىغان تەشكىلاتلار بىلەن شەخسلەر دولەت ياردىمىدىن پايدىلىنىدۇ. دولەت بىلىم بېرىش، ئىلىم- پەن ۋە مەدەنىيەتنىڭ بىرىنچى نوۋەتتە تەرەققىي ئېتىشىنى تەمىنلەيدۇ.

25- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخراسى قېرىماندا، ئاغرىپ قالغان، ئەمگەك قابىلىيىتىدىن، غەمخورچىسىدىن ئايرىلغان ياكى قانۇندا بەلگۇلەنگەن باشقا ئەھۋاللاردا ئىجتىمائىي جەھەتتىن تەمىنلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە.

26- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخراسى ھاياتى ۋە سالامەتلىگى ئۇچۇن ياخشى قورشاپ تۇرغان تەبىي مۇھىتتىن پايدىلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە.

27- ماددا. جۇمھۇرىيەت پۇخرالىرىغا بەدىي، ئىلمىي ۋە تېخنىكىلىق ئىجادىيەت ئەركىنلىگى كاپالەتلەندۇرۇلىدۇ.

6- باپ
ئاساسىي مەجبۇرىيەتلەر

28- ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پۇخراسىنىڭ ھوقۇقلىرى ۋە ئەركىنلىگىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشى ئۇنىڭ مەجبۇرىيەتلىرىدىن ئاجرالمايدۇ، ئۇلارنى ئورۇنلاش شەخسىي جەھەتتىن ۋە دولەت مەنپىيەتلىرىنى تەمىنلەش ئۇچۇن زورۇر.

29- ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخراسى كونستىتۇتسىيەگە ۋە جۇمھۇرىيەت قانۇنلىرىغا رىئايە قىلىشى، باشقا شەخسلەرنىڭ ھوقۇقىنى، ئەركىنلىگىنى، شەنىنى ۋە قەدىر- قىممىتىنى ھورمەتلەشكە مەجبۇر.

جۇمھۇرىيەت پۇخراسى دولەت رەمزلىرى- گېرب، بايراق، گىمنىنى ھورمەتلەشكە مەجبۇر.

30- ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخراسى قانۇنىي بەلگۇلەنگەن سېلىقلارنى ۋە تولەملەرنى تولەشكە مەجبۇر.

31- ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنى ھىمايە قىلىش- جۇمھۇرىيەتنىڭ ھەر بىر پۇخراسىنىڭ بورچى.

جۇمھۇرىيەت پۇخراسى قانۇندا بەلگۇلەنگەن تەرتىپتە ۋە قائىدىلەردە ھەربىي خىزمەتنى ئوتەيدۇ.

7- باپ.
ھوقۇقلار ۋە ئەركىنلىكلەر كاپالەتلىرى

32- ماددا. موشۇ كونستىتۇتسىيەدە كورسىتىلگەندىن باشقا ئەھۋاللاردا پۇخرانى ھېچ كىم قانداقتۇ بىر ھوقۇقلىرىدىن ۋە ئەركىنلىگىدىن مەھرۇم قىلىش ياكى ئۇلارنى چەكلەش ھوقۇقىغا ئىگە ئەمەس.

بەلگۇلەنگەن تەرتىپتە ئېلان قىلىنمىغان قانۇنلار ۋە باشقا نورماتىۋلىق ھوججەتلەر قوللىنىلمايدۇ.

33- ماددا. پۇخرانىڭ شەخسىي ھاياتى دەخلىسىز، پۇخرانىڭ شەخسىي ھاياتىغا ئارىلىشىش، شۇنداقلا ئۇنىڭ شەنىگە ۋە قەدىر- قىممىتىگە سۇيىقەستلىك قىلىش مەنئىي قىلىنىدۇ. پۇخرانىڭ رازىلىغىسىز شەخسىي خاراكتېردىكى ئەخبارات يىغىش، ساقلاش، پايدىلىنىش ۋە تارقىتىشقا پەقەت قانۇندا ئوتتۇر بەلگۇلەنگەن ئەھۋاللاردىلا ۋە تەرتىپتىلا يول قويۇلىدۇ.

دولەت ئورگانلىرى، جەمىيەت بىرلەشمىلىرى ۋە لاۋازىملىق شەخسلەر ھەر بىر پۇخراغا ئۇنىڭ ھوقۇقلىرىنى ۋە مەنپىيەتلىرىنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان ھوججەتلەر، قارارلار ۋە باشقا ماتېرىياللار بىلەن تونۇشۇش ئىمكانىيىتىنى تەمىنلەشكە مەجبۇر.

قانۇندا كوزدە تۇتۇلغان ھالەتلەردىن ۋە تەرتىپتىن باشقا ئەھۋالدا شەخسىي ئەركىنلىكنى ھەر قانداق باشقا چەكلەش ئوخشاشلا قاماققا ئېلىشقا، تەكشۇرۇشكە يول قويۇلمايدۇ.

ھېچ كىم ئۇرۇپ- قىيناشلارغا، رەھىمسىزلىك، قەدىر- قىممەتنى دەپسەندە قىلىدىغان مۇئامىلىگە ۋە جازاغا دۇچار بولماسلىغى لازىم.

34- ماددا. تۇرۇشلۇق ئوي دەخلىسىز. قانۇندا بەلگۇلەنگەن ئەھۋاللاردا ۋە كاپالەتلەرگە رىئايە قىلىشتىن باشقا ئەھۋاللاردا تۇرۇشلۇق ئويدىن مەھرۇم قىلىشقا، ئۇنىڭغا كىرىشكە، تەكشۇرۇشكە، تىنتىشقا يول قويۇلمايدۇ.

35- ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخراسى زورۇر مۇداپىيە ھوقۇقىغا ئىگە.

36- ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىدە ۋە قانۇنلاردا تەكىتلىگەن بارلىق ھوقۇقلار بىلەن ئەركىنلىكنىڭ سوتتا ھىمايە قىلىنىشىنى كاپالەتلەندۇرىدۇ.

ھېچ كىم سالاھىيەتلىك، مۇستەقىل ۋە بىتەرەپ سوت تەرىپىدىن قانۇننىڭ ۋە ئادالەتلىكنىڭ بارلىق تەلەپلىرىگە رىئايە قىلىپ، ئۇنىڭ ئىشىنى قاراش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنماسلىغى كېرەك.

37- ماددا. قانۇن ۋە سوت ئالدىدا ھەممە باراۋەر.

38- ماددا. سوتتىن باشقا ھېچ كىم شەخسنى جىنايەت قىلغانلىغى ئۇچۇن ئەيىپلىك دەپ ئېتىراپ قىلالمايدۇ ۋە جىنايى جازاغا تارتالمايدۇ.

(داۋامى 4-بەتتە).

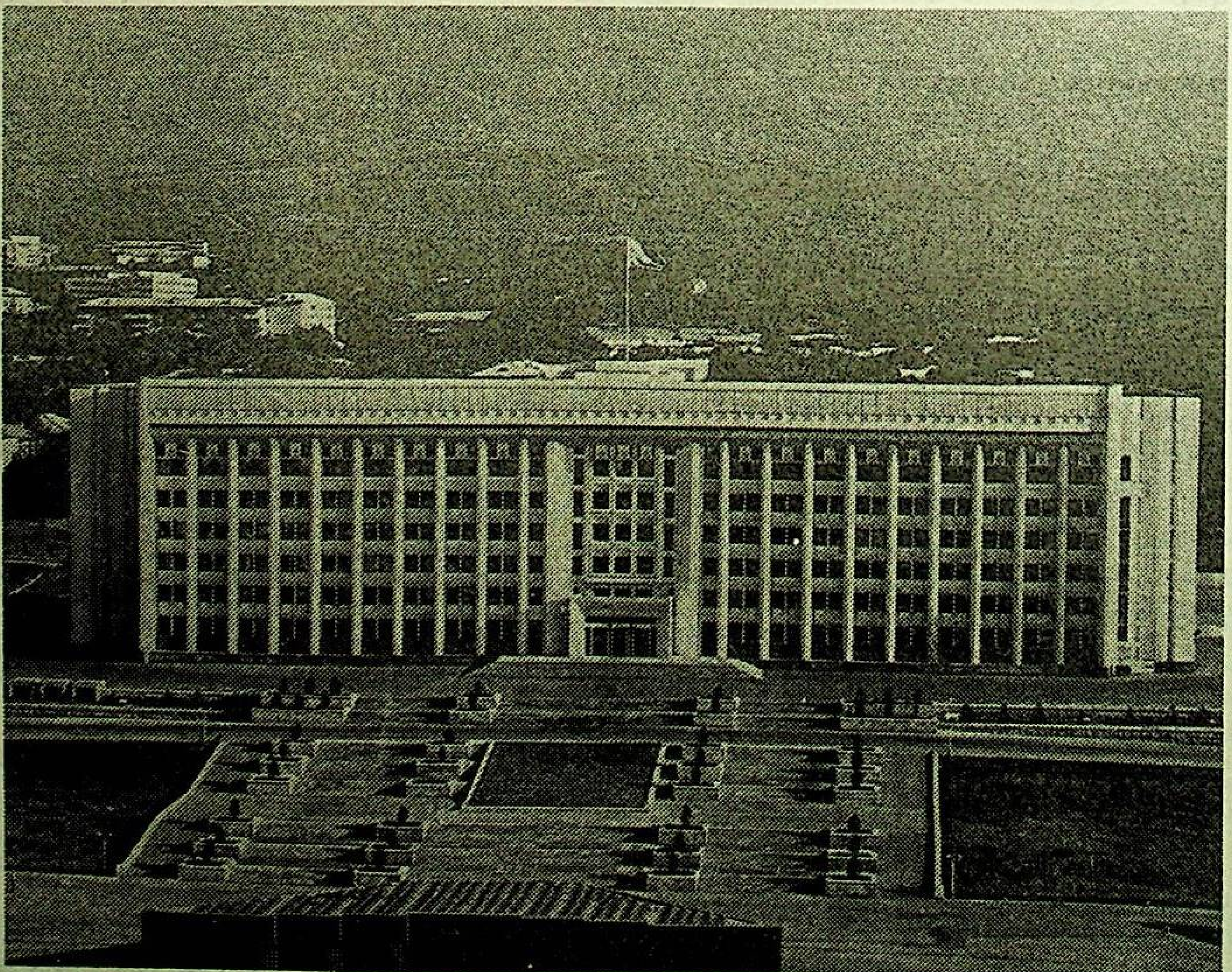

ئـالمۇتا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ بىناسى.

د. ۋومەكېنوۋنىڭ سۈرىتى.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى

(داۋامى، بېشى 3- بەتتە)

شەخسىنىڭ ئەيىۋى قانۇنى كۆچكە كىرگەن سوت ھوكۈمىدە ئىتراپ قىلىنمىغىچە جىنايەتنى ئەمەلگە ئاشۇرغانلىقى ئۈچۈن ئەيىپلىك دەپ ھېسابلانمايدۇ. ئەيىپلەنگۈچى ئۆزىنىڭ ئەيىپلىك ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاشقا مەجبۇر ئەمەس. ئەيىپلەنگۈچىنىڭ ئەيىپلىك ئىكەنلىكىدىكى ھەرقانداق شۈبھىلىنىشلەر ئۇنىڭ پايدىسىغا بولىدۇ.

39- ماددا. جاۋابكەرلىكنى بەلگۈلەيدىغان ياكى كۈچەيتىدىغان قانۇن ئەكسى كۈچكە ئىگە ئەمەس. ئەگەر ھوقۇققا خىلاپلىق قىلىش ئەمەلگە ئاشۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئۈچۈن جاۋابكەرلىك كۈچىدىن قالدۇرۇلغان ياكى يېنىكلىتىلگەن بولسا، ئۇ چاغدا يېڭى قانۇن قوللىنىلىدۇ. موشۇنىڭغا ئوخشاش ئەھۋالدا جىنايى قانۇننى قوللىنىشقا يول قويۇلمايدۇ.

بىر خىل جىنايەت ئۈچۈن ھېچ كىم تەكرار جاۋابكەرلىككە تارتىلماسلىقى كېرەك.

40- ماددا. دولەت ئورگانلىرى، جەمىيەت بىرلەشمىلىرى، لاۋازىملىق ۋە باشقا شەخسلەرنىڭ، پۇخرالارنىڭ ھوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلىدىغان ياكى چەكلەيدىغان ھەرقانداق قارارلىرى ۋە ئىش ھەرىكەتلىرى سوتتا شىكايەت قىلىنىشى مۇمكىن.

شىكايەتكە ئۇنى بەرگەن شەخسكە ياكى ئۇنىڭدا مەنپىيتى ھىمايە قىلىنغان شەخسكە زىيان كېلىدىغاندەك قىلىپ قاراشقا يول قويۇلمايدۇ.

41- ماددا. قانۇنسىز يول بىلەن ئېلىنغان ئىسپاتلار يۇرىدىك كۈچكە ئىگە ئەمەس.

42- ماددا. ئۆزىگە، يولدىشىغا (ئايالىغا) ۋە يېقىن ئۇرۇق- تۇققانلىرىغا قارشى ھېچ كىم گۇۋالىق قىلمايدۇ. دىن خىزمەتچىلىرى ئۇلارغا ئىشەنچە بىلدۇرۇۋاتقان بىر دىندىكىلەرگە قارشى گۇۋالىق قىلمايدۇ.

43- ماددا. پۇخرا قانۇنغا مۇۋاپىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتقان ۋە دولەت تەرىپىدىن كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئىختىساسلىق، يۇرىدىك ياردەمگە ۋە ھىمايىگە ئىگە بولۇش ھوقۇقىغا ئىگە.

شەخسلەرنىڭ پۇخرالارنى ھىمايە قىلىش ۋە ئۇلارغا يۇرىدىك ياردەم قىلىش پائالىيىتى مۇستەقىل. ئۇنىڭغا ئارىلىشىشقا يول قويۇلمايدۇ ۋە قانۇن بويىچە جاۋابكەرلىككە تارتىلىدۇ.

ھىمايىچى ھىمايىسى ئاستىدىكى ئادەمنىڭ رازىلىقىسىز، ئۇنىڭغا يۇرىدىك ياردەم قىلىش ۋاقتىدا بولغان مەلۇماتلارنى ئاشكارىلاش ھوقۇقىغا ئىگە ئەمەس.

44- ماددا. ھوقۇقلاردىن ۋە ئەركىنلىكلەردىن ۋاقىتلىق چەكلەش قانۇنغا مۇۋاپىق پەۋقۇلاددە ھالەت ۋاقتىدا بەلگۈلىنىشى مۇمكىن ۋە پەۋقۇلاددە ھالەت ئورنىتىش توغرىلىق ھۆججەتتە ئۇتتۇر ئەكس ئەتتۈرۈلۈشى لازىم.

پەۋقۇلاددە ھالەت ۋاقتىدا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىنى، سايلام قانۇنلىرىنى ۋە سوت ژۈرگۈزۈش توغرىلىق قانۇنلارنى ئۆزگەرتىشكە يول قويۇلمايدۇ، رېفېرېندۇملار ۋە سايلام ژۈرگۈزۈلمەيدۇ، ئالىي كېڭەش ۋە سوتلار ۋاكالىتى ھەم پائالىيىتى، شۇنداقلا 8، 9، 12، 22- ماددىلاردا، 33- ماددىنىڭ بەشىنچى قىسمىدا، 35، 36، 39- ماددىلاردا كوزدە تۇتۇلغان ھوقۇقلار ۋە ئەركىنلىكلەر چەكلەنمەيدۇ.

2- بولۇم
جەمىيەت، ئۇنىڭ تۈزۈلۈش ئاساسلىرى

8- باپ.
مۈلۈك ۋە تىجارەتچىلىك

45- ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىختىسادى مۈلۈكنىڭ خىلمۇ- خىل شەكىللىرىگە ئاساسلىنىدۇ.

دولەت مۈلۈكى باۋلىق سۇبيېكتلىرىنىڭ قانۇن ئالدىدا باراۋەر بولۇشىنى تەمىنلەيدۇ.

مۈلۈك ئوبيېكتلىرى ۋە سۇبيېكتلىرى، ئۇلارنىڭ ئاساسىي شەكىللىرىنىڭ تۈرلىرى، مۈلۈك ئىگىلىرىنىڭ ئۆز ھوقۇقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش دائىرىسى، ئۇلارنى ھىمايە قىلىش كاپالىتى قانۇن تەرىپىدىن بەلگۈلىنىدۇ.

46- ماددا. يەر، ئۇنىڭ بايلىقلىرى، سۇ، ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانات دۇنياسى، باشقا تەبىئەت بايلىقلىرى پەقەت دولەت مۈلكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مۈلۈك ئىگىسىنىڭ ئاتاپ كورسىتىلگەن سۇبيېكتلاردا دولەت نامىدىن ھوقۇقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش دائىرىسى ۋە سۇبيېكتلىرى قانۇن تەرىپىدىن بەلگۈلىنىدۇ.

47- ماددا. خۇسۇسىي مۈلۈك دەخلىسىز.

سوت قارارلىرىدىن باشقا ھېچ كىم ئۆز مۈلكىدىن مەھرۇم قىلىنمايدۇ.

مۈلۈكنى دولەت ئېھتىياجى ئۈچۈن ئېلىش قانۇندا ئۇتتۇر كورسىتىلگەن ئەھۋاللاردا قوللىنىشى مۇمكىن.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئۆز پۇخرالىرىنىڭ ۋە يۇرىدىك مەھكىمىلەرنىڭ باشقا دولەتلەردە تەۋەسىدىكى مۈلكىگە بولغان ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىدۇ.

48- ماددا. دولەت خۇسۇسىي تىجارەتچىلىك پائالىيەت ئەركىنلىكنى كاپالەتلەندۈرىدۇ ۋە ئۇنى ھىمايە قىلىشنى ھەم قوللاپ- قۇۋۋەتلەشنى تەمىنلەيدۇ.

قانۇنى رىقابەتچىلىكنى چەكلەشكە ياكى يوقىتىشقا قارىتىلغان مونوپولىيەلىك ۋە ھەرقانداق باشقا پائالىيەتكە، ئاساسسىز ئىمتىيازغا ئىگە بولۇشقا، ئىستېمالچىلارنىڭ ھوقۇقلىرى بىلەن قانۇننىڭ مەنپىيەتلىرىنى كەمسىتىشكە يول قويۇلمايدۇ.

49- ماددا. چەت ئەل پۇخرالىرىنىڭ ۋە يۇرىدىك مەھكىمىلەرنىڭ، شۇنداقلا پۇخرالىقى يوق شەخسلەرنىڭ تىجارەتچىلىك پائالىيىتى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھىمايىسى ئاستىدا بولىدۇ ۋە ئۇنىڭ تەۋەسىدە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنلىرىدا، دولەتلەر ئارا شەرتنامىلىرىدا كوزدە تۇتۇلغان ئىستىسنالاردىن باشقا ئەھۋاللاردا جۇمھۇرىيەت پۇخرالىرى ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن شەرتتە ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

9- باپ.
ئائىلە

50- ماددا. قانۇندا بەلگۈلەنگەن ياشقا يەتكەن ئەرلەر ۋە ئاياللار نىكادىن ئوتۇش ۋە ئائىلە قۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە.

نىكاھ ئەر ئايالنىڭ ئىختىيارى رازىلىقىغا ۋە تەڭ ھوقۇقلۇقىغا ئاساسلىنىدۇ.

51- ماددا. ئاتا- ئانىلارنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئورنىدىكى شەخسلەرنىڭ ۋەزىپىسى- بالىلارنى بېقىپ- كۈتۈشتىن، تەربىيەلەشتىن ۋە ئوقۇتۇشتىن ئىبارەت، ئۇنىڭ خاراكتېرى ھەم شەكىللىرى بالىنىڭ مەنپىيەتلىرىنى كامسىتماسلىقى كېرەك.

ئەمگەككە يارامىلىق بالىلار ئاتا- ئانىلارغا غەمخورلۇق قىلىش ۋە ئۇلارغا ياردەملىشىشى مەجبۇرىدۇر.

52- ماددا. ئائىلە، ئانىلار، ئاتىلار ۋە بالىلار جەمىيەت ۋە دولەت ھىمايىسىدا بولىدۇ.

دولەت ژىتىم بالىلارنى ۋە ئاتا- ئانىلارنىڭ غەمخورلۇغىدىن ئايرىلغان بالىلارنى بېقىپ- كۈتۈشنى، تەربىيەلەشنى ۋە ئوقۇتۇشنى تەمىنلەيدۇ، بالىلارغا مۇناسىۋەتلىك خەيرىخاھلىق پائالىيەتنى رەغبەتلەندۈرىدۇ.

10- باپ.
جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەر

53- ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە سىياسىي پارتىيەلەر، ئاممۋى ھەرىكەتلەر، كەسپى، ئىجادى ئىتتىپاقلار، دىنىي ۋە پۇخرالارنىڭ باشقا بىرلەشمىلىرى، جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەر دەپ ئېتىراپ قىلىنىدۇ.

دولەت جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەرنىڭ ھوقۇقلىرىغا ۋە قانۇنى مەنپىيەتلىرىگە رىئايە قىلىنىشىنى تەمىنلەيدۇ.

54- ماددا. دولەت ئورگانلىرى بىلەن لاۋازىملىق شەخسلەرنىڭ جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەر پائالىيىتىگە قانۇنسىز ئارىلىشىشىغا، شۇنداقلا جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەرنىڭ دولەت ئورگانلىرى بىلەن لاۋازىملىق شەخسلەر پائالىيىتىگە ئارىلىشىشىغا يول قويۇلمايدۇ.

جەمىيەت بىرلەشمىلىرىگە دولەت ئورگانلىرىنىڭ ۋەزىپىسىنى ژۈكلەش مەنئى قىلىنىدۇ.

سىياسىي مەخسەتلەرنى كوزلىگەن جەمىيەت بىرلەشمىلىرىنىڭ دولەت باشقۇرۇش ئورگانلىرىدا، پروكۇراتۇرىلاردا ۋە سوتلاردا، قوراللىق كۈچلەردە، دولەت كارخانىلىرىدا، مەھكىمىلەردە ۋە تەشكىلاتلاردا پائالىيەت ئېلىپ بېرىشىغا يول قويۇلمايدۇ.

55- ماددا. ئىرقىي، مىللىي، ئىجتىمائىي، دىنىي جەھەتتىن چىدامسىزلىقنى، تەبەقىچىلىك ئۈستۈنلۈكنى، ئېلان قىلىۋاتقان ياكى ئۇنى ئەمەلىيەتتە ئىش يۈزىگە ئاشۇرۇۋاتقان، كونستىتۇتسىيەلىك تۈزۈمنى كۈچ قوللىنىشى ئارقىلىق ئۆزگەرتىشكە چاقىرىۋاتقان، جۇمھۇرىيەتنىڭ تەۋە پۈتۈنلىگىگە سۇيقەست قىلىنىۋاتقان جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەرنى قۇرۇش ۋە ئۇلارنىڭ پائالىيەت ئېلىپ بېرىشى مەنئى قىلىنىدۇ.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تەۋەسىدە جۇمھۇرىيەت قانۇنىدا كوزدە تۇتۇلمىغان ھەربىيلەشتۈرۈلگەن ياساقلارنى، شۇنداقلا يوشۇرۇن جەمىيەتلەر بىلەن بىرلەشمىلەرنى قۇرۇش مەنئى قىلىنىدۇ.

56- ماددا. پارتىيەلەر پۇخرالارنىڭ سىياسىي خاھىشلىرىنىڭ شەكىللىنىشىگە ۋە ئۇنى ئىزھار قىلىشىغا ياردەملىشىدۇ. سىياسىي پارتىيەلەرنى قۇرۇش، ئۇلارنى تارقىتىش ھەم ئۇلارنىڭ پائالىيەت ئېلىپ بېرىش تەرتىۋىنى قانۇن بەلگۈلەيدۇ.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى تەۋەسىدە باشقا دولەتلەر سىياسىي پارتىيەلىرىنىڭ پائالىيەت ئېلىپ بېرىشىغا يول قويۇلمايدۇ.

57- ماددا. كەسپى ئىتتىپاقلار ئۆز ئەزالىرىنىڭ ئەمگەك، شۇنداقلا باشقا ئىجتىمائىي- ئىختىسادى ھوقۇقلىرى بىلەن مەنپىيەتلىرىنى ھىمايە قىلىش، ئەمگەك شارائىتىنى قوغداش ۋە ياخشىلاش ئۈچۈن قۇرۇلىدۇ.

58- ماددا. دىنىي بىرلەشمىلەر دولەتتىن بۆلۈنگەن، دولەت قانداقتۇ بىر دىنغا ياكى ئاتېزمغا ئەۋزەللىك بەرمەيدۇ.

دىنىي ئاساستىكى سىياسىي پارتىيەلەرنى قۇرۇشقا يول قويۇلمايدۇ. دىنىي بىرلەشمىلەر ئۆز ئالدىغا سىياسىي مەخسەتلەر بىلەن ۋەزىپىلەرنى قويماسلىقى لازىم.

3- بولۇم
دولەت، ئۇنىڭ ئورگانلىرى ۋە ئىنستىتۇتلىرى

11- باپ
ئومۇمىي قائىدىلەر

59- ماددا. دولەت خەلقنىڭ رەسمىي ۋەكىلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ۋە ئوز ئورگانلىرى ھەم ئىنستىتۇتلىرى ئارقىلىق خەلق ئىرادىسىنى ئىزھار قىلىدۇ ۋە ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

60- ماددا. دولەت، ئۇنىڭ ئورگانلىرى ۋە لاۋازىملىق شەخسلەر قانۇنى بەلگۈلىگەن ھوقۇقلار دائىرىسىدە ئىشلەيدۇ.

61- ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە دولەت خىزمىتى دولەت خىزمەتچىلىرىنىڭ جۇمھۇرىيەت خەلقى ۋە ئۇنىڭ ھەر بىر پۇخراسى ئالدىدا جاۋابكەر بولىشىغا؛ دولەت خىزمىتىگە كىرىشتە ۋە ئۇنى ئاتقۇرۇشتا تەڭ ھوقۇقلۇق بولۇشىغا ئاساسلىنىدۇ.

دولەت خىزمەتچىلىرى پۇخرالارنىڭ ھوقۇقلىرىغا ۋە ئەركىنلىكىگە رىئايە قىلىشنى تەمىنلىشى، دولەتنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئورگانلىرىنىڭ ئابرويىنى ساقلاشقا مەجبۇر.

12- باپ
ئالىي كېڭەش

62- ماددا. ئالىي كېڭەش قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىردىن- بىر قانۇنچىقارغۇچى ۋە ئالىي ۋاكالەتلىك ئورگىنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئالىي كېڭەشنىڭ سان تەركىۋى، ئۇنىڭ پائالىيىتىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇلۇشى ۋە ئىش ژۈرگۈزۈش تەرتىۋى، كونستىتۇتسىيەلىك قانۇن تەرىپىدىن بەلگۈلىنىدۇ.

63- ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالىي كېڭىشى 5 ژىللىق مۇددەتكە سايلىنىدۇ.

ئالىي كېڭەش ۋاكالىتى ئۇنىڭ يېڭى تەركىۋىنىڭ بىرىنچى سېسسىيەسىنىڭ ئىشى باشلانغان پەيتتىن ئارتىپ ئاياقلىشىدۇ.

64- ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالىي كېڭىشى:

1) قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىنى قوبۇل قىلىدۇ، ئۇنىڭغا ئۆزگىرىشلەر بىلەن قوشۇمچىلار كىرگۈزىدۇ؛

2) قانۇنلارنى ۋە باشقا قارارلارنى قوبۇل قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئورۇنلىنىشى ئۈستىدىن نازارەت قىلىشنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ؛

3) جۇمھۇرىيەت قانۇنلىرىنى رەسمىي ئىزاھلايدۇ؛

4) قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى چېگارىلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى توغرىلىق قارارلارنى قوبۇل قىلىدۇ؛ جۇمھۇرىيەتنىڭ مەمۇرىي- تەۋەلىك تۈزۈلۈش مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىش تەرتىۋىنى بەلگۈلەيدۇ؛

5) جۇمھۇرىيەت بيۇدژېتىنى تەستىقلەيدۇ ۋە ئۇنىڭ ئورۇنلىنىشىنى نازارەت قىلىدۇ، بيۇدژېتقا ئۆزگىرىشلەرنى كىرگۈزىدۇ. دولەت سېلىقى ۋە تولەملەرنى بەلگۈلەيدۇ؛

6) قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاخچا سىستېمىسىنى بەلگۈلەيدۇ؛

7) رېفېرېندۇم ئوتكۈزۈش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلىدۇ؛

8) دولەت زايوملىرى ۋە جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىختىسادى ھەم باشقا ياردەم قىلىشى توغرىلىق مەسىلىلەرنى ھەل قىلىدۇ؛

9) ئوزىنىڭ ئۇيغۇنلاشتۇرغۇچى، ئىشچى نازارەت ۋە باشقا ئورگانلىرىنى سايلايدۇ؛

10) جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش مىنىستىرى، باش مىنىستىرنىڭ ئورۇنباسارلىرىنى، تاشقى ئىشلار، مۇداپىئە، ئىچكى ئىشلار، مالىيە مىنىستىرلىرىنى، مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسىنى ۋە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى دىپلوماتىك ۋاكالەتخانىلىرىنىڭ باشلىقلىرىنى تايىنلاشقا رازىلىق بېرىدۇ؛

11) كونستىتۇتسىيەلىك سوتنى سايلايدۇ؛

12) قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالىي سوتىنى، ئالىي ئاربىتراژ سوتىنى سايلايدۇ ۋە تۆۋەنكى سوتلارنى قۇرۇش تەرتىۋىنى بەلگۈلەيدۇ؛

13) قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش پروكۇرورىنى تايىنلايدۇ؛

14) قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي بانكىسىنىڭ رەئىسىنى تايىنلايدۇ؛

15) جۇمھۇرىيەت كونستىتۇتسىيەسىدە ۋە قانۇنلىرىدا كوزدە تۇتۇلغان ھالەتلەردە ھەم تەرتىپتە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەلىك سوتىنىڭ رەئىسىنى ۋە ئالىي ئاربىتراژ سوتى سۇدىيەلىرىنى، باش پروكۇرورىنى، مىللىي بانك رەئىسىنى ئوز ۋەزىپىلىرىدىن بوشىتىدۇ.

16) قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دولەت مۇكاپاتلىرىنى تەسىس قىلىدۇ، ھەربىي ۋە مەخسۇس ئۇنۋانلارنى، ئالىي دىپلوماتىك دەرىجىلەرنى ۋە ھەربىي ئۇنۋانلارنى بەلگۈلەيدۇ؛

(داۋامى 5- بەتتە).

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى

(داۋامى، بېشى 4– بەتتە)

17) كەچۈرۈم قىلىش توغرىلىق ھوججەتلەرنى چىقىرىدۇ؛

18) قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خەلق ئارا شەرتنامىلىرىنى تەستىقلەيدۇ ۋە كۈچىدىن قالدۇرىدۇ؛

19) جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ پەۋقۇلادە ھالەت ئورنىتىش توغرىلىق پەرمانىنى تەستىقلەيدۇ؛

20) ئۇرۇش ۋە تېچلىق مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىدۇ؛

21) جۇمھۇرىيەت كونستىتۇتسىيەسى تەرىپىدىن ئۆزىگە يۈكلەنگەن باشقا ۋاكالەتلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

65–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئالىي كېڭەشنىڭ بىرىنچى سېسسىيەسىدە دولەت تىلىنى بىلىدىغان ئالىي كېڭەش دېپۇتاتلىرى ئارىسىدىن دېپۇتاتلىرىنىڭ ئۇمۇمىي سانىدىن كۆپچىلىك ئاۋازى بىلەن يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش ئارقىلىق سايلىنىدۇ.

ئالىي كېڭەش رەئىسى:

1) ئالىي كېڭەش سېسسىيەسىنى چاقىرىدۇ؛

2) ئالىي كېڭەشنىڭ قاراپ چىقىشىغا تېگىشلىك مەسىلىلەرنى تەييارلاشقا ئۇمۇمىي رەھبەرلىك قىلىشنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ؛

3) ئالىي كېڭەش مەجلىسىدە رەئىسلىك قىلىدۇ؛

4) ئالىي كېڭەشكە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئورۇنباسارلىرىنىڭ لاۋازىمىغا نامزاتلارنى كۆرسىتىدۇ؛

5) ئالىي كېڭەش نامىدىن پارلامېنتلار ئارا كېلىشىملەرنى ئىمزالايدۇ؛

6) قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى ۋە قانۇنلىرى تەرىپىدىن ئۆزىگە يۈكلەنگەن ئالىي كېڭەش پائالىيىتى مەسىلىلىرى بويىچە باشقا ۋاكالەتلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

66–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارلىرى رەئىس ۋاكالىتى بويىچە ئۇنىڭ ئايرىم ۋەزىپىلىرىنى ئورۇندايدۇ ۋە رەئىس بولمىغان ياكى ئۇ ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولمىغان ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئورنىدا قالىدۇ.

67–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ دېپۇتاتى، جۇمھۇرىيەت خەلقىنىڭ ۋەكىلى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ دېپۇتاتى ئۆز پىكرىنى ئىزھار قىلىش ۋە ئۆز كۆز قارىشى بويىچە ئاۋاز بېرىش ھوقۇقىغا ئىگە. ئالىي كېڭەش ۋە ئۇنىڭ ئورگانلىرى مەجلىسلىرىدە دېپۇتات شەخسەن ئاۋاز بېرىدۇ.

68–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ دېپۇتاتى ئالىي كېڭەشتىن سىرت باشقا لاۋازىمنى ئېگىلىيەلمەيدۇ، باشقا ۋاكالەتلىك ئورگان دېپۇتاتى بولالمايدۇ، تىجارەتچىلىك پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللىنالمايدۇ.

69–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ دېپۇتاتى دەخلىسىز: ئۇ ئالىي كېڭەشنىڭ رازىلىقىسىز قاماققا ئېلىنمايدۇ، كۈچ بىلەن كەلتۈرۈلمەيدۇ، ئۇنىڭغا سوت تەرتىۋىدە بېرىلىدىغان مەمۇرىي جازا چارىلىرى كۆرۈلمەيدۇ، جىنايى جاۋاپكەرلىككە تارتىلمايدۇ. ئۇ جىنايەت ئۈستىدە قولغا ئېلىش ئەھۋاللىرىدىن باشقا ئەھۋاللاردا قولغا ئېلىنمايدۇ.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشى دېپۇتاتىنىڭ ھوقۇقى كونستىتۇتسىيەلىك سوت تەرىپىدىن بەلگۈلىنىدۇ.

70–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ سېسسىيەسى ئۇنىڭ ئۇمۇمىي مەجلىسلىرىدە ئېچىلىدۇ ۋە يېپىلىدۇ.

ئالىي كېڭەش مەجلىسلىرى ئوچۇق ئۆتكۈزۈلىدۇ. دېپۇتاتلارنىڭ بەشتىن بىر قىسمىنىڭ ياكى ئالىي كېڭەش رەئىسىنىڭ تەكلىۋى بويىچە دېپۇتاتلارنىڭ ئۇمۇمىي سانىنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ قارارى بىلەن ئالىي كېڭەش مەجلىسلىرى يېپىق ئۆتكۈزۈلۈشى مۇمكىن.

71–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالىي كېڭىشىدىكى قانۇن چىقىرىش تەشەببۇس ھوقۇقى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ دېپۇتاتلىرىغا، پرېزىدېنتقا، مىنىستىرلار كابىنېتىغا، ئالىي سوتقا ۋە ئالىي ئاربىتراژ سوتىغا تەئەللۇق.

72–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ قانۇنلىرى ۋە باشقا قارارلىرى ئۇنىڭ دېپۇتاتلىرىنىڭ ئۇمۇمىي سانىنىڭ كۆپچىلىك ئاۋازى بىلەن قوبۇل قىلىنىدۇ.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى ئالىي كېڭەش دېپۇتاتلىرى ئۇمۇمىي سانىنىڭ كام دېگەندە ئۈچتىن ئىككى كۆپچىلىك ئاۋازى بىلەن قوبۇل قىلىنىدۇ.

73–ماددا. جۇمھۇرىيەت ئالىي كېڭىشىنىڭ باشقۇرۇشىغا مۇناسىۋەتلىك قانۇنلار لايىھىلىرى ۋە دولەت ھاياتىنىڭ باشقىمۇ مۇھىم مەسىلىلىرى ئومۇمخەلق مۇھاكىمىسىگە قويۇلۇشى مۇمكىن.

74–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پۇخرالىرىنىڭ دولەت ھاياتىنىڭ خىلە مۇھىم مەسىلىلىرى بويىچە قانۇنلار بىلەن قارارلارنى قوبۇل قىلىشى ئۈچۈن جۇمھۇرىيەتلىك رېفېرېندۇم ئۆتكۈزۈلۈشى مۇمكىن.

ئۇنى ئۇيۇشتۇرۇش ۋە ئۆتكۈزۈش تەرتىۋى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەلىك قانۇنى تەرىپىدىن بەلگۈلىنىدۇ.

13 – باپ

پرېزىدېنت

75–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى دولەت باشلىقى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ ۋە جۇمھۇرىيەت ئىجرائىي ھاكىمىيىتىنىڭ بىر پۈتۈن سىستېمىسىغا يولباشچىلىق قىلىدۇ.

پرېزىدېنت جۇمھۇرىيەت پۇخرالىرى ھوقۇقلىرىغا ۋە ئەركىنلىكلىرىگە، كونستىتۇتسىيەسىگە ۋە قانۇنلىرىغا رىئايە قىلىشنىڭ كاپالىتى بولىدۇ.

76–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى بەش يىللىق مۇددەتكە سايلىنىدۇ.

پرېزىدېنت ئۆز لاۋازىمىغا ياندار ئېيىنىڭ ئۈچىنچى چارشەنبىسىدە ئالىي كېڭەش مەجلىسىدە قەسەمياد قىلغان پەيتتىن تارتىپ كىرىشىدۇ: «قازاقىستان خەلقىگە سادىق خىزمەت قىلىشقا، جۇمھۇرىيەت كونستىتۇتسىيەسىگە ۋە قانۇنلىرىغا قەتئىي ئەمەل قىلىشقا، پۇخرالارنىڭ ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكىنى كاپالەتلەندۈرۈشكە، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى سۈپىتىدە ماڭا يۈكلەنگەن يۇقىرى مەجبۇرىيەتنى ۋىجدانلىق ئورۇنلاشقا تەنتەنىلىك رەۋىشتە قەسەمياد قىلىمەن».

پرېزىدېنت ۋاكالىتى يېڭىدىن سايلانغان پرېزىدېنت ئۆز لاۋازىمىغا كىرىشكەن پەيتتىن تارتىپ تۈگەيدۇ. بىر ئادەم ئۇدا ئىككى مۇددەتتىن ئوشۇق پرېزىدېنت بولالمايدۇ.

77–ماددا. پرېزىدېنت جۇمھۇرىيەت ۋاكالەتلىك ئورگانىنىڭ دېپۇتاتى بولۇش، باشقا دولەت ئورگانلىرىدا ۋە جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەردە لاۋازىملارنى ئىگىلەش ياكى تىجارەتچىلىك پائالىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە ئەمەس.

78–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى:

1) دولەت سۇۋېرېنىتېتىنى، تەۋە پۈتۈنلىكىنى، پۇخرالار ھوقۇقىنى ۋە ئەركىنلىكىنى تەمىنلەش بويىچە زورۇر چارىلەرنى كۆرىدۇ؛

2) قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنلىرىنى ئىمزالايدۇ، ئىمزالاشقا تەغدىم قىلىنغان قانۇننى ئىككى ھەپتىلىك مۇددەتتىن كېچىكتۈرمەي تەكرار مۇھاكىمە قىلىش ۋە ئاۋاز بېرىش ئۈچۈن ئۆز ئېتىرازلىرى بىلەن ئالىي كېڭەشكە قايتۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە. ئەگەر ئالىي كېڭەش دېپۇتاتلىرى ئۇمۇمىي سانىنىڭ ئۈچتىن ئىككى كۆپچىلىك ئاۋازى بىلەن ئىلگىرى قوبۇل قىلىنغان قارارىنى تەستىقلىسە، پرېزىدېنت قانۇننى ئىمزالايدۇ. ئاتاپ كۆرسىتىلگەن مۇددەت مابەينىدە قايتۇرۇلمىغان قانۇن ئىمزالانغان بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

3) ئالىي كېڭەشنىڭ كېلىشىمى بىلەن قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش مىنىستىرىنى، باش مىنىستىرنىڭ ئورۇنباسارلىرىنى، تاشقى ئىشلار، مۇداپىئە، مالىيە، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىرىنى، مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسىنى ۋە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى دىپلوماتىك ۋاكالەتخانىلىرىنىڭ رەھبەرلىرىنى لاۋازىمىغا تايىنلايدۇ. مىنىستىرلار كابىنېتى پائالىيىتى ئۈستىدىن ئۇمۇمىي رەھبەرلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ؛ باش مىنىستىرنىڭ تەۋسىيەسى بويىچە مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ تەركىۋىنى بەلگۈلەيدۇ؛ مىنىستىرلىكلەرنى، دولەت كومىتېتلىرىنى ۋە ئىدارىلەرنى تەشكىل قىلىدۇ ۋە قىسقارتىدۇ؛ مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ، مىنىستىرلىكلەرنىڭ، دولەت كومىتېتلىرىنىڭ ۋە ئىدارىلەرنىڭ ھوججەتلىرىنى تولۇق ياكى قىسمەن كۈچىدىن قالدۇرىدۇ ياكى توختىتىدۇ؛

4) بىخەتەرلىك كېڭىشىنى ۋە باشقىمۇ مەسلىھەت–كېڭەش ئورگانلىرىنى تەشكىل قىلىدۇ؛

5) دولەت پروگراممىلىرىنى تەستىقلەيدۇ؛

6) مىللىي ۋالىيۇتىنى قوللىنىش تەرتىۋىنى، مۇددىتىنى ۋە شەرتلىرىنى بەلگۈلەيدۇ؛

7) ئالىي كېڭەش بىلەن مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن رېفېرېندۇم ئۆتكۈزۈش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلىدۇ.

8) قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىگە خەلق ئارا مۇناسىۋەتلەردە ۋاكالەتلىك قىلىدۇ؛ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خەلق ئارا شەرتنامىلىرىنى ئىمزالايدۇ ۋە مۇزاكىرىلەرنى ئۆتكۈزىدۇ، جۇمھۇرىيەت ئىمزالىغان شەرتنامىلارغا ۋە ئۇ قوبۇل قىلغان مەجبۇرىيەتلەرگە رىئايە قىلىنىشىنى تەمىنلەيدۇ.

9) جۇمھۇرىيەتتە تىركەلگەن دىپلوماتىك ۋە چەت ئەل دولەتلىرىنىڭ باشقىمۇ ۋەكىللىرىنىڭ ئىشەنچە ۋە چاقىرتىۋېلىش يارلىقلىرىنى قوبۇل قىلىدۇ.

10) قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خەلقىگە ۋە ئۇنىڭ ئالىي كېڭىشىگە مەكتۇپلەر بىلەن مۇراجىئەت قىلىدۇ، ئالىي كېڭەشكە جۇمھۇرىيەتنىڭ ئەھۋالى توغرىلىق يىللىق دوكلادلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ ۋە ئۇنى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىچكى سىياسىي ۋە تاشقى سىياسىي پائالىيىتىنىڭ ئەڭ مۇھىم مەسىلىلىرى توغرىلىق ۋاقتى–ۋاقتىدا خەۋەردار قىلىدۇ؛

11) جۇمھۇرىيەت ئالىي كېڭىشىگە كونستىتۇتسىيە سوتى، ئالىي سوتى، ئالىي ئاربىتراژ سوتىنىڭ رەئىسى ۋە سودىيەلىرى، باش پروكۇرور، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي بانكى رەئىسى نامزاتلىرىنى تەۋسىيە قىلىدۇ؛ ئالىي كېڭەش ئۇلارنى ۋەزىپىلىرىدىن بوشىتىش توغرىلىق تەكلىپ بىلەن كىرىدۇ؛

12) دولەتنىڭ مۇداپىئە قابىلىيىتىنى مۇستەھكەملەش بويىچە چارىلەرنى كۆرىدۇ ۋە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى قوراللىق كۈچلىرىنىڭ ئالىي باش قوماندانى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ؛

13) قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دولەت مۇكاپاتلىرى بىلەن مۇكاپاتلايدۇ، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالىي دىپلوماتىك دەرىجىلىرىنى ۋە ھەربىي ئۇنۋانلىرىنى، پەخرىي ۋە مەخسۇس ئۇنۋانلارنى بېرىدۇ؛

14) قانۇنغا مۇۋاپىق قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخرالىقى، سىياسىي باش–پاناھ بېرىش مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىدۇ؛

15) پۇخرالارغا كەچۈرۈم بېرىشنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ؛

16) قانۇنغا مۇۋاپىق پۇخرالارنىڭ بىخەتەرلىكىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ۋە كونستىتۇتسىيەلىك تۈزۈمنى ھىمايە قىلىشنىڭ ۋاقىتلىق چارىلىرى سۈپىتىدە پەۋقۇلادە ھالەت جارىي قىلىدۇ؛

17) قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىگە ۋە قانۇنلىرىغا مۇۋاپىق باشقىمۇ ۋاكالەتلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى قانۇن چىقىرىش ئورگانىغا ۋە لاۋازىملىق شەخسلەرگە دولەت رەھبىرى سۈپىتىدە ئۆز ۋاكالىتىنى بېرىش ھوقۇقىغا ئىگە ئەمەس.

79–ماددا. جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسى ۋە قانۇنلىرى ئاساسىدا ۋە ئۇلارنىڭ ئورۇنلىنىشى ئۈچۈن جۇمھۇرىيەتنىڭ بارلىق تەۋەسىدە مەجبۇرىي كۈچكە ئىگە پەرمانلارنى، توختاملارنى، بۇيرۇقلارنى چىقىرىدۇ.

80–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى دەخلىسىز.

81–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋىتسې–پرېزىدېنتى جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى بىلەن بىللە سايلىنىدۇ ۋە ئۇنىڭ ۋاكالىتى بويىچە پرېزىدېنتنىڭ ئايرىم فۇنكسىيەلىرىنى ئاتقۇزىدۇ ھەم پرېزىدېنت يوق ۋاقىتتا ياكى پرېزىدېنت ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىغان چاغدا ئۇنىڭ ئورنىنى ئالماشتۇرىدۇ.

ۋىتسې–پرېزىدېنت جۇمھۇرىيەتنىڭ ۋاكالەتلىك ئورگىنىنىڭ دېپۇتاتى بولۇش، دولەتنىڭ باشقا ئورگانلىرىدا ۋە جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەردە لاۋازىمغا ئىگە بولۇش ياكى تىجارەتچىلىك پائالىيەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە ئەمەس. ۋىتسې–پرېزىدېنت دەخلىسىز.

82–ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ۋە ۋىتسې–پرېزىدېنتى ئۆزلىرىنىڭ ئىختىيارى بىلەن ئۆز ۋاكالىتىنى بۇنىڭدىن كېيىن ئەمەلگە ئاشۇرالمىغان ئەھۋالدا ئىستېپاغا كېتىش ھوقۇقىغا ئىگە.

ئەگەر ئالىي كېڭەش دېپۇتاتلىرىنىڭ ئۇمۇمىي سانىنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىدىن كام ئەمەس ئاۋازغا ئىگە بولسا، پرېزىدېنتنىڭ ئىستېپاغا كېتىشى قوبۇل قىلىندى دەپ ھېساپلىنىدۇ.

83–ماددا. جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ئىستېپاغا چىققان ئۇ ۋاپات بولغان ھالەتتە پرېزىدېنتنىڭ ۋاكالىتى ۋىتسې–پرېزىدېنتقا ئۆتىدۇ. ۋىتسې–پرېزىدېنت پرېزىدېنت ۋەزىپىسىنى ئۆزىگە ئېلىش مۇمكىن بولمىغان ئەھۋالدا ۋاكالەتلىك ئالىي كېڭەش رەئىسىگە ئۆتىدۇ. بۇ ئەھۋال پرېزىدېنتنى سايلاش ئىككى ئايلىق مۇددەت ئىچىدە ئۆتكۈزۈلۈشى لازىم.

ۋىتسې–پرېزىدېنت ئىستېپاغا چىققان، ۋاپات بولغان ھالەتتە پرېزىدېنت ئالىي كېڭەش بىلەن كېلىشىپ، ۋىتسې–پرېزىدېنتنى سايلايدۇ.

14– باپ.

مىنىستىرلار كابىنېتى

84–ماددا. مىنىستىرلار كابىنېتى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھۆكۈمىتى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ ۋە دولەت باشقۇرۇش مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە. مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ ھوقۇق ستاتۇسى ۋە سالاھىيىتى كونستىتۇتسىيە قانۇنى بويىچە بەلگۈلىنىدۇ.

مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ ئەزالىرى ۋاكالەتلىك ئورگاننىڭ دېپۇتاتى بولۇش، جۇمھۇرىيەتنىڭ ئالىي ئورگانلىرىدا ۋە جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەردە باشقىمۇ لاۋازىملارنى ئىگىلەش ياكى تىجارەتچىلىك پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش ھوقۇقىغا ئىگە ئەمەس.

85–ماددا. مىنىستىرلار كابىنېتى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئالدىدا جاۋاپكار.

مىنىستىرلار كابىنېتى يېڭىدىن سايلانغان پرېزىدېنت ئالدىدا ئۆز ۋاكالىتىنى ساقىت قىلىدۇ.

مىنىستىرلار كابىنېتى ئۆز ئۈستىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپىلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۇمكىن

(داۋامى 6–بەتتە)

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى

(بېشى 5-بەتتە).

ئەمەس دەپ ھېساپلىغان ئەھۋالدا، ئۇزىنىڭ ئىستىپاغا كېتىشى توغرىلىق جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىغا بىلدۇرۇش هوقۇقىغا ئېگە. مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ ھەر بىر ئەزاسى ئىستىپاغا چىقىش هوقۇقىغا ئېگە.

86- ماددا. مىنىسترلار كابىنېتى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسى ۋە قانۇنلىرى، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتى پەرمانلىرى ئاساسىدا ۋە ئۇلارنىڭ ئورۇنلىنىشى ئۈچۈن جۇمھۇرىيەتنىڭ بارلىق تەۋەسىدە مەجبۇرىي كۈچكە ئېگە هوججەتلەرنى چىقىرىدۇ.

87- ماددا. باش مىنىستر مىنىسترلار كابىنېتى پائالىيىتى ئۈستىدىن بىۋاستە رەھبەرلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ، مىنىسترلار كابىنېتىنىڭ توختاملىرىنى ئىمزالايدۇ، بۇيرۇقلارنى چىقىرىدۇ، ئۇنىڭغا ژۈكلەنگەن باشقىمۇ ئىشلارنى ئورۇنلايدۇ.

88- ماددا. مىنىسترلار كابىنېتىنىڭ ئەزالىرى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى قانۇنلىرىنىڭ ئورۇنلىنىش مەسىلىلىرى بويىچە ئالىي كېڭەش ئالدىدا جاۋاپكەر.

جۇمھۇرىيەت ئالىي كېڭىشى مىنىسترلار كابىنېتىنىڭ ھەر بىر ئەزاسىنىڭ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى قانۇنلىرىنىڭ ئورۇنلىنىش مەسىلىلىرى بويىچە ھېساۋىتىنى تىڭشاش هوقۇقىغا ئېگە. مىنىسترلار كابىنېتىنىڭ ئەزاسى جۇمھۇرىيەت كونستىتۇتسىيەسىنى ۋە قانۇنلىرىنى بۇزغان ھالەتتە ئالىي كېڭەش جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ئالدىغا ئۇنى مۇددىتىدىن ئىلگىرى لاۋازىمىدىن بوشىتىش توغرىلىق مەسىلىنى قويۇش هوقۇقىغا ئېگە.

15- باپ
دولەتنىڭ تەۋەلىك تەشكىل قىلىنىشى ۋە يەرلىك باشقۇرۇش

89- ماددا. دولەت باشقۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مەخسىتىدە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تەۋەسى قانۇن بويىچە بەلگۈلەنگەن مەمۇرىي تەۋەلىك بىرلىكلەرگە بولىنىدۇ.

90- ماددا. مەمۇرىي تەۋەلىك بىرلىكلەر يەرلىك ئىشلارنى جۇمھۇرىيەت قانۇنلىرىدا بەلگۈلەنگەن چەكلەشلەر بىلەن مۇستەقىل باشقۇرىدۇ. يەرلىك مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش يەرلىك ۋاكالەتلىك ۋە ئىجرائىي ئورگانلار تەرىپىدىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

ئۇلار قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ، قانۇنلىرىنىڭ، پرېزىدېنتىنىڭ ۋە مىنىسترلار كابىنېتىنىڭ هوججەتلىرىنىڭ ئورۇنلىنىشىنى تەمىنلەيدۇ.

91- ماددا. مۇۋاپىق مەمۇرىي- تەۋەلىك بىرلىكلەردىكى ئاھالىنىڭ ۋاكالەتلىك ئورگانلىرى ئاھالى تەرىپىدىن بەش ژىللىق مۇددەتكە سايلىنىدۇ.

يەرلىك ۋاكالەتلىك ئورگانلارنىڭ سالاھىيىتى، ئۇلارنىڭ تەشكىللىنىشى ۋە پائالىيىتى، دېپۇتاتلار سانى ۋە ئۇلارنىڭ هوقۇق قائىدىسى قانۇن بويىچە بەلگۈلىنىدۇ.

92- ماددا. يەرلىك ئىجرائىي ئورگانىنىڭ ھاكىمى مۇۋاپىق مەمۇرىي- تەۋەلىك بىرلىكتە جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ بىۋاستە ۋەكىلى سۈپىتىدە بۇ تەۋەدە دولەت باشقۇرۇش فۇنكسىيەلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

يەرلىك ئىجرائىي ئورگانىنىڭ ھاكىمى قانۇن بويىچە بەلگۈلەنگەن تەرتىپتە پرېزىدېنت تەرىپىدىن ياكى مۇۋاپىق ژۇقۇرى دەرىجىدىكى يەرلىك ئىجرائىي ئورگانىنىڭ ھاكىمى تەرىپىدىن لاۋازىمغا تايىنلىنىدۇ ۋە بوشىتىلىدۇ.

يەرلىك ئىجرائىي ئورگانىنىڭ سالاھىيىتى، ئۇلى ئۇيۇشتۇرۇش تەرتىۋى ۋە پائالىيىتى قانۇن تەرىپىدىن بەلگۈلىنىدۇ.

93- ماددا. يەرلىك ۋاكالەتلىك ۋە ئىجرائىي ئورگانلار ئۆز سالاھىيىتىگە باغلىق مەسىلىلەر بويىچە قارارلارنى قوبۇل قىلىدۇ، بۇ قارارلار تېگىشلىك تەۋەدە مەجبۇرىي تۈردە ئىجرا قىلىنىشى كېرەك.

يەرلىك ۋاكالەتلىك ئورگانلارنىڭ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىگە ۋە قانۇنلىرىغا مۇۋاپىق كەلمەيدىغان قارارلىرى سوت ياكى قانۇن بويىچە بەلگۈلەنگەن باشقا تەرتىپتە رەت قىلىنىشى مۇمكىن.

يەرلىك ئىجرائىي ئورگانلارنىڭ قارارلىرى ژۇقۇرى دەرىجىدىكى ئىجرائىي ئورگانلار ياكى جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى، ياكى بولمىسا سوت تەرتىۋىدە رەت قىلىنىشى مۇمكىن.

94- ماددا. يەرلىك ۋاكالەتلىك ئورگانلارنىڭ ۋاكالىتى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشى تەرىپىدىن قانۇندا بەلگۈلەنگەن تەرتىپتە ۋە ھالەتلەردە مۇددىتىدىن ئىلگىرى توختىتىلىشى مۇمكىن.

16- باپ.
سوتلار

95- ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە سوت ھاكىمىيىتى كونستىتۇتسىيە سوتىغا، ئالىي سوتقا، ئالىي ئاربىتراژ سوتىغا ۋە قانۇن بىلەن تەسىس قىلىنغان تۆۋەنكى سوتلارغا تەئەللۇق.

ھېچ بىر باشقا ئورگان، لاۋازىملىق ياكى باشقا شەخس سوت ھاكىمىيىتى ئىشلىرىنى ئۆز زىممىسىگە ئېلىش هوقۇقىغا ئېگە ئەمەس.

كونستىتۇتسىيە سوتى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىنى ھىمايە قىلىش بويىچە سوت ھاكىمىيىتىنىڭ ئالىي ئورگانى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ئالىي سوت، ئالىي ئاربىتراژ سوتى ئۆزى سالاھىيەتلىك مەسىلەر بويىچە سوت ھاكىمىيىتىنىڭ ئالىي ئورگانلىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ ۋە تۆۋەنكى سوتلار ئۈستىدىن سوت نازارىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى سوتلىرىنىڭ ۋە سودىيەلىرىنىڭ ستاتۇسى كونستىتۇتسىيە قانۇنلىرى بويىچە بەلگۈلىنىدۇ. سوتلارنىڭ ئۇيۇشتۇرۇلۇشى ۋە پائالىيەت تەرتىۋى قانۇن بويىچە بەلگۈلىنىدۇ.

پەۋقۇلاددە، مەخسۇس سوتلارنى ۋە سودىيە لاۋازىملىرىنى قۇرۇش ۋە تەسىس قىلىشقا يول قويۇلمايدۇ.

96- ماددا. سوت ھاكىمىيىتى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى نامىدىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ ۋە هوقۇق ھەم ئەركىنلىكنى ھىمايە قىلىشنى، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ، قانۇنىيلىقنىڭ ۋە ئادالەتلىكنىڭ ئۈستۈن بولۇشىنى تەمىنلەشنى ئۆزىنىڭ ئىشى دەپ بىلىدۇ.

97- ماددا. سوت ھاكىمىيىتى موشۇ كونستىتۇتسىيە، قانۇنلار ۋە باشقىمۇ هوججەتلەر، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خەلق ئارا شەرتنامىلىرى ۋە باشقىمۇ مەجبۇرىيەتلىرى ئاساسىدا پەيدا بولىدىغان بارلىق ئىشلارغا ۋە تالاش-تارتىشلارغا قوللىنىلىدۇ.

98- ماددا. سوتلاردا ئىشلارنى قاراش قانۇنىيلىق پرىنسىپلىرى ئاساسىدا، سوت ژۈرگۈزۈش قائىدىسىگە رىئايە قىلىپ، سوت تىلىغا رىئايە قىلىش بىلەن، ئاشكارىلىق،رىقابەتچىلىك، تەرەپلەر هوقۇقلىرىنىڭ تەڭلىگى سودىيەلەرنىڭ مۇستەقىللىگى ۋە ئۇلارنىڭ قارارلارنى چىقىرىشتا ئاساسلارنى ئەركىن باھالاش شارائىتىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

سوتتا دولەت، كوممېرتسىيەلىك مەخپىيلىكنىڭ تارقىلىشىغا ئېلىپ كېلىدىغان ياكى پۇخرالارنىڭ شەخسىي، ياكى بولمىسا ئائىلەۋىي ھاياتىنى پاش قىلىشتىن ھىمايە قىلىش زورۇرىيىتى موجۇت بولغان ئەھۋالدا ئىشلارنى يېپىق مەجلىستە قاراشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ.

ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان تىلنى بىلمەيدىغان سوت ئىشىغا قاتنىشىۋاتقان شەخسلەر، ئەگەر ئۇلار سوت ژۈرگۈزۈلىدىغان تىلنى بىلمىسە، تەرجىمان بىلەن تەمىنلىنىدۇ، شۇنداقلا سوتتا ئانا تىلىدا سوزلەش هوقۇقى بېرىلىدۇ.

سوتلاردىكى ئىشلار كوللېگىئاللىق تۈردە قارىلىدۇ. قانۇندا ئۈتتۈر كورسىتىلگەن ئەھۋاللاردا ئىشنى سودىيەنىڭ پەقەت ئۆزى قارىشىغا رۇخسەت قىلىنىدۇ.

سوتنى ژۈرگۈزۈش تەرتىۋى قانۇن بويىچە بەلگۈلىنىدۇ.

سوتنى ژۈرگۈزۈشنىڭ پەۋقۇللاددە شەكىللىرىنى يارىتىشقا يول قويۇلمايدۇ.

99- ماددا. سوتلارنىڭ قارارلىرى ۋە تەلەپلىرى بارلىق ئورگانلار، كارخانىلار، مەھكىمەلەر، تەشكىلاتلار، جەمىيەتلىك كارخانىلار، لاۋازىملىق شەخسلەر ۋە ئۇلار مۇراجەت قىلىنغان پۇخرالار تەرىپىدىن مەجبۇرىي تۈردە ئورۇنلىنىشى لازىم. ئۇلارنى ئورۇنلىماسلىق قانۇن بويىچە جاۋاپقا تارتىلىدۇ.

100-ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى سودىيەلەرنىڭ ۋاكالەتلىك مۇددىتى-ئون ژىل.

سودىيەلەر سوتنى ژۈرگۈزۈشكە پەقەت قاتنىشىشقا توسالغۇلۇق قىلىۋاتقان سالامەتلىگە بولا، شۇنداقلا ئۆز خاھىشى بويىچە ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ئاتقۇرۇشتىن مۇددىتىدىن ئىلگىرى بوشىتىلىشى مۇمكىن.

سودىيەلەر ئۆز ۋاكالەتلىرىدىن ئاساسلىق ۋە قانۇن بويىچە بەلگۈلەنگەن تەرتىپتە مۇددىتىدىن ئىلگىرى بوشىتىلىشى مۇمكىن.

101-ماددا. سودىيەلەر مۇستەقىل ۋە پەقەت قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىگە ۋە قانۇنلىرىغا بىقىنىدۇ.

سوت قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىگە زىت كېلىدىغان قانۇننى قوللىنىش هوقۇقىغا ئېگە ئەمەس، ئەگەر سوت قوللىنىشقا كورۈلۈۋاتقان قانۇن ياكى باشقا نورماتىۋلىق هوججەت قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىگە زىت كېلىدۇ دەپ تاپساھ ئۇ ئىشنى ژۈرگۈزۈشنى توختىتىپ، بۇ قانۇننى كونستىتۇتسىيەلىك ئەمەس دەپ ئېتىراپ قىلىش ئۈچۈن قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيە سوتىغا مۇراجەت قىلىدۇ.

سوتنىڭ ئەدلىيەنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشى بويىچە پائالىيىتىگە قانداقتۇ بىرىنىڭ ئارىلىشىشىغا يول قويۇلمايدۇ ۋە قانۇن بويىچە جاۋاپقا تارتىلىدۇ.

سودىيەلەر ئېنىق ئىش بويىچە ئەدلىيەنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مەسىلىلىرى بويىچە ھېساۋات بەرمەيدۇ.

102-ماددا. سودىيە لاۋازىمى دېپۇتات مانداتى، باشقا دولەت ئورگانلىرىدا لاۋازىملىق ئورۇننى ئېگىلەش،سىياسىي مەخسەتلەرنى،تىجارەتچىلىك پائالىيەتنى كوزدە تۇتىدىغان جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەرگە ئەزا بولۇش بىلەن بىللە ئېلىپ بېرىشى مۇمكىن ئەمەس،ھەم ئېلىپ بېرىلمايدۇ.

103-ماددا. سودىيەلەر دەخلىسىز؛ سودىيەنى سايلىغان ئورگان رازىلىق بەرمىگىچە ئۇنى قاماققا ئېلىشقا، كۈچ بىلەن ئېلىپ كېتىشكە، سوت تەرتىۋىدە بەلگۈلەنگەن مەمۇرىي جازالاش چارىلىرىنى قوللىنىشقا، جىنائىي جاۋاپكەرلىككە تارتىشقا بولمايدۇ. جىنائىي ئىش ئۈستىدە تۇتۇلغان ھالەتتىن باشقا ھالەتتە ئۇنى تۇتۇشقا بولمايدۇ.

104- ماددا. دولەت سودىيەلەرنىڭ دەخلىسىزلىگىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ ستاتۇسىغا مۇۋاپىق مۇستەقىللىگىنىڭ ئىجتىمائىي، ماددىي ۋە باشقىمۇ كاپالەتلىرىنى تەمىنلەيدۇ.

105- ماددا. كەسپىي يۇرىدىك ياردەم ۋە ھىمايەھوقۇقى سوتنى ژۈرگۈزۈشنىڭ ھەر قانداق باسقۇچىدا ئېتىراپ قىلىنىدۇ.

17- باپ.
پروكۇراتۇرا

106-ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى تەۋەسىدە قانۇنلارنىڭ ئېنىق ۋە بىر خىل ئورۇنلىنىشى ئۈستىدىن نازارەت قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پروكۇراتۇرسى تەرىپىدىن ئۇنىڭ سالاھىيەت دائىرىسىدە ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

قانۇندا كوزدە تۇتۇلغان ئەھۋاللاردا ۋە تەرتىپتە پروكۇراتۇرا ئورگانلىرى جىنائىي تەكشۈرۈشنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ، ئىشنىڭ سوتتا قارىلىشىغا قاتنىشىدۇ.

107-ماددا. پروكۇراتۇرا ئورگانلىرى ئۆز ۋاكالىتىنى باشقا دولەت ئورگانلىرىدىن، لاۋازىملىق شەخسلەردىن مۇستەقىل ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ ۋە پەقەت قانۇنغا بىقىنىدۇ.

پروكۇرور لاۋازىمى دېپۇتات مانداتى، باشقا دولەت ئورگانلىرىدا لاۋازىملىق ئورۇنلارنى ئېگىلەش، سىياسىي مەخسەتلەرنى، تىجارەتچىلىك پائالىيەتنى كوزدە تۇتىدىغان جەمىيەت بىرلەشمىلەرگە ئەزا بولۇش بىلەن بىللە ئېلىپ بېرىلمايدۇ.

108-ماددا. پروكۇراتۇرا ئورگانلىرىنىڭ ئۇمۇمىي ۋە مەركەزلەشتۈرۈلگەن سىستېمىسىغا ئالىي كېڭەش بەش ژىللىق قەرەلگە تايىنلىغان قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش پروكۇرورى رەھبەرلىك قىلىدۇ. تۆۋەن تۇرغان پروكۇرورلار باش پروكۇرور تەرىپىدىن تايىنلىنىدۇ ۋە لاۋازىمىدىن بوشىتىلىدۇ.

پروكۇراتۇرا ئورگانلىرىنىڭ سالاھىيىتى، سترۇكتۇرسى، پائالىيەت تەرتىۋى ۋە پروكۇرورلارنىڭ هوقۇق ئەھۋالى قانۇن بويىچە بەلگۈلىنىدۇ.

18 - باپ.
سايلاملار

109-ماددا. ئالىي كېڭەش دېپۇتاتلىرىنى پرېزىدېنتنى، يەرلىك ۋاكالەتلىك ئورگانلارنىڭ دېپۇتاتلىرىنى سايلاش ئۇمۇمىي، كەڭ ئۈتتۈر سايلام هوقۇقى ئاساسىدا يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش ئارقىلىق ئوتكۈزىلىدۇ.

110-ماددا. سايلام ئۇمۇمىي بولۇپ ھېساپلىنىدۇ: قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ 18 ياشقا تولغان پۇخرالىرى سايلاش هوقۇقىغا ئېگە. سايلامغا سوت تەرىپىدىن هوقۇقىي مۇئامىلىگە لايىق ئەمەس دەپ ئېتىراپ قىلىنغان پۇخرالار، شۇنداقلا ئەركىنلىگىدىن مەھرۇم بولغان جايلاردىكى شەخسلەر قاتناشمايدۇ.

111-ماددا. سايلام تەڭ بولۇپ ھېساپلىنىدۇ: ھەر بىر سايلىغۇچى بىر ئاۋازغا ئېگە، نامزاتلار سايلامغا تەڭ ئاساسلاردا قاتنىشىدۇ.

112-ماددا. سايلام ئۈتتۈر بولۇپ ھېساپلىنىدۇ: ئالىي كېڭەش دېپۇتاتلىرى، پرېزىدېنت، يەرلىك ۋاكالەتلىك ئورگانلارنىڭ دېپۇتاتلىرى بىۋاستە پۇخرالار تەرىپىدىن سايلىنىدۇ.

113-ماددا. سايلامدا ئاۋاز بېرىش يوشۇرۇن بولۇپ ھېساپلىنىدۇ: سايلىغۇچىلارنىڭ خاھىشى ئۈستىدىن نازارەت ئورنىتىشقا بولمايدۇ.

114-ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېشى 35 ياشتىن تۆۋەن ئەمەس ۋە 65 ياشتىن چوڭ ئەمەس، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تەۋەسىدە كام دېگەندە تۇراقلىق ئون ژىل ياشاۋاتقان، دولەت تىلىنى مۇكەممەل بىلىدىغان پۇخراسى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى بولۇپ سايلىنىدۇ.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى تەۋەسىدە كام دېگەندە ئون ژىل تۇراقلىق ياشاۋاتقان، دولەت تىلىنى بىلىدىغان قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخراسى ۋىتسې-پرېزىدېنت بولۇپ سايلىنالايدۇ.

جۇمھۇرىيەتنىڭ ۋىتسې-پرېزىدېنتى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى بىلەن بىللە سايلىنىدۇ.

115-ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ دېپۇتاتى بولۇپ جۇمھۇرىيەتنىڭ 25 ياشقا تولغان پۇخراسى، يەرلىك ۋاكالەتلىك ئورگاننىڭ دېپۇتاتى بولۇپ جۇمھۇرىيەتنىڭ 20 ياشقا تولغان پۇخراسى سايلىنالايدۇ.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇخراسى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پەقەت بىرلا ۋاكالەتلىك ئورگىنىنىڭ دېپۇتاتى بولۇشى مۇمكىن.

116-ماددا. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ سايلىمى دېكابر ئېيىنىڭ بىرىنچى يەكشەنبىسىدە ئوتكۈزۈلىدۇ ۋە قەرەلى بويىچە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشى

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى

نىڭ يېڭى تەركىبىنىڭ سايلىمى بىلەن توغرا كەلمەسلىكى كېرەك.

117-ماددا. سايلامغا تەييارلىق كۆرۈش ئوچۇق ۋە ئاشكارە ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

پۇخرالارغا، شۇنداقلا قانۇن بويىچە بەلگىلەنگەن تەرتىپتە رويخەتكە ئېلىنغان سىياسىي پارتىيەلەرگە ۋە باشقا جەمئىيەت بىرلەشمىلىرىگە نامزاتلارنى ئەركىن كۆرسىتىش، ئۇلارنى ھەر تەرەپلىمە مۇھاكىمە قىلىش، ئۇلارنى ياقلاش ياكى قارشى ئاۋاز بېرىشنى تەشۋىق قىلىش ئىمكانىيىتى كاپالەتلەندۈرۈلىدۇ.

118-ماددا. ئالىي كېڭەش دېپۇتاتلىرى، پرېزىدېنت، يەرلىك ۋاكالەتلىك ئورگانلار دېپۇتاتلىرىنىڭ سايلىمىغا تەييارلىق كۆرۈش ۋە ئۆتكۈزۈش تەرتىپى ھەم سايلام كومىسسىيەلىرىنىڭ ۋاكالەتلىرى كونستىتۇتسىيەلىك قانۇنلار بويىچە بەلگىلىنىدۇ.

19 - باپ
مالىيە

119-ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مالىيە سىستېمىسى دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ، مەھكىمىلىرىنىڭ ۋە تەشكىلاتلىرىنىڭ بيۇدجېتتىن ھەم مالىيە رېسۇرسلىرىدىن تەركىپ تاپىدۇ.

جۇمھۇرىيەت ئالىي كېڭىشى مەخسەتچانلىق مالىيە فوندلىرىنى تەسىس قىلىشى ۋە ئۇلارنى شەكىللەندۈرۈش مەنبەلىرىنى بەلگىلىشى مۇمكىن.

120-ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ بيۇدجېت سىستېمىسىنى جۇمھۇرىيەتلىك ۋە يەرلىك بيۇدجېتلار تەشكىل قىلىدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى تەۋەسىدە بىر پۈتۈن بيۇدجېت-مالىيە، سېلىق، ئاخچا-كرېدىت، ۋالىيۇتا ۋە باھا سىياسىتى يۈرگۈزۈلىدۇ، ئومۇمىي سېلىق خىزمىتى ھەرىكەت قىلىدۇ.

121-ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىكى بانك سىستېمىسىنى جۇمھۇرىيەت ئالىي كېڭىشى ۋە پرېزىدېنتى ئالدىدا جاۋاپ بېرىدىغان قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي بانكىسى، شۇنداقلا باشقىمۇ دۆلەت ۋە شەخسىي بانكىلار تەشكىل قىلىدۇ.

122-ماددا. دۆلەت ئىختىسادىي، ئىجتىمائىي، پېنسىيە، تىببىي ۋە دۆلەت ياردىمىنىڭ باشقىمۇ تۈرلىرى ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن مەخسۇس ئاخچا فوندلىرىنى ھاسىل قىلىدۇ.

123-ماددا. دۆلەت سۇغۇرتىنىڭ ۋە بانك ئىشىنىڭ دۆلەت قارىمىقىدا بولمىغان تۈرلىرىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە ياردەم بېرىدۇ.

20 - باپ
مۇداپىئە ۋە بىخەتەرلىك

124-ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇستەقىللىقىنى ۋە تەۋە پۈتۈنلۈكىنى ھىمايە قىلىش ئۇنىڭ قوراللىق كۈچلىرى تەرىپىدىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

قوراللىق كۈچلەرنى قۇرۇش، ھەربىي خىزمەتنى ئۆتەش تەرتىۋى ۋە جۇمھۇرىيەت ھەربىي خىزمەتچىلىرىنىڭ ستاتۇسى قانۇن بويىچە بەلگىلىنىدۇ.

125-ماددا. دۆلەت ۋە ئىجتىمائىي بىخەتەرلىك ھەم ھوقۇق-تەرتىپنى ھىمايە قىلىش ئىچكى ئىشلار ئورگانلىرىغا، مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتىغا ۋە جۇمھۇرىيەت گۋاردىيەسىگە يۈكلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ستاتۇسى ۋە پائالىيىتى قانۇن بويىچە بەلگىلىنىدۇ.

126-ماددا. قوراللىق كۈچلەرنى، جۇمھۇرىيەت گۋاردىيەسىنى، ئىچكى ئىشلار ۋە مىللىي بىخەتەرلىك ئورگانلىرىنى، دۆلەت ھاكىمىيىتى ئورگانلىرىنىڭ پائالىيىتىنى، پۇخرالارنىڭ ھوقۇقلىرىنى ۋە ئەركىنلىكىنى قانۇنسىز چەكلەش ياكى قارشى تۇرۇش مەخسەتلىرىدە، شۇنداقلا باشقىمۇ كونستىتۇتسىيەگە قارشى مەخسەتلەردە پايدىلىنىش مەنئىي قىلىنىدۇ.

4 - بۆلۈم
كونستىتۇتسىيەگە رىئايە قىلىش كاپالىتى

21 - باپ
كونستىتۇتسىيە تۇراقلىقلىقىنى تەمىنلەش ۋە ئۇنىڭ قائىدىلىرىنى ھىمايە قىلىش

127-ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ پرىنسىپلىرىنى ۋە قائىدىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش جەمئىيەتنىڭ ۋە دۆلەتنىڭ دېموكراتىك تەشكىللىنىشى ۋە كونستىتۇتسىيەنىڭ ئالىي يۇرىدىك كۈچى، قانۇننىڭ ئۈستۈنلۈكى بىلەن تەمىنلىنىدۇ.

128-ماددا. كونستىتۇتسىيەنىڭ تۇراقلىقلىقى ئۇنى ئۆزگەرتىشنىڭ ئالاھىدە تەرتىۋى ۋە ئايرىم كونستىتۇتسىيە قائىدىلىرىنى قايتا قاراپ چىقىش پروتسېدۇرىسى، شۇنداقلا كونستىتۇتسىيە قانۇنلىرى بىلەن تەمىنلىنىدۇ.

129-ماددا. ئالىي كېڭەش دېپۇتاتلىرى ئومۇمىي سانىنىڭ كام دېگەندە ئۈچتىن ئىككى قىسمى ئاۋاز بەرگەندىلا كونستىتۇتسىيەگە ئۆزگىرىشلەر ۋە قوشۇمچىلار كىرگۈزۈلىدۇ.

كونستىتۇتسىيە تۈزۈمىنىڭ ئاساسىغا باغلىق تۈزىتىشلەر ئالىي كېڭەش دېپۇتاتلىرى ئومۇمىي سانىنىڭ تۆرتتىن ئۈچ قىسمى ئاۋاز بەرگەندىلا كىرگۈزىلىدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىدە كونستىتۇتسىيەلىك دەپ ئاتالغان قانۇنلار ئالىي كېڭەش دېپۇتاتلىرى ئومۇمىي سانىنىڭ كام دېگەندە ئۈچتىن ئىككى قىسمى ئاۋاز بەرگەندىلا ئالىي كېڭەش تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدۇ.

130-ماددا. كونستىتۇتسىيەنى سوت تەرىپىدىن ھىمايە قىلىش ۋە ئۇنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى تەمىنلەش قازاقستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەگە مۇۋاپىقلىقى توغرىلىق داۋالارنى، قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنلىرىنى ۋە باشقىمۇ ھوججەتلىرىنى، خەلق ئارا شەرتنامىلارنى ۋە باشقا مەجبۇرىيەتلەرنى قارايدىغان قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەلىك سوتىغا يۈكلىنىدۇ.

131-ماددا. كونستىتۇتسىيەلىك سوتنىڭ قانۇنلار بىلەن باشقىمۇ ھوججەتلەرنى كونستىتۇتسىيەگە مۇۋاپىق ئەمەس دەپ تېپىشى ئۇلارنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتى تەۋەسىدە كۈچىدىن قالدۇرىدۇ، شۇنداقلا كونستىتۇتسىيەلىك ئەمەس دەپ ئېتىراپ قىلىنغان ھوججەتلەرگە ئاساسلانغان نورماتىۋلىق ۋە باشقا ھوججەتلەر كۈچىدىن قالدۇرۇلىدۇ.

كونستىتۇتسىيەلىك سوت تەرىپىدىن قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كۈچكە كىرمىگەن خەلق ئارا شەرتنامىلىرىنىڭ ۋە باشقا مەجبۇرىيەتلىرىنىڭ كونستىتۇتسىيەلىك ئەمەس دەپ بەلگۈلىنىشى ئۇلارنىڭ قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئۈچۈن كۈچكە ئىگە ئەمەسلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

كونستىتۇتسىيەلىك سوتنىڭ توختامى، ئەگەر قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ياكى ئالىي كېڭەش رەئىسى توختام قوبۇل قىلىنغان پەيتتىن كېيىن ئون كۈنلۈك قەرەلدە كونستىتۇتسىيەلىك سوتنىڭ توختامىغا ئېتىراز بىلدۈرۈپ، كونستىتۇتسىيەلىك سوتقا ئۆزگىرىش كىرگۈزمىسە، ئۇ قوبۇل قىلىنغان پەيتتىن تارتىپ كۈچكە كىرىدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ياكى ئالىي كېڭەش رەئىسى كونستىتۇتسىيەلىك سوتنىڭ توختامىغا نارازى بولغان ھالدا كونستىتۇتسىيەلىك سوتنىڭ توختامى توختىتىلىدۇ.

ئەگەر كونستىتۇتسىيەلىك سوت سۇدىيەلەرنىڭ ئومۇمىي ئاۋاز سانىنىڭ كام دېگەندە ئۈچتىن ئىككى قىسمى بىلەن ئىلگىرى قوبۇل قىلىنغان توختامنى تەستىقلىسە، ئۇ قوبۇل قىلىنغان پەيتتىن تارتىپ كۈچكە كىرىدۇ.

كونستىتۇتسىيەلىك سوتنىڭ توختامى ئۈزۈل-كېسىل دەپ ھېساپلىنىدۇ ۋە شىكايەت قىلىشقا بولمايدۇ.

5 - بۆلۈم
ئۆتكۈنچى دەۋر قائىدىلىرى

1
ئومۇمىي قائىدىلەر

1-ماددا. موشۇ ئۆتكۈنچى دەۋر قائىدىلىرى قازاقستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ تەركىۋى قىسمى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ ۋە ئۇنىڭ قائىدىلىرى پەيدىن-پەي ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا قارىتىلغان.

2-ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى كۈچكە كىرگەن كۈنى، كېيىنەرەك ئۆزگىرىشلەر بىلەن قوشۇمچىلار كىرگۈزۈلگەن 1978-يىلقى قازاقستان كسج كونستىتۇتسىيەسى (ئاساسىي قانۇنى) كۈچىدىن قالدۇرىلىدۇ، بۇنىڭدا قازاقستان كسج كونستىتۇتسىيەسىنىڭ 98، 100، 105، 110، 113-ماددىلىرى ساقلىنىپ قالىدۇ، ئۇلار ئون ئىككىنچى قېتىم سايلانغان قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ ۋاكالەتلىك مۇددىتى تۈگىگىچە كۈچكە ئىگە بولىدۇ.

3-ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ ئايرىم قائىدىلىرى موشۇ ئۆتكۈنچى دەۋر قائىدىلىرىدە بەلگۈلەنگەن تەرتىپتە ۋە مۇددەتتە كۈچكە كىرىدۇ.

2
قانۇنلار ھەققىدە

4-ماددا. ئۆتكۈنچى دەۋردە دۆلەت تىلىنى ئەركىن ۋە ھەقسىز ئۆگىنىش ئۈچۈن شارائىت يارىتىلسۇن، بۇ دەۋر ئىچىدە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە ئىش قەغەزلىرىنى يۈرگۈزۈش قازاق ۋە رۇس تىللىرىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

5-ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىدىكى كونستىتۇتسىيەلىك دەپ ئاتالغان قانۇنلار ئۇ كۈچكە كىرگەندىن كېيىن بىر يىل داۋامىدا قوبۇل قىلىنىشى لازىم. ئۇنىڭغا:

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشى توغرىلىق، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشى دېپۇتاتىنىڭ ستاتۇسى توغرىلىق ۋە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ دېپۇتاتلىرىنى سايلاش ۋە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يەرلىك ۋاكالەتلىك ئورگانلىرىنىڭ سايلىمى توغرىلىق كونستىتۇتسىيەلىك قانۇنلار كىرمەيدۇ، ئۇلار 1994-يىلنىڭ بىرىنچى ئىيۇلىدىن كېچىكتۈرۈلمەي قوبۇل قىلىنىشى لازىم.

ئەگەر قازاقستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىدە كونستىتۇتسىيەلىك دەپ ئېيتىلغان قانۇنلار قازاقستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسى كۈچكە كىرگەن پەيتتە قوبۇل قىلىنغان بولسا، ئۇ چاغدا بۇ قانۇنلار ئۇنىڭغا مۇۋاپىق كەلتۈرۈلىدۇ ۋە كونستىتۇتسىيەلىك دەپ ھېساپلىنىدۇ.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىدە ئاتالغان باشقا قانۇنلار ئالىي كېڭەش بەلگۈلىگەن تەرتىپتە ۋە مۇددەتتە قوبۇل قىلىنىشى لازىم، ئەگەر ئۇ كۈچكە كىرگەندىن كېيىن ئىككى يىلدىن كېچىكمەي قوبۇل قىلىنىشى كېرەك. ئەگەر بۇ قانۇنلار موشۇ كونستىتۇتسىيە كۈچكە كىرگەن پەيتكىچە ئەمەلدە بولغان بولسا، ئۇ چاغدا ئۇلار ئۇنىڭغا مۇۋاپىق كەلتۈرۈلىدۇ.

6-ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى كۈچكە كىرىپ، ئىككى يىل داۋامىدا قانۇنلار ۋە باشقىمۇ نورماتىۋلىق ھوججەتلەر، شۇنداقلا جۇمھۇرىيەتنىڭ يەرلىك ۋاكالەتلىك ۋە ئىجرائىي ئورگانلىرىنىڭ ھوججەتلىرى ئۇنىڭغا مۇۋاپىق كەلتۈرۈلۈشى لازىم. ئۇلار شۇنىڭغىچە ئەمەلدە قالىدۇ، چۈنكى ئۇلار بۇ كونستىتۇتسىيەگە زىت كەلمەيدۇ.

7-ماددا. كسج نى قانۇنلىرى ۋە باشقىمۇ نورماتىۋلىق ھوججەتلىرى بۇنىڭدىن كېيىن قازاقستان جۇمھۇرىيىتى تەۋەسىدە جۇمھۇرىيەتنىڭ مۇۋاپىق قانۇنلىرى ۋە باشقا نورماتىۋلىق ھوججەتلىرى قوبۇل قىلىنغىچە ۋە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېڭى كونستىتۇتسىيەسىگە ۋە قانۇنلىرىغا قارشى كەلمەيدىغان قىسىملاردىلا قوللىنىلىدۇ.

كسج نىڭ خەلق ئارا شەرتنامىلىرى قازاقستان جۇمھۇرىيىتى تەۋەسىدە قوللىنىلىدۇ، چۈنكى ئۇلار قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسىگە، قانۇنلىرىغا ۋە خەلق ئارا شەرتنامىلىرىغا زىت كەلمەيدۇ. ئاتالغان شەرتنامىلارنىڭ زىت كېلىدىغان قائىدىلىرى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇنى بويىچە بەلگۈلەنگەن تەرتىپتە كۈچىدىن قالدۇرۇلىدۇ.

3
دۆلەت، ئۇنىڭ ئورگانلىرى ۋە ئىنستىتۇتلىرى توغرىلىق

8-ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسى 68-ماددىسىنىڭ قائىدىلىرى ئالىي كېڭەشنىڭ يېڭىدىن سايلانغان دەسلەپكى سېسسىيەسى ئېچىلغان پەيتتىن تارتىپ كۈچكە كىرىدۇ.

موشۇ كونستىتۇتسىيەنىڭ 115-ماددىسىنىڭ ئىككىنچى قىسمى يەرلىك ۋاكالەتلىك ئورگانلارنىڭ يېڭىدىن سايلانغان دەسلەپكى سېسسىيەسى ئېچىلغان پەيتتىن كۈچكە كىرىدۇ.

9-ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى كۈچكە كىرگىچە قوللىنىلىپ كەلگەن قانۇنلارغا مۇۋاپىق سايلانغان ئون ئىككىنچى قېتىم سايلانغان قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالىي كېڭىشى ئۆزى سايلانغان مۇددەت تۈگىگىچە ئۆز ۋاكالىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

10-ماددا. موشۇ كونستىتۇتسىيە كۈچكە كىرگىچە ئەمەلدىكى قازاقستان كسج قانۇنىغا مۇۋاپىق سايلانغان قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ۋە ۋىتسې-پرېزىدېنتى نۆۋەتتىكى پرېزىدېنت سايلىمىغىچە ئۆز ۋاكالىتىنى ساقلايدۇ.

بۇنىڭدا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتىغا قازاقستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ بىر ئادەم ئۇدا ئىككى مۇددەتتىن ئوشۇق پرېزىدېنت بولالمايدىغانلىقى توغرىلىق قائىدە قوللىنىلىدۇ.

11-ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىنىستىرلار كابىنېتى موشۇ كونستىتۇتسىيەنىڭ كۈچكە كىرىشى بىلەن مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ يېڭى تەركىۋىنى شەكىللەندۈرگىچە ئۆزىنىڭ ۋاكالىتىنى ساقلايدۇ.

12-ماددا. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەسى كۈچكە كىرگىچە كۈچكە ئىگە سوتلارنىڭ، پروكۇراتۇرىنىڭ ۋە ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرىنىڭ ئويۇشتۇرۇلۇشىنى ۋە پائالىيىتىنى ئويغۇنلاشتۇرىدىغان قانۇنلار قوللىنىلىدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ قائىدىلىرىگە زىت كەلمەيدۇ.

13-ماددا. موشۇ كونستىتۇتسىيە ئىمزالانغان پەيتتىن تارتىپ كۈچكە كىرىدۇ.

كونستىتۇتسىيە 1993-يىلى 28-يانۋاردا ئون ئىككىنچى قېتىم سايلانغان قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ توققۇزىنچى سېسسىيەسىدە قوبۇل قىلىندى.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى

ن. نازاربايېۋ.

ئالمۇتا شەھىرى، 1993-يىل 28-يانۋار.

ئانسامبلېيە بولۇپ ئۆتتى

ئالمۇتىدا يېقىندا سانائەت ۋە تىجارەت دائىرىلىرى خەلقئارا كونگرېسسى بولۇپ ئۆتتى. بۇ دائىرىلەر سابىق ئوز ئارا ئىختىسادىي ياردەملىشىش كېڭىشىگە ئەزا بولغان ئەللەر بىلەن ئوز ئارا پايدىلىق ئالاقىلارنى ئەكسىگە كەلتۈرۈشكە ھەرىكەت قىلماقتا. ئۇلارنىڭ بۇ يولدا تاشلىغان قەدىمى سىياسىي دائىرىلەرگە ئۈلگە ئالارلىق مۇناسىپ ئىشتۇر. چۈنكى ئاخىرقى ژىللىرى سىياسەتچىلەرنىڭ تالاش- تارتىشلىرى نەتىجىسىدە كوپلىگەن ژىللار داۋامىدا قېلىپلاشقان ئىختىسادىي ئالاقىلار ئۈزۈلۈپ، كوپلىگەن سانائەت كارخانىلىرى توختاپ قالدى، ياكى توختاپ قېلىش خەۋپى ئاستىغا چۈشۈپ قالدى.

ئەندى ئىختىساتنىڭ ھەر خىل تارماقلىرىدا ئىختىساتنى ئىنتېگراتسىيە قىلىش، ئىشنىڭ كوزىنى بىلىدىغان ئادەملەرگە خاس بولغان ھەممە نەرسىگە ساغلام كوز قاراش، توغرا ھېساپلاش ۋە ئىراقنى كورۇشنى بىلىش- بۇلارنىڭ ھەممىسى ياۋروپا- ئاسىيە ئومۇمى بازىرىنى شەكىللەندۈرۈشكە ئېلىپ كېلىدىغان چوڭ بىر ئىنتېگراتسىيە جەريانى بولۇشى مۇمكىن.

ئانسامبلېيەدە سانائەت ۋە تىجارەت دائىرىلىرى خەلقئارا كونگرېسسى ئۇيغۇنلاشتۇرۇش كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئاركادىي ۋولسكىي دوكلاد بىلەن سوزگە چىقتى. ئا. ۋولسكىي ئوز سوزىدە مەزكۇر خەلقئارا تەشكىلاتنىڭ سابىق ئىتتىپاق جۇمھۇرىيەتلىرىدىكى ۋە شەرقىي ياۋروپا ئەللىرىدىكى يېڭى ساھادىكى تەشكىلاتلارنى ھەمكارلىققا جەلىپ قىلغان ھالدا ئوتتۇر ئالاقىلارنى تېخىمۇ كېڭەيتىش، يېڭى ۋاليۇتا زونىلىرى شەكىللىنىۋاتقان شارائىتتا پۇل-كرېدىت مۇناسىۋەتلىرىنى ۋە تولەملەرنى ئۇيغۇنلاشتۇرۇش سىستېمىسى ۋە كوپلىگەن باشقىمۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە ئەتراپلىق توختالدى.

ئانسامبلېيەدە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۇ سوزگە چىقتى. ئوز سوزىدە نازارباييۇ مدە ئەللىرى ۋە شۇنداقلا بالتىق بويى ئەللىرى كارخانىلىرىنىڭ مەھسۇلاتلىرى ئۇنىڭدىن ئەزەلدىن پايدىلىنىپ كېلىۋاتقانلاردىن باشقا ھېچ كىمگە لازىم ئەمەسلىكىنى ئاللىقاچان چۈشىنىۋالىدىغان ۋاقىت كەلگەنلىكى ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن ئىختىسادىي ئالاقىلارنى ئۈزمەي، بەلكى ئۇلارنى تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈش دەۋر تەلىۋى ئېكەنلىگىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

مەزكۇر كونگرېسقا مدە، بالتىق بويى ۋە شەرقىي ياۋروپا بولۇپ 26 مەملىكەت ۋەكىللىرى ئىشتىراك قىلدى.

* * *

ئانسامبلېيە ئوز ئىشىنى تاماملىغاندىن كېيىن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭدا سانائەت ۋە تىجارەت دائىرىلىرى خەلقئارا كونگرېسسى ئۇيغۇنلاشتۇرۇش كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئاركادىي ۋولسكىي ژۇرناللىستلارنىڭ كوپلىگەن سوئاللىرىغا جاۋاپ بەردى.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنىڭ ئىشتىراكچىلىرى بولۇپ ئوتكەن ئانسامبلېيەگە ئومۇمەن قانائەتلىنىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلدى ۋە كوپلىگەن باشقا مۇھىم مەسىلىلەر بويىچە ئوز پىكىرلىرىنى ئېيتتى. مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنىڭ ئىشتىراكچىلىرى نوۋەتتىكى ئانسامبلېيەنى ئوتكۈزۈش ئورنى بىلەن باغلىق بولغان قىسمەن مەسىلىلەرنىڭ ھەل قىلىنماي قالغانلىقىنى تەكىتلىدى.

لېكىن، سانائەت ۋە تىجارەت دائىرىلىرى خەلقئارا كونگرېسسى ئەزالىرىنىڭ نوۋەتتىكى قېتىم قەيەردە ژىغىلىشى ئانچىمۇ مۇھىم ئەمەس، بەلكى ئىختىسادىي ھەمكارلىق ۋە شېرىكلىك رىۋاللىققا ئايلىنىشى، ياۋروپا- ئاسىيە ئومۇمى بازىرىنى شەكىللەندۈرۈش مۇھىمدۇر.

يا. سابىتىي،

مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

گۈلجامال ئومەر شىنۇنارنىڭ غۇلجا شەھىرىدىكى 21-ئوتتۇرا مەكتەپتە مۇدىر بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئۇ ئەمگەك پائالىيىتىنى مۇئەللىمە بولۇپ ئىشلەشتىن باشلىغان. يېقىندا گۈلجامال ئالمۇتا ۋىلايەتلىك مائارىپ بولۇمىگە كېلىپ، ئوز بىلىمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ قايتتى.

ن. قىزاتوۋنىڭ سۈرىتى.

«پىنھان تۇتۇلغان» قاتىللىق ماقالىسى ھەققىدە

فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى ئاسىم باقى ئوغلىنىڭ ژۇقارقى ماۋزۇدا «يېڭى ھايات» گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان ماقالىسىنى قىزىقىپ ئوقۇپ چىقتىم. ماقالە 40 ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ئىچىدە سىرى ئېچىلماي كېلىۋاتقان پاجىئەلىك قاتىللىقنى پاش قىلىشتا قىزىقارلىق، دەلىللىك ماتېرىياللاردىن پايدىلانغان ھالدا يېزىلغان بولۇپ، ئىنسانىيەت ئۈچۈن بالايى- ئاپەت بولۇپ كەلگەن ئىككى ئىمپېرىيەنىڭ-موسكۋا ۋە بېيجىننىڭ قەتئىي مەخپىي تۇتۇپ كەلگەن ئىتتىپاقىنى ژىرتىپ تاشلاشتا تارىخىي ئەھمىيەتلىك ۋە باشلامچى رول ئوينىدى. بولۇپمۇ ئۇنىڭدا مىللىي ئىنقىلاۋىمىزنىڭ تارىخىنى ساختىلاشتۇرغۇچى سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ سىياسىي مەيداندىكى ئەپتى- بەشىرىسى خېلە دەرىجىدە ياخشى پاش قىلىندۇ.

ھەممىمىزگە مەلۇمكى، مىللىي ئىنقىلاۋىمىزنىڭ بولۇپ ئوتكىنىگە كوپ ژىللار بولدى. ئەندىلىكتە سەيپىدىن ئەزىزى يۇمشاق كرىسلودا ئولتىرىپ قىلغان مۇلاھىزىسىدە ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ رەھبەرلىرى ئولۇپ- تۈگىدى. ھەتتا مىللىي ئىنقىلاپنى ئۇيۇشتۇرغان شەرقىي تۈركىستان «ئازاتلىق» تەشكىلاتىنىڭ ئەزالىرىدىنمۇ ھازىر ھېچ كىم قالمىدى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرىنىڭ بىرسى مەن، تارىختا مېنىڭ نامىم قېلىشى كېرەك، دېگەن قارا نىيەتكە كەلگەن ئەشەددىي ئۇنسۇردۇر. بۇ جەھەتتىن ئۇنىڭ 1990- ژىلى بېيجىندا نەشىر قىلىنغان «ئومۇر داستانى» ئەسىرىدە ئەخمەتجان قاسىمىي باشلىق رەھبەرلىرىمىزنىڭ بىر كېچىدىلا قاياققا يوقاپ كەتكەنلىگىنى بىلمەكچى بولغان بەزى بىر مەسئۇل خادىملار بىلەن يۇرت موتىۋەرلىرىنىڭ سوئاللىرىغا ئەخمەت ئەپەندىلەر ئالتايغا خىزمەت تەكشۈرۈشكە كەتتى، دەپ ناتوغرا ئەخبارات بەرگەنلىگى ئۇچىغا چىققان يالغانچىلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

ئەخمەتجان قاسىمىي باشلىق رەھبەرلەر غۇلجىدىن بىر كېچىدىلا تاسادىپىي غايىپ بولغان ئەمەس. 1949- ژىلى 18- ئاۋغۇست كۈنى ئۈچ دەرۋازىدىكى «شىنجاڭدا تېچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» مەھكىمىسىنىڭ بىناسىدا ئىلى ۋالىي مەھكىمىسى تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان ئەخمەتجان ئەپەندىم باشلىق دېلېگاتسىيەنى ئىچكىرىگە- بېيجىنغا ئۇزىتىش زىياپىتىگە ئۈچ ۋىلايەت ھوكۇمىتىنىڭ ھەيئەت ئەزالىرى، رەھبىرى كادىرلارنىڭ ھەممىسى قاتنىشىدۇ. زىياپەتنى مۇئاۋىن ۋالىي ئابدۇرېھىم ئەيسا باشقۇرىدۇ. زىياپەت ئاياقلاشقاندىن كېيىن ئەخمەتجان قاسىمىي دېلېگاتسىيە ئەزالىرى بىلەن «ئىتتىپاق» ئىدارىسىدا بىر سائەتلىك مەجلىس ئوتكۈزۈۋېلىشنى لايىق كورۇپ، ھېچ كىمنى كىرگۈزمەسلىككە تاپشۇرۇپ، سەيپىدىننى ئىشىككە قاراۋۇللۇققا قويىدۇ. مەجلىسكە پەقەت يالغۇز ئابدۇرېھىم ئەيسا قاتناشتۇرۇلىدۇ.

ژىغىن تۈگىگەندىن كېيىن ئەخمەتجان قاسىمىي باشلىق دېلېگاتسىيە ئەزالىرى ھەممە مەسئۇل خادىملار بىلەن قول ئېلىشىپ، قۇچاقلىشىپ، خەيرلىشىپ، مەخسۇس ماشىنىلاردا قورغاس چېگراسىغىچە ئۇزىتىپ قويىلىدۇ. دېلېگاتسىيەنىڭ غۇلجىدىن ئاخىرقى سەپەرگە چىققىنىنى، پەقەت مانا شۇ فاكت ئاساسىدا، ئېنىق چۈشەنسەك توغرا بولىدۇ.

سەيپىدىن ئەزىزى ئەخمەتجان قاسىمىي باشلىق رەھبەرلىرىمىزنىڭ ئايروپىلان ھادىسىگە ئۇچراپ ھالاك بولغانلىق خەۋىرىنى غۇلجىدا مىڭلىغان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئالدىدا مەرھۇملارنىڭ جەسەتلىرى سېلىنغان ساندۇقلار يەرگە چۈشۈرۈلۈپلا ئېلان قىلغان ئىدى. ھەقىقەتەنمۇ ئاۋتور تەرىپلىگەندەك، بۇ چاغدا خەلقىمىزنىڭ ماتەملىك يىغا سادالىرى پەلەككە كوتىرىلگەن ئىدى.

پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۈچ دەرۋازىدىكى ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ قورۇسىغا ئېلىپ كېلىنگەن مەرھۇملارنىڭ جەسەتلىرى سېلىنغان مەخسۇس ساندۇقلار، چوڭ ماتەم بىلەن، دۇڭ مەھەللىدىكى شېھىتلار مازىرىغا دەپنە قىلىنغانلىقىنى قوشۇمچە قىلىشنى ماقۇل كوردۇم.

ئاسىم باقى ئوغلى ئوز ماقالىسىدا كېيىنكى ژىللاردا سەيپىدىن ئەزىزى ئۈچ ۋىلايەت، مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنى پۇتۇنلەي بۇرمىلاپ، ئىنقىلاپ تەشكىلاتچىلىرى بىلەن ئۇنىڭ رەھبەرلىرىنى ئىنكار قىلىپ، ئوزىگە يېقىن مەسلەكداش شەخسلەرنى ئاسمانغا كوتىرىپ مەدھىيىلەيدىغان ئەسەرلەرنى ئېلان قىلدى. جۈملىدىن «تەڭرى تاغ بۈركىتى»، «ئومۇر داستانى» ئەسەرلىرىدە ئابدۇكېرىم ئابباسوۋنى مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ تەشكىلاتچىسى ۋە رەھبىرى سۈپىتىدە تەرىپلىگەن، دەپ يازغىنىدەك، سەيپىدىنمۇ ئەخمەت ئەپەندىلەر «ئىچكىرىگە» سەپەرگە ئاتلانغان كۈندىن باشلاپ ئۈچ ۋىلايەتنىڭ پۈتكۈل سىياسىي رەھبەرلىگىنى گويا ئوزى قولغا ئالغان بولۇپ، ھەتتا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدىكى كونسۇلخانىسى ھەر كۈنلۈك سىياسىي ئەھۋالدىن ئوزىگە دوكلاد بېرىپ تۇرغانلىقىنى ناھايىتى ئۇيياتسىزلىق بىلەن بايان قىلىدۇ. ھەر بىر ۋىلايەتتە ۋالىي مەھكىمە ئوخشاش دولەت تەشكىلىي ئورگانلىرى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇغلۇق، بۇنىڭ ئۈستىگە ئەخمەتجان ئەپەندى مۇئاۋىن ۋالىي ئابدۇرېھىم ئەيساغا مەخسۇس ئىشلارنى تاپشۇرۇپ كەتكەن تۇرسا، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى مەركىزىي ھوكۇمىتىگە ئەزامۇ ئەمەس، بارى يوقى مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى سەيپىدىن ئەزىزى قانداقلارچە ئەخمەتجان ئەپەندىمنىڭ ۋارىسى بولۇپ قالدى؟ قىسقارتىپ ئېيتقاندا سەيپىدىننىڭ «تەڭرى تاغ بۈركىتى» ئەسىرى پۈتۈن بىر ئەلنىڭ مىللىي ئىنقىلاپ تارىخىنى ساختىلاشتۇرۇپ، ئوزىنى ئىككىنچى ئەخمەتجان ئەپەندى دەرىجىسىگە كوتەرگەن ئۇچىغا چىققان بيۇروكراتلىقىنىڭ ئەڭ رەزىل كورۇنىشىدۇر.

يولداش ئاسىم باقى ئوغلى ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ قانچىلىك ژۇقۇرى بىلىمگە، ئەقىل-پاراسەتكە ئىگە دىيانەتلىك، ئىنسانىي پەزىلەتلىك كىشى ئېكەنلىگىنى ماقالىسىدا ئەجايىپ ھەققانىيلىق بىلەن ئىلمىي ئاساستا يورۇتۇپ بەرگەن. ئەلۋەتتە، سەيپىدىن بولسا، ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ پاجىئەلىك ئولۇمىدىن كېيىن 1949- ژىلى «شىنجاڭ گېزىتى»دە ئېلان قىلغان ماقالىسىدا، ئەخمەت ئەپەندىم كىچىك پېئىل ئىنسان ئىدى، كىشىلەرنى ياخشى كورەتتى، سەرلارغا چىقىپ قالسا، تۇرمۇشى ئەڭ ناچار ئادەملەرنىڭ ئويىگە چۈشەتتى...، دېگەن ئاددىلا تونۇشتۇرۇش بىلەن كۇپايىلەنگەن ئىدى. ئەسلىدە ئۇنىڭ بىلگىنىمۇ شۇ ئىدى. چۈنكى ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ شەرقىي تۈركىستان مەركىزىي ھوكۇمىتىدە ئېلىپ بارغان ئىش پائالىيەتلىرىدىن سەيپىدىننىڭ خەۋىرى يوق ئىدى. شۇنداقلا سەيپىدىن ھوكۇمەت ئەزاسى بولمىغانلىقتىن ۋە ئە. قاسىمىينىڭ يېقىن سوھبەتداشلىرىدىن ئەمەسلىگى ئۈچۈن ھەقىقەتنى بىلىشى ناتايىن ئىدى. ئەندى، ئەخمەتجان قاسىمىينىڭ ئۈرۈمچىدە گومىنداڭ ھوكۇمىتى ۋەكىللىرى بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلەردە ئېلىپ بارغان كورەشلىرى، ئون بىر ماددىلىق بىتىمنىڭ مەيدانغا كېلىش جەريانىدىكى پائالىيەتلىرى، شۇنداقلا گومىنداڭ تەرەپ بىتىمگە خائىنلىق قىلغاندىن كېيىنكى ئۇنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قۇرۇلغان «شىنجاڭدا تېچلىقنى ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش تەشكىلاتى» ئارقىلىق ئېلىپ بارغان ئەمەلىي خىزمەتلىرى ھەققىدە سەيپىدىن پۈتۈنلەي كوز ژۇمۇپ ئالغان ئىدى. ئەگەر سەيپىدىن ئە. قاسىمىينى شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ رەھبىرى دەپ ھەقىقەتنى يېزىپ تەرىپلىگەن تەقدىردە، ئۇنىڭ كەلگۈسىدىكى ياسالما ئىجادىي مەھسۇلاتلىرى «تەڭرى تاغ بۈركىتى» ۋە «ئومۇر داستانى» ئەسەرلىرى يورۇققا چىقمىغان بولاتتى.

بىزنىڭ ئۇلۇق مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىمىزنىڭ سىرلىق تارىخىي سەھىپىلىرى ھەققىدە «پىنھان تۇتۇلغان قاتىللىق» سەرلەۋھەلىك ئالىم ئاسىم باقى ئوغلىنىڭ يازغان ماقالىسى ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپ، تارىخنى ساختىلاشتۇرغۇچى ئۇنسۇر سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ سىياسىي مەيداندىكى مەككارلىقىنى پاش قىلىشتا دەسلەپكى دادىل قەدەم ھېساپلىنىدۇ.

سابىت ھاپىزى.

بىشكېك شەھىرى.

ئاۋتورنىڭ ئىلتىماسى بويىچە مەزكۇر ماقالىنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ جەمغۇرمىسىغا ئوتكۈزۈلدى.

ئابدۇقادىر يۇنۇس

ئانا يۇرت- ئالتۇن دىيار

كۈمۈش

قەدىمكى دەۋرلەردە ئەمگەكچان، باتۇر خەلقىمىز ئۆزىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتى جەريانىدا، دۇنيادىكى ماددىلارنىڭ ئېلېمېنتلاردىن تۈزۈلگەنلىكىنى پەيدىن-پەي تونۇپ، تۆمۈر، مىس، كۈمۈش، قوغۇشۇن، قەلەي، گۈڭگۈرت قاتارلىق ئېلېمېنتلارنى رودىلاردىن ئاجرىتىۋالالايدىغان بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئەجدادلىرىمىز كۈمۈش بىلەن 5000 يىل بۇرۇنلا تونۇشقان. شۇڭا بۇ يان كۈمۈشنى ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئىجتىمائىي ئەمەلىيىتىدە ئىشلىتىپ كەلمەكتە.

كۈمۈشنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرى خېلى بۇرۇنلا كىشىلەرنىڭ قىزىقىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلغان، كۈمۈش تەبىئەت دۇنياسىدا كۆپىنچە يىڭنەسىمان، تورسىمان، شاخچاسىمان ۋە بەزىدە تۈگۈنسىمان ئۇچرايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئېپىز ۋاراقچە ياكى ئۇيۇل ھالەتلەردىمۇ ئۇچرايدۇ. ئۇ تاجرىلىنىشچانلىققا ئىگە بولۇپ ھەرە چىشىسىمان ئۈزۈلىدۇ، قاتتىقلىقى 2.5-3، ئۇنىڭ بولۇنۇشچانلىقى ئۆۋۈلۈپ بولغاچقا ئېپىز ۋاراقچىلارغا ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ. سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 10-11 بولغان ئۆزىنىڭ ئاق رەڭلىك بولۇپ يالتىرايدۇ. بەزىدە قوڭۇر ياكى بوز قارا رەڭلەرمۇ ئۇچرايدۇ. ئەگەر ئۇنى قاپ- قۇر ئەتتىشما كېلىپ سۈرتسە يالتىراق ئاق رەڭدە ئىز قالدۇرىدۇ. ئۇ، ئوتتىن توك ۋە ئىسسىقلىقنى ئاھايىتى ياخشى ئۆتكۈزىدۇ.

كۈمۈش سوزۇلۇش ۋە ياپىراقلىنىشچانلىققا ئىگە. ئەگەر بىر گرام ساپ كۈمۈشنى يىپچە قىلىپ سوزغاندا ئۇ 1600 مېتىر ئۇزۇنلۇققىچە سوزۇلىدۇ. كۈمۈش ياپراقچىسىنىڭ ئېپىزلىگى 4000دىن بىر سانتىمېتىرغا تەڭ كېلىدۇ. كۈمۈشنىڭ بۇ ئۆزگىچە قىزىقارلىق خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق كىشىلەرنى خېلى بۇرۇنلا جەلپ قىلغانىدى. كۈمۈش ئوكسىگېندىن قورقمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ھاۋادا بىر نەچچە يىل قويۇپ قويۇسىمۇ داتلاشمايدۇ. لېكىن كۈمۈشنى ھاۋادا ئۇزۇن ۋاقىت قويۇپ قويغاندا ئۇنىڭ يۈزى تەدرىجىي ھالدا قارىيىپ بارىدۇ. كۈمۈشنىڭمۇ قورقىدىغان «دۈشمىنى» بولۇپ، ئۇ، بولسىمۇ گۈڭگۈرت، ئەگەر سىز كۈمۈشكە گۈڭگۈرت پاراشوكىنى سۈرتۈپ قويسىڭىز ئۇنىڭ يۈزىنى قارىيىپ قارا رەڭدىكى كۈمۈش سۇلفىدىنى ھاسىل قىلىدۇ. كۈمۈشنىڭ مېتاللاردا دۇنيا بويىچە توك ئۆتكۈزۈش ئىقتىدارى ئەڭ ياخشى. كۈمۈش سىم تۈرىنىڭ توسالغۇسىز توك ئۆتكۈزىدىغان يولى ھېساپلىنىدۇ، لېكىن كۈمۈش قىممەت بولغاچقا كىشىلەر توك سىمى ئۈچۈن ئۇنى ئانچە ئىشلەتمەيدۇ. بۈگۈنكى كۈندە كىشىلەر بولپلاتىنرو لىغان توك يولى ئىچىدە ئالتۇن سىمنى ئىشلەتكەندىن تاشقىرى ئاھايىتى ئىنچىكە كۈمۈش سىممۇ ئىشلەتمەكتە، شۇڭا كۈمۈشمۇ ھازىرقى ئېلېكترونلۇق ھېساپلاش ماشىنىسى بىلەن «بىر تۇققان».

كۈمۈش ھەم كۆركەم، ھەم داتلاشمايدىغان، چىرايلىق بولغاچقا كىشىلەر ئۇنىڭ بىلەن باشقا ماددىلارنى «مۇھاپىزەت» قىلىدۇ. كۈمۈشتىن ئۇرغۇن نەپىسلىكلەرنى ياسىغىلى بولىدۇ. 1666-يىللاردىن ئىلگىرى ۋېنتسىيە دۇنيا بويىچە ئەينەكچىلىك ساناتىنىڭ مەركىزى ئىدى. ئۇ ۋاقىتتىكى ئەينەك سىمابى ئارقىلىق ياسالغان ئەينەكلەردىن بولۇپ كېيىن گېرمانىيەلىك ئالىم لىبىك كۈمۈشتىن ھەل بېرىلگەن ئەينەك يەنى ھازىرقى ئەينەكنى كەشىپ قىلغان. ترموس ئەينەكلىرىمۇ كۈمۈش بىلەن ئەينەك رېاكسىيەسى ئارقىلىق ھەل بېرىلگەن. فوتو سۈرەتچىلىك، كىنو ئىشلىرىدىمۇ كۈمۈشتىن ئايرىلالمايدۇ. ھازىرقى دۇنيادا ھەر ساھەدە ھەر يىلى نەچچە يۈز توننىلاپ كۈمۈش ئىشلىتىلمەكتە. ئىچكى مېدىتسىنىدىكى جاراھەتچىلار قىممىزنى ئادەتتىكى قولۋاي قاچىدا بىر نەچچە كۈندىلا بۇزۇلۇپ قالىدىغانلىقىنى، ئەمما كۈمۈش قاچىدا خېلى كۈنلەردىن كېيىنمۇ بۇزۇلمايدىغانلىقىنى بۇرۇنلا بىلگەن. بۇنىڭ ئاساسي سەۋەبى كۈمۈش مىكروبلارنى ئۆلتۈرەلەيدىغانلىقىدۇر. كۈمۈش سۇدا ئىنتايىن ئاز ئېرىيدۇ. كۈمۈش قاچىغا سۇ ئالسا ياكى سۇغا بىر تال كۈمۈش ئاچقۇچنى سېلىپ قويسا، بىر نەچچە ئايدىن كېيىنمۇ، سۇنىڭ سۈپىتى ئۆزگەرمەيدۇ. كىشىلەر كۈمۈشنى سۇدا تېزرەك ئېرىتىش ئۈچۈن ئىككى تال كۈمۈش ياپراقچىنى قويۇپ قىلىپ، تۇراقلىق توكقا ئۇلاپ، سۇغا تىقىپ قويۇش ئارقىلىق سائىتىغا 4000 لېتردىن ئارتۇق سۇنى دېزىنفېكسىيە قىلغان.

كۈمۈش بىلەن باللادى قېتىشمىسىدىن ئورچۇق ۋە قەلەم ئۇچى قاتارلىقلارنى ياسايدۇ. ئۇنىڭ باشقا قېتىشمىلىرىدىن قوشۇق، پىچاق، ئارا ياكى باشقا سايمانلارنى ئىشلىگىلى بولىدۇ. كۈمۈشتىن ھەل بېرىش ئارقىلىق ھەر خىل ئەينەك ۋە سىرتقى كېبەللىكلەرنىڭ ئەسۋاپلىرىنى ياساشقا بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا كۈمۈش ئېلېكتر سانائىتىدە ۋە ئېلېۋىزور سانائەتلىرىدىمۇ كەڭ كۆلەمدە ئىشلىتىلمەكتە. بۇنىڭدىن باشقا پۇل ۋە زىننەت بۇيۇملىرى سۈپىتىدىمۇ كەڭ ئىشلىتىلىدۇ.

تەبىئىي كۈمۈش مىسقا قارىغاندا ئاز تارقالغان. ھەتتا ئالتۇندىنمۇ ئاز تارقالغان، كۈمۈشنىڭ بىر قىسمى تەركىۋىدە كۈمۈش بولغان مېتال رودا ئۇيۇملىرىنىڭ ئوكسىدلانغان بەلباغلىرىدا باشقا كۈمۈش مىنېراللار بىلەن بىرىكىشىدىمۇ ھاسىل بولىدۇ. دائىرىسى چوڭراق بولغان تەبىئىي كۈمۈش رودىلىرى كوتۇرۇلۇۋاتقان ئىسسىق سۇيۇقلۇق رودا ئۇيۇملىرىدىمۇ ھاسىل بولىدۇ. كۈمۈش كۆپىنچە ۋولقان جىنسلىرى رىۋاج تاپقان رايونلاردىن چىقىدۇ. بۇ خىل رودا جىسىملىرىدا كۆپ مىقداردا كۈمۈش بولۇشتىن تاشقىرى يەنە بەلگىلىك مىقداردىكى ئالتۇنمۇ بولىدۇ. ئۇنىڭدىن تاشقىرى كۈمۈش مىس رودىسى ۋە مىس، قوغۇشۇن، سىنىك قاتارلىق كۆپ مېتاللىق رودىلاردىن، شۇنىڭدەك مىس- نىكېل رودىسى بىلەن ئالتۇن رودىسى بىلەنمۇ بىرلىكتە بولىدۇ. كۈمۈش مىنېرالنىڭ تۈرلىرى خېلى كۆپ بولۇپ، بولۇپمۇ تەبىئىي كۈمۈشنىڭ تەركىۋىدە 100 پروتسېنت كۈمۈش بولىدۇ. كۈمۈش كۆپىنچە باشقا مىنېراللار بىلەن بىرلىكتە ئۇچرايدۇ.

1984-يىلى غەربىي جوڭغارلارنىڭ دالا يۇرت دېگەن جايدىكى ئولترا ئاساسلىق جىنسلىرى ئىچىدىن ئېلېكتروم رودىسى تېپىلدى. ئېلېكتروم رودىسى ئالتۇن- كۈمۈش رودىلىرى ئىچىدە كۈمۈشنىڭ مىقدارى 15 پروتسېنتتىن ئېشىپ كەتسە، ئېلېكتروم رودىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ كان ھاسىل بولۇش شارائىتىدىن تەھلىل قىلغاندا، ماگما دەۋرىدىن كېيىنكى گاز ۋە ئىسسىقلىق ئېرىتمىلەر بولۇپمۇ كېيىنكى مەزگىللەردە يۈز بەرگەن بىر قانچە قېتىملىق چوڭ دائىرىلىك گرافىتلىق ماگمانىڭ بېسىپ كىرىشى ئۈچۈن تەمىنلىگەنلىكىنى، ئالتۇن- كۈمۈش قاتارلىق تەركىپلەر ھەر خىل دەزلىكلەردە توپلىنىپ، چوكۇپ ئالتۇن، كۈمۈش رودا ئۇيۇملىرىنى ھاسىل قىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئىلگىرى ئالتۇن كانلىرىنىڭ توپلىنىشى ئاساسەن كىسلاتالىق ۋە ئوتتۇرىچە كىسلاتالىق ماگمىلار ھاسىل بولۇش بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قارىلىپ كەلگەنىدى. بۇندىن كېيىن ئاساسلىق ۋە ئوتتۇرا ئاساسلىق ماگمىلار ۋە بۇنىڭ بىلەن بىرگە ھاسىل بولىدىغان ۋۇلقان جىنسلىرى رىۋاج تاپقان رايونلاردىمۇ بۇنداق رودا ئۇيۇملارنىڭ ھاسىل بولىدىغانلىقىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى كۆرسەتتى.

ئالتايدىكى قارا تۇڭكى رودا ئۇيۇمى ئەڭ موھىم رودىلاردىن بولۇپ، بۇنىڭ رودا نىسبىتى ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ مىس رودا ئۇيۇمى بىلەن بىرگە يەنە ئالتۇن، كۈمۈش، كوبالت، پلاتىنا، باللادى، سېرى قاتارلىقلار چىقىدۇ.

ۋۇقۇرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەنلەردىن تەركىبىدە كۈمۈش بار رودىلار شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىغا كەڭ تارقالغان. ئۇلاردىن يەنە قوشۇمچە ئۇرغۇنلىغان ئېلېمېنتلارنى تاۋلاپ ئېلىشقا بولىدۇ. ئېلېكتروم رودىسى ئېلېكتر ۋە ئىسسىقلىقنى ياخشى ئۆتكۈزىدىغان رودىلارنىڭ بىرى بولغاچقا سانائەتنىڭ ھەر قايسى ساھەسىدە كەڭ ئىشلىتىلىدۇ.

ئادەم ۋە قانۇن

20- ئەسىرنىڭ ۋاباسى

يېقىندا قازاقىستان ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىدە بولغان مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى جۇمھۇرىيەتتە ئاركومانىيەگە قارشى كۈرەش ئەھۋالىغا بېغىشلاندى. مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىگە جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى، مىلىتسىيە پولكوۋنىكى ب. گ. ئىسقاقوۋ، جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى ئاركوتىزمغا قارشى كۈرەش بولۇمىنىڭ باشلىقى، مىلىتسىيە پودپولكوۋنىكى ۋ. ف. گورېلكىن، شۇنداقلا جۇمھۇرىيەت سالامەتلىكنى ساقلاش مىنىستىرلىكىنىڭ، يېزا ئىگىلىكى مىنىستىرلىكىنىڭ جاۋاپكار خادىملىرى، ئالىملار ئىشتىراك قىلدى.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىنى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى مەتبۇئات مەركىزىنىڭ باشلىقى پودپولكوۋنىك ب. ئۇ. ساپارغەلىيېۋ قىسقىچە كىرىش سۆز بىلەن ئېچىپ، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى ب. گ. ئىسقاقوۋقا سۆز بەردى.

مىنىستىرنىڭ ئورۇنباسارى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە ئاركومانىيەگە قارشى كۈرەش ئەھۋالىغا، مەۋجۇت قىيىنچىلىقلار ۋە مۇئەممالارغا ئەتراپلىق توختالدى. جۇمھۇرىيەتتە ئاركومانىيەگە قارشى كۈرەش مۇئەممىسى كۆپلىگەن يىللار داۋامىدا ئەڭ جىددىي بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. ئاركومانىيەنىڭ جۇغراپىيەسى بارغانسېرى كېڭىيىمەكتە ۋە ھازىرقى ۋاقىتتا، ئەمەلىياتتا ئاركوتىكلار بىلەن باغلىق بولغان جىنايەتلەر پاش بولمىغان بىرمۇ جاي قالمىدى.

جۇمھۇرىيەت ئاركوتىكلارنى يوشۇرۇن ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ ئاساسىي ئۈچ مەنبەسىگە ئىگە:

1. چىمكەنت بىوفارموكولوگىيە بىرلەشمىسى- تىببىي سانائەت ئېھتىياجلىرى ئۈچۈن سەككىز خىل ئاركوتىك ۋاستىسى، جۈملىدىن مورفىن، كودېين، پرومېدول ۋە باشقىلار تەييارلىنىدىغان مەھەلدىكى بىردىنبىر كارخانىدۇر. ئەپيۇن ئەينە شۇ ئاركوتىكلارنى تەييارلاش ئۈچۈن خام ئەشيا بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. 1992-يىلغىچە بۇ خام ئەشيا ھىندىستاندىن سېتىپ ئېلىناتتى.

2. ئۇمۇمىي مەيدانى 4,5 مىللىون گېكتار چۇ ۋادىسى رېگىونىدا ياۋايى كەندىر ئاھايىتى ئۇرغۇن ئۆسىدۇ، ئۇ 138 مىڭ گېكتار مەيدانىنى ئەشكىل قىلىدۇ. بۇ يەردىن ئېلىنغان خام ئەشيادىن 5مىڭ توننا مارىخۇئانا ئېلىش مۇمكىن. شۇنداقلا ياۋايى كەندىر ئالمۇتا، تالدىقورغان، قىزىلوردا، جەنۇبىي قازاقىستان ۋىلايەتلىرىدىمۇ ئۆسىدۇ.

3. جۇمھۇرىيەتنىڭ جەنۇبىدا، بولۇپمۇ جەنۇبىي قازاقىستان، جامبۇل، ئالمۇتا ۋىلايەتلىرىدە ئەپيۇن يوشۇرۇن ھالدا يېتىشتۈرۈلىدۇ.

ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ مەخسۇس ئاجرىتىلغان خادىملىرى ئاركومانىيەگە قارشى كۈرەشنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ. بۇ ئىشتا ئاركوتىكلارنى ئىزدەشكە ئۆگىتىلگەن ئىشتلاردىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىلماقتا. بارلىقى بولۇپ جۇمھۇرىيەتتە 100 ئىشت مەخسۇس تەييارلانغان. ئەينە شۇ ئىشتلارنىڭ ياردىمى بىلەن ژىراق شەرققە، سىبىرغا، روسسىيەنىڭ شەھەرلىرىگە، زاكاۋكازېيە ۋە مەدەنىڭ باشقا رېگىونلىرىغا ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن ئەۋەتىلگەن ئاركوتىكلار ئېنىقلانغان ئىدى.

مەزكۇر جىنايى ئىشلارنىڭ ئاساسىي جەھەتتىن يوشۇرۇن بولىدىغانلىقىنى ھېساپقا ئالغان ھالدا، ئاركوتىكلار بىلەن باغلىق بولغان جىنايەتلەر ئادەتتىكىدىن 3- 5 ھەسسە كۆپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ خېلە كۆپ قىسمى پاش قىلىنمايۋاتقانلىقتىن، ئاركوتىزمغا بارغانسېرى كۆپلىگەن ياشلارنى ۋە ئۇسمۇرلەرنى جەلپ قىلىشقا ئىمكانىيەت بەرمەكتە. ئىچكى ئىشلار ئورگانلىرىنىڭ ماددىي- تېخنىكىلىق ۋە ئادەم رېسۇرسلىرىنىڭ يېتىشمەيۋاتقانلىقىدىن شۇنداق بولىۋاتىدۇ، مەۋجۇت قانۇنلاردىمۇ جىددىي ئۇقسانلار بار. ۋەزىيەتنى شۇنداقلا چۇ ۋادىسىدىكى ياۋايى ئۆسىدىغان كەندىرنى خىمىيەۋىي ۋە باشقا ئۇسۇللار بىلەن يوقىتىش ھەرىكەتلىرى ھېچ قانچىلىك ئىجابىي ئەتىجىلەرنى بەرمەيۋاتقانلىقى مۇرەككەپلەشتۈرمەكتە.

چۇ ۋادىسى جۇمھۇرىيىتىمىز ئاركومانلىرى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى باشقا ئەللەر ئاركومانلىرى ئۈچۈنمۇ مەھسۇلات يەتكۈزۈپ بېرىدىغان بىر جايغا ئايلىنىپ قالدى، چۈنكى چۇ ۋادىسىدا كەندىردىن تەييارلانغان ئاركوتىكلار گېرمانىيەدە، گرېتسىيەدە، ئىسپانىيەدە ۋە باشقا ئەللەردە بايقالدى. بۇ ھال بەمەتنىڭ، ئىنتېرپولنىڭ (خەلقئارا پولىتسىيە)، ئاركوتىزمغا قارشى كۈرىشىش بويىچە خەلقئارا ئىتتىپاقنىڭ، ئاۋش پولىتسىيەسىنىڭ ئاساسلىق ئەشۋىشلىنىشىنى پەيدا قىلماقتا، بۇلارنىڭ ۋەكىللىرى چۇ ۋادىسىنى زىيارەت قىلىپ، ئەق مەيداندا ئەمەلىي ئەھۋال بىلەن تونۇشتى. بۇ مۇئامما «شتېرن»، «رودىنا»، «سوۋېسېدنىك» ژۇرناللىرىنىڭ مۇخبىرلىرى تەرىپىدىنمۇ تەپسىلىي ئۆگىنىلدى. ئۇلارنىڭ ئەندىشىلىنىشى ئاقلانغانلىقىنى بىكار ئەمەس، چۈنكى چۇدا ئۆسىدىغان كەندىر تەركىۋىدىكى ئاركوتىكلىق ماددىلارنىڭ بولۇشى دۇنيادىكى مارىخۇئانا كىشىش چېكىملىكلىرىدىن زادىلا قېلىشمايدۇ ۋە يەرشارىنىڭ بارلىق قىتئەلىرىگە تارقىلىشى مۇمكىن. ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئاركوتىكلارنى سىرتقا ئېلىپ كېتىش يوللىرىنى ئىزدەشتۇرۇش ئۇرۇنۇشلىرى قىلىنىۋاتقانلىقى ئېنىقلاندى.

ئۆتكەن يىلى ئاپرېلدا ئالمۇتىدا مەدەنىي ئەزا دۆلەتلەر ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ جىنايەتچىلىككە قارشى كۈرىشىش ساھەسىدا ئۆز ئارا ھەرىكەت قىلىش توغرىلىق كېلىشىم ئىمزالاندى ۋە ئۇ ئەمەلگە ئاشۇرۇلماقتا. دېمەك ئاركومانىيەگە قارشى كۈرەشتە بارلىق خوشنا ئەللەر كۈچىنى بىرلەشتۈرۈپ، بۇ 20- ئەسىرنىڭ ئەمر ۋاباسىنى يوقىتىشتا ئۈنۈملۈك پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ دېگەن سۆز.

مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىگە جۇمھۇرىيەتنىڭ، روسسىيەنىڭ ۋە باشقا چەت ئەللەرنىڭ ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ئىشتىراك قىلدى.

يا. سابىتىي،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

سەن ئەزىز ئەتكەن قۇلۇڭنى خار ئېتەلمەيدۇ كىشى...

ئەگەر ئۇ ھايات بولغان بولسا، ئەندىلا ئاتمىشقا تولغان بولار ئىدى. ئۇنىڭ ئاللاتائالا بەرگەن قىسقا ئومرىنى ئۇزۇن كورۇپ، قىتغۇرلۇق قىلىپ، قىسقارتقانلار بولدى. ئۇلار كىملەردىندۇ ئۇچ ئېلىش ھارام نىيىتىدە ئاق كوڭۇل، ھالال ھېبىبۇللا يۇنۇسنى قۇربان قىلىشتىن تېيىشمىدى. ئەڭ ئېچىنىشلىق، يېرى ۋەتەن، خەلق يولىدا ئورتىنىپ، پۇچۇلانغان ھەقىقىي ۋىژدانلىق بىر شائىرنى شائىرمەن دەپ كوكرىگىگە ئۇرۇپ ژۇرگەن بەزىلەر «ئەدەبىي ئوغرى» دەپ توھمەت يېپىشىپ، بىراۋلارغا قول چوماق بولۇپ، بىراۋلارنىڭ قولى بىلەن ئۇچۇقتۇرۇشقا ئۇرۇندى. ئۇلارنىڭ كىملىگىنى ھەممە بىلىپ تۇرغان بىر پەيتتە ئىسمىنى تىلغا ئېلىشقىمۇ ئەرزىمەيدۇ... بىراق يەتتە ژىل «يېڭى ھاياتقا» رېداكتورمەن دەپ ژۇرۇپ، ئوزىنىڭ 7 ھەرىپتىن ئىبارەت ئىسمى شەرىپىنى يېزىشنى بىلمەيدىغان شەخس تالانتلىق ئەدىپنى ئوز بۇيرۇغى بىلەن قول چوماقلىرىغا «ئەدەبىي ئوغرى» دەپ دۇمبالىتىپ، مەسئۇل كاتىپلىق ۋەزىپىسىدىن قوغلاندى قىلغان ئىدى...

ئەشۇلارنىڭ كاساپىتىدىن بارلىق دەرت-ئەلەمنى ئىچىگە ژۇتقان ئىستېداتلىق ئەدىپ بىمەزگىل ھاياتتىن كوز ژۇمدى. ئۇنىڭ قويي كوزلىرى بۇ ئالەمدىن ئوچۇق كەتكىنىنى كورگەن ۋاقتىمدا مەرھۇمنىڭ كىمگىدۇر تارتىشقىنىنى، نېمىگىدۇر تېخى تويمىغىنىنى سەزدىم. مەن ئۇنىڭ بېشىدا ئولتارغىنىمدا، كونىلارنىڭ «ياخشىنىڭ ئومرى كوتا بولىدۇ» دېگىنى يادىمغا چۇشتى. دەرھەقىقەت، شۇنداق بولدى، يامان نىيەتلىك شەخسلەر ئۇنىڭ ئومرى بىلەن ئوينىشىپ، ھاياتىنىڭ بىر قىسمىنى ئوزلىرىنىڭ ئومرىگە قوشۇۋېلىشىپ، ئەل-ئالەم ئالدىدا، ھەتتا ئار-نومۇسى ئالدىدا توۋا قىلىشنىڭ ئورنىغا ھېچ نېمە بولمىغاندەك، ھېچ نېمە بىلمىگەندەك، ئۇيالماي كېرىلىپ ژۇرۇشۋاتىدۇ. مەن ئۇنىڭغا گۇۋا! ئاللانىڭ ئارغامچىسى ئۇزۇندۇ، قالغان ئىشنى خۇداغا قويدۇم...

ئەپسۇس، ئۇ ياشاشقا تېگىشلىك ئىدى، ئامما ئۇنىڭ ئومۇرىنى كوتا قىلىشتى. ئۇنىڭ ھاياتىغا قەست قىلغانلار مەرھۇمنىڭ ئابرۇيىنى توكمەن دەپ ژۇرۇشۇپ، ئوزلىرى ئەلنىڭ نەزىرىدىن قېلىشتى... خەقنىڭ نەزەر-ئېتىۋارىدىن قېلىشتىن خۇدا ساقلىسۇن!...

ئۇ ياشاشقا ئېگىشلىك ئىدى، چۇنكى ئۇنىڭغا تالانت ئاتا قىلىنغان ئىدى. ئۇنىڭ دەسلەپكى توپلىمى «تۇنجا يامغۇر» دىن كېيىن كىتاپخانلار ئۇنىڭغا ئۇمۇت بىلەن قارىغان ئىدى. كېيىنرەك ئۇ «رۇبائىيلار» توپلىمىنى تەييارلىغان ئىدى، بىراق ئۇنىڭ ئۇزىنى كورۇشكە نېسىپ بولمىدى، ئەپسۇس! گەپنىڭ راستىنى ئېيتقاندا «ئەدەبىي ئوغرى» دېگەن توھمەتنىڭ قۇربانى بولۇپ، دىلى سۇ ئىچمىگەن بۇ ھاياتتىن مەزگىلسىز كوز ژۇمغان ئىدى... ھېبىبۇللا يۇنۇس (ھەبىبىنىڭ) «رۇبائىيلار» توپلىمىنى ئومۇر يولدىشى گۇلبۇستان مەھەممەتتۇردى قىزى ئوز خىراجىتى بىلەن چىقىرىشتەك تەھسىنگە سازاۋەر ئىزگۇ ئىشنى نىيەت قىلغانلىغىنى ماڭا ئېيتقاندا ژۇرىگىم تىترەپ، ئۇنىڭ ئالىيجاناپلىغىغا ئاپىرىن ئوقۇدۇم. شۇنداق ئىزگۇ نىيەتلىك ئاياللارغا خۇدا ئىككى دۇنيالىغىنى بەرسۇن!..

ژىگىرمە ژىل بويى بىللە ئىشلەپ، ئاكا-ئۇكىدەك بولۇپ كەتكەچكىمۇ، ياكى تالانتلىق شائىرغا بولغان ئېقدەم تۇپەيلىمۇ ياكى ئۇنى تىرىگىدە بەزىلەر خورلىغان بىلەن پاك روھىنى خورسەن قىلغۇم كەلدىمۇ، ئەيتەۋۇر «رۇبائىيلار» توپلىمىنى تەييارلاشنى بوينۇمدىكى قەرزىم دەپ ھىس قىلدىم. قولۇمدا ئۇنىڭ قول يازمىسى تۇرۇپتۇ. ئوقۇغانسىرى تىرىگىدە مەن بايقالمىغان چوڭ تالانتىنىڭ ئالماستەك قىرلىرى نامايەن بولۇپ، ئەقلىمنى لال قىلدۇ، چوڭقۇر مەنالىق پىكىرلەر ئوزىگە مەپتۇن قىلىپ، ئۇنىڭغا بولغان مېھرىمنى، ھورمىتىمنى ئاشۇرىدۇ. ئەڭ ياخشىسى كېلىڭ، بىللە ئوقۇپ، بىللە بەھرىمەن بولايلى:

كوزۇمنىڭ يېشىدىن بولدى كول پەيدا،
كويگەن ژۇرىگىمدىن بولدى كول پەيدا.
توھمەتلەر دەستىدىن يۇزۇمگە چۇشكەن-
سانسىز قورۇقلاردىن بولدى يول پەيدا.

بۇ رۇبائىينىڭ ھاياتىيلىغى كىشىنى قايىل قىلىدۇ. دەرھەقىقەت راستى شۇنداق بولغان ئىدى، دەيسىز ئىختىيارسىز. تاشكەنت دولەت دارىلفۇنۇندا ئوقۇپ ژۇرگەن چاغلىرىدىلا ئەزىز بېشىنى ئەگىشكە باشلىغان توھمەت قوشلىرى، كېيىنرەك ئالمۇتىدا ئىشلەپ ژۇرگەن ۋاقىتلىرىدا يەلكىسىگە قونۇپ، ئۇنىڭ پاك ژۇرىگىنى چوقىغان ئىدى. ئۇنىڭ سولغۇن يۇزىدىكى ھەر بىر قورۇق ماراپ تۇرۇپ ئېتىلغان بىر توھمەت تېشىنىڭ ئىزناسى ئىدى. مەن ئۇنىڭغا تالاي قېتىم شاھىت بولغان ئىدىم.

مەن ئۇنىڭ كوزىنى ئوچۇق كەتتى دېدىم، ئۇ تېخى بۇ دۇنيانىڭ راھىتىنى كورمىگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ مېھرىگە تويمىغان ئىدى. سوزۇمگە مونۇ رۇبائىي دەلىل بولسا كېرەك:

كەتكۇم يوق زادىلا بۇ دۇنيا سەندىن،
مىڭ ئەۋزەل بولسىمۇ ئۇ دۇنيا سەندىن.
مابادا مەن كەتسەم، تويتىيالمىچۇن
ئېپ كېتەي جەننەتكە بىر گىيا سەندىن.

ھە، ئۇنىڭ بۇ دۇنيادىن كەتكۇسى يوق ئىدى، بېئىختىيار ئۇنى كەتكۇزدى. بۇ دۇنيادا كوپ خورلۇق كورمىگىنىگە قارىماي، بۇ دۇنيادا ياشاشتىن ئۇمۇت ئۇزەلمىگەن، مېھرى-شەپقىتىگە قانمىغان دۇنيانى قىيالمىغان ئىدى.

ھ. يۇنۇسنىڭ ئەس-يادى خەلق بىلەن بولدى. ئۇ ئازاتلىققا تەشنا خەلقىنىڭ غېمىنى يەپ ياشىدى. بۇنىڭ ئىسپاتى ئۇچۇن ئۇنىڭ مونۇ ژۇرەك سوزلىرىگە قۇلاق سېلىپ كورەيلى:

سېنى بار دەپ ناخشا يازىمەن، خەلقىم،
قەلبىم جوھرىنى قازىمەن، خەلقىم.
سېنىڭ بەختىڭ ئۇچۇن بولغان كورەشتە
ئولسەم شېھىت، قالسام غازىمەن، خەلقىم.

بۇ سەممىي، چىن ژۇرەك سوزلىرىنى تەھلىل قىلىپ ئولتىرىشنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك. شائىر ئۇزۇن تۇنلىرى مۇكچىيىپ ئولتىرىپ شېئىر پۇتكەندە، بىر كۇبلېت، ھەتتا بىر قۇر شېئىرىنىڭ خەلق دىلىدا قېلىشىنى ئارمان قىلغان ئىدى. ئەمەلىيەتتە بولسا ئىستېداتلىق شائىرنىڭ پۇتۇن سورۇك شېئىرى خەلق قەلبىگە يول تېپىپ، ئەلنىڭ تىلىدا يادلانماقتا:

تۇغۇلغاندا ئاق يوگەككە يوگىلىپ،
بوشۇك بولدى ئاخىر بىزنىڭ ئېتىمىز.
ئولگەندىمۇ ئاق يوگەككە يوگىلىپ،
ئاق يېپىنغان تاۋۇت بىلەن كېتىمىز.
بۇ ئومورنىڭ ئوزۇنلىغىن قاراڭلار،
بوشۇك بىلەن تاۋۇت ئېكەن ئارانلا...

ھ. يۇنۇس زىممىسىگە ژۇكلەنگەن چاچتىن تولا ئىشتىن ئېشىنىپ، چۇشلىرى دەم ئېلىش ۋاقتىدا ھېكايەتلەر، رىۋايەتلەر، رۇبائىيلارنى پۇتەتتى. بىر كۇنى ئۇ ماڭا ژۇقارقى شېئىرىنى ئوقۇپ بېرىپ، ئادىتى بويىچە كۇلۇمسىرەپ «ياخشى ھە، ئۇكام!» دېدى. ھەقىقەتەنمۇ، ھايات ھەقىقىتى بىلەن گىرەلەشكەن چوڭقۇر مەنالىق پىكىر ھىسياتلىق ئىپادىلەنگەن مەزكۇر شېئىرنى ئاڭلاپ، ئورنۇمدىن تۇرۇپ كېتىپ، ئۇنىڭ قاتاڭغۇر قولىنى سىقتىم. مەن مۇنداق ھەقىقىي شېئىرلارنى ئايدا-ژىلدا بىر كورۇپ قالاتتىم. شېئىردا ھايات ھەقىقىتى ئەينەن-ھېچ قانداق پەدەزسىز، ھىسسيات بىلەن (ژۇرەك ھورى بىلەن ژۇغۇرۇلۇپ) كويلەنسە، ئۇ ئوقۇلۇپ بولغىچە قولدىن چۇشۇپ كەتمەي، ئوزىگە مەڭگۇلۇك ئومۇر ئاتا قىلىدۇ. سوزۇمىزگە دەلىل سۇپىتىدە ھ. يۇنۇسنىڭ مونۇ رۇبائىيسىنى ئوقۇپ باقايلى:

تەشۋىشىڭ مۇنچىلا كوپ ئېكەن دۇنيا،
بىر شاتلىق، بىر قايغۇ جۇپ ئېكەن دۇنيا.
تىرىشىپ، تىرمىشىپ توپلىساق دۇنيا،
ئاخىرى بىزگە ئۇ تۇف ئېكەن دۇنيا!

راست ئەمەسمۇ؟ ئېپەك قۇرۇتمۇ كوپەرەك ئېپەك توپلايمەن دەپ، ئۇنىڭ ئىچىدە قېلىپ ئولۇپ كېتىدىغۇ! بۇنى بەزى ئادەملەرگە قىياسلاشقا بولىدۇ. مۇئەللىپ يەنە بىر رۇبائىيسىدا ئوزىنىڭ ژۇقارقى پىكىرىنى تېخىمۇ تولۇقلاپ، مۇنداق دەيدۇ:

يەرگە بىر، ئەرگە بىر نوۋەت كېلەركەن،
بىرىگە غەم، بىرىگە ئامەت كېلەركەن.
ھەممىنى تەڭشىگەچ تەغدىرنىڭ ئوزى،
بىر كۇلكىدىن كېيىن بىر دەرت كېلەركەن.

ھاياتتا بىز بۇ ھەقىقەتنىڭ تالاي قېتىم گۇۋاچىسى بولدۇق ئەمەسمۇ؟

بۇنىڭدىن 60 ژىل مۇقەددەم غالجاتتا تۇغۇلۇپ، جاغىستايدا ئوسكەن، ئورۇمچىدە ئۇلغىيىپ، ئالمۇتىغا كېلىپ تونۇلغان، تاشكەنت دارىلفۇنۇندا تەھسىل كورگەن بىلىملىك شائىر ۋەتەن ھەققىدە كويلىمىگەندە ھەغدادىغا يەتكۇزۇپ، تولغىنىپ تۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ:

ۋەتەندە سېنىڭدىن باي كىشى بولماس،
تورت پەسلىڭ گۇلباھار، ھېچ قىشى بولماس.
يات يۇرتتا شاھ بولغۇن، ئامما ئوزگىنىڭ-
سېنىڭ دەردىڭ بىلەن ھېچ ئىشى بولماس.

تالانتلىق شائىر «كىشىنىڭ يۇرتىدا سولتان بولغىچە، ئوز يۇرتۇڭدا ئولتان بول» دېگەن خەلق ماقالىسىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، ئوز يېرىدە ھەممە نەرسىنىڭ ئەزىز بولىدىغانلىغىنى ئوز زىمىنىنى دەسسەپ ژۇرۇش بىلگەنگە چوڭ بايلىق ئېكەنلىگىنى ئىشىنەرلىك ھالدا بايان قىلىدۇ. بۇ پىكىرنى ئۇ مونۇ رۇبائىيسىدا تېخىمۇ جانلاندۇرىدۇ:

پەرزەنتكە بىمەزگىل قازا بەرمىگىن،
پەدەرگە شەپقەت قىل، ھازا بەرمىگىن.
جېنىمنى بىمەھەل ئالساڭ-ئال تەغدىر،
بىۋەتەن قىلغىدەك جازا بەرمىگىن.

مۇساپىرلىق، جۇدالىق دەردىنى باشتىن كەچۇرگەن شائىر ئاللاغا يالۋۇرۇپ، جېنىمنى ئالساڭ-ئال، ئامما ۋەتەندىن ئايرىما، دەپ ئىلتىجا قىلىدۇ.

قەلىمى قاتقان تالانتلىق شائىر ھ. يۇنۇس شېئىرىيەتنىڭ بۇ سىرىدىن خەۋەردار ئىدى. شۇڭا ئۇ قولىغا قەلەم ئالاركەن دايىم شېئىرىيەتنىڭ نازۇك شەرتلىرىگە ئەمەل قىلىشقا تىرىشاتتى. گېپىمىزنى ئىسپاتلاش ئۇچۇن مونۇ رۇبائىينى كورۇپ باقايلى:

كىم دوستلۇق گۇلىنى قىلسا ھىمايە،
ئۇنىڭ ئەجرى كەتمەس ھېچ قاچان زايە.
ياپراقسىز دەرەختۇر دوستى يوق ئادەم،
چۇشمەيدۇ ئۇنىڭدىن ئەتراپقا سايە.

سىز ئوزىڭىزگە سۇنۇلغان بۇ «ئورۇكنى» يەپ، ئۇنىڭ مېغىزىنى چىقىشقا تىرىشىپ كورۇڭ. چاينىغانسىرى مېغىزىنىڭ تاتلىقلىغى بىلىنىدۇ. شائىر «دوستى يوق ئادەم يوپۇرمىغى يوق دەرەختەك» كورۇمسىز، بىچارە دەيدۇ. شۇنداقلا ئۇنداق ئادەملەرنىڭ ئوزگىلەر تۇگۇل ئوزىگىمۇ پايدىسى يوقلىغىنى ئىشارە قىلىپ، خۇدا ئەلدىن ئايرىلىپ، يالغۇز قىلىشتىن ساقلىشىنى تىلەيدۇ.

باغ ئېدى بۇ دۇنيا، كىمدۇر خار قىلدى،
كەڭ ئېدى يوللىرى، بۇزۇپ تار قىلدى.
نارىغا چېگارا دېگەن چەك قويۇپ،
ئانىنى بالىغا، ئەپسۇس، زار قىلدى.

شائىر بىر پۇتۇن يەر شارىنىڭ يوزلەپ دولەتلەرگە بولۇنۇپ، ئەللەرنى بىر-بىرىدىن ئايرىش نىيىتىدە چېگارا-چەك قويۇلغانلىغى، ئۇ تىكەنلىك سىملارنىڭ ئانىنى بالىغا، بالىنى-قېرىنداشلىرىغا ئىنتىزار قىلىۋاتقانلىغىنى ئەسكە سېلىپ، تەبىئەتنىڭ ئەڭ بۇيۇك مەۋجۇدىيىتى بولغان ئادەملەردە ھەتتاكى قۇشچىلىك ئەركىنىڭ يوقلۇغىغا قارشى ئىسيان كوتىرىدۇ. شائىر بىر رۇبائىيسىدا ئىنسانغا تەھدىت سېلىۋاتقان ئەجەلگە قارشى پىكىر ئېيتىدۇ، ئادەم ئومرىنىڭ قىسقىلىغىغا قايغۇرىدۇ:

قورقىمەن ئەزىزىم مەنمۇ ئولۇمدىن،
ئۇنىڭغا چەك قويۇش كەلمەس قولۇمدىن.
بۇ گوزەل دۇنيادا مەندىن بېسوراق
پەقەت شۇ ئاربىدۇ ئىزگۇ يولۇمدىن.

ئاق كوڭۇل شائىر ئوز بېشىغا چۇشكەن بىر ۋاقەنى قىسقا بايان قىلىپ، ئادەملەرنى ئەھتىياتچانلىققا ئۇندەيدۇ:

ساڭا تون كىيگۇزگەن بىر يالاڭ ئاياق،
پەقەت سېنىڭدىنلا يېدى كوپ تاياق.
گېپىڭگە قاراپ ئۇ كوڭلى ئاق دېسەم،
جۇجىسىز توخۇمدەك ئېكەنسەن يالاق...

شائىرنىڭ ۋاپاغا جاپا قىلىدىغان دىلغۇر بىرىگە ئوزى كىيمەي، ئاياپ ژۇرگەن كوستيۇمىنى كىيگۇزۇپ، ئۇنىڭ يانچۇغىغا پۇلمۇ سېلىپ قويغىنىنى بىلەتتىم. ئاردىن كوپ ئوتمەي ھېلىقى نامەرت يالا-توھمەت تېپىشنى ئېتىپ، شائىرنىڭ بۇرنىنى بولاق قىلدى... ھەممىنى ئوزىدەك ئاق كوڭۇل چاغلىغان ھ. يۇنۇس ژۇقارقى قۇرلارنى يېزىشقا مەجبۇر بولدى. بۇ ئاق كوڭۇل كىشىلەرگە ئاگاھلاندۇرۇش ئىدى. ئەسلى ئەسلى پاك، ھالال ئادەملەرنىڭ پۇشتىدىن تورەلگەن كىشىلەرنى ياراتقان ئاللا ئەزىز قىلىپ ياراتاچىقمىكىن، بەزىلەرنىڭ خارلىشى بىلەن خار بولۇپ كەتمەيدىكەن. ژىللار ئوتۇشى بىلەن شائىر ھېبىبۇللا يۇنۇسنى ئىشتىن قوغلاندى قىلغانلار، ئۇنى خورلاپ يەر بىلەن يەكسان قىلغانلارنىڭ ئىسمى ئۇنتۇلۇپ، ئوزلىرى ۋىژدانلىق كىشىلەرنىڭ نەزەرىدىن چۇشۇشكە باشلىغاندا، شائىرنىڭ ئىسمى-شەرىپىنىڭ تىللاردىن تىللارغا كوچۇشى، دوستلىرىنىڭ ئۇنى سېغىنىپ ئەسلىشى، ھ. يۇنۇسنىڭ كىشىلەر دىلىدا ياشاۋاتقانلىغىدىن دەرەك بەرمەمدۇ؟! دانا خەلقىمىزنىڭ «سەن ئەزىز ئەتكەن قۇلۇڭنى خار ئېتەلمەيدۇ كىشى»، دېگىنى بېكار ئەمەس ئېكەندە...

ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق.

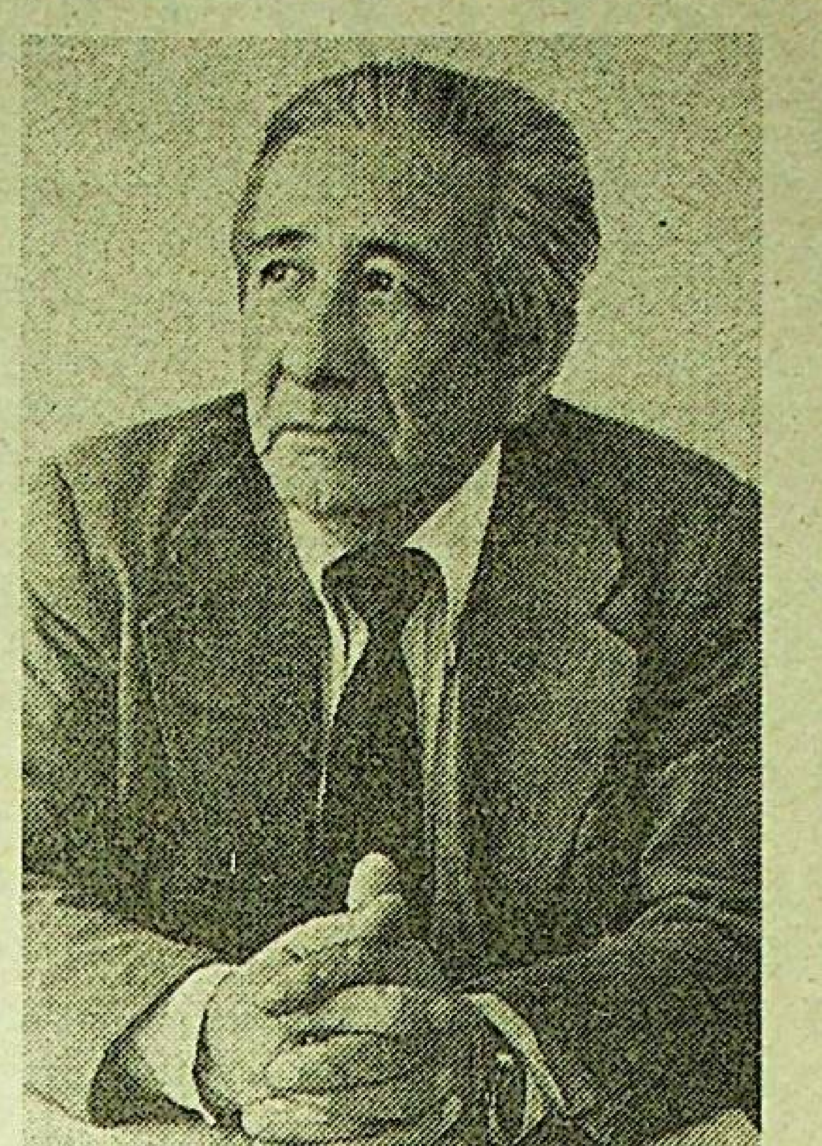

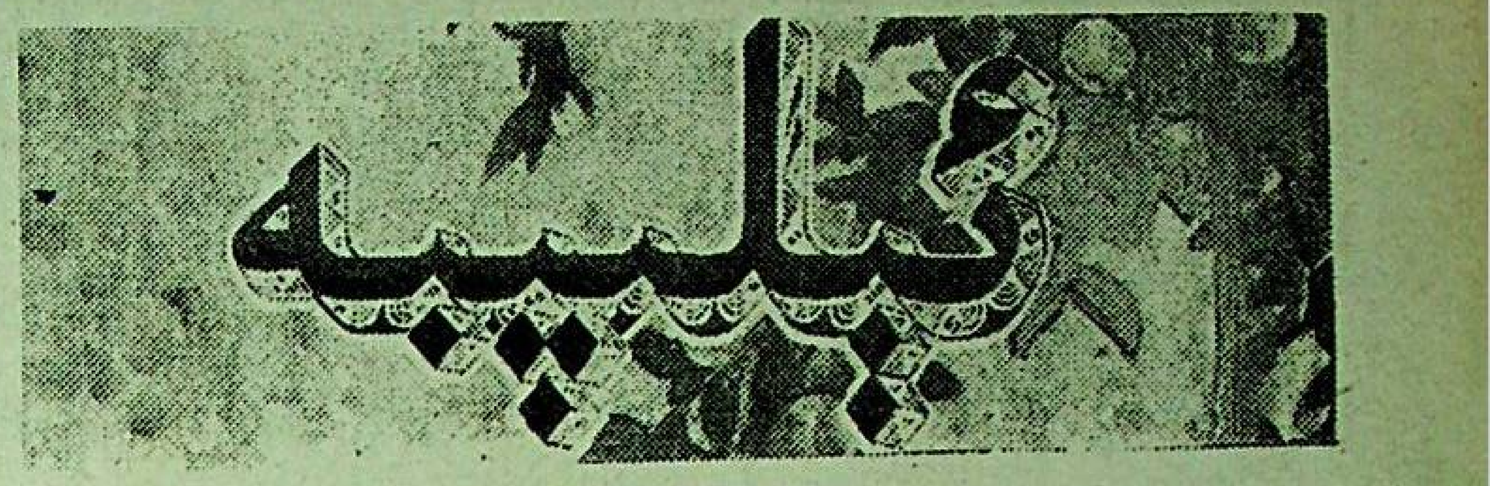

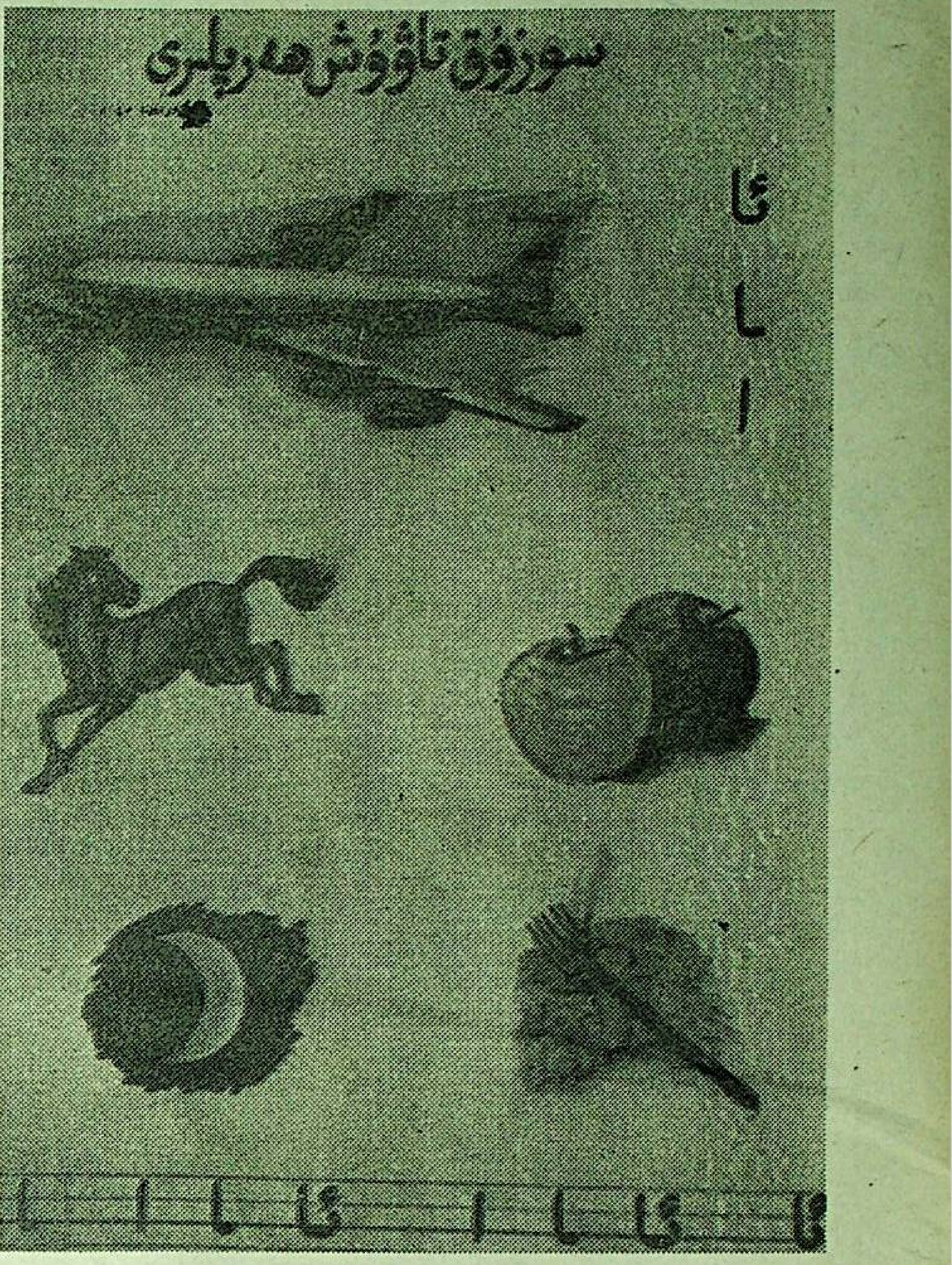

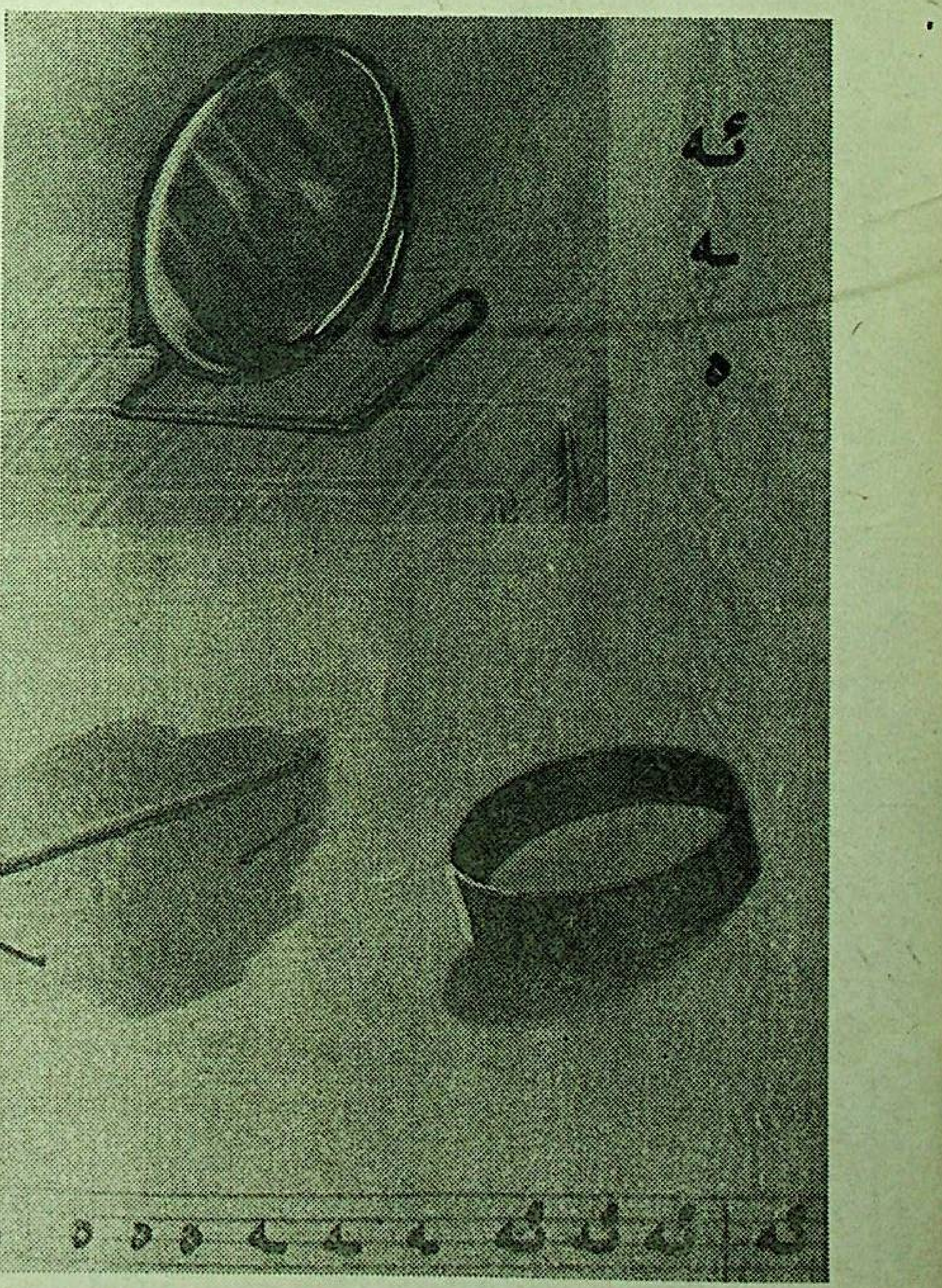

تۈزىتىش

گېزىتىمىزنىڭ 5- ساندا بەت ياساشقا جاۋابكەر باسمىخانا خىزمەتچىلىرىنىڭ ۋە گېزىت چىقىرىشقا مەسئۇل خادىمىمىزنىڭ ئەيۋىدىن 11- بەتكە بېرىلگەن «ئا» ھەرپىنىڭ سۈرىتى تەتۈر بېرىلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ساندا توغرىسى بېرىلدى. ھۆرمەتلىك گېزىتخانلاردىن ئۆزۈر سورايمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

خەيرىنسا ھوسەيىن:

گېزىتىمسىز كۈنۈم تەس

مەن ئەسلى ئۇيغۇرىستاننىڭ غۇلجا شەھىرىدىن كېلگەش ئىلىگە چىققان ئىدىم. غۇلجىدا مۇئەللىملىك قىلغان بىلەن بۇ تەۋەگە چىقىپ، تىل بىلمىگەنلىگىمدىن فابرىكىدا ئىشلەپ ژۈردۈم. 1970- ژىلى «يېڭى ھايات» چىقىشقا باشلىغاندا ئۇنى كۆرۈپ خوشال بولۇپ كەتتىم. مەن ئۇنىڭ سەھىپىلىرى ئارقىلىق دۇنيادىن خەۋەر تېپىپ تۇردۇم. مەن بۇرۇن ئۇستاز بولغان بولسام، ئەندىلىكتە «يېڭى ھايات» ماڭا ئۇستاز بولۇشقا باشلىدى. ئۇ ماڭا مەن بىلمىگەن قىدىمىي تارىخىمىزنى، بىباھا مەدەنىي مىراسلىرىمىزنى، مەن ئاڭلىمىغان سىرلىق ۋاقەـھادىسىلەرنى تەپسىلىي ئۆگىتىدىغان بولدى. مېنىڭ گېزىتسىز كۈنۈم تەس بولۇپ قالدى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭ يولىغا قاراپ، كۈنگە ئەچچە ۋاق پوچتا يەشىگىگە تەلمۈرۈپ، ئۇنىڭ كېلىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈمەن.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا «يېڭى ھايات» قولدىنـقولغا ئۆتۈپ ئوقۇلىدىغان بولۇپ كەتتى. تورت كىشىنىڭ بېشى قوشۇلغان يەردە گېزىتتا بېرىلگەن ماقالىلارنىڭ گېپى بولىدۇ. يالغۇز قالغان چاغلاردا گېزىتنى قولغا ئېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن سىرداشساڭ، تارىخ، جۇغراپىيە، ئەدەبىياتـسەنئەت ۋە مەدەنىيەت بۇلاقلىرىدىن بەھرىمەن بولۇپ، كوكسىـقارنىڭ تولۇپ قالىدۇدە، بۈگۈنكى قەھەتچىلىك، قىممەتچىلىك تەشۋىشلىرىدىن بىر دەم بولسىمۇ قۇتۇلۇپ قالىسەن.

قىممەتچىلىك «يېڭى ھايات»نىڭمۇ بېشىغا چۈشكىنىنى ئاڭلاپ، ئويلىنىپ قالدىم. قاراپ ئولتارماي، خولۇمـخوشنىلىرىمغا، يۇرت موتىۋەرلىرىگە ئېيتسام، ئۇلار ماڭا ئىانە تۇپلاشنى تاپشۇردى. خەيرىيەت 20520سوم ژىغىپ، گېزىتقا تاپشۇرغاندىن كېيىنلا كۆڭلۈم بىر ئاز ئىمىن تاپتى. بىز باركەنمىز، گېزىتىمىز يامان كۈنگە قالمايدۇ. گېزىتىمىز بولمىسا، بىزنىڭ تەس كۈنگە قېلىشىمىز تۇرغان گەپ...

رەھمەت، تەشەككۈرنامە

ۋەتەن، خەلق مەنپەئىتى يولىدا ئىزگۈ نىيەت بىلەن قىلىنغان ئىانە ئۈچۈن تۆۋەندە ئىسمى شەرىپى ئاتالغان ئەزىز قېرىنداشلىرىمىزغا چىن ژۈرەكتىن تەشەككۈر ئىزھار قىلىمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى

* * *

ئالمۇتا درۇژبا مەھەللىسىدىن:

سەنئەت ئىمىنوۋا 750سوم
ئابدۇشۈكۈر ئىمىنوۋ 750سوم
ئابدۇرېھىم ماھمۇتوۋ 2000سوم
ھاۋاخان ئوبۇلقاسىموۋا 500سوم

ئالمۇتا شەھىرىدىن:

تۇغلۇق گوھەرباقىيېۋ 1000سوم
پاتىگۈل ھاشىروۋا 1000سوم
ئومەرجان ئىسلاموۋ 300سوم
رەخىمجان ساتتاروۋ 500سوم
ئابدۇللام ئىدرىسوۋ 200سوم
رەخىم داناخۇنوۋ 200سوم
ئەبەيدۇللا ئەخمەتوۋ 500سوم
ئابدۇرۇسۇل فىدايېۋ 1000سوم
رۇقىيەم مۇسايېۋا 500سوم
ئۇمسلىمەم سادىقوۋا 500سوم
زىبىبۇللا ھاجىم 500سوم

* * *

ئۇيغۇر تىياترىدىن:

ئوسمانجان كەرىموۋ 500سوم
پ. ئىبراھىموۋ 500سوم
ئە. ئەخمەتوۋ 500سوم
پ. داۋۇتوۋ 500سوم
م. ئوشۇروۋ 500سوم
گ. ناسىروۋا 250سوم
ج. ئەخمەتوۋا 100سوم
ر. ساتتاروۋا 50سوم
ر. مەخپىروۋا 50سوم
ك. زاكىروۋ 100سوم

جەمئىي 3050سوم.

ئىانىنى ئوسمانجان كەرىموۋ تاپشۇردى.

* * *

101- ئۇيغۇر مەكتىۋىدىن:

ئىمھانەم توختاخۇنوۋا 250سوم
توختىخان ئايۇپوۋا 50سوم
ئاسيەم باراتوۋا 50سوم
ئالىيەم سۇلايمانوۋا 50سوم
شەمشىنۇر تۇردىيېۋا 50سوم
نۇربۇۋى مەنسۇروۋا 50سوم
ساھنۇر قۇربانوۋا 50سوم
تۇرسۇناي ئاۋشاموۋا 50سوم
ئابلاھەت سوپاخۇنوۋ 50سوم
داناخۇن نۇرايېۋ 50سوم
نۇرلان توختىباقىيېۋ 50سوم
ساتىرەم موخپۇلوۋا 50سوم
زوزا ساسىقوۋا 50سوم
خەمىت ئەنسەردىنوۋ 50سوم
رەشىدەم ھەمرايېۋا 50سوم
نارىمان قاسىموۋ 50سوم
گۈلباھار ئىسلاموۋا 150سوم

جەمئىي 1150سوم.

ئىانىنى زىخرۇللا قۇربانباقىيېۋ تاپشۇردى.

* * *

قىزىل غەيرەت يېزىسىدىن:

ئىمىنجان توختاخۇنوۋ 5000سوم

ئازات يېزىسىدىن:

مەھەممەتجان ھەمرايېۋ 100سوم
جەننەتبۇۋى 100سوم
قۇرۋانبۇۋى 100سوم
مىر ئابدۇللام 100سوم
ئەركىن 100سوم
خېلچىبۇۋى 100سوم
بىدەربۇۋى 100سوم
مۇنەۋەر 100سوم
گۈل ئاغچا 100سوم
ئەخمەتجان 100سوم
خان ئاغچا 100سوم
ساۋۇتجان 100سوم
گۈلنارە 100سوم
پەرھاد 100سوم
گۈلبانۇم 100سوم
نۇرمەھەممەت 50سوم

جەمئىي 1550سوم.

* * *

قورام يېزىسىدىن:

ئابدۇكېرىم موللارازىيېۋ 150سوم
ماھمۇت ناسىروۋ 100سوم
ئەكرەم سادىروۋ 100سوم
تۇرسۇن نۇردىنوۋ 50سوم
تۇداخۇن كەرىموۋ 20سوم
ئىنامجان تالىپوۋ 30سوم
ئابدۇرېھىم ئەزىزوۋ 50سوم

جەمئىي 500سوم

ئىانىنى پەرھات ئەكرەم تاپشۇردى.

چېلەك يېزىسىدىن:

ئابدىرىم توختەموۋ 50سوم
ئابدۇرېھىم ئابدۇللايېۋ 500سوم
قاھىر مىسراخۇنوۋ 300سوم
پازىلجان ئىسھاقوۋ 250سوم
ھېزىم توختاخۇنوۋ 250سوم
ئەركىن سىراۋدىنوۋ 200سوم
ھاكىم ھاشىروۋ 100سوم
مۇھىدىن باراتوۋ 100سوم
ئابدۇكېرىم ھاسانوۋ 100سوم
ئابدۇسالام مەسىموۋ 100سوم
ھاجى ئىسلاموۋ 100سوم
توختى ئىسلاموۋ 100سوم
تۇرسۇن باستوۋ 100سوم
ئابلىكىم ھوسەنوۋ 100سوم
قۇرۋان توختىيېۋ 100سوم
تاجەخمەت سۇلتانوۋ 100سوم
كامال قۇربانوۋ 100سوم
ئابدۇرېشىت ئەيسا 100سوم
ئىسراپىل ھەمرايېۋ 100سوم
نۇردۇن مەسىموۋ 100سوم
قۇرۋانجان يۇنۇسوۋ 100سوم
نۇراخۇن ئاخۇنوۋ 100سوم
ئەخمەتجان قۇربانوۋ 100سوم
نۇرتاي قۇربانوۋ 100سوم
تۇداخۇن سولايمانوۋ 100سوم
ئەيسا ئىبراھىموۋ 100سوم
ئابدىرىم توختەموۋ 100سوم
قۇرۋانجان روزىيېۋ 50سوم
ھېتاخۇن توختىباقىيېۋ 50سوم
ئەسمەتۇللا 50سوم
موخپۇل ساقىيېۋ 50سوم
تۇرغان ھېتاخۇنوۋ 50سوم
قۇتپىدىن ئىسمائىلوۋ 50سوم
ئابدۇۋېلى ئابدۇراخمان 50سوم
مەرۇپ ھوشۇروۋ 50سوم
ئەركىن مەمەشايېۋ 50سوم
ئابدۇلجان سادىروۋ 25سوم

جەمئىي 4775سوم.

ئىانىنى ئەخمەتجان يۇسۇپوۋ، ئەركىن سىراۋدىنوۋ، ئەيسا ئىبراھىموۋ ۋە ئابدۇقېيىم ئايىرۇۋلار ژىغىپ تاپشۇردى.

ئامانگەلدى شەھىرىدىن:

سادىر ئوشۇروۋ 1000سوم

تاشكەنت شەھىرىدىن:

روزىخوجايېۋ 1500سوم

چەتئەللەردىن خەۋەرلەر

• تاسس • ئى ئان

بۇش ب. كلىنتونغا بوش تارتمىلارنى قالدۇرغان

پرېزىدېنت بىلل كلىنتوننىڭ يېڭى مەمۇرىيىتىگە ئاق ئۆي مىللىي بىخەتەرلىكىنى تەمىنلەش ساھاسىدا سىياسەتنى تامامەن ئاق قەغەزدىن باشلاشقا توغرا كېلىدۇ. «نيۇسۇئىك» ھەپتىلىكىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا، جورج بۇش مەمۇرىيىتىدىكى مىللىي بىخەتەرلىك خادىملىرى ئۆزلىرىنىڭ ۋارىسلىرىغا بىرمۇ ھۆججەت قالدۇرمىغان.

«جورج بۇش بىر قاتار تاشقى سىياسىي بوھرانلارنى، شۇ جۈملىدىن، ئىراق، بوسنىيە ۋە سومالى مۇئەممالىرىنى مىراس قالدۇردى،— دەپ تەكىتلەيدۇ ژۇرنال.— لېكىن بىلل كلىنتوننىڭ مىللىي بىخەتەرلىك مەسىلىلىرى بويىچە كوماندىسى مىللىي بىخەتەرلىك كېڭەشىنىڭ بۆلۈملىرىدە پەقەت مەلۇماتلارنى ساقلاش ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن بوش تارتمىلارنى بايقىغان خالاس».

«نيۇسۇئىك» ھەپتىلىكىنىڭ گۇۋالىق قىلىشىچە، بۇش مەمۇرىيىتىنىڭ خادىملىرى ئاق سارايدىن كېتىش ئالدىدا ئۇ يەردىن بارلىق مېمورانداۋملارنى، شىفىرۋوكىلارنى ۋە باشقا مەلۇماتلارنى ئېلىپ كەتكەن.

ئىستىپاغا كەتكەن جۇمھۇرىيەتچىلەر مەمۇرىيىتىنىڭ بىر خادىمىنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، ھۆججەتلەرنىڭ كۆپ قىسمى خيۇستونغا ئەۋەتىلگەن، بۇ يەردە ج. بۇش ئۆزىنىڭ «پرېزىدېنت كۇتۇپخانىسىنى» ئۇيۇشتۇرۇش نىيىتىدە بولماقتا. بەزى بىر ھۆججەتلەر فېدېرال ئارخىۋلارغا تاپشۇرۇلغان.

(ئىتار- تاسس).

ستۇدېنتلار ھەرىكىتىنىڭ لىدېرى تۈرمىدىن بوشىتىلدى

خىتاي سىياسىي سىستېمىسىنى ئۆزگەرتمىدى، لېكىن ھۆكۈمەتنى تەنقىدلەۋاتقان بەزى ئادەملەرنىڭ چەتئەلگە چىقىپ كېتىشىگە رۇخسەت بېرىپ، دۇنيادا ئۆز ئابرۇيىنىڭ خېلە ياخشىلىنىشىنى قولغا كەلتۈردى. ئاتاقلىق مۇخالىپ، ئۆتمۈشتە «گۇاڭمىن ژىباۋ» پارتىيە گېزىتىنىڭ مۇخبىرى داي جىن خخجدىكى ئىنسان ھوقۇقلىرى ساھاسىدىكى ئەھۋالنى ئەنە شۇنداق باھالىدى.

داي جىن 1989- يىلى ھۆكۈمەتكە قارشى نامايىشلارغا ئىشتىراك قىلغاندىن كېيىن قاماققا ئېلىنغان ئىدى. ئۇ 10 ئاي تۈرمىدە ياتقاندىن كېيىن، ئازاتلىققا چىقتى. ئۇنىڭغا ئىلگىركى ئىش ئورنىغا قايتىپ كېلىشكە رۇخسەت قىلىنمىدى. لېكىن شۇنىڭغا قارىماي، كېيىنرەك داي جىن گارۋارد دارىلفۇنۇنىنىڭ تەكلىپى بويىچە ئاقشقا كېتەلىدى.

بۇ پلاندا داي جىن مەملىكەتتىكى دېموكراتىك ئۆزگىرىشلەرنىڭ بىر نەچچە باشقا ئاتاقلىق تەرەپدارلىرىنىڭ تەغدىرى بىلەن ئورتاقلاشتى.

مەسىلەن، ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى ژۇرنالىست ليۇ سەنبوغا خخجدىن چىقىپ كېتىشكە رۇخسەت بەردى، ئۇ تۈرمىدىن بوشىغاندىن كېيىن چەتئەللەردە ماقالىلارنى ئەشىر قىلدۇرۇشقا بولغان مەدەنىي قىلمىش قائىدىسىگە ئوچۇقتىن- ئوچۇق خىلاپلىق قىلىشقا باشلىغان ئىدى. خخج ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى شۇنداقلا 74 ياشلىق شائىر- خەيلىك يازغۇچى ۋاڭ رۇۋاڭغا كەسپىي ئىتتىپاق ئاكتىۋىستى خەن دۇڭفاڭغا ۋە بەزى بىر باشقا مۇخالىپلارغا مەملىكەتتىن چىقىپ كېتىشكە رۇخسەت قىلدى.

داي جىن ئاقشتا بولۇپ، خىتاي مۇھاجىرلىرىنىڭ ئانتىكوممۇنىستىك لىدېرلىرى بىلەن ئۇچراشتى، لېكىن ئۇلار بىلەن كۆز قاراشلىرى بىردەك بولمىدى. ئۇ دېڭ شياۋپىڭ تەرىپىدىن ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان ئىقتىسادىي ئىسلاھاتلار ئاخىرقى ھېسابتا سىياسىي لىبېراللاشتۇرۇشقا ئېلىپ كېلىدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ خخجدا نەشر قىلىنىدىغان ژۇرنالغا شەرھلىگۈچى بولۇپ ئىشقا كىرىش تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ، ۋەتەنگە قايتىپ كېلىشنى قارار قىلدى.

مەزكۇر «ئېكسپېرىمېنتنىڭ» قانداق نەتىجە بېرىدىغانلىقى توغرىلىق ئالدىن- ئالا ئېيتىش تېخى تەسكەن، لېكىن يېقىندا دۇنيادا ئىنسان ھوقۇقلىرىغا رىئايە قىلىنىشى توغرىلىق يىللىق دوكلادنى ئېلان قىلغان ئاقشنىڭ دۆلەت دېپارتامېنتى خۇددى خىتاي پۇبلىتسىستى داي جىنغا ئوخشاش خخجدىكى ۋەزىيەتكە بىر خىل باھا بەرگەنلىكى خاراكتېرلىكتۇر. ئاقش دۆلەت دېپارتامېنتىنىڭ دوكلادىدا ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ ئاتاقلىق مۇخالىپلارغا سەل يېنىكچىلىك قىلىۋاتقانلىقى، شۇنداقلا مەدەنىيەت ساھاسىدا ئىدېئولوگىيەلىك نازارەتنىڭ ئازىلاشقانلىقى تەكىتلىنىدۇ.

خىتايدا ئىنسان ھوقۇقلىرىغا رىئايە قىلىش ساھاسىدا تەرەققىياتنى قولغا كەلتۈرۈشنى نىيەت قىلغان ۋاشىنگتوننىڭ بېيجىنغا سىياسىي قىسىم كۆرسىتىشى، ئەھتىمال، ئېنىق نەتىجىلەرنى بەرگەن بولسا كېرەك.

غەربنىڭ دىپلوماتىك مەنبەلىرىنىڭ خەۋەرلىرىگە، شۇنداقلا شاڭخەيدا تۇرىدىغان ئامېرىكىنىڭ ئاتاقلىق تىجارەتچىسى ۋە سىياسىي ئەربابى ج. كېننىڭ بىلدۈرۈشىگە قارىغاندا، خخج ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى ھۆكۈمەتكە قارشى پائالىيەت ئۈچۈن ھەر خىل تۈرمە جازاسىدا ياتقان ئاتاقلىق ئۈچ مۇخالىپنى ئازاتلىققا چىقارغان.

ئۆتمۈشتە فابرىكا ئىشچىسى ۋاڭ سىجۈي غەربتە يەتمىشىنچى يىللارنىڭ بېشىدىلا كانتون كوچىلىرىدا كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ ھاكىمىيىتى قانۇنسىز دەپ يېزىلغان پلاكات بىلەن پەيدا بولغاندىن كېيىن، كەڭ دائىرىدە مەلۇم بولغان ئىدى. ئۇ ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن قاماققا ئېلىنغان ئىدى.

لېكىن، تۈرمە ۋاڭنى تەربىيەلىمىدى. ئۇ تۈرمە جازا مۇددىتىنى ئۆتەپ، 1979- يىلى بېيجىنغا كەلدى ۋە پايتەخت مەركىزىدە پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنى تەنقىدلەيدىغان «داۋزىباۋلارنى» تامغا ئېسىش مۇمكىن بولغان قىسقا مۇددەتلىك «ۋەزىيەتنىڭ ياخشىلىنىشىدىن» پايدىلىنىپ، يەنە ئانتىكوممۇنىستىك ھەرىكەتلەرگە ئىشتىراك قىلدى، 80- يىللارنىڭ بېشىدا ئۇ يەنە قاماققا ئېلىندى ۋە سىياسىي مەھبۇسلار ئارىسىدا ئەڭ ئۇزاق مۇددەتكە- 12 يىللىق تۈرمە جازاسىغا ھۆكۈم قىلىندى.

باشقۇرۇشنىڭ مەۋجۇت شەكلىنى تۈپ ئاساسىدىن رەت قىلىدىغان ۋاڭ سىجۈيغا قارىغاندا، گاۋشان باشقۇرۇش شەكلىنى ئىچىدىن ئۆزگەرتىشنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلدى. ئۇ سىياسىي سىستېمىنى ئىسلاھات قىلىش ئىنستىتۇتى مۇدىرىنىڭ ئورۇنباسارى لاۋازىمىنى ئىگىلەتتى. 1989- يىلى تيەنئەنمېن مەيدانىدا ستۇدېنتلار نامايىشلىرى پارتلىغاندا گاۋشەن ئۇلارنى ئوچۇقتىن- ئوچۇق قوللاپ- قۇۋۋەتلىدى. بۇ چاغدا ئۇ تۆرت يىللىق تۈرمە جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان ئىدى.

تۈرمىدىن بوشىتىلغان ئۈچ ئادەمنىڭ ئارىسىدا 1989- يىلقى ستۇدېنتلار ھەرىكىتىنىڭ لىدېرى ۋاڭ دان ئەڭ ئاتاقلىق ئەرباپلارنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلانسا كېرەك. ئارمىيە ياشلارنىڭ نامايىشىنى باستۇرغان چاغدا، ئۇنىڭ ئىسمى ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان «تەرتىپسىزلىكلەرنى باشلىغان» 21 ئادەمنىڭ رويخېتىدە بىرىنچى بولۇپ تۇرغان ئىدى. بۇ رويخەتتىكى ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى ئورۇندا تۇرغان ئاكتىۋىستلار چەتئەلگە چىقىپ ئۈلگەردى. ئەندى ۋاڭ دان بولسا قولغا ئېلىنغان ئىدى. ئۇ ئەكسىل ئىنقىلاۋىي پائالىيەتتە ۋە ياشلارنى كۈش- كۈشلىگەنلىكتە ئەيىبلىنىپ، 4 يىلغا كېسىلدى. مانا ئەندى سالامەتلىكىگە باغلىق ئۇنى بوشاتماقتا.

بېجىن ھازىرچە بۇ ئۈچ مەھبۇسنى ئازات قىلغانلىقىنى رەسمىي ئىسپاتلىمىدى. لېكىن غەربنىڭ بايقىغۇچىلىرى پات ئارىدا مۇنداق خەۋەر قىلىنىدۇ دەپ پەرەز قىلىشماقتا. ئۇلارنىڭ پىكرىچە، خىتاي رەھبەرلىرىنىڭ قارارى- بۇ ئاقش مەمۇرىيىتى بىلەن ياخشى مۇناسىۋەتلەرنى ئورنىتىشقا ئىنتىلىۋاتقانلىقى توغرىلىق گۇۋالىق قىلىدىغان، ئاقش پرېزىدېنتى كلىنتونغا قىلىنغان ئىشارە.

شۇنى ئەسلىتىپ ئۆتىمىزكى، سايلام ھارپىسىدىكى كامپانىيەدە كلىنتون خىتاي لىدېرلىرىنى «مۇستەبىتلەر» دەپ ئاتىغان ۋە بېجىنغا ئىقتىسادىي جەھەتتىن چارە كۆرۈشنى ۋەدە قىلغان ئىدى. لېكىن پرېزىدېنت لاۋازىمىغا ئولتۇرغاندىن كېيىن ئۇ ئۆز ئىبارىلىرىنى يۇمشاتتى ۋە بېجىن بىلەن دائىمىي سىياسىي دىئالوگ ژۈرگۈزۈشكە ئۆزىنىڭ تەييار ئىكەنلىكى توغرىلىق بىلدۈردى.

ۋ. سكورسىۋ،

بېجىن.

(«ئىزۋېستىيە»).

تەبرىكنامە

ئاخمۇللا ھېيتەكوۋقا!

(چېلەك يېزىسى)

بىز ئۈچۈن قىممەتلىك ۋە كۆيۈمچان دادىمىز ئاخمۇللا ھېيتەكوۋ 55 ياشقا تولدى. مېھرىۋان ئاپىمىز سالامەت بىلەن تۇرمۇش قۇرغىنىغا 30 يىل بولدى. بىز پەرزەنتلىرى دادىمىزنىڭ ئەللىك بەش باھارىنى چىن يۈرىكىمىزدىن تەبرىكلەپ، ھەر دايىم سالامەتلىك، ئۇزاق ئۆمۈر، ئىشىغا زور مۇۋەپپەقىيەتلەر تىلەيمىز.

تەبرىكلىگۈچىلەر: بېيسۇر، گۈلنۇر، ماھىنۇر، ئابدۇسالام- ۋانا، شەمشىنۇر- مارات، نەۋرىلىرى: مادىنا ۋە ئىليار.

كېلىڭلار، پىكىرلىشەيلى

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قوللاپ- قۇۋۋەتلىشى، ماددىي ياردىمى تۈپەيلى ۋۇجۇتقا كەلگەن «ئارزۇ» ژۇرنىلىنىڭ يورۇق كۆرۈۋاتقىنىغا بىر يىلدىن ئاشتى. بىر يىل ئىچىدە نېمە ئىش قىلىندى، مەدەنىيەت، ئۆرپى- ئادەتلىرىمىزگە ئائىت قانداق ماتېرىياللار بېرىلدى؟ ژۇرنالنى ئويلاندۇرىدىغان، تەشۋىشلەندۈرىدىغان مەسىلىلەر نەزەردىن سىرتتا قالدىمۇ؟ ئالىم، سەنئەتكار، شائىر- يازغۇچىلىرىمىزنىڭ، ئۇستاز، ياشلىرىمىزنىڭ، ھەر خىل ساھادىكى ئەمگەك ئادەملىرىمىزنىڭ كۆڭلىدىن چىققىدەك ماتېرىياللار بېرىلدىمۇ؟ كېلەچەكتە ژۇرنالنى چىقىرىش قانداق بولۇشى كېرەكمۇ؟ دېگەن كۆپلىگەن سوئاللارغا جاۋاپ تېپىش نىيىتىدە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى يازغۇچىلار ئىتتىپاقى بىلەن «ئارزۇ»نىڭ تەھرىرات ھەيئىتى مەزكۇر ژۇرنالنىڭ نەشر قىلىنىشىغا بىر يىل تولغانلىقىغا بېغىشلانغان ئۇچرىشىشقا بارلىق ئوقۇغۇچى- ژۇرنالىستلارنى تەكلىپ قىلىدۇ. ئۇچرىشىش 20- فېۋرال كۈنى سائەت 12دە يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ كونفېرېنسىيە زالىدا (ئابلايخان پروسپېكتى 105) ئۆتكۈزۈلىدۇ. ئۇچرىشىش تېلېۋىدېنىيەگە چۈشۈرۈلىدۇ.

مەرھەمەت، كېلىڭلار، پىكىرلىشەيلى. كەلگۈچىلەرگە ئىشىك ئوچۇق.

ئاۋۇت مەسىم،

«ئارزۇ» ژۇرنىلىنىڭ مەسئۇل كاتىۋى.

گورنىي گىگانت مەھەللىسىنىڭ جامائەتچىلىگى يۇرت موتىۋەرى **روزەم قارىنىڭ** 107 يېشىدا ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە، ئۇرۇق- تۇغقان، قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

گورنىي- گىگانت مەھەللىسىنىڭ يۇرت- جامائەتچىلىگى ۋە بىر توپ ئەل- ئاغىنىلىرى ئاشىم ھەممەتكە دادىسى **مۇتەللىپ ئىسلامنىڭ** 93 يېشىدا ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بىر توپ ئەل- ئاغىنىلىرى رەپقەت مېھراموۋقا ئانىسى **دۈرۈنىساخاننىڭ** ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن قايغۇرۇپ، چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بىر توپ ئەل- ئاغىنىلىرى ئابلەھەت مېھراموۋقا ئانىسى **دۈرۈنىساخاننىڭ** ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن قايغۇرۇپ، چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئالمۇتا شەھىرى 1- مىكرورايونىنىڭ يۇرت- جامائەتچىلىگى ئەمگەك ۋېتېرانى، يۇرت موتىۋەرى ئابدۇرۇسۇل سامساقوۋقا ئايالى **مەرىيەمخاننىڭ** ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەنچوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

مۇھەررىر ئا. قاسىمى

يېڭى ھايات — ئالمۇتا 480044، ئېيەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8- قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر ھاكىم مۇھەممەت

تېلېفونلار: مۇھەررىر—69—86—33؛ مەسئۇل كاتىپ—50—86—33؛ سىياسىي-ئىجتىمائىي بۆلۈم 81—86—33؛ ئەدەبىيات بۆلۈمى—27—86—33؛ «زىيارەت» تىجارەت بۆلۈمى—06—86—33.

زاكاز (3617) تىراژ 6000

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуiр», Алма-Ата, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ЖАҢА ӨМІР

يېڭى ھايات

ЙЕҢИ ҺАЯТ

1993
يىل
20
فېۋرال
شەنبە
№ 7
(3661)

ئەركىن باھا

ئانا يۇرتۇڭ
ئامان بولسا،
رەڭگى-رويۇڭ
سامان بولماس

گېزىت 1970 - يىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ. جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي ھەپتىلىك گېزىت

بىرلەشكەن باياناتنامە قوبۇل قىلىندى

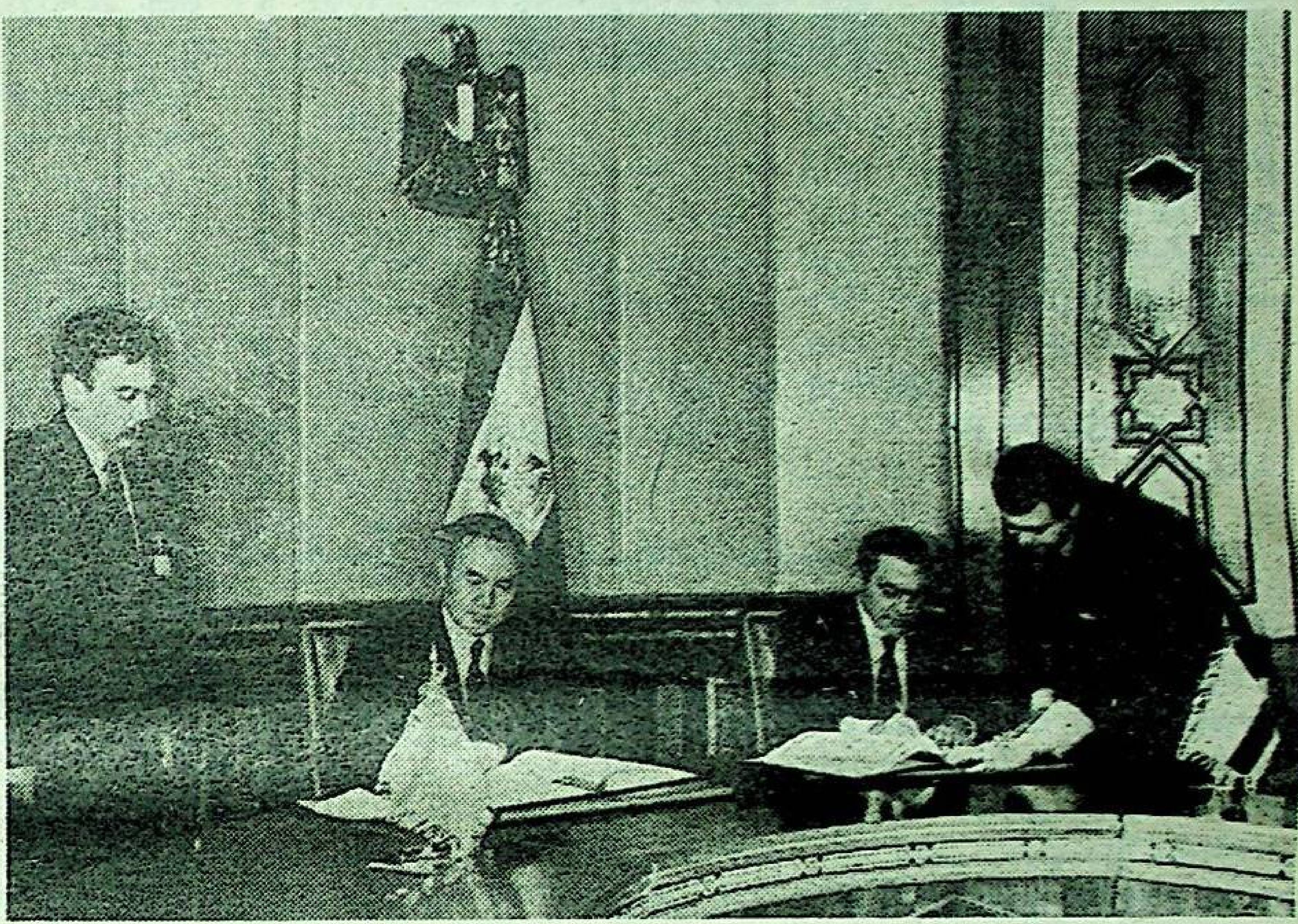

قازاقستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ بىلەن مىسىر ئە- رەب جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتى ھوسنى مۇبارەك بىرلەشكەن باياناتقا ئىمزا چەككەندە.

يېقىن شەرقتىكى ئۇزاق مۇددەتلىك، ئادالەتلىك ۋە مۇستەھكەم تىنچلىق بەت بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ 242 ۋە 338- قارارلىرىنى ئورۇنلىغان ئاساستا ۋە پا- لېستىنا ئەرەب خەلقىنىڭ قانۇنى ھوقۇقلىرىنى قانائەت- لەندۈرگەندىلا سىياسىي ۋاستىلەر ئارقىلىق قولغا كەل- تۈرۈلۈشى مۇمكىن. قازاقستان پرېزىدېنتى نۇرسۇل- تان نازارباييېۋنىڭ مىسىر ئەرەب جۇمھۇرىيىتىگە قىل- غان رەسمىي سەپىرىنىڭ ۋە ئۇنىڭ مىسىر پرېزىدېنتى ھوسنى مۇبارەك بىلەن ئۆتكۈزگەن مۇزاكىرىلىرىنىڭ يەكۈنلىرى بويىچە قاھىرەدە تارقىتىلغان بىرلەشكەن باياناتنامىدا شۇ ھەقتە ئېيتىلىدۇ.

ھۆججەتتە شۇنداقلا ئىسرائىلىنىڭ بىخەتەرلىك كې- ڭىشىنىڭ 799- قارارىنى تولۇق ۋە كېيىنگە قالدۇر- ماي ئورۇنلىشىنىڭ زۆرۈر ئېكەنلىكى تەكىتلىنىدۇ، ئۇ- نىڭدا تىل- ئاۋۇنىڭ ئوتكەن ژىلىنىڭ دېكابر ئېيىدا ئېسۇرلىنغان ئەرەب تەۋەسىدىن كوچىرىلگەن بارلىق پالېستىنلىقلارنى ۋەتىنىگە قايتۇرۇش كوزدە تۇتۇلىدۇ.

مىسىر ئەرەب جۇمھۇرىيىتى ۋە قازاقستان جۇم- ھۇرىيىتى، دەپ تەكىتلىنىدۇ باياناتنامىدا: بوسنىيەدە ۋە گېرتسېگوۋىنىدا قېلىپلاشقان ئېغىر ۋەزىيەتكە باغ- لىق جىددىي تەشۋىش بىلدۈرىدۇ.

ھەر ئىككى تەرەپ ئاممىۋىي يوق قىلىش قوراللىرى قىسقارتىش ئۈچۈن خەلق ئارا ۋە رېگىونال دەرىجە- دە چىقىرىلىۋاتقان كۈچنى قوللاپ قۇۋۋەتلىدى.

نۇرسۇلتان نازارباييېۋ پرېزىدېنت ھوسنى مۇبارەك- نى قازاقستاندا سەپەر بىلەن بولۇشقا تەكلىپ قىل- دى. تەكلىپ سەممىي قوبۇل قىلىندى.

(تاس- قاز تاگ).

پرېزىدېنت قايتىپ كەلدى

«قازاقستان ۋە تۈركىيە ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئالاھىدە چاپسان تەرەققىي ئېتىۋاتىدۇ»- دەپ بىلدۈردى تۈر- كىيە باش مىنىستىرى سۇلېيمان دېمىرەل قازاقستان پرېز- دېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ بىلەن بولغان ئۇچ- رىشىشتا ئۇ مىسىردىن ۋەتىنىگە قايتىش يولىدا ئان- قارىدا قىسقا ۋاقىت بولدى. تۈركىيە رادىئوسى ۋە تېلېۋىدېنىيىسى- نىڭ خەۋەر قىلىشىچە، تۈركىيە باش مىنىستىرى قازاقستاننىڭ قىس- قا ۋاقىت ئىچىدە ھەقىقەتەنمۇ دۇنياۋىي ئېتىراپقا ئېگە بولغانلىغى- نى ئاتاپ كۆرسەتتى ۋە ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدا ئىمزالانغان بارلىق كېلىشىملەر مۇۋاپىقىيەتلىك ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتقانلىغى- نى، ئەندى ئۆز ئارا پايدىلىق ھەمكارلىق بۇنىڭدىن كېيىنمۇ كەڭ- يىپ، چوڭقۇرلىشىدىغانلىغىنى تەكىتلىدى.

سۇلېيمان دېمىرەل ۋە نۇرسۇلتان نازارباييېۋ مۇزاكىرىلەرنى ئوت- كۈزدى ۋە ئۇنىڭدا ئىككى تەرەپلىمە ئالاقىلارنى تەرەققىي ئەتكۈ- زۈشكە باغلىق مەسىلىلەر قارالدى.

17- فېۋرال كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ رەپىقى- سى بىلەن ئالمۇتىغا قايتىپ كەلدى.

پرېزىدېنت بىلەن قازاقستان دۆلەت دېلېگاتسىيەسىنىڭ ئەزالىرى باش مىنىستىرنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى دەۋلەت سېمباييېۋ، پرېزى- دېنت ۋە مىنىستىرلار كابىنېتى ئاپپاراتىنىڭ رەھبىرى نۇرتاي ئابى- قاييېۋ، تاشقى ئىشلار مىنىستىرى تېلېۋتاي سۇلېيمېنوۋ، خەلىققە بى- لىم بېرىش مىنىستىرى شايسۇلتان شاياخمېتوۋ، قىزىلوردا ۋىلايىتىنىڭ ۋالىسى سېيىلبېك شائۇخامانوۋ، قازاقستان مۇسۇلمانلىرى دىنىي باشقارمىسىنىڭ باش مۇفتىسى راتبېك نىسانباي ئوغلى، ھەيكەلتا- راش شوتا ۋەلىخانوۋ، يازغۇچى قويشىغارا سالغارىن قايتىپ كەل- دى.

ئائېروپورتتا دېلېگاتسىيەنى باش مىنىستىر سېرگېي تېرشچېنكو قارشى ئالدى. (قاز تاگ).

كېلىشىم ئىمزالاندى

لىتۋا سودا- سانائەت مىنىستىرى ئالبېرتاس سىنەۋىچيۇس يول- باشچىلىق قىلغان لىتۋا ھۆكۈمەت دېلېگاتسىيەسىنىڭ قازاقستانغا قىلغان سەپىرى ۋاقتىدا ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدا سودا- ئىقتىسا- دىي كېلىشىم ئىمزالاندى.

تەرەپلەر خەلق ئىستېمال تاۋارلىرىنى، ماشىنا ياساش مەھسۇ- لاتىنى، دورىلارنى، خام ئەشيالىنى ئۆز ئارا يەتكۈزۈپ بېرىش توغرى- لىق كېلىشتى. لىتۋاغا ئاشلىق يەتكۈزۈپ بېرىش توغرىلىق مەسىلە ھەل قىلىنىدى. مەھسۇلاتنى رېئېكسپورت (ئېلىنغان مەھسۇلاتنى 3- مەملىكەتكە سېتىش) قىلىش مەسىلىرى ئالاھىدە تەكىتلەندى، بۇ پە- قەت ئۆز ئارا كېلىشىم بويىچىلا مۇمكىن بولىدۇ، ئەكس ھالدا بۇ- نىڭغا خىلاپلىق قىلغۇچىغا قاتتىق جاۋاپ چارىلىرى كۆرۈلىدۇ.

تەرەپلەر كېلىشىم تۈزۈۋاتقان دۆلەتلەرگە زىيان يەتكۈزىدىغان ھەرىكەتلەرنى قىلمايدىغانلىغى، شۇنداقلا بىرلەشكەن كارخانىلارنى قۇرۇش ئۈچۈن شەرت- شارائىت يارىتىدىغانلىغىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. (قاز تاگ).

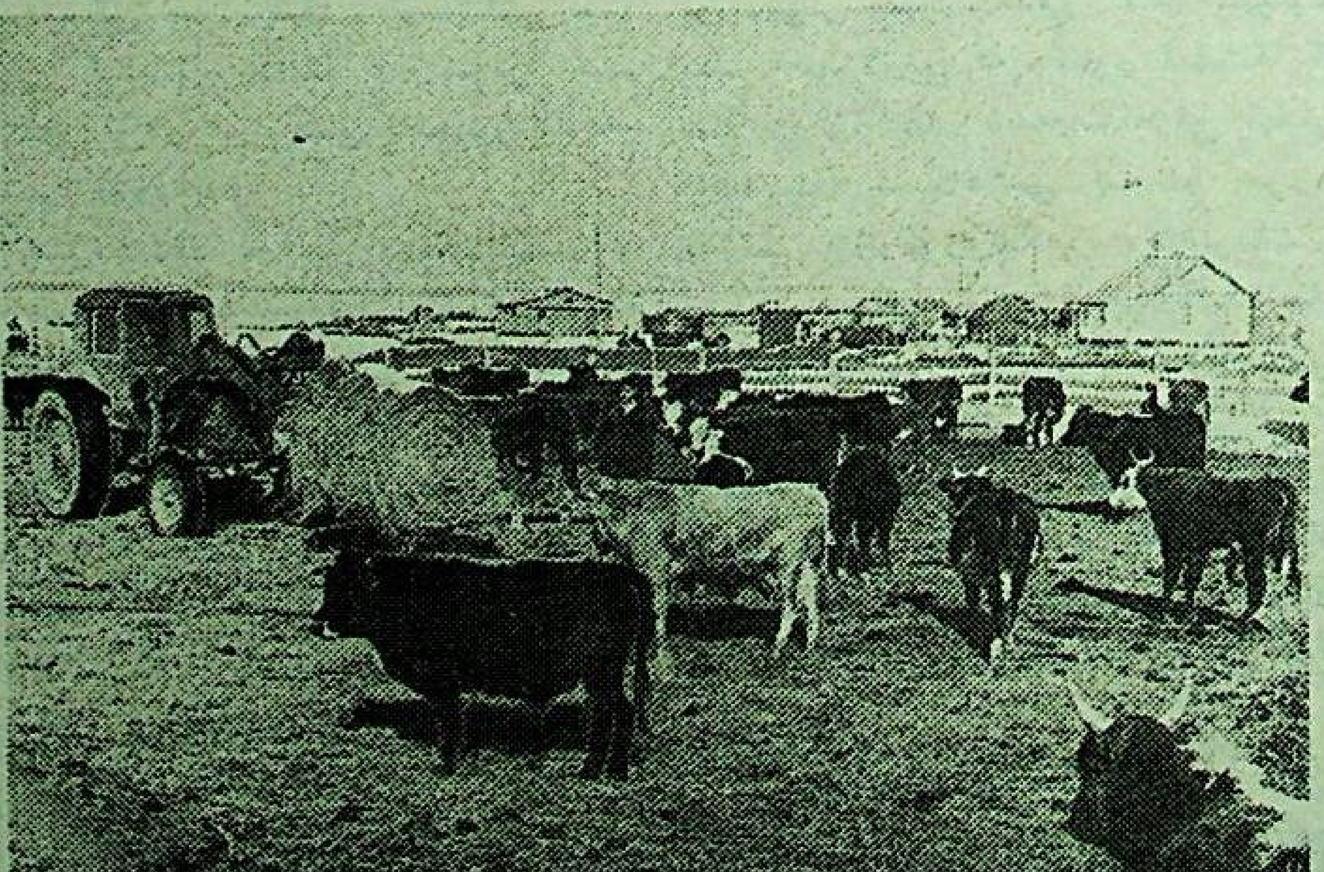

* * *

كۈرتى ناھىيەسى. «ئايدارلى» سوۋخوزىنىڭ مال بوردىغۇچىسى قا- نات دۈيسېنوۋ ھەر يىلى ئۆزىگە بە- كىتىلىپ بېرىلگەن مالنى ياخشى كۆ- تۈپ، دۆلەتكە گوش ئوتكۈزۈشتە ژۇقۇرى كۆرسەتكۈچلەرنى قولغا كەل- تۈرمەكتە.

سۈرەتلەردە: 1. ئىلغار چارۋىچى قانات دۈيسېنوۋ. 2. مال ئوزۇقلان- دۇرۇش پەيتى.

ن. قىزاتوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

* * *

خىتايدىكى ئىنسان ھوقۇقلىرى توغرىلىق

ئانراۋ. بۇ يەردە «ئان- 24» سامولىيوتىنىڭ ئىشلەۋاتقىنىغا چارەك ئەسىر بولدى. يەرلىك ئۇچقۇچىلار بۇ ۋاقىت ئىچىدە ئەڭكى مىللىوندىن ئوشۇق يولۇچىنى مەنزىلگە توشۇپ ئۆزلىنى توشىدى.

سۈرەتلەردە: 1. «ئان- 24» سامولىيوتىنىڭ تەجرىبىلىك ئېكىپاژلىرىنىڭ بىرى بىرىنچى دەرىجىلىك ئۇچقۇچ كوماندىرى ي. مېنتېنېنكو، بورت مېخانىگى س. لوپاچىۋ، ئۇچقۇچ ئا. كرساۋوۋ ئوۋەتىكى ئۇچۇشقا تەييار. 2. «سولمىن» ئۇچقۇچىلار ئا. كىم، ت. گالاكوۋ، س. ۋومانىلوۋلار.

(قاز تاگ سۈرەتلىرى).

«ئامېرىكا ئاۋازى»نىڭ رېداكسىيون ماقالىسى

ئوتكەن يىلى خىتاي ھوكۇمىتىنىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرى ساھاسىدىكى سىياسىتى ۋە جاۋابكارلىقى ۋە ئومۇم تەرەپدىن قوبۇل قىلىنغان خەلق ئارا نورملىرىغا ماس كەلمەيدىغان پېتىچە قالدى. بۇ خۇلاسە ئاتۇش دولەت دېپارتامېنتى تەرەپىدىن دۇنيادا ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭ ئەھۋالى توغرىلىق يېقىندا ئېلان قىلىنغان ھېساۋاتىدا چىقىرىلغان.

دوكلادتىن كۆرۈنۈشىچە، بىر مىلياردىن ئوشۇق ئاھالىگە ئىگە مەملىكەت- خىتاي ئاھالىسىنىڭ كۆپچىلىگى- چەكلىك شەخسىي ئەركىنلىكتىن پايدىلىنىدۇ. خىتاي- بىر پارتىيىلىك دولەت، بۇ يەردە قورااللىق كۈچلەر ۋە بىخەتەرلىك كۈچلىرى تەرەپىدىن قوللاپ- قۇۋۋەتلىنىدىغان كوممۇنىستىك پارتىيە ھاكىمىيەتنى مونوپولىيەلىك قوبۇل قىلىش ھاكىمىيىتىگە ئېگە. ئالىي دولەت لىدېرلىرىنىڭ تار دائىرىسى پۈتكۈل ھاكىمىيەتتىن پايدىلىنىدۇ. پارتىيە مەملىكەتنىڭ ھاياتىي جەمىيەتكە ئىدىئولوگىيە قىسىم كۆرسىتىش بىلەن، شۇنداقلا مىللىي بىخەتەرلىك توغرىلىرى قالايمىقانلىقىنىڭ ياردىمى بىلەن نازارەت قىلىدۇ. پۇخرالار قانۇنسىز قولغا ئېلىنماقتا ۋە تۇتۇلماقتا؛ بىخەتەرلىك كۈچلىرىنىڭ ۋە ساقچى ئورۇنلىرىنىڭ ئادەملەرنى قىيىن- قىستاققا ئالىدىغانلىقى توغرىلىق ئۇچۇرلىغان خەۋەرلەر بار.

ئاتۇش دولەت دېپارتامېنتىنىڭ دوكلادىدا خىتاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ ئادەملەرنىڭ، بولۇپمۇ شەھەر ئاھالىسىنىڭ شەخسىي ۋە ئائىلىۋى ھاياتىنى تولۇق نازارەت قىلالايدىغانلىقى ۋە ئۇيغۇنلاشتۇرۇۋاتقانلىقى تەكىتلىنىدۇ. شەھەرلەر ئاھالىسىنىڭ كۆپچىلىكى ئورۇنشلىرى ئۆي ئېلىشقا، ئوقۇشقا ياكى بالا تۇغۇشقا، پاسپورت ئېلىشقا ۋە ھاكازالارغا رۇخسەت ئېلىشتا تولۇغى بىلەن دولەت ئىشىغا باغلىقتۇر. دولەت كارخانىلىرىغا ۋە ئۇرۇشلۇق جايلىرى بويىچە پارتىيە تەشۋىقاتچىلىرى پۇخرالارنىڭ ھاياتىنى ئۇچۇن نازارەت قىلىش ۋەزىپىسى ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ. دولەت دېپارتامېنتىنىڭ دوكلادىدا ئىختىسادىي ئاراقالىدىكى ئۆزگىرىشلەر، شۇ جۈملىدىن ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ئۇچۇن خىلمۇ- خىل ئىمكانىيەتلەرنىڭ ئوسكەنلىكى، شۇنداقلا كۆپلىگەن كارخانىلارنىڭ بازار تەلەپلىرىگە نىشان قىلىنىشى كۆچىيىۋاتقانلىقى، ئادەملەر ئۈستىدىن مۇنداق نازارەتنىڭ ئاجىزلىشىشىغا ئېلىپ كەلمەكتە» دەپ تەكىتلىنىدۇ.

بۇنىڭدىن 10 يىل ئىلگىرى خىتاي ھوكۇمىتى قىسمەن ئىختىسادىي ئىسلاھاتلارنى رۇخسەت قىلىشقا باشلىغان ئىدى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئاخىرقى يىللار ئىچىدە مەملىكەتنىڭ ئىختىسادىي پائالىيىتى خېلى جانلاندى، لېكىن كۆپلىگەن باشقا دولەتلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا خىتايدا ئاھالىنىڭ جان بېشىغا چۈشىدىغان كىرىم ھېسابلانغاندا تۆۋەن پېتىچە قېلىۋاتىدۇ. 1989- يىلى باھاردا مىللىيونلىغان خىتاي ستۇدېنتلىرى بىلەن ئىشچىلىرى كۆپرەك سىياسىي ئەركىنلىك بېرىش تەلەپلىرى بىلەن نامايىشقا چىقتى. لېكىن ئۇلار رەھىمسىز باستۇرۇلدى.

ئاتۇش دولەت دېپارتامېنتىنىڭ دوكلادىدا خىتاي تەرەپىدىن ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ھۆرمەتلەشنى تەلەپ قىلىدىغان بەيتنەلمىللەتلىكنىڭ قوبۇل قىلىنغانلىقىغا قارىماي، خىتاينىڭ رەھبەرلىرى ئىنسان ھوقۇقلىرىنىڭ ئومۇمىي ئىنسانىي پرىنسىپىنى ئېتىراپ قىلمايۋاتقانلىقى» تەكىتلىنىدۇ. لېكىن مىللىيونلىغان خىتايلار 1989- يىلى ئۇلارنىڭ خۇددى ئامېرىكىلىقلارغا ۋە دۇنيانىڭ باشقا ئازات خەلقلىرىگە ئوخشاش ئەركىنلىككە ئېرىشىش ئارزۇسىدا ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆرسەتتى. قوشما شتاتلار بۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ خىتاينىڭ ۋە خەلقلىرى ئازات ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ھۆرمەتلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ.

يۇسۇپنى ئاگىنتلىقى.

خىتاي ئالاھىدىلىكى بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغان سايلام

قانۇن چىقىرىش ئورگانلىرىدا زىيالىلار بارغانسىرى كۆپەيمەكتە، پرولېتاريات ۋەكىللىرى ئازايماقتا

ئالىي لىدېر دىڭ شىياۋپىڭ 80- يىللارنىڭ بېشىدىلا: خىتاي ئالاھىدىلىكى بىلەن سوتسىيالىزم قۇرۇش شارىنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى. بۇ تەجرىبىلەرلىك ئەمەس، چۈنكى خخجدا كۆرۈلگەن نەرسىلەر، شۇ جۈملىدىن ۋاكالەتلىك ھاكىمىيەت ئورگانلىرى سىستېمىسىمۇ ئۆز ئالاھىدىلىكىگە ئېگە، ھازىر ئۇ جاۋابكەرلىك پەيتىنى كۆزدىن كەچۈرۈۋاتىدۇ.

بىزگە تونۇش ئىبارە بىلەن ئېيتقاندا، مەملىكەتتە سايلام كامپانىيەسى ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ. جۈملىدىن ئۇنىڭ مىقياسى ناھايىتى چوڭدۇر. سايلام كامپانىيىسىگە ئۇ ياكى بۇ دەرىجىدە يۈزلىگەن مىللىيون ئادەم ئىشتىراك قىلىشى كېرەك، ئۇلار ھەر خىل دەرىجىدىكى ئۈچ مىللىيوندىن ئوشۇق دېپۇتاتنى سايلايدۇ.

بۇنىڭدىن 5- 7 يىل ئىلگىرى بىزدە ئىتتىپاقتا مۇنداق ۋاقىئە ھارپىسىدا قانچىلىك قۇدرەتلىك تەرغىبات ۋاقـ چوڭى بولىدىغانلىقىنى پەرەز قىلىش مۇمكىن. ئەندى خخجدا بولسا، سايلام ھېچ قانداق ۋاقـ چوڭسىز ئادەتتىكى بىر ئىشقا ئوخشاش ئۆتۈپ كېتىدۇ. ھەتتا مەركىزىي گېزىتلەر ئۇلار توغرىلىق ئانچىمۇ ئەسلىتىپ تۇرمايدۇ.

شۇنچىلىك غەلىتى تەمكىنلىكنى نېمە بىلەن چۈشەندۈرۈش مۇمكىن؟ بەلكىم ئاۋاز بېرىشتە رىقابەتچىلىكنىڭ تامامەن يوقلىقى بىلەن چۈشەندۈرۈش مۇمكىندۇ؟ زادىلا ئۇنداق ئەمەس. نامزاتلار ئوتتۇرىسىدا رىقابەتچىلىككە يول قويۇلىدۇ. مەسىلەن، گۇۋاڭدۇڭ ئولكىسى پۈتكۈل خىتاي خەلق ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيىغا (پخخۇق) 129 دېپۇتات ئەۋەتىشى لازىم ئىدى. بۇنىڭغا 154 ئادەم ئاۋازغا قويۇلدى.

قانۇن بويىچە نامزاتلار سانى پخخۇقدىكى ئورۇن سانىدىن 50 پروتسېنت ئېشىپ كېتىشى مۇمكىن. جۈملىدىن، بەزىدە نامزاتلار ئوتتۇرىسىدىكى جىددىي كۈرەش تۆۋەندە- ناھىيە دەرىجىسىدە ئەۋج ئالىدۇ، بۇ يەردە ھەر خىل دائىرىلەر ۋە يېزىلارنىڭ جامائەلىرى ئۆز ئادەملىرىنى كۆرسىتىشكە ھەرىكەت قىلىدۇ.

ھازىر خەلق ۋەكىللىرىنىڭ ئوزلىرىمۇ رەھبەرلىك نوۋەتتىكى ھوججەتنى ئاۋازغا قويغاندا قوللىرىنى ئاۋتوماتىك كوتىرىدىغان روبوتلارنى ئانچىمۇ ئەسلەتمەيدۇ. مەسىلەن، ئەكسىچە پخخۇقنىڭ ئاخىرقى سېسسىيەسىدە باش مىنىستىرنىڭ دوكلادى تەنقىتكە ئۇچرىدى. دېپۇتاتلار ئۇنىڭدىن كوتىرىلگەن ئىختىسادىي تەرەققىيات مۇئەممالىرىغا باھا بېرىش ئۈچۈن ئېكسپېرتلارنىڭ پىكىرلىرىنى تىڭشىدى، مىنىستىرلاردىن چۈشەنچە بېرىشنى تەلەپ قىلدى.

دېپۇتاتلارنىڭ ئولكە ياكى ئۇمۇمىي دولەت مىقياسىدىكى باشلىقلار بىلەن تاقابىل تۇرۇپ سوزلىشىشى- بۇ دەۋر ئېپادىسىدۇر. دىڭ شىياۋپىڭ كادىرلارنى تەرپەككۇر قىلىشقا كاشىلا بولۇۋاتقان نەرسىلەرنى ئېلىپ تاشلاشقا، ئىسلاھاتنى تېخىمۇ جۈرئەتلىك ژۈرگۈزۈشكە چاقىرغاندىن كېيىن، خىتاي دولەت ئاپپاراتىدا ماركسىنىڭ ياكى ماۋزېدۇڭنىڭ ئەسەرلىرىدىن كېرەكلىك ئۆزۈندىنى ئۆز ۋاقتىدا كەلتۈرۈشنى بىلىش باھالانماي، بەلكى سالاھىيەت باھالىنىدىغان بولدى. بۇنىڭغا مۇۋاپىق شۇنداقلا دېپۇتاتلار كورپۇسىنىڭ تەركىبىمۇ ئۆزگەرمەكتە.

پخخۇقغا توختىسىغان بولساق، ھەتتا ئۇنىڭ ھازىرقى تەركىبىدىمۇ ئىشچىلار بىلەن دېھقانلاردىن ئىبارەت «ئىشلەپ چىقىرىش ئىلغارلىرى» پەقەتلا 23 پروتسېنتنى تەشكىل قىلاتتى. ئەندى بىيىل مارت ئېيىدا ژىغىلىدىغان، يېڭى 8- قېتىم سايلىنىدىغان پخخۇقدا بولسا، ئۇلار، ئەتىمالىم، تېخىمۇ ئاز قېلىشى مۇمكىن. ھەر ھالدا «رىنمىن ژىباۋ» گېزىتى سايلام بەلەن باغلىق بولغان كادىرلار ئۆزگىرىشلىرىنىڭ مەخسىتىنى بەلگۈلىگەندە، سىنىپىي ئولچەملەرنى ئوتتۇرىغا قويمىغان بولسا كېرەك. «بىز ئىختىساتتا ياخشى ساۋاتلىق، زامانىۋى مېنېجمېنتنى بىلىدىغان كادىرلارنى ژۇقۇرى كوتىرىشىمىز لازىم. قارىۋۇلنى ئالماشتۇرۇش سوتسىيالىستىك بازار ئىختىسادىنى قۇرۇش ئېھتىياجلىرىغا جاۋاب بېرىشى لازىم»،- دەپ تەكىتلىگەن ئىدى مەركىزىي پارتىيە گېزىتى.

بۇ يول- يورۇقنى ئورۇنلاش ئەمەلىيەتتە ھەر خىل دەرىجىدىكى دېپۇتاتلار كورپۇسىدا، مېنىڭ خىتايدىكى سوھبەتداشلىرىمنىڭ پىكرىچە، يۇرىستلارنىڭ، ئىختىساتچىلارنىڭ، ئالىملارنىڭ، كەسپىي مەمۇرىيەت خىزمەتچىلىرىنىڭ رولى تېخىمۇ ئۆسىدۇ. ئەينە شۇلارغا مالىيە، باھالىق قەغەزلەر، شىركەتلەرنى قۇرۇش توغرىلىق بىر قاتار مۇھىم قانۇن- لايىھەلەر ۋە ۋە توختاملارنى قوبۇل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، بۇ ھوججەتلەر بازار ئىسلاھاتلىرى ئۈچۈن يۈرىدەك ھۆل بولۇشى كېرەك.

سايلام كامپانىيىسىنىڭ دولەتنىڭ سىياسىي ھاياتىدا بىرىنچى ئورۇندا بولماسلىقىنى نېمە بىلەن چۈشەندۈرۈش مۇمكىن؟ بۇ يەردە مەسىلە سايلام قانۇنىنىڭ خاراكتېرىدىن ئىبارەت، ئۇ پۇخرالارنىڭ پەقەت ناھىيە دەرىجىسىدىلا ئاۋاز بېرىشكە بېۋاستە قاتنىشىشىنى كۆزدە تۇتىدۇ. ئەندى ژۇقۇرىدا بولسا، سايلام ژۇرگۈزۈلمەيدۇ. قاتاردىكى سايلىغۇچى، مەسىلەن، پخخۇقنى شەكىللەندۈرۈش جەريانىدىن ئاجرىتىۋېتىلگەن بولۇپ قالىدۇ. «ئۇنىڭ ئۈچۈن» ئولكە دەرىجىلىك قۇرۇلتايلار ئەزالىرى ئاۋاز بېرىدۇ. شۇنداقلا ئارمىيەگىمۇ مەلۇم دەرىجىدىكى ماندات سانى ئاجرىتىلىدۇ.

مۇنداق تەرتىپتە ۋاقىئەلەرنىڭ قانداق بولۇشىنى ئالدىن ئالا تەخمىن قىلالماسلىق مىنىمۇم دەرىجىگە چۈشۈرۈلىدۇ.

نەق ئەينە شۇلار سايلىنىدىغان، شۇنداقلا مەمۇرىي لاۋازىملارغا كادىرلارنى سايلاش ۋە كوتىرىش ئۈچۈن جاۋابكەر بولغان ئېگىشلىك دەرىجىدىكى خكپ پارتكوملىرىنىڭ تەشكىلىي بولۇملىرىگە ئاممىۋىي تەرغىبات چارە- تەدبىرلىرىنى ئويۇشتۇرۇشنىڭ ئانچىمۇ ئېھتىياجى قالمايدۇ. سايلام جەريانى ئۇنىڭسىزمۇ تولۇق نازارەت قىلىنىدۇ.

خكپ رەھبەرلىكى گويا خەلق سايلامدا ئالتېرناتىۋ سىياسىي پروگرامما پايدىسىغا پىكىر قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئېگە بولۇۋاتىدۇ دەپ ھەرىكەت قىلىشقىمۇ ئۇرۇنمايدۇ. ئەكسىچە، پارتىيەنىڭ يېقىندا بولغان 14- قۇرۇلتىيىدا غەرب تەمۇنىسى بويىچە پلىيۇرالىزم (ھەر خىل پىكىر قىلىش) قەتئىي رەت قىلىندى. سىياسىي بيۇرو دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى چياۋشىنىڭ تەكىتلىشىچە، سايلىنىدىغان رەھبىرىي لاۋازىملارغا خكپنىڭ ئاساسىي يولىنى ژۈرگۈزۈشكە ئەڭ چوڭ ھەسسە قوشقان خادىملار تاللىنىشى لازىم.

بۇنىڭدىن سايلام ھېچ نەرسىنى ئۆزگەرتمەيدۇ، دېگەن خۇلاسىنى چىقىرىشقا بولمايدۇ. ئەكسىچە، «گۇۋاڭمىن ژىباۋ» گېزىتىنىڭ تەكىتلىشىچە، دېپۇتاتلار كورپۇسىدا ئاخىرقى 15 يىل ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ ئوزگىرىشلەر يەرلىك ۋە شۇنداقلا ئومۇم دولەت دەرىجىسىدە رەھبەرلىكنىڭ يېڭىلىنىشىنى پەرەز قىلماقتا. 21- ئەسىر ھارپىسىدا مەملىكەتنى كىمنىڭ باشقۇرىدىغانلىقىغا ناھايىتى كۆپ نەرسىلەر باغلىق بولىدۇ.

8- قېتىم سايلىنىدىغان پخخۇقنىڭ بىرىنچى سېسسىيەسىدىن كېيىن 85 ياشتىن ئېشىپ كەتكەن خخج رەئىسى يان شاڭكۇنىڭ ئىستىپاغا كېتىدىغانلىقى بايقىغۇچىلاردا شۈبھە پەيدا قىلمايدۇ. خكپ 14- قۇرۇلتىيىدا ئۇنىڭ سىياسىي بيۇروغا سايلانمىغانلىقى فاكتى ھەممىدىن ئاۋال بۇ توغرىلىق گۇۋالىق قىلىدۇ. لېكىن يان شاڭكۇننى كىم ئالماشتۇرىدۇ؟ مانا موشۇ يەردە سەل ئويلىنىشقا توغرا كېلىدۇ. بەزى تەخمىنلەرگە قارىغاندا، خكپ باش كاتىپى جياڭ زېمىن بىر مەزگىلدە شۇنداقلا دولەت باشلىقى بولىدۇ. يەنە بىر تەخمىنگە قارىغاندا، بۇ پەخرىي، لېكىن ئاساسىي جەھەتتىن شەكلەن لاۋازىمغا باش مىنىستىر لى پېڭ ئالماشتۇرۇلىدۇ. ئەندى ئۇنىڭ ئورنىنى بولسا، ھەرىكەتچان ئىسلاھاتچى، ھازىرقى باش مىنىستىرنىڭ ئورۇنباسارى جۇ جۇڭجى ئېگىلەيدۇ.

ئېيتماقچى، ژۇقۇرى دەرىجىدىكى ئۆزگىرىشلەردىن قەتئىي نەزەر، ھاكىمىيەت پىرامىدىسىنىڭ ئوزى ئۆزگەرمەيدۇ. پخخۇق ئالىي قانۇن چىقىرىش سۈپىتىدە ئىسلاھاتلار داۋامىدا ھوكۇمەت ئۈستىدىن نازارەت قىلىش ئۈچۈن كۆپرەك ۋاكالەتكە ئېگە بولىسىمۇ، لېكىن ئۇ بىرىبىر پارتىيە بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلەردە كىچىك شېرىك پېتىچە قالىدۇ.

ۋ. سكوسىرېۋ.

«ئىزۋېستىيە»دىن.

بېجىڭ.

بىر يېزىدىن خەۋەرلەر

جەمىيەتىمىزدە ئۇۋۇچ ئالغان ئىختىسادىي بوھران تۈپەيلى ئاھالى ئارىسىدا تەرتىپ- ئىنتىزام ئاجىزلاپ كەتتى. ئوز ئارا جاڭجاللار، ئوغۇرلۇق، بۇلاڭچىلىق ۋە ئادەم ئولتۇرۇشكە ئوخشاش ھادىسىلەر كۇندىلىك ئەھۋالغا ئايلىنىپ قالدى.

يېقىندا خەشكەلەڭ ناھىيەسىنىڭ قارغايلى يېزىسىدا بۇنداق سەلبىي ئەھۋاللارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە يوقىتىش مەقسىتىدە يېزا ئاقساقاللار كېڭىشى قۇرۇلدى. يېزىدىكى ھەر خىل مىللەت ۋەكىللىرىدىن تەشكىل تاپقان ژىگىرمە كىشىلىك مەزكۇر كېڭەشكە ئىمران قۇرمانبايېۋ رەئىس، يېزا ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ژىگىت بېشى تىللىۋالدى سادىقوۋ رەئىس مۇئاۋىنى بولۇپ سايلاندى.

كېڭەشنىڭ قارارى بىلەن يېزا تەۋەسى ئالتە قىسىمغا بولىندى ۋە ئالتە ھەيئەت ئەزاسىغا بولۇپ بېرىلدى. شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، ئاقساقاللار كېڭىشى قۇرۇلۇپ، پائالىيەت ئېلىپ بارغاندىن كېيىن يېزىدا ھەر خىل سەلبىي ھادىسىلەر ئاستا- ئاستا يوقىلىپ بېرىۋاتىدۇ. بىزچە بۇنداق ئاقساقاللار كېڭىشى ھەر قايسى جايلاردا قۇرۇلسا، پايدىدىن خالى بولمىغان بولار ئېدى.

* * *

ھەر ژىلقى نەۋروز بايرىمىنى قارغايلى يېزىسىدىكى ھەر مىللەت ۋەكىللىرى ئومۇمىي يۇزلۇك، بىرلىشىپ ئوتكۇزۇپ كېلەتتى. بىيىل بولسا ئاقساقاللار كېڭىشى ۋە ئېگىلىك رەھبەرلىرى بىلەن كېلىشكەن ھالدا يېزا ئۇيغۇرلىرى نەۋروزنى ئالاھىدە قارشى ئالماقچى بولدى. بۇنىڭ ئۇچۇن ھازىرنىڭ ئوزىدە تەييارلىق ئىشلىرى ئەۋج ئېلىپ كەتتى، ھېچ كىم پۇل ياردىمىنى ئايىماۋاتىدۇ.

نەۋروز كۇنلىرى ھەر خىل تائاملار تەييارلىنىدۇ- ۋە ھەر بىر ئائىلە ئوزلىرىنىڭ ماھىرلىقىنى بۇ كۇنى نامايىش قىلىدۇ. 80 ياشلىق ئانىلىرىمىزدىن توختىخان ئەلايېۋا ئوماش پىشىرىشنى، ھېلىمىخان نىيازوۋا مايىسە ئۇندۇرۇپ نەۋروز ئېشى ھېلىسە پىشىرىشنى ئوز زىممىلىرىگە ئالدى.

نەۋروز كۇنى چوڭ- كىچىك بارلىق ئۇيغۇرلار مىللىي كىيىملەردە چىقىدۇ. كونسېرتلار تەييارلىنىدۇ. ئومۇمەن ئۇيغۇرلارنىڭ بىيىلقى نەۋروزنى كوڭۇلدىكىدەك ئوتكۇزۇشكە بولغان ئىنتىلىشى ناھايىتى چوڭ.

* * *

قارغايلى يېزىسىدىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنى ژىگىت بېشى تىللىۋالدى سادىقوۋ باشلىق ئالتە كىشىلىك ھەيئەت ئەزالىرى كوڭۇلدىكىدەك باشقۇرۇپ كەلمەكتە. بۇنى بىرلا ئائىلىدىن ژىغىلىدىغان قۇتقۇلدۇرۇش ئاقچىسىنى قانداق ئىشلارغا سەرىپ قىلىۋاتقانلىقىدىن بىلىۋېلىشمۇ تەس ئەمەس. مەسىلەن، مۇسىبەتكە يولۇققان ئائىلىلەرگە ئىككى مىڭ سومدىن ياردەم قىلىش مۇقىملاشتۇرۇلغان. شۇنىڭدەك ئائىلەۋىي قىيىنچىلىقى بار- تۇل خوتۇن، ژىتىم ئوغۇللارغا ۋە باشقىمۇ ئىختىسادىي ئاجىز ئائىلىلەرگە كېرەكلىكىچە ياردەم قىلىش ئادەت تۇسىگە كىرگەن. بۇلاردىن تاشقىرى ھەر ژىلى ھەر بىر ئائىلىدىن ژىغىلىدىغان 200 سوم ئاقچىدىن ژۇقۇرىدىكىدەك ئائىلىلەر ۋە پېنسىيە بىلەن تىرىكچىلىك قىلىدىغان، كوپ بالىلىق ئانىلار ئازات قىلىنغان. ئومۇمەن يېزا خەلقى غەم- تەشۋىشى ۋە پاراۋانلىقى يولىدا خىزمەت قىلىش ياخشى يولغا قويۇلغان.

ھاكىم مۇھەممەت
ئوز مۇخبىرىمىز.

جامبۇل ناھىيەسىگە قاراشلىق دېگېرېس ئىلقا زاۋۇدىنىڭ نارقېن قالېكوۋ باشقۇرغان ئىلقا بىرگادىسىنىڭ مالچىلىرى قارىمىغىدىكى 600 باش ئىلقىنى قىشتىن چىقىمسىز ئېلىپ چىقىش ئۇچۇن تىرىشماقتا.

سۇرەتتە: (سولدىن) بىرگادىر ن. قالېكوۋ ۋە مالچى ك. ۋاناشېۋ يايلاقتا.

ن. قىزاتوۋنىڭ سۇرىتى.

شائىر ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق بۇنىڭدىن ژىگىرمە ژىل بۇرۇن «ئۇيغۇرستان» ناملىق قەسىدىسىنى يېزىپ، ئۇنىڭدىن پارچە ئېلان قىلغان چاغدا ئۇيغۇرستان دېيىشتىن كىشىلەر چۇچۇشەتتى. ئەركىنلىك، دېموكراتىيە تۇپەيلى ئەندىلەردىن ئادەملەر ئانا ۋەتىنىمىزنىڭ مۇقەددەس نامىنى تىلغا ئېلىش بەختىگە ئېرىشتى. بىز ئەل ئارىسىغا پارچە- پارچە تارىلىپ، ئوقۇلۇپ ژۇرگەن مەزكۇر قەسىدىنى تەلەپلەرگە بىنائەن موھتەرەم گېزىتخانلارغا تولۇق تەقدىم قىلىشنى لايىق كوردۇق.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق
ئۇيغۇرستان
(قەسىدە)

كىرىشمە

ئۇيغۇرستان ئون مىڭ ياشلىق ئاقۋاش ئانامسەن،
سەن ئانامسەن، گەر بولمىسا، دىلدا يانامسەن؟
ئۇيغۇرستان كىندىك قېنىم توكۇلگەن توپراق،
سەندىن كېچىپ ياشىغاندىن ئولگەن ياخشىراق!
ئۇيغۇرستان پەرزەندىڭمەن، شوخ بەڭۋاشلىقىم،
چاچلىرىڭنى ئاقارتقانغۇ، ئانا ياشلىقىم.
قانچە قىلسام تارتىپ تۇردۇڭ ئىسسىق قوينۇڭغا،
ئاسالمىدىم تىل تەگمەسچۇن تۇمار بوينۇڭغا.
ئانا قەدرىن بىلمەيدىكەن ئانىسى بارلار،
قەدرىن بىلەر دىلدا مەڭدەك يارىسى بارلار.
ئانا ۋەتەن دېسەم سېنى، كېچىپ بۇ جاندىن،
كوز ئالايتتى گېزەندىلەر ماڭا ھەر ياندىن.
ئوزەڭ ئانا تۇرساڭ ماڭا، ئانا دەمىسەم،
قانداق بالا بولاي ساڭا، غېمىڭ يەمىسەم.
سېنى ئانا دېگەنلىگىم بولدى گۇنايىم،
ئاتامىدىڭغۇ سەن غەمگۇزار، غەمكىن، مۇنايىم.
ساڭا كۇلۇپ باققان چاغدا ھورلۇك- ئازاتلىق،
ئەپسۇس ئاڭا ئېگە چىقىپ قىلدىڭغۇ ياتلىق...
بىزمۇ ئادەم كۇن كورەيلى كوپنىڭ قاتارى،
ئۇنى بارۇ، كورۇنمەيدۇ ھېچ تاڭ ئاتارى،—
دېگەچ بالاڭ، ئارتۇۋەتتى ياۋلار سېنىڭدىن،
كەچۇر ئانا، گۇناھ ئوتكەن بولسا مېنىڭدىن.
بۇ پەلەكنىڭ كاۋلىغىدىن بولدۇم مەن جۇدا،
ئەجدادىمدىن ئۇدۇم ئېكەن سەرسانلىق سەۋدا.
دانا ئاباي بوشۇگىنى تەۋرەتكەن بۇ ئەل
باشقا پانا بولدى ئەسىر ئالغاندا ئەجەل.
ئالاتاغنىڭ ئېتىگىدە ياشاۋاتىمەن،
ئامما سېنىڭ يادىڭ بىلەن ياشناۋاتىمەن.
پەرۋاز قىلاي دېسەم بىر چاغ سۇنغان قانىتىم،
بىلسەم ژېپسىز باغلاغلىقكەن مېنىڭ ئاتىم.
ئۇيغۇرستان، يان خوشناڭنىڭ تەلەي، بەختى بار،
ئايىغانغا يول ئاللىدى قىلىپ ئىختىيار.
ئۇيغۇرستان، سەن تومۇزدا كۇن ئۇرىغا زار،
باغلار قۇرۇپ، توپرىقىڭدا كوپەيدى مازار.
قانداق ئۇنتاي، ئېيتقىن ئانا، پۇتمىسە دەردىڭ،
ئىڭراۋاتسا قان ئىلكىدە مەزلۇم پەرزەندىڭ.
قانداق ئۇنتاي، سەن ژىغلىساڭ، يا مەن كۇلەيمۇ؟
ئىشقىڭ ئورتەپ تۇرسا تەنىي، كويمەي ئولەيمۇ!
مېنىڭ قۇتلۇق كىندىك قېنىم تامغان گۇلۇستان،
ئاتىلدۇ ئەزەلدىنلا ئەل ئۇيغۇرستان!
ئۇيغۇرستان مەن قويمىغان، ئەجدات قويغان نام،
«شىنجاڭ» دېدى پاك نامىنى بولغاپ بىر بەدنام!
ئۇيغۇرستان— بۇ تەۋەرۇك تارىخ بەرگەن تاج،
ھەر كىم ئۇنى ئوزگەرتىشكە ئەمەس ئۇ مۇھتاج.
ھەركىم دېسە ھەقلىق ئېكەن يۇرتىن ۋەتىنىم،
ئېچۇك دەممەي مېنىڭ ئېلىم- ئۇيغۇرستانىم!
ئېچۇك دەممەي، ئۇيغۇرستان مېنىڭ بوستانىم،
ئەۋ باھاردا غازاڭ بولغان گۇل- گۇلۇستانىم.
ئۇيغۇرستان دېيىش ئۇچۇن چەك قويدى كىملەر،
ئۇنى بىر مەن، ئۇنى بىر سەن، بىر تارىخ بىلەر.

ئۇيغۇرستان ئۇنتۇغىنىم- شۇغۇ ئولگىنىم،
سەن ژىغلىساڭ، كىمگە كېرەك مېنىڭ كۇلگىنىم،
ئانا سەنچۇن مەن كويمىسەم، كويمىسە ژۇرەك،
ژۇك بوپ قالغان ئۇنداق ژۇرەك كىمگىمۇ كېرەك.
ئىشقىڭ بىلەن ئورتىنىمەن، ئورە ژۇرىمەن،
بار بەختىمنى ياتتىن ئەمەس، سەندىن كورىمەن.
ئوز بەختىنى ئوزگىلەردىن كۇتۇش خاتالىق،
بويۇم بارغۇ مېنىڭمىغۇ خەقلەر قاتارلىق.
مەن پەرىشتە، مەندىن بولەك بەندە دېمەيمەن،
باشقىلارغا مېنىڭ بەختىم سەندە دېمەيمەن.
بەختىم سەندە، ئانا ۋەتەن، ئىشقىڭ بۇ تەندە،
گادايمىچۇ شاھ سېزەركەن ئوزىن ۋەتەندە!
ياشىمىساڭ قەلبىمدە سەن، گادا بولاردىم،
بۇ چاقىچە ئەزىز جاندىن ئادا بولاردىم.
ياشىمىساڭ قەلبىمدە سەن، ياشىماق شەرتمۇ،
سەنسىز ياشاپ چىدالىغان قەلب يە مەرتمۇ؟
«ئۇنتۇ!» دېسە، ئۇنتۇيدىغان ئاخماق ئەمەسمەن،
سۇركەپ قويسا، ئوت ئالغىلى چاقماق ئەمەسمەن،
ئۇنتالايدۇ ئەل قەدرىنى بىلمىگەن بۇتلار،
«ئۇنتۇ!» دېسە، ئۇنتۇ دەيدۇ توتى- ھاڭگۇتلار.
ئۇنتۇ دېسە، ئۇنتۇماقلىق كىم ئۇچۇن ھاجەت،
ئۇيغۇرستان سورىمىسا ئۇندىن خىراجەت،
ئوز ئانىسىن ئۇنتۇغانلار ئۇنتار ئوزگىنى،
قوساق غېمى ئوزگىلەرگە ئۇنىڭ توزگىنى.
قەدىرلەيمەن ۋەتەن دەردىن تارتىپ ئولگەننى،
مەن بىلىمەن ئولگەنلەرگە قاراپ كۇلگەننى.
كۇلگەنلەردىن بىر خۇداغا دادىم- ئەرزىم بار،
ئولگەنلەرگە تا ئولگىچە بورچۇم- قەرزىم بار.
ئەل ئىشقىدا ئورتەنگەنگە قۇل بولسام مەيلى،
مەن ۋەتەننى ئانا دېدىم شۇلار تۇپەيلى.
شۇڭلاشقىمۇ «ئۇنتۇ!» دېسە، ئۇنتۇماس قەلبىم،
ئۇنتالىسام، كويۇپ كۇلى سۇرۇلسۇن قەبرىم.
ئوز ئانىسىن ئوگەي كورۇپ تاپقان تاپاۋەت،
ئەل ئالدىدا كەلتۇرمەيدۇ ھەرگىز ئىناۋەت.
توۋا دەيمەن، ياقام تۇتۇپ ھەيران بولۇمەن،
چۇشىنەلمەي تارىخ سىرىن ۋەيران بولۇمەن.
ئۇيغۇرستان، تارىخ ساڭا ياكى ئوگەيمۇ؟
سېنىڭ دەردىڭ دېمەيدىغۇ ھېچ بىر تۇگەيمۇ!
بارمۇ تارىخ ئالدىدا يە سېنىڭ گۇنايىڭ،
قىيامەتكە قالارمۇ يە سېنىڭ داۋايىڭ؟!
ماڭا نېسىپ بولمىدى ھېچ كورۇش بەختىڭنى،
كىملەر ئېدى تارتىۋالغان تاجۇ- تەختىڭنى.
تەڭشەلمىگەڭ تەس ئېكەنغۇ، ئەي كونا دۇنيا،
كورمىدىڭغۇ ئوز يۇرتۇمغا تەڭلىكنى راۋا.
ئۇ ئۇگۇنلا تۇغۇلغاننىڭ تەلىيى كۇلسە،
مەن ھەيرانمەن قېدىمىلار بوغۇلۇپ ئولسە.
ئېچۇك ھەيران بولماي، ئۇنىڭ بولمىسا مورى،
بىر چاغلاردا ئۇنىڭ ئېدى جاھاننىڭ تورى.
مەن ھەيرانمەن زامان زورىنىڭ دېگەن گەپ راسمۇ؟
ياكى ئېلىم سەددىچىنگە قالغان مىراسمۇ؟!

(داۋامى 4- بەتتە).

ئۇيغۇرستان
(قەسىدە)

(داۋامى. بېشى 3 ـ بەتتە)

ئۇيغۇرستان ـ ۋەتىنىم دەپ تىلىم دەممىسە،
پەرزەنتلىرى ئۇيغۇرستان ئىلىم دەممىسە.
بولماس ئۇنىدىن ئارتۇق خورلۇق، ئاچچىق ھەسرەتمۇ،
يە ۋەتەنسىز ياشاش شۇنچە ئوڭاي بىر دەرتمۇ؟
سېنى كۈيلەش ئانا ۋەتەن بورچۇم ئەمەسمۇ،
سەۋەپ سەندىن بولغان ئېدىم ئۇچۇم ئەمەسمۇ.
ماختاپ ـ ماختاپ سۈتخورلاردەك سېنى ساتمايمەن،
بارىڭنى بار دەيمەن، ھەرگىز يوقنى قاتمايمەن.
خائىنلارنىڭ دەردىن تولا تارتقان خەلقىمىز،
تەلىيى يوق تېگى تەتۈر ئاتقان خەلقىمىز.
سەددىچىنلىق ھەۋدىھارنىڭ ئاچاپتىدىن،
سەرسان بولدۇق ساتقۇنلارنىڭ كاساپىتىدىن.
پۈكۈلمىگەن تالاي غوغا، تالاي يېغىدىن
مەغرۇر بويۇڭ كورۇندۇ تەگرى تېغىدىن.
قۇش ئۇتەلمەس ئاسمان تېغى سېنىڭ ژۇرىڭىڭ،
قات ـ قات مۇزدىن پۈتكەن مۇزات تىلسىم كورۇگۇڭ.
باتۇرلارنى سىنىغان شۇ سىرلىق داۋانلار،
سىرات كوۋرۇك بولغان ئوتمەك بولسا قاۋانلار.
«ئىلى، تارىم توككەن ئاچچىق يېشىم مېنىڭكى»
دېسەك، شەھلا كوزۇڭ لوبنۇر، سايرام سېنىڭكى،
ئوركەشلىنىپ ئاقسا ئىلى باش چوكەرگەنمەن،
بەختىم سىناپ تالاي قېتىم تاش چوكەرگەنمەن.
بىلمەيتمەن بەختىمىزنىڭ تۇتاشلىقىنى،
بىر كوزۇڭ قان، بىر كوزۇڭنىڭ لىق ياشلىقىنى.
بىلمەيتمەن كەچۇر مېنى، كەچۇر ئانا يەر،
ئانا ئوزەڭ كەچۇرۇمچان ئېدىڭ نە قەدەر.
بىلمەيتمەن ئۇنچە ئېكەن توككەن ياشلىرىڭ،
تىللا ئېكەن تاغدىن قاڭقىپ چۇشكەن تاشلىرىڭ،
بىلمەيتمەن ھاۋارىڭنىڭ شىپالىقىنى،
گۇلۇڭ تۇگۇل گىيارىڭنىڭ ئىپارلىقىنى،
بىلمەيتمەن «زەمـزەم» دېگەن ئېمىلىكىنى،
سىماپ سۇيۇڭ شۇ ئېكەنغۇ «زەمـزەم» دېگىنى.
بىلمەيتمەن قەلبىم ساڭا خۇمارلىقىنى،
سېنىڭ ئىشقىڭ بوينۇمدىكى تۇمارلىقىنى،
ئاق كوڭۇلسەن، ئانا، ئاپپاق سۇتۇڭ مىسالى،
بۇ ئالەمدە گوزەللىكنىڭ ئوزەڭ تىمسالى.
شۇڭلاشقىمۇ كوز ئالايتتى كوپلەر ۋەسلىڭگە،
شۇڭلاشقىمۇ قەست قىلىشتى باتۇر نەسلىڭگە.
گوزەللىكىڭ ئوز ـ ئوزەڭگە بوپ قالدى دۇشمەن،
مەن ھەيرانمەن، گوزەلگىمۇ بولاركەن ئوشمەن.
بۇ ئالەمدە جەننەت بولسا، ساڭا يېتەلمەس،
شۇڭا بۇلبۇل چار بېغىڭدىن نەگىپ كېتەلمەس.
بەختىيارمەن كىندىك قېنىم بىر ساڭا تامغاچ،
مېھرىڭ بىلەن ئىسسىنمەن بولسام يالىڭاچ.
كېرەك ئەمەس ماڭا شاھلىق، ماڭا ئالتۇن تاج،
شائىر قەلبى شان ـ شوھرەتكە ئەمەسقۇ مۇھتاج.
بەختىيارمەن ساڭا پەرزەنت بولغىنىم ئۇچۇن،
ئىشقىڭ بىلەن ئورتەنگىنىم، سولغىنىم ئۇچۇن.
بەختىيارمەن، سەۋەپ سېنىڭ زور غۇرۇرۇڭ بار،
تۇش دەۋرىدىن تارتىپ تارىخ ئۇزرە ئورنۇڭ بار.
مەن بىلمەن تارىختىكى ئۇلۇقلۇغۇڭنى،
شەرقتە شاردا ئاپتاپ كەبى نۇرلۇقلۇغۇڭنى.
تارىخىڭنى تىلغا ئالسام، شۇنچە مەغرۇرمەن،
ئۇشبۇ ئېرادىن قېدىمىي نەسلى ئۇيغۇرمەن.
ئۇيغۇر دېسە ئىپتىدائىي ھۇنلار بىلىدۇ،
ئۇ يىلتىزى تۇتاش، باغرى خۇنلار بىلىدۇ.
ئالتاي بويلاپ ئۇچ مىڭ ژىلچە ياشىغىنى راس،
بۇ دۇنياغا تومۇر ئىشلەش خەلقىمدىن مىراس.
مېنىڭ خەلقىم بەشبالىقتا ئولتۇراقلاشقان،
بۇ ئېرادىن بۇرۇن يەرگە ئۇ ئۇرۇق چاشقان.
مېنىڭ خەلقىم ئەزەلدىنلا كوچمەن ئەمەستى،
بېغەرەز دوست، خوشنىلارغا توچمەن ئەمەستى.
تىرىشچان خەلق تەييار ئاپتىن قىلار زور پەرىق،
«ئۇيغۇر دېگەن ـ ئوزى تېپىپ يەيدىغان خەلق!»
ئۇيغۇر دېگەن ئاق كوڭۇل خەق، بەكمۇ مۇئايىم،
بۇ پەلەكنىڭ كەردىشىدىن چېكىدۇ ۋايىم.
ئۇيغۇر ئىلى ئىككى ئەسىر بولدى ئوڭمىدى،
مەن ھەيرانمەن گۇنايىمىز شۇنچە چوڭمىدى؟
ئېچۇك ھەيران بولماي، ئاخىر بېۋەتەن بولسام،
ئولسەم ياقا يۇرتلار ئارا بېكېپەن بولسام!
نە سەۋدالار ئوتتى مىسكىن بۇ ئەزىز باشتىن،
جاپا چەككەن گوھەر ئالار دەيدىغان تاشتىن،
جاپا چېكىپ زەرەر تاپتى، ھېچ زەر تاپمىدى،
ئۇيغۇرستان ئەل قاتارى ئەزەر تاپمىدى،
خوشنىسىنىڭ ياۋلىغى شور پېشانە قىلدى،
ھە دېسىلا ئېلىمنى ئوق نىشانە قىلدى.
بۇ تەغدىرنىڭ تەتۇرلىگى بەك ھار كېلىدۇ،
پەرياد ئۇرسام، يەتتە ئىقلىم ھەم تار كېلىدۇ،
ئەللەر كۇلسە، ئۇيغۇرستان ژىغلايدۇ ئۇنسىز،
ئوتەرمۇ ئۇ كۇلىدىغان خوشال بىر كۇنسىز.
ئۇ ژىغلىماي، كىم ژىغلىسۇن، شاتلىق غەم بولدى،
بىر كوزىدە كۇلكە بولسا، بىرى نەم بولدى.
ئۇ ژىغلىماي، كىم ژىغلىسۇن قارا بەختىگە،
چىراق ياقار تېپىلمىسا تاجۇ ـ تەختىگە.
ئاڭلاپ تۇرۇپ، جۇر بولمىسا ئالەم ئۇنىگە،
ئېتەر ئاخىر ئۇ ژىغلىماي قارا كۇنىگە!
مەزلۇم ئەلنىڭ بولامدۇ يە بىر مۇددىئاسى،
يە دۇنيانىڭ تەڭشەپ تۇرغان يوقمۇ «خۇداسى»؟!
بولمىسىغۇ باشلانغان چاغ ھۇنلار زامانى،
ئۇيغۇرستان شان شوھرىتى باسقان سامانى.
مىلادىدىن بۇرۇن ئۇيغۇر ئاتلىق جەڭ قىلغان،
زېمىنىگە كىرگەنلەرنىڭ ھالىن تەڭ قىلغان.
ئورخۇن بويى گۇۋا ئاڭا، گۇۋا سوزۇمگە،
ياۋ قادىلىپ قارالماتتى بىر چاغ كوزۇمگە،
ياۋنى كورسە، بۇركۇت بولۇپ ئېتىلغان خەقنى
«ئۇيغۇر» دېدى شاھ ئوغۇزخان ئالغاندا تەختنى.
مەن ئۇيغۇرنىڭ تارىخنى پۇتسەم قەلەمدە،
گاھ شاتلىنىپ، گاھ سىقىلار قەلبىم ئەلەمدە،
شاتلىغىم شۇ: تىلىم ئۇزۇن تارىخ ئالدىدا،
ھەسرىتىم شۇ: ئۇيغۇرستان قالدى دالدىدا،
تۇش دەۋرىدە مەشھۇر خەلىق، ئاڭلاڭ خالايىق،
ئېچۇك ئەندى ئوز ئەركىگە ئەمەسكەن لايىق؟!
مەشھۇر ھۇنلار ئۇيغۇرلارغا تۇرغاندا ئالىق،
قەدىملىكى ئۇچۇنمۇ يە بۇنچىلا خارلىق.
قارىقۇمنىڭ قارلىق يېشى ـ ئورخۇن دەرياسى،
مىلادىدىن بۇرۇن بولغان خەلقىم پىناسى.
ئەي يارەنلەر، بۇ سوزۇمنى دېسەڭلار چاغلىق،
سوزلەپ بېرەي بىر رىۋايەت ئۇيغۇرغا باغلىق.
بەخت قۇشى قونغاچ غالىپ خاننىڭ غولىغا،
سايرامدىن تا ئالاسقىچە كىردى قولىغا.
ئالتۇن چېدىر تىكىپ، ئوغۇز توينى قىلدى زور،
غالىپ تۇققا ئۇيۇشقاننى ئاتىدى ئۇيغۇر.
ئۇيۇشقانغا ئۇيغۇر نامىن قويدى ئوغۇزخان،
شۇندىن بۇيان بىلەر ئۇنى بۇ جۇملە ـ جاھان.
ئۇ ئۇيۇشقان ـ ئۇيغۇر چوڭ بىر چىناردۇر ئەسلى،
ئۇنىڭ ئۇچ تال زور شېخى بار ـ باردۇر ئۇچ نەسلى.
بىر نەسلىگە ئۇ ئوتتۇرا ئاسىيە ماكان،
بىر نەسلىگە پاتا بولغان ئېدى تىيانشان.
يىلتىز تارتقان مەغرۇر نەسلى ئىرتىش بويىدا،
ئۇلار ژۇرگەن ئوچلىقنىڭ كەيپى ـ كويىدا.
بۇ دەلىللەر ئىپتىدائىي تارىخقا تالىق،
ئۇ چاغ ھېچ كىم گۇللەنمىگەن ئۇنىڭ قاتارلىق.
ئۇيغۇرستان ـ بۇ ئاتىلار ياشىغان بوستان،
ئېيتقىن، تارىخ، ئېچۇك ئەندى بولدى گورستان؟
ئىككى ئەسىر بولدى ماڭا بېشىدا سايە،
مەن ھەيرانمەن، ئۇنى ھېچ كىم قىلماس ھىمايە.
ئېيتقىن، تارىخ، قارا كۇنلەر باشتىن كېتەمدۇ،
ئۇيغۇرستان مۇرادىغا بىر كۇن يېتەمدۇ؟
ئېيتقىن، تارىخ، ياكى نامى سەندىن ئوچەمدۇ،
يەنە سەرسان بولۇپ يۇرتتىن ـ يۇتقا كوچەمدۇ؟
ئېيتقىن، تارىخ، بۇ ھىجراننىڭ پايانى يوقمۇ،
ئازاتلىقنىڭ بىر شەپىسى ـ ئايانى يوقمۇ؟
جاندىن كېچىپ، يېتەلمىدۇق ئېچۇك جانانغا،
ئېيتقىن تارىخ، بارچە سىرنى يايغىن جاھانغا.
تارىخ تىلغا كىرىپ، ئۇزۇن ئۇلەر سىرداشتى،
تارىخىمنى ۋاراقلىسا، ژىغا ياماشتى.

... ...

(داۋامى 5 ـ بەتتە)

سۇرىيەم ھېزىموۋا ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ مەركىزىي باللار كىتاپخانىسىدا ئىشلەۋاتقىنىغا كوپ ژىللار بولدى.
سۇرەتتە: سۇرىيەم ھېزىموۋا ئىش ئۇستىدە.
ن. قىزاتوۋنىڭ سۇرىتى.

قارابالتا سادالىرى

يېقىندا قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى شەھەرلىرىنىڭ بىرى قارابالتىنىڭ شەھەر كۇنى ئوتكۇزۇلدى.

سانائەت ساھاسىنىڭ تۇرلۇك كارخانىلىرى جايلاشتۇرۇلغان يۇزمىڭغا يېقىن كوپ مىللەتلىك ئاھالىنىڭ تەركىدە ئۇيغۇرلارمۇ ئوزىنىڭ مۇناسىپ ئورنىنى ئېگەللىدى. مەزكۇر تەنتەنىلىك كۇندە قېرىنداش خەلقلەرنىڭ، جۇملىدىن، قىرغىز، رۇس، ئوزبەك، ئۇيغۇر ۋە باشقىلارنىڭ مىللىي سەنئەتلىرى نامايىش قىلىنىپ، داغ ـ دۇغىلىقتا بولەندى.

قىرغىزستان جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر «ئىتتىپاق» جەمىيىتىنىڭ شۇبىسى ـ قارابالتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەھبەرلىگىدە شەھەرنىڭ ئۇيغۇر ئاھالىسى تولۇغى بىلەن ھەرىكەتكە كەلتۇرۇلۇپ، ئوزلىرىنىڭ ئەدەبىياتى، سەنئىتى، قول ھۇنەرۋەنچىلىكى، مىللىي تائاملىرى ۋە باشقىمۇ سەنئەتلىرىنىڭ كورگەزمىسى ئۇيۇشتۇرۇلدى.

شەھەرلىك ئىجرائىي كومىتېتى ژىيۇرىسىنىڭ باھالىشى بويىچە، مۇسابىقىغا قاتناشقان كوپلىگەن تەشكىلىي جەمىيەتلەرنىڭ ئىچىدە، ئۇيغۇرلار بىرىنچىلىكنى ئېلىپ ماددىي مۇكاپات بىلەن تەغدىرلەندى.

بۇ كۇنكى موشۇ يېمەك ـ ئىچمەكنىڭ تاپچىل بولۇپ، ئىختىسادىي قىيىنچىلىق ھەربىر ئائىلىگە ئوز تەسىرىنى يەتكۇزۇۋاتقان پەيتتە، ئۇيدە بىرەر خىل تائام پىشىرىپ ئەكىلىپ، كورگەزمىگە قويۇشنىڭ ئوزى بىر سېخىلىق، ئەلۋەتتە.

ئەينە شۇنداق ئوز خەلقىنىڭ مىللىي مەنپىيتىنى ئويلاپ، جان كويدۇرۇۋاتقان، ئۇنىڭ مەدەنىيىتىنى دۇنياغا جارىي قىلىۋاتقان كىشىلەر ئۇچۇن قانچە باركاللا ئېيتساق ئەرزىيدۇ. ئەنچە خىل گوش نان پىشىرىپ چىقىپ، 800 سوم مۇكاپاتقا سازاۋەر بولغان ئامىنە ئابدۇللا قىزى زىياۋدۇنوۋا، ئويكە ـ ھېسىپ قۇيۇپ چىققان ھورگۇل قاسىموۋا، مېزىلىك تائاملاردىن ـ ماي سامسا، مانتا، قاتلىما، جۇۋاۋا كەبى 18 تۇرلۇك تائام بىلەن كورگەزمە ستوللىرىنى بېيىتقان مارىگۇل تۇردىيېۋا، داۋۇتچان ھوشۇروۋ، مەھەممەتجان ئىسلاموۋ ۋە باشقا يولداشلار كوپچىلىكنى ھەيران قالدۇردى.

شۇنداقلا كورگەزمە تەكچىلىرىدىن ئورۇن ئالغان ئۇيغۇر كىتاپلىرى، مىللىي تەقشىلىرى تۇرلىرىنىڭ كوپلىگى ۋە ئالاھىدىلىگى بىلەن تاماشىبىنلارنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە تارتتى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇق مۇتەپەككۇر ئالىمى مەھمۇد قەشقەرىينىڭ سۇرىتى ۋە مەشھۇر «دىۋانۇ لۇغەتىت تۇرك» ئەسەرى، بۇيۇك مۇتەپەككۇر يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك» ئەسەرى ۋە باشقا ئەدەبىيات، تارىخ دۇردانىلىرىمىز قاتناشقۇچىلاردا زور قىزىقىش تۇغدۇردى.

قارابالتا شەھىرىدىكى بۇ بايرام كۇنىدە شەھەر باشلىقلىرى جۇملىدىن شەھەر ھاكىمى تولېگېن راخمانوۋمۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىدىن تەسىرلەنگەنلىكىنى بىلدۇردى.

كوپ ژىللاردىن بېرى جامائەتچىلىك ئىشلىرىغا پائال قاتنىشىپ، ئوز خەلقىنىڭ مەدەنىيەت، ئورپى ـ ئادەتلىرىنى رىۋاجلاندۇرۇش يولىدا جان دىلى بىلەن ئىشلەپ كېلىۋاتقان قارابالتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى تۇرسۇن ئىسلاموۋ، مۇئاۋىن رەئىسى مەھەممەت رېھىم مېھمانوۋ، كېڭەش ئەزالىرى ئىمام ئەكبەروۋ، ھاجىمۇرات ھاشىموۋلارنىڭ قېرىنداش خەلقلەرگە خەلقىمىزنىڭ مىللىي مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىنى تونۇشتۇرۇش يولىدا ياخشى تەييارلىقلار قىلغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلەشكە ئەرزىيدۇ.

مۇزەپپەرخان قۇربان.

مۇئەللىپنىڭ ئىلتىماسى بىلەن مەزكۇر ماقالىنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ جەمغۇرمىسىغا ئەۋەتىلىدۇ.

روزى- رامىزان ئەڭ ئۇلۇغ ئاي

ئاللاغا مىڭ قەتىملەپ شۈكۈركى، ئۇزا مەت بۇلۇتلىرى تارقىلىپ ئىمانىمىز ئاسمىنىغا يەنە قۇياش بالقىپ چىقتى. بارچە دىنىي ۋە مىللىي ئەنئەنىلىرىمىز قايتا تىكلىنىپ، ئىنسانلار قەلبىنىڭ ھۇۋۇللاپ قالغان يەرلىرى ئىسلام نۇرى بىلەن تولماقتا. ھەر ۋەلى نەۋرۇز، قۇربان ھېيت ۋە روزا ھېيتلىرىنى بايرام قىلىۋاتىمىز. ئەھلى مۆمىنلەرنىڭ بۈگۈنكى قانچىلىك مەمنۇن بولۇۋاتقانلىقى بۈگۈنكى جۇشقۇن كەيپىيات ۋە ئەمەلىيەتلەردىن ئېنىق بايقالماقتا. مانا يەنە ئاللانىڭ ئىنايىتى بىلەن رامىزان ئېيى كىرىپ كەلمەكتە. رامىزان شۇنداق ئۇلۇغ ئايكى، بۇ ئايدا گۈزەللىكلەر، بەرىكەت ۋە شەپقەت ئىشىكلىرى كەڭ ئېچىلىدۇ، مېھرى- ئاقىۋەت ساخاۋەت كۈچىيىدۇ. خەيرى ئېھسانلار مۇھتاجلارنىڭ قوللىرىغا يېتىپ بارىدۇ.

ئالمۇتا چوڭ مەسچىتىنىڭ ئىمامى

زىبىبۇللا ھاجىم ئىمىنوۋ بىلەن مۇخبىرىمىز ئارىسىدا بولغان تۆۋەندىكى سۆھبەت ئەينە شۇ ھەقتە. رامىزان ئېيىنىڭ خاسىيىتى، ئۇنىڭ ھەر بىر مۇسۇلمان ۋە مۇسۇلمانە ئۈچۈن قانچىلىك ئەھمىيەتلىك ئىكەنلىكى ھەققىدىكى سىزنىڭ مەۋجۇت چۈشەنچىڭىزگە مەزكۇر سۆھبەت يەنىمۇ ئېنىقلىق بەخش ئەتسە، بىز خۇرسەنمىز.

(ئاخىرى 6-7-بەتتە)

يۇرت مۇتىۋەرى

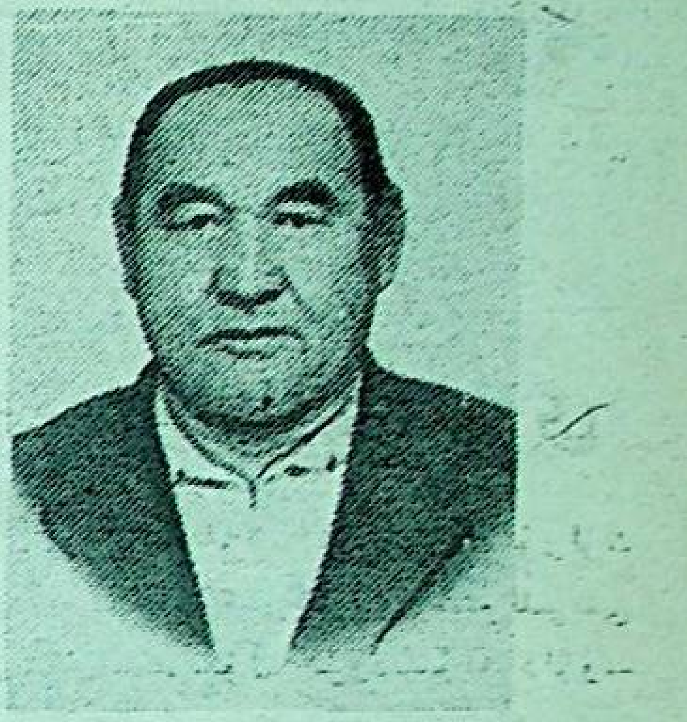

سىلەر بۇ سۈرەتتە كۆرۈپ تۇرغان تۇرغانجان پەرھاتوۋ ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ جامبۇل ناھىيەسى ئۇزۇناغاچ يېزىسىنىڭ جامائەتچىلىكىگە قەدىردان كىشىلەردىن ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ئۇ 1963-يىلى ئۇيغۇرىستاننىڭ غۇلجا شەھىرىدىن كۆچۈپ چىقىپ، يېزىنىڭ لېنىن نامىدىكى كولخوزغا ئورۇنلاشقان. كوكتاتچىلىق بىرگادىسىدا سۇچى بولۇپ ئەمگەك يولىنى باشلىغان. كۆپ ئۆتمەي، كوكتاتچىلىقنىڭمۇ سىرلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۇ زىنالدىغا بىر قانچە گېكتار يەر ئېلىپ، كوكتاتتىن مول ھوسۇل يېتىشتۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە جامائەتچىلىك ئىشلارغىمۇ ئاكتىپ قاتناشماقتا ۋە گېزىتلىرىمىزنىڭ ئىختىيارى مۇخبىرى سۈپىتىدە ئېگىلىك ھاياتىدىن خەۋەرلەر يېزىپ كەلمەكتە.

تۇرغانجان پەرھاتوۋ ھەر يىلى گېزىتلارغا مۇشتىرى توپلاشتا ئۆز ھەسسىنى قوشماقتا. بۇ يىلى باھالارنىڭ كۆتىرىلىشى، جۇملىدىن، گېزىت باھاسىنىڭ ئۇسۇشىگە باغلىق تەشۋىقاتلىرىنى ئېلىپ بېرىشى تۈپەيلى ئەللىكتىن ئوشۇق كىشىنى گېزىتقا مۇشتىرى قىلغان. گېزىتنىڭ ئۇزۇناغاچ مەھەللە جامائىتى ئەۋەتكەن ئىگىرمە تۆرت مىڭ سومدا تۇرغانجان پەرھاتوۋنىڭ چوڭ ھەسسىسى بار.

ئۇ شۇنداقلا مەدەنىيەت مەركىزى شۆبىسىنىڭ ئىشلىرى بىلەن جامائەتچىلىك ئىشلىرىدا ھەر دائىم ئېرىنمەيدۇ. بۇ ھەقتە ژىگىت بېشى تۇرسۇن تۇر دىيېۋ ت. پەرھاتوۋنىڭ جامائەتچىلىكنىڭ ئىشىنى دېسە، ھەر قانداق بىر پەيتتە ئۆز ئىمكانىيىتىنى تاپىدىغانلىقىنى مەمنۇنىيەت بىلەن تەكىتلىدى.

دېمەك، مەن موشۇنىڭغا ئوخشاش كۆپلىگەن ئىنكاسلاردىن كېيىن بۇ كىچىك پېيىل، ئەمگەك سۆيگۈچ، مېھرىۋان ئادەمنى پۈتكۈل يۇرت بولۇپ ھۆرمەتلەيدىغانلىقىنىڭ تاسادىپىي ئەمەس ئىكەنلىكىگە كۆزۈم يەتتى.

شۇ نەرسە دىققەتكە سازاۋەركى، تۇرغانجان پەرھاتوۋ ئۆمۈرلۈك يولدىشى خاتەم بىلەن ئالتە بالا ئۆستۈرۈپ قاتارغا قوشقان، يەتتە نەۋرە سۆيگەن ھۆرمەتلىك ۋە كۆيۈمچان ئاتا. بالىلىرىمۇ ئاتا يولىنى قوغلاپ ئەمگەكچان بولۇپ ئۆستى. كولخوزدا ۋە باشقا ئىش ئورۇنلىرىدا ئۇتۇقلۇق ئەمگەك قىلماقتا.

ئە. بېيشايېۋ،

ئۆز مۇخبىرىمىز.

كەڭ قانات يايدۇ

بىيىل 23- يانۋار كۈنى بىشكېك شەھىرىدىكى ژۇڭ- سۈكنو كومبىناتىنىڭ مەدەنىيەت سارىيىدا شەرقىي تۈركىستان مىللىي تەسىس قۇرۇلتىيىنىڭ ئىشتىراكچىسى «ئېۋادا- ئەمەي»، يادرو قۇراللىغا قارشى خەلق ئارا ھەرىكىتى «لوبنۇر» بولۇمىنىڭ ئىجرائىي كومىتېتى رەئىسى ئازات ھېكىمبەگ بىلەن ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ئۇچرىشىشى بولۇپ ئۆتتى.

ئا. ھېكىمبەگ قۇرۇلتاي تەسىراتلىرى ھەققىدە تەپسىلىي سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن، خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ جانىجان ئېلىمىزدە كۆپتىن بۇيان ئېلىپ بېرىۋاتقان يادرو سىناقلىرىنىڭ خەلقىمىز بېشىغا ئېغىر پالاكەتلەر كەلتۈرۈۋاتقانلىقى ھەققىدىمۇ ئالاھىدە توختالدى ۋە «لوبنۇر» كومىتېتىنىڭ ئەينى ۋاقىتتا خەلقنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋي قوللىشىغا مۇھتاج ئىكەنلىكىنىمۇ قەيت قىلىپ ئۆتتى.

ئېلىمىز بېشىغا چۈشكەن بۇ ئېغىر قىسمەتنى ھەل قىلىشتا «لوبنۇر» ھەرىكىتىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ زور كۈچ ئىكەنلىكىنى يالغۇز چۈشەنگەن يىغىن ئىشتىراكچىلىرى ئا. ھېكىمبەگنىڭ سۆزلىرىنى قوللاپ- قۇۋۋەتلەپ، شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا ماددىي ياردەملىرىنى بېرىشكە باشلىدى ۋە نەتىجىدە «لوبنۇر» فوندىغا 62100 سوم ئاقچە يىغىلدى.

ئەلۋەتتە، بۇ قىرغىزىستاندىكى قېرىنداشلارنىڭ مەلۇم قىسمىنىڭ تېخى دەسلەپكى ياردىمى. بۇنداق خالىسانە ياردەم كەلگۈسىدىمۇ كەڭ قانات يايىشىغا ھېچ قانداق شۈبھە يوق.

سابىت ھاپىزى.

بىشكېك شەھىرى.

ئۇيغۇرىستان

(قەسىدە)

(داۋامى. بېشى 4-بەتتە)

1 - ئەسىر

ساڭا ئېيتار بىر گېپىم بار تارىخقا ئالىق،
كىملىكىنى بىلمەسلىكتىن يوق چوڭ خاتالىق
دەرت كەلمىسە، دەرت كەلمىسە ئاقۋاش بېشىغا،
ئۇرخۇن تولۇپ تاشارمىدى ئاچچىق يېشىغا.
بىر بېتىدە غەلبە بولسا، بىرىدە ماتەم،
بىر بېتىدە شاتلىق بولسا، بىر بېتىدە غەم.
يارىلىشتا تەڭشەلمىگەچ بېۋاپا ئالەم،
تەڭرى تاغ بوپ دوگىلاندىڭ ئۇ تارتقان ئەلەم.
ئۇششۇك دېگەن ئوچ بولغاندەك باھار پەسلىگە،
يان خوشنىسى كوز ئالايتىپ ئايدەك ۋەسلىگە،
لەشكەر تارتىپ، ئەجەل ئارتىپ كەلسە قۇمۇلغا،
دۇچ كەلگەنگە ئوتتۇز رەقىپ ھەر بىر ئوغۇلغا.
رازى بوپتۇ مەرتلەر ئۆلسە، جەڭدە ئولۇشكە،
ئولمەي تۇرۇپ ئېسىپ بولماس ئېدى كۆلۈشكە.
يولۋاس بولۇپ ئېتىلىپتۇ مەرتلەر نامەرتكە،
ئەزەلدىنلا ماڭلىيىغا پۈتۈلگەن دەرتكە.
تولتۇرماق بوپ كەلگەن ياۋۇز قويىنىنى زەرگە،
مۇردىسىنى كومۇش ئۈچۈن زار بولۇپ يەرگە،
قاچقانلىرى يەم بولۇشۇپ چولدە بورىگە،
قارغا، قۇزغۇن دوگا قىپتۇ ئۇلار ئۆمرىگە،
بۇ ۋادىدىن قوغلانغاندا چىن ھەۋدىھاسى،
يەر-زېمىنىنى باستى غەلبە سورەن ساداسى.
ئامما كۆپكە سوزۇلمىدى ئەلنىڭ شاتلىغى،
ياراتقانغا بارمىكىنتاڭ ئۇنىڭ ياتلىغى!
يالپان ئاتلىق كاللا كېسەر كېلىپ تويۇقسىز،
غازىيانە قۇمۇلنى ئۇ قالدۇردى سۇسىز.
چارى ياقنى باستى ياۋلار خۇددى قۇرۇتتەك،
ئەل ئۈستىدە چاقماق چاقتى قارا بۇلۇتتەك.
سۇ ئورنىدا گۈل-گىيانى سۇغاردى قاندا،
بۇندىن ئارتۇق جاللاتلىقمۇ بارمۇ جاھاندا!
بېگۇناھ قان دەرياسىغا بولغاندىن غەرىق
بالقاش تامان سۈرۈلگەندى تىز پۈكمەس خەلق.
پانا ئارتىپ تەڭرى تاققا قىلغاندا تاۋاپ،
ئۇنىڭ دەردىن مۇڭلۇق كۈيلەپ ئىگرىغان راۋاپ،
ناخشا قىلىپ ئېيتسا خەلقىم ھەسرەت-دەردىنى،
بەرداش بەردى دۇتار بەلگە باغلاپ پەدىنى.
شۇڭلاشقىمۇ مۇقاملاردىن مۇڭ-زار كېلىدۇ،
«ئاۋا» نالە قىلسا، پەزا ھەم تار كېلىدۇ.
بولماق ئۈچۈن دەرتمەنلەرنىڭ دەردىگە دەرمان،
نەي تېنىنى تىلدۇرۇشنى قىلغاندۇ ئارمان.
شۇڭا گاھى ۋۇرەك-باغرىڭ ئېزىدۇ ئاھى،
قولاق سالساڭ، ئوكسۇپ-ئوكسۇپ يىغلايدۇ گاھى.
بۇ ئەسىردە يارالغانغۇ مۇقام قامۇسى،
ئۇ ئۇيغۇرنىڭ ئار-نومۇسى، شاتلىق-قايغۇسى.
مەن بىلمەمەن مۇقاملارنىڭ مىراسخورى ئۇ،
مەن بىلمەيمەن شۇنچە دانا سەۋەپ نېمىدۇ؟

2 - ئەسىر

ئۆز ئېلىدە ئەركىن ئۈچۈن بولدى ئىنتىزار،
سۇ لېۋىدە تۇرۇپ يەنە بولدى سۇغا زار.
ياۋ تۆمۈرى كۆپكەن چاغدا خەلقىم قىينىدىن،
ياۋغا قارشى سۇغىرىلدى خەنجەر قىنىدىن.
ئىنتىقامدىن قاتقان چاغدا كوزلەردىكى ياش،
زور غەزەپتىن تۈرۈلگەندى قىلىچ كەبى قاش.
ھۇنلار بىلەن قول تۇتۇشۇپ ئاتلاندى جەڭگە،
يۇرت باغرىدىن سۈرۈلسۇن دەپ سوغاق كولەڭگە.
چوڭ چاغلىغان سوبا ئۆزىن خۇدا قاتارلىق،
ئوتكۈزدىمۇ بەل تۇتۇشقان چاغدا خاتالىق،
لەشكەرلىرىن قۇمغا تاشلاپ، بولغاندى غايىپ،
جان ئۈزۈشتى قالخور قوشۇن سۇبانى كايىپ،
مەدەت بەرگەچ چوللىرىمۇ مەرتلەر قەلبىگە،
قۇمغا قوغلاپ، ئايلاندۇردى ياۋنى تەلۇكە.
قىساس ئالدى ئورناپ كەتكەچ ۋۇرەككە دەرتلەر،
ئوردۇسقىچە سۆلەكلەرنى سۆرۈپ شۇ مەرتلەر.
باركولدىن تا كاسپىيغىچە سۈرگەندى دەۋران،
ئەلگە ئەركىن بەرگەن خويەن دانىشمەن خاقان.
بېۋاق غازاڭ بولغان باغلار، ياشاردى ئاللار،
سۈرمە تارتتى خۇمار كۆزگە ساھىپ جامالار.
قاندىن رەڭ ئېپ، قات-قات قىزىل ئېچىلغاندا گۈل،
يېنىپ كەلدى چىمەنلەرگە ھۆركىگەن بۇلبۇل.
ئامما رەقىپ بۇ شاتلىقنى راۋا كۆرمەتتى،
شۇڭلاشقىمۇ ئۆمرى نەغمە-ناۋا كۆرمەتتى.
قالغان كەبى دەرت-ئەلەمنىڭ يەنە چالىسى،
يەنە بېسىپ كەلدى سەددىچىنىنىڭ لالىسى.
يەنە مەزلۇم ئەل بېشىدا چېقىلدى چاقماق،
ياۋ ئادىتى ساتادەتكە سەرەڭگە ياقماق.
قانسىرىغان، ھالسىرىغان مەرتلەر مەيداندا،
ئۆلسەم ئۆلەي، ئامما كەتمەي دەتتى ئارماندا.
باتۇر ئاتتىن غۇلسىمۇ قولىدا خەنجەر،
ئىنتىقام ئال دەر كۆكسىگە يولەك بولغان يەر.
توپىنى باشلاپ، خۇيەن شىردەك نەرە تارتقاندى،
ئات تاقىسى ياۋ كۆكسىگە تىغدەك پاتقاندى.
قۇم ۋۇتمىسا، يەتمەس ئېدى ياۋغا جىنازا،
ئاچتى رەقىپ تا بىر ئۆمۈر يەتكىدەك ھازا.
جەڭدىن غالىپ يانغان چاغدا ئوغلانلار ئاتلىق،
ئۇيغۇرىستان ئاسمىنىنى قاپلىدى شاتلىق،
قانچە ئاتلىق ئازاتلىقنىڭ شېرىن ۋىسالى،
ئازاتلىقنىڭ يوقتۇر تېگى، يوقتۇر تىمسالى.

3 - ئەسىر

تارىخنى ئىككى مىڭ يىل بۇرۇن يازغان ئەل،
بولمىغى ھەق ئېدى ئالەم ئارا ئۇ مەشئەل.
ئۇ چاغلاردا يوقتى ئورخۇن يېزىغى ھەتتا،
ئاھ، شۇندىمۇ ئۇ كورەڭلەپ ساتماس سەپساتا.
«مىڭ ئۆيدەك» بىباھا غەزنە ياراتقان خەلق،
قىلماقلىغى كېرەكتىمۇ ئۆزگىدىن پەرىق!
شۇنچە ئەسىر بويى ئۇچمەي كېلەر نەقىشى،
تىلسىماتتىن سېھىرلىنىپ، ئەقلى لال كىشى.
بەش مىڭ يىللىق تارىخى بار، ئىشتان بېغى يوق،
بەزىلەرنى بەزىلەر دەر «ئالەمدە ئۇلۇق»،
ئۇيغۇرىستان يېتەي دېسە ئەندى ۋايىغا،
زامان باقماس ئېدى ھەجەپ ئۇنىڭ رايىغا.
يان خوشنىدىن يېغا ياغدى، يەنە ئاقتى خۇن،
شۈرمەل كەبى قىرغاق يالاپ، خۇن ئاقتى ئورخۇن.
يېغى ياندىن، ياۋۇزلىغى ئوتكەچكە جاندىن،
باغرى قان بوپ، پانا تاپتى ئەل تىيانشاندىن.
تۈرپان، قۇمۇل قۇملۇغىدا ئەل بولۇپ سەرسان،
سەراب كۆرسە، سۇ چېغى دەپ بولۇشتى ۋەيران.
بۇ جاھاننىڭ تەڭشەلمىگەچ تارازا-تېشى،
بۇ ئەسىردە غەمدىن خالى بولمىدى بېشى.

4 - ئەسىر

پەلەككە باش تىرەپ تۇرغان ئاقۋاش ئىككى تاغ،
يۇرت بېلىدە پاقىراتتى بوپ كومۇش بەلباغ.
مەغرىپتىن تا مەشرىققىچە بۇقراتۇ بۇزلۇق،
ئاھ، ئۇشقۇنلۇق تەڭرىم ئىلە قاتمۇ-قات مۇزلۇق
بۇ تاغلارنىڭ بىر يېنىدىن ئاقاتتى ئون ساي،
بۇ ۋادىغا گۈل-چېچەكتىن قوشۇپ ئۇ چىراي،
بىر يېنىدىن ئاققان توققۇز سايىنىڭ ساداسى،
جانغا راھەت بېغىشلاتتى تەڭگە داۋاسى،
«ئون سايلىقلار» ئون ئۇيغۇر دەپ ئاتالغىنى راس،
توققۇز ئۇيغۇر ئۈچۈن توققۇز سايىنىڭ بويى خاس.
شۇ ۋادىدا ئۈچ مىڭ يىلچە قۇرۇپ دولىتىن،
ئالەم ئەھلى ئارا ئۇيغۇر توككەن سولتىن.
ئەشۇ چاغلار تومۇز پەسلى ياغدۇرغاندى قار،
قالدىن تاپماق بوپ تاپاۋەت ۋەھشى جۇجانلار.
يەنە پانا بولدى تاغلار، دەشتى ياۋانلار،
كوز ئالايتقاچ بۇ زېمىنگە قانخور قاۋاللار.
داردىن قېچىپ دانا خەلق كەتتى بەك ژىراق،
چوللەر كېزىپ، ياۋرۇپىدا ياندۇردى چىراق.
زالىملارنىڭ زومبىلىغى ئوتكەچكە جاندىن،
جۇدا بولغان ئېدى ئەجدات قۇتلۇق ماكاندىن.

(داۋامى 6- بەتتە)

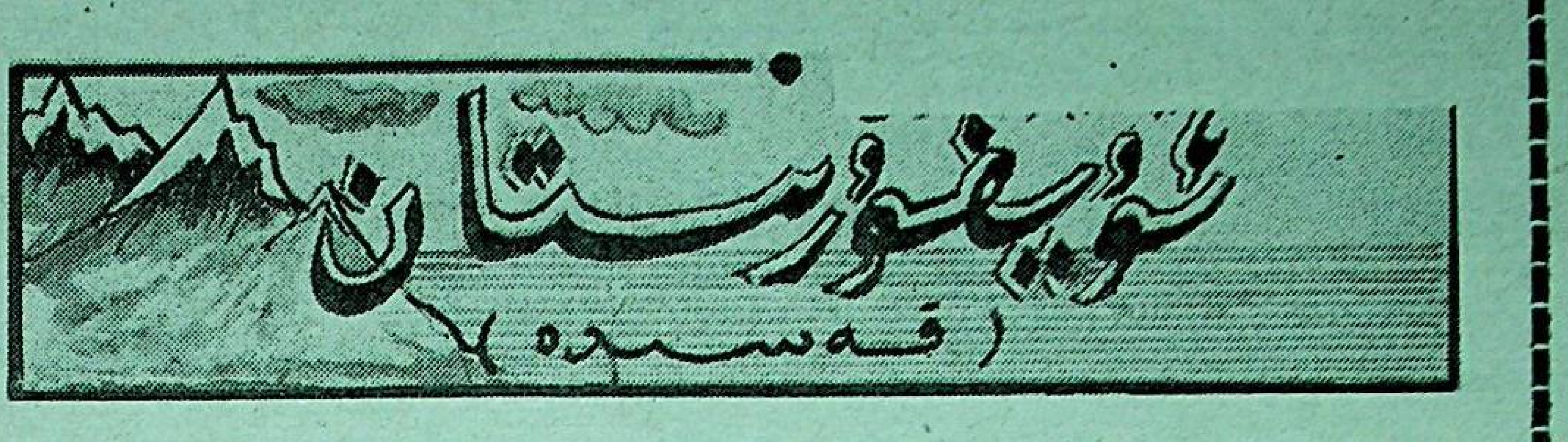

(داۋامى، بېشى 5- بەتتە)

5 - ئەسىر

تېرىق مىسال تارالغان ئەل تاشتەك ئۇيۇشتى،
ئۇيۇشمىسا يەم بولىشىن ئۇلار تۇيۇشتى.
ئىدىقۇتقا تۇغىن تىكىپ، قادالدى ياۋغا،
يىرىم ئەسىر ئەل بېشىدىن سۇرۇلدى غەۋغا.
بۇ تۇپراققا ئاپتاپ كۈلۈپ قىيا باققاندى،
بەخت قۇشى ئۇنى ئەگىپ، قانات قاققاندى.
نەچچە ئەسىر كۆن كورمەستىن قالغاچ سايىدا،
يىلتىز تارتىپ كوكلەلمەستىن قېدىم جايىدا،
سەرسانلىق ۋە سەرگەندالىق جانغا پاتقاچقا،
ئەركىن تىندى ئېزىلگەن ئەل تېگى ئاتقاچقا.
بىر ئەسىردە بىرەر قېتىم كەلگەندە نامەت،
باشلانغاندى يەنە يېغا، قىرغىن-قىيامەت.
كۆلگەننىمۇ كورەلمەسكەن دۈشمەن دېگەنلەر،
بۇلاپ-تالاپ دەندەپ قالغان ئوشمەن دېگەنلەر.
ئۇيغۇرىستان بەختى قارا بولمىسا بۇنچە،
ئەۋ باھاردا ئېچىلماستىن توزامدۇ غۇنچە،
دانىشمەنگە دايىمالا دار قۇرغان زامان،
ئويىنشاتتى ئەل بەختىگە تاش ئېتىپ ھامان.
يەنە مەرتلەر قاش ھېمىرىپ، قىلىچ بىلەشتى،
مۇيىسىپتلەر زالىملارغا زاۋال تىلەشتى.
قىلىچ، نەيزە بىسلىرىدىن يەنە تامدى قان،
قىساس ئوتى ئېچرە ياندى ئىدىقۇت، تۇرپان.
ناستانچۇن نەيزىلىشىپ تىتىلدى تەنلەر،
ئامما غېرىچ باسالمىدى ياۋۇز جۇجەنلەر.
يەنە ئاغرا چېلىنغاندى شاتلىق پەدىگە،
ئاھ، ئازاتلىق دەرمان ئېدى دەرتمەن دەردىگە.
نەيزىلىشىپ تارتىۋالدى تاجۇ-تەختىنى،
ئامما تىلەپ ئالمىدى ھېچ مەرتلەر بەختىنى.
شۇڭلاشقىمۇ باش كوتىرىپ ياشىدى مەغرۇر،
قېدىم تۇرپان تەۋەسىدە ئىسيانكار ئۇيغۇر.

6 - ئەسىر

مازارلارغا ياققان چىراق تېخى ئوچمەستىن،
جۇدالىقنىڭ دىلغا چۈشكەن دېغى كوچمەستىن،
چارى ياقتا ئاغرا، سۈنەي ئۈنى بېسىلماي،
تېخى مەرتلەر مەيدىسىگە گۈللەر قىسىلماي،
پالۋان غەلبە شارابىنى تېخى ژۇتماستىن،
ياۋدىن تارتىپ ئالغان مورىن تۇتا-تۇتماستىن،
تەخت تالىشىپ بۇ ئەسىردە ئۇيغۇر ئېلىدا،
خاننىڭ قولى بولۇپ قالدى خاننىڭ گېلىدا.
ياۋ توككەن قان يەتمىگەندەك خانلار توكۇشتى،
نادان بەگلەر تور تالىشىپ قانلار توكۇشتى.
بولمىسىغۇ يېتەر ئېدى ئەلنىڭ تارتقىنى،
يېتەر ئېدى كوكرىگىدە قاننىڭ قاتقىنى.
جەڭ-جېدەللەر بېسىلمايدۇ بىگۇناھ قانسىز،
خان بېشىنى خان ئېلىپ، يۇرت قالغاندى خانسىز.
شوھرەت پەرەست بەگلەر تېخى ژىغماي ھوشىنى،
بېسىپ كىردى جۇجەن خاننىڭ قانخور قوشۇنى.
يۇرت يەلكىسىن ئېغىر باسسا پالۋان تاۋۇتى،
نوچ ئېلىشقا ئۈندەر ئېدى قانلىق ساۋۇتى.
ئانا تۇپراق شەپەق مىسال قاندىن قىزاردى،
خان خاھىشى بولمىسا، ئەل قاندىن بېزاردى.
قانلىق جەڭدە قوغلاپ ياۋنى خۇشتى قالمىدى،
جەڭنى ئاڭغان جۇجەنلەرنىڭ پۇشتى قالمىدى.
غەم-قايغۇنى باسقان چاغدا ئەندىلا شاتلىق،
تۈرك خانى ئەجدادىغا قىلغاندى ياتلىق.
مەن ئۇيغۇرمەن، سەن دېگەندەك تۈرك ئەمەسمەن،
ئۇرۇك كورسە ئالا بولار پۇرۇك ئەمەسمەن.
جاھاننىغۇ تۇتۇپ تۇرغان تۈۋرۈك ئەمەسمەن،
ئامما ھەر كىم دەسسىگىلى كورۈك ئەمەسمەن.
مەن ئۇيغۇرمەن تۈرك ئەمەس، ئوغۇز مۇسلىمەن،
سۇرۇشتۇرسەك تۈركلەرگە ئاتا نەسلىمەن...
بۇ پەلەكنىڭ كاژلىقىدىن باھار-يېز كېتىپ،
يان خوشنىنىڭ شۇملۇقىدىن غازاڭ بەسلىمەن.
تۈرك خانى چۈلۈ بۇزۇپ دوستلۇق شەرتىنى،
ئۇنتۇغاندى قەسەم ئىچىپ قىلغان ئەھتىنى،
ئەزەلدىنلا خوشنىسىدىن تەلىيى يوق ئەل،
ھالسىرىغان، قانسىرىغان مۇشكۇل بىر مەھەل،
تۈرك بىلەن كوكسى يارا شىردەك ئېلىشتى،
نەيزىلەرگە قانلىق كوكسىن قالقان قىلىشتى.
بىپايان چول يەتمەي قالغان چاغدا لەھەتكە،
دەشتكە قاچتى يېتەلمەي ياۋ ھارام نىيەتكە.
ئەگىشىپ ئەل پالۋان ئوغلى مەرت مۇخەخاننى،
بىر بالادىن قۇتۇلدۇردى ئۇيغۇرستاننى.

7 - ئەسىر

سېلىنگانىڭ ھاۋزىسىدا بەخت باققاندا،
شاتلىقىدىن ئوركەشلىنىپ ئورخۇن ئاققاندا،
يەردە مېلى تولغان چاغدا، ئاسماندا ئېيى،
گۈل باھاردا بولدى يەنە گۈللەر گادىيى،
ئاپپاق بولۇپ گۈللىگەندە ئالما، ئۈرۈكلەر،
ئۈششۈك بولۇپ كەلگەن ئېدى شەرقىي تۈركلەر.
باشقا بالا، قازا كەلسە ئەزىز ۋەتەنگە،
قىساس ئوتى باشلاپ كىردى شىددەتلىك جەڭگە.
سۇندۇرماق بوپ ياۋنىڭ سوزغان قانلىق قولىنى،
پۇسا پالۋان نەيزە بىلەن توستى يولىنى.
پەيتىنى پايلاپ، سەردار شۇڭغۇپ چىقتى مەيدانغا،
بەش مىڭ نوكەر بىلەن شىردەك ئېتىلدى خانغا.
يۈز مىڭ ئاتلىق لەشكەر باشلاپ كەلگەندى سەركەر،
يا ئۆلۈم دەپ ياكى كورۇم ئېلىشتى ئەرلەر.
غېرىچ يەرچۈن، ئولگەن ئەرچۈن قىلىپ قەسەميات،
جەڭگە كىرسە قانات پۇتەر ئېدى تۇلپار ئات.
قەيسەر قوشۇن بوسۇپ باردى ئاسمان تاقىچە،
ئۈنجۈقتۇرماق بولغان چېغى قارلار ياققىچە،
ياۋ يولىنى قۇش ئوتەلمەس توردى داۋان،
ئالىسىغا جۇر بوپ ھۇۋلار بوران، شۇۋۇرغان.
سەددىچىندە ماراپ ياتقان خاننىڭ قوشۇنى،
كوپتىن بۇيان تەقەززا بوپ كۈتكەچ موشۇنى،
يان باسقان بوپ، تۇپىلاڭدا تۇغاچ ئوغۇرلاپ،
تۈركلەرنىڭ ئوردىسىنى كەتكەندى بۇلاپ.
ئوردۇستىن تا بايقالغىچە سوزۇلغان ۋادا،
ياۋنىڭ تومۇر تاپىنىدىن بولغاشقا ئادا،
غالىپ تۇغىن تىكسە پۇسا ئالتاي تېغىغا،
تىز پۈكۈپ ياۋ باش قويغاندى ئوتكۈر تىغىغا.
ئىسيانكارلار تىغ پاتۇرسا، تۈرك تەختىگە،
شېرىك چىقىپ قالدى تەييار تاپقان بەختىگە.
ئەزەلدىنلا ئاتا كەسپى-بەخت ئوغرىسى،
تەڭرى تاققا كوز ئالايتتى تەخت ئوغرىسى.
خۇددى سەلدەك داۋالغۇدى ئوغلانلار دەۋرەپ،
رەقىپلەرگە قارشى تۈزدى بىسىدۇ زور سەپ.
باتۇر جۇگان توپ ئالدىدا ماڭاتتى ھامان،
چېچى سومبۇل، كىرپىكى ئوق، قاشلىرى كامان.
قۇرۇتماق بوپ قانخورلارنىڭ پۇشتىن جاھاندىن،
قومدا قوغلاپ بىسىدۇخان چىققان پۇغالدىن.
تۈگەتكىلى بولمىدى ھېچ دۈشمەننى قىرىپ،
كېچە-كۈندۈز قىلىچلىشىپ، قالغاندى ھېرىپ.
يولۋاس كەبى قايتمىغاندى مەرتلەر ئىزىدىن،
ئامما جۇدا بولدى جەڭدە جەسۇر قىزىدىن.
قان ئۈستىگە خان قۇرغاندا تاجۇ-سەلتەنەت،
ئۇيغۇرستان زور شىر كەبى بولدى زەنجىربەنت.

8 - ئەسىر

ئۇيغۇرستان ئارامخۇدا ياشىمىدى ھېچ،
سۇغارمىدى ئامما بېۋاق قىنىدىن قىلىچ.
ئىككى ئەسىر تۈرك قانلىق ھوكمىن سۇرگەندى،
ئىككى ئەسىر بۇ ئەل كورمىگەننى كورگەندى.
ئىككى ئەسىر ئەل بېشىدا ئەگدى ئەجەل،
ئىككى ئەسىر ئەل بەختىنى ئېقىتقاندى سەل.
ئىككى ئەسىر تېنىگەندى كەلمەي ئامتى،
ئىككى ئەسىر قانغا پاتتى مەغرۇر قامىتى.

(داۋامى 7- بەتتە).

روزى - رامزان

(ئاخىرى، بېشى 5-بەتتە).

— موھتەرەم ھاجىم، ئىسلام ئەقىدىسىگە كورە، رامزان ئېيى بىر يىلنى تەشكىل قىلغۇچى ئون ئىككى ئاينىڭ ئەڭ ئۇلۇغى ھېساپلىنىدىكەن. شۇنداقلا رامزان ئېيىدا ئاللا تائالا مۇسۇلمانلارغا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋاستىلىقىدا ئۇلۇق كىتاپ- قۇرئانى كەرىمنى ئەۋەتكەن ۋە رامزان ئېيىدا بىر ئاي روزا تۇتۇشنى ئالاھىدە تەكىتلىگەن ئىكەن. سوھبىتىمىزنى ئالدى بىلەن شۇلار ھەققىدىكى ئومۇمي تەپسىلاتلاردىن باشلىساق؟...

— بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم. قۇرئانى كەرىمنىڭ بەقەرە سۈرىسىنىڭ 185- ئايىتىدە «رامزان ئېيىدا قۇرئان نازىل بولدى. قۇرئان سىزلەرگە (باش) يوللانمىدۇر؛ ئۇ توغرا يولغا باشلىغۇچى، ھەق ۋە ناھەقنى بىلدۈرگۈچىدۇر. كىمكى ئىمكانى بولسا، رامزان ئېيىدا روزا تۇتسۇن» دەپ زىكىر قىلىنغان.

ۋە جەمئىيەتكە بولغان پايدا ۋە ھېكمەتلىرى بارلىقىنى ئۇلۇماللىرىمىزدىن كوپ ئاڭلىغانمەن. شۇلار ھەققىدە سوز قىلىپ، پىكرىمىگە روشەنلىك كىرگۈزسىڭىز؟

— روزا مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئاللاغا بولغان ئىشەنچنى مۇستەھكەملىگۈچى سىناق، ئىنساننىڭ ئىرادىسىنى تاۋلايدىغان، ئوزىنى تۇتۇشنى بىلىشكە ئۈگەتكۈچى ئىمكانىيەت، گۇناھلىرىنى ئاللا ئالدىدا ژۇيۇش ئۈچۈن ۋاستە. روزا تۇتقان كىشى ھەر تەرەپلىمە ئوز نەپسىنى چەكلەيدۇ، مەنىۋي پاكلىق سىرى ئىنتىلىدۇ ۋە بۈيۈك قەلپ ساھىبى بولۇپ يېتىشىدۇ. روزىنىڭ ئەيتە شۇ پايدىلىق ۋە ھېكمەتلىك تەرەپلىرىدىن تووەندىكىلەرگە توختالساق، سىزنىڭ پىكرىڭىز مەلۇم دەرىجىدە روشەنلىشىدۇ دېگەن ئويدىمەن.

بىرىنچىدىن، روزا ئىنسانلارنىڭ ئىرادىسىنى مۇستەھكەملەيدۇ، يەنى

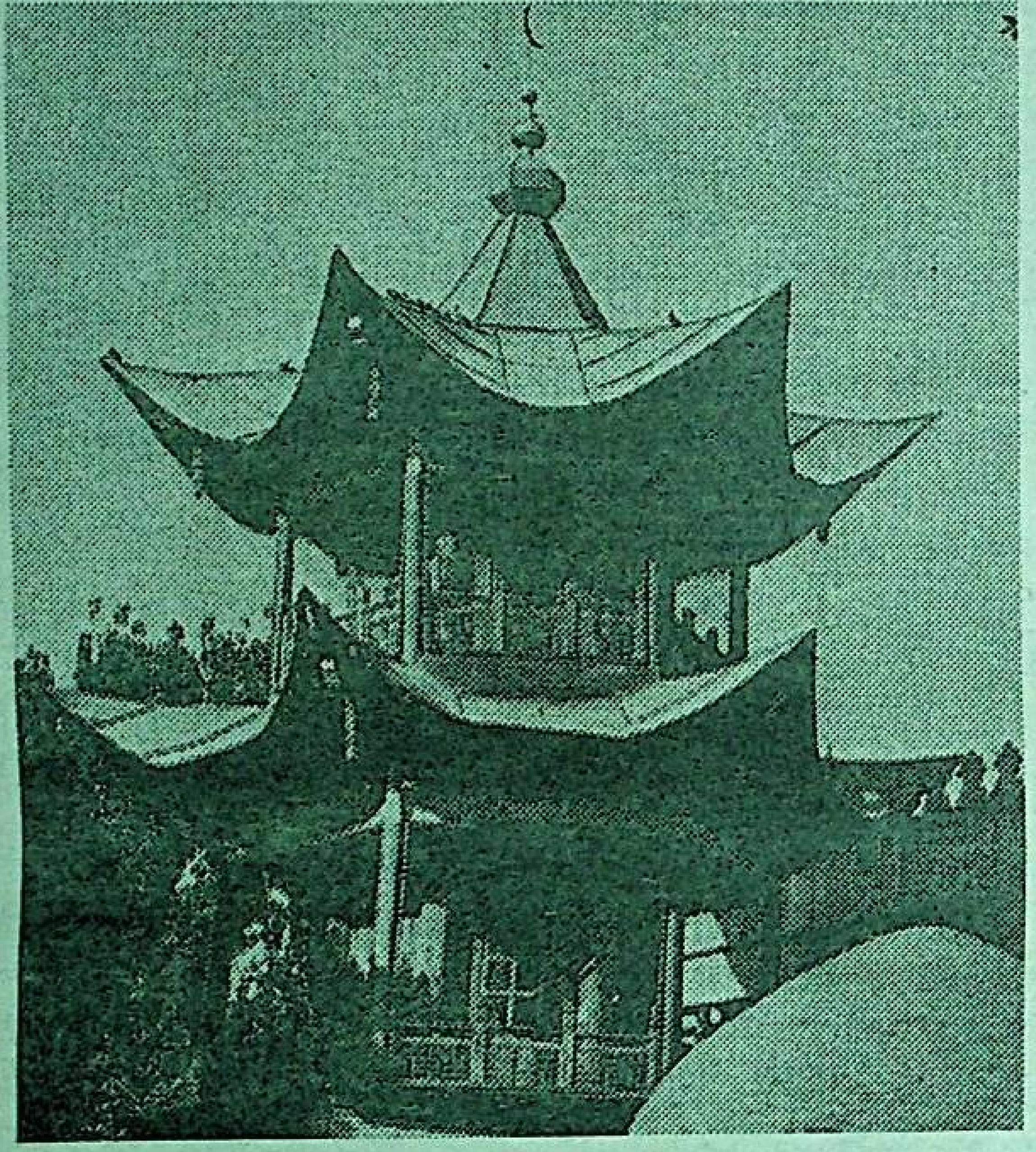

ئەندى روزا ھەققىدە توختالساق، روزا پارسىچە «روز»- كۈن سوزىدىن ئېلىنغان. ئەرەپلەر بولسا رامزان ئېيىنى «شەھر ئەس-سەۋم»- «روزا ئېيى» دېيىشىدۇ. «سەۋم»- «روزا»، يەنى «ئوزىنى تيىماق» دېگەن مەنانى بىلدۈرۈپ، بۇ بىرەر ئەرسىنى قىلىشتىن ئىنسان ئوزىنى توختىتىش چۈشەنچىسىنى بېرىدۇ. شەرىئەت ئۇلۇماللىرىنىڭ تەزىرىدە بولسا، «سەۋم»، يەنى روزا تاڭ سەھەردىن تاكى قۇياش پاتقىچە يېيىش-ئىچىشتىن، جىنسىي ئالاقىدىن ساقلىنىش مەناسىنى بىلدۈرىدۇ. يەنە بىر مۇھىم تەرىپى، روزا مۇسۇلمانچىلىقنىڭ ئاساسىي شەرتلىرىدىن بىرى سانىلىدۇ.

— ماڭا ئايان بولۇشىچە، روزا ئىسلامنىڭ بەش ئاساسىي ئاركانلىرىدىن (ئاساسلىرىدىن) بىرى ئىكەن. شۇ ھەقتىمۇ چۈشەنچە بېرىپ ئوتسىڭىز؟

— بۇ ھەقتە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ئوز ھەدىس-شەرىپلىرىدە: «ئىسلام بەش نەرسىگە ئاساسلانغاندۇر؛ ئاللانىڭ بىرلىگىگە ۋە مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام) ئاللانىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىگىنى ئېتراپ قىلىپ گۇۋاھلىق بېرىش، ناماز ئوقۇش، زاكات بېرىش، رامزان ئېيىنىڭ روزىسىنى تۇتۇش ۋە قادىر بولغان ئادەم بەيتۇللاغا بېرىپ ھەج قىلىش» دەپ ئالاھىدە قەيت قىلغان.

— روزىنىڭ ئىنسان شەخسىيتىگە مەنىۋي روھي ئالىمىنى ماددىي-شەھۋانى ھىسلاردىن ئۈستۈن قىلىپ تەربىيەلەيدۇ. ھەدىس- شەرىپلەردە ئېيتىلغاندەك، «روزا سەۋرىنىڭ يېرىمىغا تەڭدۇر».

— ئىككىنچىدىن، روزا تۇتقان ئادەمنىڭ تول خوتۇن، بىچارە، كەمبەغەل ۋە ئاچ- يالىڭاچلارغا نىسبەتەن مېھىر- شەپقەت، رەھىمدىللىگى ئاشىدۇ.

ئۈچىنچىدىن، ئاللاتائالا ھوزۇرىدا ھەممە ئىنسانلار باراۋەر ئىكەنلىگىگە ئىشەنچە ھاسىل قىلىدۇ. سەۋۇبى، روزا تۇتقاندا بارچە ئادەملەر باي ۋە كەمبەغەل بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر يېيىش- ئىچىشتىن تەڭ توختايدۇ ۋە ھەممىسى مەجبۇرى گاداي ۋە مىسكىن ھالىغا چۈشىدۇ. مانا موشۇنىڭ ئوزى ھەممە ئىنسانلارنىڭ ئاللا ھوزۇرىدا ،شەرىئەت ھوكۈملىرىنى ئورۇنلاشتا تەڭ ئىكەنلىگىنى بىلدۈرىدۇ.

تورتىنچىدىن، ھەر بىر كىشى ئوزى ئوگىنىپ قالغان يامان ئادەتلىرىدىن- تاماكا چېكىش، ھاراق ئىچىش ئوخشاش ئادەتلىرىنى تاشلاشتا يار- دەم بېرىدۇ.

بەشىنچىدىن، روزا كەلسە- كەلمەس تاماقلىنىش ئارقىلىق پەيدا بولغان ھەر خىل ئاغرىقلارنى داۋالاشتىمۇ چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە. ئاچلىق بىلەن داۋالاش ھازىرقى تىبابەتچىلىكتىمۇ تەن ئېلىنماقتا.

— مەلۇمكى، ئاللاتائالا ئىنسانلار-

ئەڭ ئۇلۇغ ئاي

لى ئۇزىنىڭ قۇدرىتى ۋە ئىمكانىيىتى يەتمەيدىغان ئىشلارغا بۇيرۇمايدۇ. شۇنداق ئېكەن، قانداق ھاللاردا ۋە قانداق كىشىلەر روزا تۇتماسلىقى مۇمكىن؟

— رامزان ئېيىدا ھامىلدار ۋە ئىمگۈزىدىغان بالىسى بار ئاياللار، كېسەللەر، بالاغەت يېشىغا يەتمىگەن بالىلار، شۇنداقلا ئۇزۇۋرلۇك سەۋەبلىرى بار (ئېغىر ئىشتا ئىشلەيدىغان، جەڭدە ۋە سەپەردە بولغان) مۇسۇلمانلار روزا تۇتۇشتىن ۋاختىنچە ئازات قىلىنىدۇ. ئامما بۇلار، كېيىنرەك، ئىمكانى بولغان ۋاقىتتا ئەشۇ قەرز روزىلىرىنى تۇتۇشلىرى كېرەك. رامزان ئېيى روزىسىدىن تاشقىرى ھەر بىر مۇسۇلمان يەنە ئىختىيارى رەۋىشتە خالىغان مىقداردا روزا تۇتۇشى مۇمكىن. موھەررەم، رەجەپ، شەبان ۋە شەۋۋال ئايلىرىدا تۇتۇلغان قوشۇمچە روزىنىڭ ساۋاۋىنى ئۇلۇغراق دېيىشىدۇ. شۇنداقلا رامزان ۋە قۇربان ھېيتلىرى كۈنلىرى ۋە سالامەتلىك ئۈچۈن خوۋۇپلۇق دەپ سانالغان ۋاقىتلاردا روزا تۇتۇش مەنئى قىلىنىدۇ.

— ھەدىس- شەرىپلەردە روزا تۇتۇشنىڭ ئەدەپلىرى ھەققىدە كوپ ياخشى ھېكمەتلەر ئېيتىلغان. ئەينەشۇ ئەدەپلەر ھەققىدە قىسقىچە توختىلىپ ئوتسىڭىز؟

— روزا تۇتقاندا ئېغىز بېكىتىش ۋە ئېغىز ئېچىش قائىدىلىرى بار. سەھەردە تاماقلانغاندىن كېيىن روزا تۇتۇشقا نىيەت قىلىپ ئېغىز بېكىتىلىدۇ. ئېغىز بېكىتىلگەندە: «نەۋەيتۇئەن ئەسۇمە سەۋ مەشەھرى رەمەزانە مىنەل فەجرى ئىلەل مەغرىبى خالىسانلىللاھى تەئەلە» دېيىلىدۇ. ئېپتا ۋاقتىدا، يەنى كۈن پاتقاندىن كېيىن ئېغىز ئېچىش ئالدىدىن تۆۋەندىكى دۇئا ئوقۇلىدۇ: «ئاللاھۇممە لەكە سۇمتۇ ۋە بىكە ئەمەنتۇ، ۋەئەلەيكە تەۋەككەلتۇ ۋە ئەلە رىزقىكە ئەفتارتۇ مەغفىرلى ما قاددەمتۇ ۋامە ئەخخارتۇ بىراخمەتىكە يەئەرخەمەر راھىمي».

رامزان ئېيىدا ئىپتارلىق قىلىش، خەتمى قۇرئان قىلدۇرۇش ئوخشاش ئادەتلەرمۇ بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى خەير- ساھاۋەت ئىشىدۇر. ئەرەپچە «ئىفتار»-روزىنى ئاچماق، «خەتمى قۇرئان»- قۇرئاننى تولۇق ئوقۇپ چىقماق دېگەندۇر.

ھە، ئىپتارلىق رامزان ئېيىدا خەير- ئېھسان شەكلىدىكى بىر قائىدە. ئىپتارلىقتا ئوي ئېگىسى كەچقۇرۇنلۇغى ئوزى خالىغانچە ئادەم چاقىرىپ كوڭلىدىن چىقارغان مىقداردا زىياپەت بېرىدۇ. ھەر قانداق ئېھسان ئوخشاش ئىپتارلىق قىلىش بىلەنمۇ كىشى ئىزگۈلۈك سىرى ئىنتىلگەن بولىدۇ ۋە بۇ ساۋاپ ئىشتۇر. سەۋەۋى، ئىپتارغا ژىغىلغانلار ئوي ئېگىلىرى ھەققىگە قۇرئان ئايەتلىرىدىن ئوقۇپ، پاتىھە بېغىشلايدۇ. بۇ ئادەت ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە ئۇيغۇرىستاندا قەدىمدىن مەۋجۇت ئەجداتلار روھىنى ئەسلەش نىشانى بولۇپ، ئۇ ئىسلام ئېقىدىسى بىلەن ئۇيغۇنلىشىپ كەتكەن. ئەندى خەتمى قۇرئان قىلىش رامزان ئېيىدا ئاللا ئەزىزىندە پاكلىنىش يولىدا قىلىنىدىغان ئىبادەتلەر قاتارىغا كىرىدۇ. قۇرئان ئوقۇغاندا كىشى دەسلەپ دۇنياۋىي ۋە سۇەسلەردىن خالى بولىدۇ. ئادەتكە كورە بولسا قۇرئاننى باشتىن ئاخىر

بىر قېتىم ئوقۇپ چىقىش ئۇزىنىڭ مەرھۇملىرىنىڭ روھىغا بېغىشلىغان چوڭ ساۋابلىق ئىشى ھېساپلىنىدۇ.

يەنە شۇنداقلا رامزان ئېيىدا مەسچىتلەردە توپلىنىپ خۇپتەن نامىزى تەراۋىھ ئوقىلىدۇ. بۇمۇ چوڭ ساۋاپ ئىشتۇر.

— ھېلىمۇ ئېسىمدە، روزا ئاقشاملىرى بالىلىغىمىزدا ئويمۇ- ئوي ژۇرۇپ:

رامزان ئېيتىپ كەلدۇق ئىشىگىڭىزگە،
قوچاقتەك ئوغۇل بەرسۇن بوشۇگىڭىزگە،

— دەپ رامزان ئاخشىسى ئېيتاتتۇق. ھەر بىر ئوي ئېگىسى قۇدرىتىگە ۋە ھىممىتىگە يارىشا پۇل، تاتلىق تۇرۇم ئوخشاش نەرسىلەرنى بېرەتتى. بۇ ئىشنى قاندا قچۇشەنسەك بولىدۇ؟

— ئۇمۇمەن روزا ئېيىدا مۇسۇلمانلار ئادەتتىكىدىن كوپرەك خەير- ئېھسان قىلىدۇ. يەنى ئۇلار ئاللا مەرھەمىتىگە ئىنتىلىش مەخسىتىدە، رامزان ئېيىدا روزا تۇتۇپ، ئوز بورچىلىرىنى ئادا قىلىپلا قالماي، بىر قاتار ئىزگۇ ئىشلارنىمۇ ئەمەلگە ئاشىرىدۇ. رامزان ئاخشىسى ئېيتىپ كەلگەنلەرگە ئوي ئېگىلىرىنىڭ قۇدرىتىگە ۋە ھىممىتىگە يارىشا بىر نەرسىلەرنى بېرىش ھەم ئەينە شۇنىڭدىندۇر.

— شۇ ۋاقىتتا «روزا فىترى» دېگىنىمىز موشۇ بولامدۇ؟

— ئۇنى روزا فىترىدىن بىر ئامچا دېسە بولىدۇ. ئەسلىدە روزا فىترى 30 كۈنلۈك روزىنىڭ ئاللا دەرگاھىدا قوبۇل قىلىنىشىنى مەخسەت قىلىپ بېرىلگەن سەدىقە روزا فىترى، ياكى روزىدىن چىقىش مۇناسىۋىتى بىلەن بېرىلگەن خەير- ئېھساندۇر.

ئەسلىدە رامزان ئېيىنىڭ تۈگىشى ھېيت تەنتەنىلىرى بىلەن نىشانلىنىدۇ ۋە ھىجرىي ھېساۋىدا رامزان ئېيىدىن كېيىن كېلىدىغان شەۋۋال ئېيىنىڭ بىرىنچى كۈنىدىن روزا ھېيت باشلىنىدۇ.

ھېيت كۈنىنىڭ ئۇزىگە خاس تەرەپلىرى بار. ھېيت نامىزى ئوقۇلغىچە، مۇسۇلمانلار ئورنىدىن ئەرتە تۇرۇپ، ژۇيۇنۇپ، بەدەنلىرىنى تازىلاپ، يېڭى ۋە تازا كىيىملەر كىيىپ، ئوزىگە خۇشبوي نەرسىلەر سېپىدۇ. كېيىن ھەر خىل شىرىنلىكلەر بىلەن ناشتا قىلىدۇ. ھېيت نامىزى ئالدىدىن ناچار ۋە مۇھتاج كىشىلەرگە ژۇقۇرىدا ئېيتقاندەك، ئوز كوڭلىدىن چىقارغان فىتر- سەدىقىلىرىنى بېرىدۇ.

روزا ھېيت كۈنى قائىدە بويىچە مۇسۇلمانلار مەسچىتكە توپلىنىپ، ئىككى رەكەت ھېيت نامىزى ئوقۇشى ۋاجىپتۇر. ھېيت كۈنلىرىدە ئالدى بىلەن قەبرىستانلارغا بېرىپ (ھېيت نامىزىدىن كېيىن) مەرھۇملارنىڭ روھىغا دۇئا ئوقۇلىدۇ، ئولۇملۇك بولغان ئويلەرگە كىرىپ دۇئا- پاتىھە قىلىنىدۇ. يېقىن كىشىلەرنى (ئادەتتە چوڭلارنى) يوقلاپ، ھېيتلىق سوغا بېرىلىدۇ. بۇ ھەقتە ئىسلامدا مەلۇم كورسەتمە يوق بولسىمۇ، بۇنداق خەيرىيە ئىشلىرى بىزگە كوپتىن بۇيان ئادەت تۇسىگە كىرىپ قالغان.

روزا ھېيت چوڭ بايرامدۇر. شۇڭلاشقا ئۇنى خۇرسەنچىلىك بىلەن، يېقىنلارنى، دوستلارنى، چوڭلارنى بېرىپ كورۇپ، ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش بىلەن ئوتكەزگەن ئەڭ ياخشى ئىشتۇر.

سوھبەتنى ھاكىم مۇھەممەت ژۇرگۇزدى.

ئۇيغۇرىستان

(قەسىدە)

ئىككى ئەسىر كوزلىرىنى چوقىدى قۇزغۇن،
ئىككى ئەسىر شۇرمەللىشىپ قان ئاقتى ئورخۇن.
ئوز ئېلىدە ئوزلىرى قۇل ئوزگىلەر غوجا،
مىلى تۇگۇل پەرزەنتلىرى بولغاندا ئولجا،
مەزلۇم ئەلنى قىيناپ مەئۇن ئالغاندا ھوزۇر،
بۇركۇت كەبى قانات قېقىپ چىقتى مويۇنچۇر.
قارىسىدىن قورققاندى ياۋ مويۇنچۇر دېسە،
چوچىگەندى غەزۇننى شىردەك زور دېسە.
قورشاپ تۇرسا ئالتە قاتار لەشكەر- ئالتەلەك،
قالىلىق جەڭدىن كوز ياش توكۇپ تۇرسا بۇ پەلەك،
تەۋرەنمەتتى مويۇنچۇرنىڭ بىر تال بۇرۇتى،
بولمىسا ياۋ يامراپ تۇرغان يەرنىڭ قۇرۇتى.
تىزگىن سىرىپ، چاپچىپ ئالغا چىقتى ئاق بوز ئات،
جەڭ-جەدەلدە مويۇنچۇرغا پۈتكەن قوش قانات.
سەردار نەھرە تارتسا، تۇلپار تىلغاتتى يەرنى،
يەكمۇ- يەك جەڭ ئارىيدىغۇ ئوغلاننى، ئەرنى.
ئېخى يېنى يەر كورمىگەن چىقتى ئۇزمىشخان،
يەر يۇزىدە يەر بارمىكىن ئۇ توكمىگەن قان!
شەرقىي يېرىم شاردا ھوكمىن سۇرگەچ قىلىچى،
غەزۇندىن تىكەنلەشتى تاجدار چېچى.
ئىككى سەردار قىلىچ سوروپ كىرگەندە جەڭگە،
قالقانلاردىن چاقماق كەبى ياندى ئەلەڭگە.
پۇچۇلاتتى ئۇرۇلغاندا ئېغىر قالقانلار،
كۇچ زەربىدىن سېقىراتتى قاداق ئالقانلار.
خانغا قاراپ قاپاق تۇرۇش بولغاشقا قىلمىش،
تېرىسىگە سىغماس ئېدى غەزەپكار ئۇزمىش.
قانچە شاھلار ھوكمى بىلەن بولغان زەنجىر بەنت،
ھېچ كىم ئۇنىڭ يولىن توراپ ئالالمىغان ئەنت.
ئېتىلسىمۇ يارىلانغان يولۋاس مىسالى،
كورۇنمەتتى ئارزۇ قىلغان غەلبە ۋىسالى.
ھەيۋە بىلەن ھەملە قىلغاچ بۇركۇتلەرگە خاس،
زاۋال چېفى سۇنۇپ كەتتى زەرب ئالماس.
رەقىبىگە قىلىچ سوغا قىلدى مويۇنچۇر،
جان ھەلقۇمغا كەلگەندىمۇ مەرتكە مەرتلىك جور.
سورەن سېلىپ، قىلىچ چاپسا، كىرىشىپ چىشى،
قاڭقىپ چۇشتى ئۇزمىشخاننىڭ تاجدار بېشى.
شاھ بېشىغا نەيزە سانجىپ كوتەردى باشتا،
يەلماۋۇزنى يەڭدى باتۇر ژىگىرمە ياشتا.
ياۋنى سۇرسە خان بېشىغا نەيزىنى دار قىپ،
رەقىپ قاچتى جەسىدىنى گورىگە زار قىپ.
قوغلاپ ژۇرۇپ ياۋنى چاپتى ئەرلەر يار ھەققى،
كىندىك قېنى تامغان ئەزىز بۇ دىيار ھەققى.
ئۇلارنىڭ ھەق، كىم چاقىردى ياۋنى بۇ ياققا،
ئىككى ئەسىر قان توكتىغۇ ئانا توپراققا،
خورلىغاننىڭ خار بولمىغى كېرەك كېيەنگە،
كىم چاقىردى قان توككىلى ئەزىز ۋەتەنگە!
شاھنىڭ ئەركە ئايالىمۇ قىلىندى ئارتۇق،
بۇ ئالەمدە جازا بارمۇ بۇنىڭدىن ئارتۇق؟!
سەردارنىتى دەس كوتىرىپ قىلىشتى ھورمەت،
غالىپ بۇ ئەل قېنىپ كۇلدى يەنە بىر نوۋەت،
ئۇيغۇرىستان ئەشۇ سەردار سىنىڭ پەرزەندىڭ،
ئالەم ئارا ماختىنىشقا بار شۇڭا ھەددىڭ.
ئۇيغۇرىستان- مويۇنچۇرنى ئۇستۇرگەن ۋەتەن،
تارىختىكى شوھرىتىڭنى ئالەم ئالار تەن ...
ياۋۇز ياۋدىن ئېلىپ قىساس، قىلىپ زەنجىر بەنت،
قارابالاساغۇن ئۇزرە قۇردى سەلتەنەت.
ئۇ قۇرغاندى ئەڭگە مەشھۇر ئۇيغۇر دولىتىن،
ئۇ سۇندۇرۇپ باسقۇنچىنىڭ سۇرلۇك سولىتىن.

* * * *

خىتاي خانى سۇ ژۇن يوللاپ مويۇنچۇرغا خەت،
يالۇۋۇرغاندى ياردەم سوراپ، باسقاچ پالاكەت.
خانغا قارشى كوتەرگەندى ئاتلۇشەن ئىسيان،
خان تەختىنى تىترەتكەندى قىلغىلى يەكسان.
سۇندۇرالماي ئىسيانكارنىڭ شىددەت كۆچىنى،
قول قوشتۇرۇپ يېلىناتتى ئال دەپ ئۈچىنى.
«پەيتى كەلدى!» دەپ ئويلىدى دانىشمەن سەردار،
كاتتا رەقىپ تىلەپ تۇرسا بويىنغا زور دار،
ئەجەل كۇتۇپ ئاچماق بولۇپ تۇرغاندا ھازا،
ئۇيغۇرىستان ماڭلىيىغا پۇتۇلگەن قازا،
ياۋ بويىنغا قىلىچ سوراپ تۇرغاندا ھەغدا،
گەر چاپمىسا، قىلىچ مەڭگۇ قالمامدۇ داغدا!
سېرىق دەريا تامان بۇردى ئاتنىڭ بېشىنى،
شۇ دەريادەك ئېقىتماق بوپ ياۋنىڭ يېشىنى.
تىللا تەختتە گېدەيگەندى ئانلۇشەن مەغرۇر،
تۇرار ئېدى رەقىبىگە قۇرۇپ تومۇر تور.
سۇژۇنخاننىڭ تەختىگە تىغ كوتەرگەن سەركەر،
كۇزەتسىمۇ ھەزەر ئەيلەر ئون بەشلەك ئەسكەر.
دۇچ كەلگەندە بىر-بىرىگە تاغ ژۇرەك خانلار،
دۇچ كەلگەندە ئوت چاقناتقان ئېدى قالقانلار.
ھەۋەس قىلسا ئانلۇشەنىنىڭ باتۇرلۇغىغا،
ھەسەت قىلار تۇلكە مىسال شۇم-قۇۋلۇغىغا.
ئۇلار توككەن قاندىن رەڭ ئېپ، قانچە تاڭ ئاتتى،
تەندىن جۇدا باشلار سايىنىڭ تېشىدەك ياتتى.
مويۇنچۇرخان رەقىبىنى سۇرگەنچە يارغا،
چوكەرگەندى قان ئارىلاش ئاققان دەرياغا.
سىڭدۇرەلمەي سېرىق دەريا قىنىدىن تاشتى،
ئەزىم دەريا ئوز ئىزىدىن ھەريان ئاداشتى.
سېرىق دەريا قىزىل قانغا ئاقسا بويۇلۇپ،
سۇژۇنخانغا قىيامەتتەك كەتتى تۇيۇلۇپ.
مويۇنچۇرغا ئارتۇق قىلىپ نازۇك قىزىنى،
تاجۇ-تەختىن سوراپ خاقان پۇكتى تىزىنى.
خان يالۋۇردى «مەن بىر ئومۇر قىلاي ئىتائەت،
سېلىق تولەپ، ئومرۇڭ تىلەپ، قىلاي ئىبادەت.
تىز پۇكۇمەن بورە سۇرەت كوك بايرىقىڭغا،
گەر خالىساڭ، باش ئېگىمەن زور ئايىغىڭغا!»
مويۇنچۇرغا تىك قاراشقا پېتىنالماتتى،
بېقىندا بوپ قالغانلىغىنى ھېچ تەن ئالماتتى.
ئۇيغۇرىستان، قۇتۇلدۇرۇپ ئۇنى بالادىن،
نېمە كۇتكەن بولغىدىڭكى كوڭلى قارادىن!..

9 - ئەسىر

ئۇيغۇرىستان باش ئەگمەستىن دۇشمەن ئالدىدا،
تورت يوز ژىل قان كەشكەنلىگى بارغۇ يادىدا.
ئېخى يەرگە سىڭمەپ بولماي توكۇلگەن قانلار،
تەخت تالىشىپ خانۇ-ۋەيران بولۇشتى خانلار.
داڭلىق سەردار مويۇنچۇرنىڭ روھىن قويماي تېچ،
خانلار قانلار ئېقىتماقچۇن سۇغاردى قىلىچ.
بۇنى ناز دەپ يۇرتنى بويلاپ تارالدى ۋابا،
تېپىلماتتى دەرتمەنلەرنىڭ دەردىگە داۋا.
پەيتىنى پايلاپ، كوز سېپ ژۇرگەن قارىقۇرۇمغا-
ئاجۇ ۋەھشى سىرتلان كەبى ئوتتى ھۇجۇمغا.
«ئات باغلايمەن!» دەپ چالۋاقاپ ئالتۇن ئوردىغا،
يەر يۇزىنى كومدى جاللات جەسەت-مۇردىغا!
ھوكۇرسەيېنىشېينىڭ ياۋا قاپلىنى،
يولۋاس كەبى يول تۇرىدى ئۇيغۇر پالۋىنى.
قىلىچ سۇنسا، مەرتلەر كوكسىن قىلىشتى قالقان،
دورلىقتا تېپىلماتتى بىر ئوچۇم تالقان.
قارا قىشتا ياۋلار بوسۇپ كىردى باستۇرۇپ،
قىلىچ تۇتقان قىرانلارنى دارغا ئاستۇرۇپ.
قاراقۇرۇم غەزنىسىنى بىر ئاي بۇلىدى،
ئۇيغۇرلارنىڭ شان-شوھرەتلىك تەختى غۇلىدى.
ئىسسىناقچۇن ئاجۇ ئەلنى ياقماندا ئوتقا،
يول ئالدى ئەل پانا ئارتىپ قېدىمى يۇرتقا.
... ...
ئىنەن ئېگىن گوبىدا زور قۇرسا ئىستەھكام،
قىساس ئۇنى قىستار ئېدى ئال دەپ ئىنتىقام.

(داۋامى 8- بەتتە)

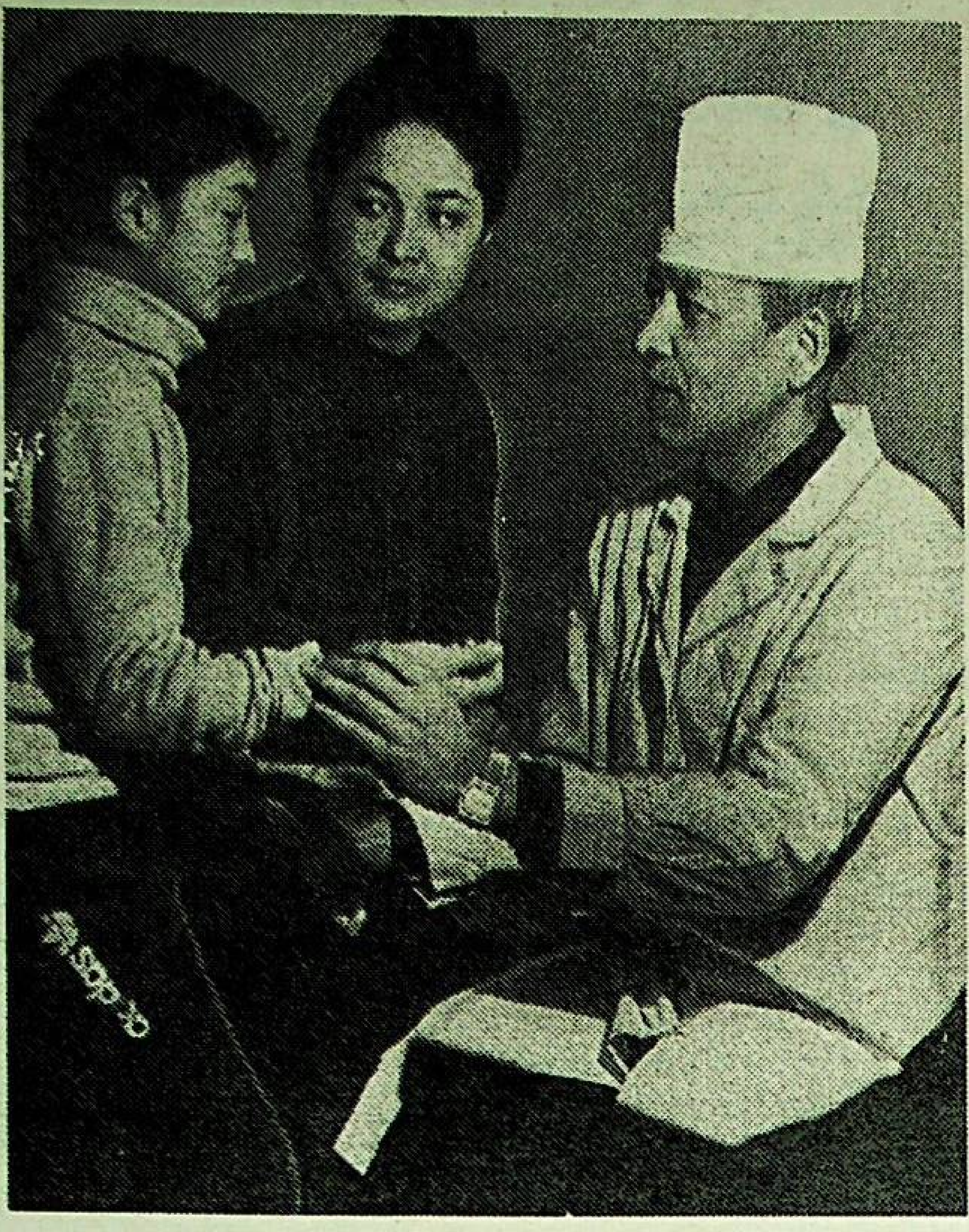

زەينىدىن ئەيسا پايتەختتىكى خەلق تېبابەتچىلىكى مەركىزىدە تېيىپ بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ.
سۈرەتتە: زەينىدىن ئەيسا ئۇيغۇر ناھىيەسىدىن كەلگەن 13 ياشلىق بالىنى كورۇۋاتىدۇ.
ن. قىزاتوۋنىڭ سۈرىتى.

ئېغىر چىلىقلارنى يېنىكلىتىش چارىلىرى

ئۇيغۇر ناھىيەلىك ئالاقە بولۇمى مەمۇرىي ئىشچى- خىزمەتچىلەرنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇش تەمىناتىنى ياخشىلاش ھەققىدە بار مۇمكىنچىلىكلەرنى پايدىلىنىپ كېلىۋاتىدۇ، ئۇلار بۇ يۆنىلىشتە قوللىنىدىغان چارە- تەدبىرلىرى توغرىلىق ۋىلايەتلىك ئالاقە بولۇمگە مۇراجەت قىلغىنىدا ئۇلار مۇ بۇ تەشەببۇسنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەيدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن. شۇنىڭدىن كېيىن مەمۇرىيەت باشلىقى بۇخگالتېر ۋە ئىختىساتچىلارنى چاقىرىپ ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان ئىشلار ھەققىدە كېلىشتى.

— بىزدە خىزمەت تۈرلىرىنىڭ ئاھالىدىن ئالىدىغان ھەققى ئۆسۈپ كەتتى. دېمەك كاسسىمىزدا ئاخچا بار. ئەندى ئۇنىڭ مەلۇم قىسمىنى ئىشچى- خىزمەتچىلىرىمىزنىڭ ئىختىسادىي ئەھۋالىنى ياخشىلاشقا پايدىلىنايلى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ، شۇنداقلا ۋېتېرانلىرىمىزنىڭ ئالىدىغان پۇلىغا قوشۇمچە ياردەم بولۇشنى لايىق كورۇۋاتىمىز. شۇڭلاشقا ھەر بىر كىشىگە قانچىلىك مىقداردا ياردەم بىرەلەيدىغانلىقىمىزنى ھېسابلاپ چىقىرىڭلار،— دېدى ئالاقە بولۇمىنىڭ باشلىقى ئەخمەتجان ئىزىموۋ.

شۇ ئارقىلىق ئىختىساتچىلار تەرىپىدىن ئىشچى- خىزمەتچىلەرگە، پېنسىئونېرلارغا قوشۇمچە بېرىلىدىغان پۇلنىڭ مىقدارى بەلگۈلەندى. ئۇيغۇر ناھىيەلىك ئالاقە بولۇمىدە ئىككى يۈزدىن ئوشۇق ئادەم ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇنىڭدىن تاشقىرى بۇ يەردە ئۇزاق يىللار بويى ئەمگەك قىلىپ، ھازىر دەم ئېلىشقا چىققان يەنە 40-50 كىشى بار. موشۇلارنىڭ بارلىغىغا ئىجتىمائىي ياردەم كورسىتىشنىڭ ھاجەتلىكىنى ئەمەلىي شارائىت تەلەپ قىلماقتا. بۇلى ياخشى چۈشەنگەن ناھىيەلىك ئالاقە بولۇمى مەمۇرىيىتى موشۇ يىل داۋامىدا ئىشچى- خىزمەتچىلەرگە، پېنسىئونېرلىرىغا ياردەم پۇلى بېرىشنى يولغا قويدى. يىل بېشىدىلا ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە 200- 300 سومدىن تارقىتىلىپ بېرىلدى.

— سىلەرگە مىننەتدارلىقىمنى نەمە دەپ يەتكۈزۈشنى بىلمەيۋاتىمەن،— دېدى ياردەم پۇلىنى تاپشۇرۇپ ئېلىۋېتىپ ئالاقە بولۇمىنىڭ سابىق باشلىقى مەسۈت ئاكا سابىروۋ.— موشۇ ئىختىسادىي ئېغىرچىلىقلار دەۋرىدە بىزنى ئۇنتۇماي كوڭۈللۈكلارغا ئېلىپ ياردەم قىلىۋاتقىنىڭلار ھەقىقىي ئىنسانپەرۋەرلىك. شۇڭلاشقا بارلىق ئەمگەك ۋېتېرانلىرى نامىدىن سىلەرگە چەكسىز مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرىمەن.

ناھىيەلىك ئالاقە مەمۇرىيىتى تەرىپىدىن بۇندىن باشقىمۇ ئاتقۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان ئىشلار ئاز ئەمەس. قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىدە يۈز بەرگەن يەر تەۋرەش ئاپىتىمۇ بۇ كوللېكتىۋنى ئويلاندۇرماي قويمىدى. شۇڭلاشقا ئۇلار ۋىجدان ئوتكۈزۈپ، يەر تەۋرەش زەرداۋىدىن زىيانغا ئۇچرىغان كەسىپداشلىرىغا ياردەم بېرىشنى قارار قىلىپ، ئۇ يەرگە ئاتە پۇل ئەۋەتتى. ئارىدىن كوپ ۋاقىت ئوتمەي ئۇلاردىن ناھىيەلىك ئالاقە بولۇمىنىڭ باشلىقى ئەخمەتجان ئىزىموۋنىڭ نامىغا تېلېگرامما كەلدى. ئۇنىڭدا «قىممەتلىك دوستلار، بىزنىڭ ئالاقىچىلىرىمىز نامىغا سىلەرنىڭ ئەۋەتكەن ئىختىسادىي ياردىمىڭلارنى تاپشۇرۇپ ئالدۇق. ئۇنىڭ ئۈچۈن سىلەرگە چوڭ تەشەككۈر بىلدۈرىمىز. قىرغىزستان ئالاقە مىنىستىرى» دەپ يېزىلغان. مۇنداق خەيرىخالىق ۋە دوستلۇق، قېرىنداشلىق ياردىمى كىمنى مىننەتدار قىلمىسۇن.

ناھىيەلىك ئالاقە بولۇمى تەرىپىدىن ئىشچى- خىزمەتچىلەرگە كورسىتىلىۋاتقان ياردەم نەتىجىسىدە ھازىرنىڭ ئوزىدە ئۇلارغا قوشۇمچە 70000 سوم بولۇپ بېرىلدى. بۇ ئەلۋەتتە، كىشىلەر ھاياتىغا بولغان غەمخورلۇقنىڭ ئىپادىسىدۇر.

م. مېرسوۋ.
ئۇيغۇر ناھىيەسى.

ئۇيغۇرىستان
(قەسىدە)

(داۋامى، بېشى 7- بەتتە)

ئاجۇ خاقان قوشۇن تارتىپ باشلىغاندا جەڭ،
مىلەنگەندى قانغا توپراق گويا لالىرەڭ.
گوبى چولدە بولغان چاغدا قىيامەت قايىم،
توققۇز ئەسكەر قالسا، ئىنەن يېمىگەن ۋايىم.
مەدەت بەرگەچ پاك ئايالى، باتۇر بالىسى،
قانغا پېتىپ ئەيزىلىشەر، چىقماس ئالىسى.
ياۋلار ئۇنىڭ مەيدىسىگە نەيزە سانجىشىپ،
كوزلىرىگە قارالماستىن ئۇرغان داجىشىپ.
ئامەت قۇشى ئەگىسمۇ رەقىپ بېشىنى،
كورۇش نېسىپ بولمىدى ھېچ مەرتىنىڭ يېشىنى...

10 - ئەسىر

باشقا چۈشسە ئېغىر كۈنلەر ئاتماي نە چارە،
بۇ پەلەكنىڭ كاۋلىغىدىن بولۇپ سەكپارە،
ئاغامچىدەك سوزۇلدى ئەل ئانا ماكانغا،
ژۇرەكتىكى زەرداپ سۇلار ئورۇلۇپ قانغا،
پېشانىسى شور بولمىسا ئوچەمتى چىراق.
ئەزىز باشقا مۇڭچۇۋالا چۈشەمتى پىراق.
سېلىنگادىن تارىمغىچە ئۇش تارتقان كوچ-كوچ.
ئەگىرتاغدا توپلىغاندى يېڭىلمەس زور كۈچ.
ئەزەلدىنلا بۇندا ئۇيغۇر ياشىغىنى راس،
ئەگرى ئېغى ئاتىلاردىن قالغان چوڭ مىراس.
باشقىلارنىڭ زېمىنىگە قىلماقنى داۋا،
ئۇيغۇرىستان ۋىژدانىغا كورمەيدۇ راۋا.
ئارسلانخان ئاستانىسى- تۇرپان ئۇزۇمزار،
بۇ ئەسىردە ئەغياردىن ھېچ چەكمىدى ئازار.
خانىنىڭ يازلىق ئاستانىسى گوزەل بەشبالىق،
بەشبالىقتىن تارىلاتتى جىمىكى يارلىق.
پۇخراسىغا ئېچلىق ئېدى خانىنىڭ تىلىگى،
شۇڭلاشقىمۇ كۈچلۈك ئېدى ئۇنىڭ بىلىگى.
شۇڭلاشقىمۇ تۇرپان ئۇزرە ئېدى توقچىلىق،
مەرگەن قۇمۇل ئەھلى قىلار ئېدى ئوچىلىق.
ئارپا، بۇغداي كانى ئېدى تارىم ۋادىسى،
ئەگرى ئاققا سىغماس ئېدى ئەلنىڭ پادىسى.
تەكلىماكان-تەھتى ماكان ئېدى گۈلباغلىق،
ماختاپ ژۈرگەن جەننەت ئۇنىڭ ئالدىدا چاغلىق.
خوتەن چوغدەك گىلەم بىلەن شوھرەت تاپقاندا،
يەكەن شايى بىلەن چارى ياقىنى ياپقاندا،
تارىغاندا «ئىپەك يولدىن» قارىكول، قۇندۇز،
قاش تاشلىرى كوز چاقنىتار مىسالى يۇلتۇز.
جاھان رەنالىرى ئەشنا بولغان ئىپىگى،
ئالتۇن ئېدى تاشلىرىنىڭ ھەتتا كېپىگى.
يەر يۈزىگە يېيىلغاندا شانۇ-شوھرىتى،
بۇ ۋادىدا ھوكمىن سۈردى ئۇيغۇر دولىتى.

11 - ئەسىر

يادىمدىن ھېچ چىقماس مېنىڭ بۇ ئالتۇن ئەسىر،
بۇ ئەسىردە قۇرۇلغاندى قەشقەردە قەسىر.
بۇ ئەسىردە ئۇيغۇرىستان كوردى قوش گېزەك،
ئۇ قوش گېزەك بولغان ئېدى بويىغا بېزەك.
تارىخ بىلمەس دانىشمەننى ئۇلار قاتارلىق،
تارىخ بىلەر ئۇلار ئۇيغۇر خەلقىغە ئاتلىق.
ئېچۇك تالاش، ئۇرسا ئۇنىڭ ئۇيغۇرلىغى راس،
ئېچۇك تالاش مەھمۇد بىلەن دانا يۈسۈپ خاس!..
ئېچۇك تالاش، نەسلى بىلمەي، كىم بىلسۇن ئۇنى،
ئېچ قويۇڭلار قورۇلدۇرماي ئۇلار روھىنى!
ئۇيغۇرىستان زېمىنىنى باسقاچقا بوھران،
چاپلاش ھاجەت بوپ قالدىمۇ، بىلمىدىم بوھتان.
مىلادىدىن بۇرۇن ئۇيغۇر توكۈپ ماڭلاي تەر،
كاش كېسەكتىن بىنا قىلغان قېدىمى قەشقەر.
قالداقلارچە ئۇيغۇرلىگى ئەمەس، خالايىق،
ياكى ئۇيغۇر بۇ شوھرەتكە ئەمەسمۇ لايىق؟!

ياكى كېپى ئوتمەمدۇ يە مۈرى بولمىسا،
بىر چاغ ئۇنىڭ ئېدى جاھان تورى بولمىسا...
مەھمۇد ئوزىن ئۇيغۇر دېسە، ئەمەس دېيىشەر،
بىلىپ تۇرۇپ ئىمانچىلا غېمىن يېيىشەر.
بىر پەرزەنتىنىڭ ئون ئاتىسى بولمايدۇ ئەي دوست،
ھەقىقەتنى تەن ئالماسلىق كەلتۇرەر نومۇس!..
ئەژدات ئولسە، ئولمەي ياشار ئېخى ئەۋلادى،
ئەل-ئالەمگە يېتەر ئېخى پەريادى-دادى.
دېمەي دېسەم، دېگۈزدىغۇ ئاخىر پەيلىڭلار،
چوقان سېلىپ «دات، ئەرزىم بار!» دەڭلار، مەيلىڭلار.
بىلەمسىلەر، ئۇيغۇرلارنىڭ سىلەر بىر شېخى،
بىلمەيسىلەر، ئۇئۇگۈنلا كوكەرگەن ئېخى.
تارىخ تىلغا كىرسە ئوتمەس ياسالما داۋا،
ساختىلىققا شوھرەت مەڭگۇ بولمايدۇ راۋا.
يە ئۇيغۇرنى تەن ئالماقلىق شۇنچىلا تەسمۇ؟
يە ياخشىنى تالاشماقلىق ئۇدۇم ھەۋەسمۇ؟!
ئاھ تىلى بىر، دىلى باشقا بولمىسا ئەگەر،
بەزىلەرگە ئېچۇك كېرەك بوپ قالدى قەشقەر؟
«قەشقەر تىلى-ئۇيغۇر تىلى ئەمەس» دېگەنلەر-
ئوزلىرىنىڭ كىملىگىنى راس بىلمىگەنلەر.
«قەشقەر تىلى» دېگەن تىل يوق! تەن ئېلىش تەسمۇ،
«قەشقەر تىلى» دېگەن ئۇيغۇر تىلى ئەمەسمۇ؟
تالاشماڭلار، ئەۋلاتلىرى تۇرغاندا ھاغدا،
لەۋنى چىشلەپ قالغان يامان كېيىن غەم-داغدا.

... ...

قۇرۇلغاندا قارىخانلار- ئۇيغۇر دولىتى،
خوتەندىن تا تالاسقىچە چۈشكەن سولىتى.
قارىخانلار ئۇيۇتقىسى- ئۇيغۇرلىغى راس،
خاقانلىقنىڭ خىسلىتى شۇ-ئۇ ئاتا مىراس.
سامانىيلار سەلتەنىتىن سۇندۇرغان خاقان-
ناسىر ئىلىك مەھمۇدنىڭ چوڭ بوۋىسى بولغان.
قارىخانىيلار دولىتىنىڭ پايتەختى قەشقەر-
مەھمۇد، يۈسۈپ ئىلىم ئالغان ئەزىزانە يەر.
مەھمۇد دېسە ئوزىن نەجىپ ئۇيغۇرغا ئاتلىق،
مەن ھەيرانمەن، بۇ يەردە بار نېمە خاتالىق؟!
يېرىم شارغا يېيىلغاندا بۇ ئەل شوھرىتى،
ئۇيغۇر تىلىن ئۈگىنىشنىڭ كەلگەن نوۋىتى،
ھەتتا ئەرەپ خەلىپىسمۇ-شوھرەتلىك ساھىپ،
دېگەن ئېدى: «ئۇيغۇر تىلىن ئۈگەنمەك ۋاجىپ».
باغلانغان چاغ چوڭ ئېتىقات ئۇيغۇر ئېلىغا،
قوزغىغاندى زور ھەۋەسنى ئۇيغۇر تىلىغا.
شۇڭا ئۇيغۇر (تۈرك) تىلىنىڭ تۈزۈپ لوغىتىن،
ئالەم ئەھلى ئۈچۈن مەھمۇد سۇنغان سوغىتىن.
تەخت تەۋرەتكەن چاغدا ھارۇن تاۋغاچ قارىخان،
ھوكمى بىلەن بۇ يەر تۈگۈل ئايلاندى ئاسمان.
بۇنچە زېمىن بايلىغىنى ئېلىپ ھېساپقا،
چاقىرىشچۇن شاھىن شاھنى ھەققە، ئىنساپقا.
دولەت چاقىن باشقۇرۇشقا تۈزۈپ قوللانما.
يۈسۈپ ئۇنى تاۋغاچخانغا قىلغاندى سوغا.
بېرىگەندى بۇ قامۇسنى ئۇيغۇر ھەرىپى،
بۇ دۇنيالى تاڭ قالدۇردى ئۇنىڭ تەرىپى.
شۇ «قۇتادغۇ بىلىك» نەسلى ئۇيغۇرغا ئاتلىق،
بايلىق بارمۇ بۇ بىباھا غەزنە قاتالىق.
بەخت قۇشى قونغان چاغدا كېلىپ ئامىتى،
مەھمۇد، يۈسۈپ بولغان ئەلنىڭ ئىككى قامىتى.
بۇيۇك مەھمۇد، يۈسۈپ خاسنىڭ ئەۋلادى ئۇيغۇر،
ماڭلىيىنى سويۇپ تۇرسا ئەرزىيدۇغۇ نۇر.
جاھان ئەشنا بولۇپ باقار بىر كۈن نەسلىگە،
ئۇيغۇرىستان يەتكەن چاغدا ئەرك ۋەسلىگە!..

12 - ئەسىر

بەخت قۇشى قونغان چاغدا بۇ ئەل بېشىغا،
خوشنىسىنىڭ دۈشمەنلىكى ئېپىپ ئېشىغا،
مۇدۇي قويتى سەلجۇقى سۇلتانى سەنجەر،
بىر قولىغا نەيزە ئېلىپ، بىرىگە خەنجەر.
(داۋامى، 9-بەتتە)

پەنجم يېزىسىنىڭ كلۇبى.

مەدەنىي مىراسلىرىمىزدىن

قادىرخان يەركەندىي

قادىرخان يەركەندىي — 16- ئەسىردە ئۇيغۇرستاندا ياشاپ ئىجات قىلغان شائىر، ئالىم، ئاتاقلىق مۇقامچى ھەمدە دولەت ئەربابى. ئۇ سۇلتان ئابدۇرېشىتخان باشقۇرغان سەئىدىيە خانلىقىدا كوزگە كورۇنگەن شەخسلەرنىڭ بىرى بولغان، سەلتەنەتتە باش ۋەزىرلىك ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرغان، سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي جەھەتتىن سەئىدىيە خانلىقىنىڭ بىرلىكى، تەرەققىيات ئۈچۈن كوپ خىزمەتلەر قىلغان.

قادىرخاننىڭ ئەشۇ دەۋردىكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىدە تۇتقان ئورنى بۈيۈكتۇر. ئۇ زاماندا شلىرى— ئۇيغۇر ۋە پارس تىللىرىدا ئىجات قىلغان سۇلتان ئابدۇرېشىتخان (تەخەللۇسى رەشىدىي)، مەۋلانە خۇلقى، ئايازبېي (ئامانىساخان) ئوخشاش بىر قاتار مەدەنىيەت نامايەندىلىرى بىلەن ئۇيغۇر شېئىرى، تارىخى، مۇقام ۋە مۇزىكا سەنئىتىنى رىۋاجلاندۇرۇشتا سالماقلىق ئۈلۈش قوشتى. بولۇپمۇ، قادىرخاننىڭ مەلىكە ئامانىساخان بىلەن بىرلىكتە ئۇيغۇر مۇقاملىرىنى رەتلەشتىكى خىزمىتى ئالاھىدە ئېتىۋارغا ئېگە. ئۇلارنىڭ رەھبەرلىكىدىكى شائىر، تارىخچى، مۇقام ئۇستىلىرىدىن ئىبارەت بىر گۇرۇھ قەدىمىي ئۇيغۇر مۇقاملىرىنى، داستان قوشاقلىرىنى قايتىدىن ئىشلەپ چىقىپ، پىشقلاپ، مەدەنىيەت تارىخىدىكى زور بىر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇردى. ئون ئىككى مۇقامنىڭ كونا تېكىستلىرىنى ئىسلاھ قىلىپ، بارلىق ئاھاڭلىرىغا ماس شېئىرلارنى ئەلىشىر ناۋائىي غەزەللىرىدىن تاللىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەلىشىر ناۋائىي شېئىرلىرىغا ئىجات قىلىنغان كۈيلەر دەرياسى— ئۆزىگە خاس بىر ناخشا تىپاترى بولغان «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ يېڭى يولى يارىتىلدى.

«تەۋارىخى مۇسىقىيۇن» كىتابىدا قادىرخان توغرىلىق تۆۋەندىكىلەر يېزىلغان: «بۇ پەننىڭ (مۇزىكا ئىلمىنىڭ) ئون ئۈچىنچى پىرى قادىرخاندۇر. بۇ پەندە بۇ ئەزىزدەك ماھارەت كورسەتكەن ئۇستاز ئاز. بۇ ئەزىز كوپرەك ئەمىر نىزامىددىن ئەلىشىر ناۋائىي ھەزرەتلىرىنىڭ غەزەللىرىنى ناھاڭغا سېلىپ ئېيتتى. زامانلار ئىچرە بۇ كىشىدەك خۇش ئاۋاز ئادەم كام ئۇچرىغان. ئىراقتىن، ئىراندىن، تەبرىزدىن، خارەزمدىن، سەمەرقەندىن، ئەنجاندىن، ئىستانبۇلدىن، كەشمىردىن، بەلختىن، شىرازدىن، ئۇرۇمدىن، پۈتكۈل شەرىق مەملىكەتلىرىدىن سەنئەت مۇخلىسلىرى قادىرخاننى يوقلاپ كېلىشكەن، شۇ شەھەرلەرنىڭ ھەممىسىدە قادىرخاننىڭ شاگىرتلىرى بولغان، ئۇلار ئۇ يەرلەردە ئۇيغۇر مۇقامىنى، ناخشا مۇزىكا سەنئىتىنى نامايىش قىلغان. راۋابنى ۋە ھەشتارنىمۇ قادىرخان كەشىپ قىلغان.

«دىۋانى قادىرىي» كىتابى ئۇنىڭ شائىر بولغانلىقىدىن دالالەت بېرىدۇ. بۇنىڭدىن تاشقىرى، ئۇنىڭ مۇزىكا ئىلمىگە بىر قانچە رىسالىسى بار، ئۇلاردا مۇئەللىپ مۇزىكا پەنىگە ئائىت چوڭقۇر مەزمۇنلۇق پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

قادىرخان جەندە، كۇلاھ كىيىپ ژۇرەتتى. مەشھۇر سۇلتان ئابدۇرېشىتخان ئۆز ژۇرۇشلىرىدە قادىرخاندىن ئايرىلمايتتى...»

قادىرخان پۈتكۈل ئۆمرىنى يەركەنتتە ئوتكۈزدى. ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە سەنئىتى نامايەندىسى قادىرخان 1572- يىلى ۋاپات بولغان. قەبرى يەركەنت شەھىرىدىدۇر.

تاھىر قاھھار.

تاشكەنت شەھىرى.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

ئۇيغۇر مىللىي كىيىملىرى.

ئۇيغۇرستان

(قەسىدە)

(داۋامى. بېشى 8- بەتتە)

ئامۇر بويى بويالغاندا شەپەقتەك قانغا،
تۇيۇقسىزلا ئامەت كەلدى سەنجەر سۇلتانغا.
قاراخانىيلار تاجۇ-تەختىن قويۇپ چوڭ دوغا،
ئارسلان ئەخمەت ئوز ئىچىدە چىقاردى غوغا.
موشۇ پەيتتىنى كوپتىن بېرى ئارزۇ قىپ كۈتكەن،
ئۇيغۇرىستان كامال تاپسا، لەختە قان ژۇتكەن،
قارىختاي بېسىپ كىردى قارا قۇيۇندەك،
تۇيۇلغاندى ئەلنىڭ ئومرى ئاڭا ئويۇندەك.
چىشى ئوتمەي تورت ژىل غاجاپ، تورت ژىل تالىدى،
سەرەڭگە بوپ بەگلەر ئارا ئۇ ئوت قالىدى.
ئەل بېشىنى ئەگىپ ژۈرگەن بۇ بالا-قازا.
بۇ بۇيۇكلەر ماكانىدا كوپەيتتى مازا،
پۇتتىنى كىشەن يالاپ، بوغسا قولنى زەنجىرى،
غىلاپلاردىن سۇغىرىلدى قوش بىس خەنجىرى.
ئوقياسىنى يەنە مەرتلەر قولغا ئالغان چاغ،
قارلىق كوكسىن قالقان قىلدى ئاقباش تەڭرىتاغ.
سۇبھى سەھەر گۈل بەرگىگە يەنە قان تامدى،
ئىسيانكارلار قەلبى ئوت ئېپ، گورۇلدەپ ياندى.
يامان يەرگە جايلاشقانمۇ ئۇنىڭ زىمىنى،
قۇرۇپ قاغشال بولدى قانچە گۈلشەن چىمىنى
يامان يەرگە جايلاشقانمۇ ئۇنىڭ زىمىنى
ئەۋلاتلىرى يەپلا ئوتتى ئۇنىڭ غېمىنى.
يارالغاندىن بېرى يارا قەلبى پۇتمىدى،
ئوز بەختىنى ئوزگىلەردىن ئامما كۈتمىدى،
نەيزىلىشىپ تىتىلىسىمۇ باتۇرلار تېنى،
ئامان قالدى ئانا تۇپراق-قۇتلۇق ۋەتىنى.

13 - ئەسىر

بومبا ساقال دالا شاھى قانخور چىڭگىزخان،
قىلىچىدىن قان تامغاندا سەسكەندى جاھان.
ئەھرە تارتسا چولنىڭ ياۋا قارا قاپلىنى،
يەتتە قات يەر تىترىگەندى شۇركىنىپ تېنى.
تۇلپارىنىڭ كەڭ كوكرىگى بولسا قالقىنى،
ئات تۇيىغى تەككەن يەرنىڭ چىقتى تالقىنى.
ئۇ دانىشمەن ياۋايىدى، تاغ ژۇرەك سەركەر،
سەددىچىنگە ئات ئويىنىتىپ باشلىغان لەشكەر.
چاقماق بولۇپ چۇشكەن چاغدا ياۋنىڭ بېشىغا،
سىرىق دەريا تاشقىنلىغان ياۋنىڭ يېشىغا.
قاپلىغاندا خان تەختىنى تۇتەك، ئىس-مانان،
كېچە-كۈندۈز كورۇنمەستىن قالغاندى ئاسمان.
قارا ختاي داۋان ئېدى چىڭگىز يولىدا،
ئۇيغۇرىستان ئىگراز ئۇنىڭ قانلىق قولىدا.
ئۇيغۇر خانى ياۋ ئۈستىگە قىلغاندا ژۇرۇش،
چىڭگىز ئاتلىق قوشۇن بىلەن بەرگەن ئېدى كۈچ.
قوغلاپ جەسۇر ئىدىقۇتخان رەقىبىن تۇمغا،
ئۇلۇق ئىرتىش ياقىسىدا ئۇتكەن ھۇجۇمغا.
خان بېشىنى ئۇزۇپ، قىساس ئالغاندا خاندىن،
ئۇيغۇر خانى ئۇلۇق تىنغان چىقىپ پۇخاندىن،
ۋەھشى چىڭگىز قايىل بولۇپ تاغ ژۇرۇك خانغا،
ئوردا تامان چاقىرغاندا ئۇنى مېھمانغا،
ئىدىقۇتخان: «سىزگە بولغاي غازاتتا قانات!»
دەپ چىڭگىزگە سوغا قىلدى ئۇچقۇر ئاق بوز ئات.
جاھىل خاقان دېدى ئاتنى قىلىپ خوش قوبۇل:
«جەسۇر خەقتىن چىقار سەندەك جەسۇر بىر ئوغۇل!»
شاتلىقىدىن بېرىپ قىزى ئالتۇن بېكەنى،
توقۇتقاندى ئىككى ئاتقا ئالتۇن ئېكەرنى.
ھەيران بولۇپ ئىدىقۇتنىڭ پاراستىگە،
پەرمان پۈتكەن تەگمەسلىككە تاجۇ-تەختىگە.
بولمىسا ئۇ ئوترادا ئادەم قويمىغان،
خوراسانغا، خارىزمگە، دونغا تويمىغان.
ئاھ ئاق كوڭۇل ھالال بولغاچ جەڭلەردە جەسۇر،
ئالتۇن ئوردا تامغىسىنى تۇتقاندى ئۇيغۇر.
پەمى يەتكەچ، باش بولغاندى دولەت ئىشىدا،
ئەقىلدارلىق ئۆڭاي دەمسەن چىڭگىز قېشىدا.
شىددەتكار شاھ ئۇگەنسۇن دەپ ئۇيغۇر يېزىقىن،
تاشاتۇنغا تاپشۇرغاندى بالا-چاقىسىن.
چىڭگىز ساھىپ بولغان ژىللار سانسىز دولەتكە،
مورە باسقان ئېدى يارلىق ئۇيغۇرچە خەتكە.
تونغاچقا ئۇيغۇرچە خەت كۇرگۇز پادىچى،
خارىزمگە بولغان ئېدى باش مەسلىھەتچى،
باغلانغان چاغ بۇ يېزىققا ئىخلاس، ئېتىقات،
ئۇيغۇرىستان سۇمرۇق قۇشتەك يايغان كەڭ قانات.

14 - ئەسىر

ئالتۇن قاپلاپ، زور ئەمەلدىن ياسالغان تاۋۇت،
ئىچرە چىڭگىز مىس قالپاقلىق كىيگەندى ساۋۇت.
ئولۇمنى سىر ساقلاشنى قىلغاچ ۋەسىيەت،
ئۇنچۇقماستىن تورت پەرزەندى چېكەتتى ھەسرەت.
چىڭگىز قىلىچ ئۇتۇپ ياتسا ئالتۇن تاۋۇتتا،
ھوكمى بىلەن تانغۇت ئېلى ياتاتتى ئوتتا.
تانغۇت نەسلىن نەيزە سانچىپ دەتتى ئولتۇرۇپ:
«ئۇ دۇنيادا خاقانىمنى ژۈرگۈن كوتىرىپ!»
ئۇيغۇر تىلىن دولەت تىلى دېگەچ چىڭگىزخان،
ئەشۇ تىلدا سوزلىشىشكە خۇشتاردى جاھان.
ئەشۇ تىلدا توختامىشخان پۇتكەندى يارلىق،
ئەشۇ تىلدا ئاسقاق تومۇر تارتمىدى خارلىق.
ئەشۇ يېزىق بىلەن يارلىق تارىغان دوندا،
ئەشۇ يېزىق مىراس بولۇپ قالدى ئورخۇندا...
ژىللار ئوتتى، بۇ ئالەمدىن ئوتتى ئىدىقۇت،
ئۇنىڭ بىلەن كومۇلدىمۇ گويا بەخت-قۇت.
بىر ھەقىقەت بار جاھاندا-تىچ ئوتمەس جاھان،
قىلىچىنى يالىڭاچلاپ تۇغلۇق تومۇرخان،
بېشىن يەرگە ئۇرۇپ تۇرۇپ قىلدى قەسەميات،
ئۇيغۇرىستان تەختى- بەختىن قىلماققا بەربات،
ئات بېشىنى ئىلبالىق تامانغا بۇردى،
تۇغلۇق توككەن قان ئۈستىدە زور بەزمە قۇردى.
ئىلى دەريا بويىدىكى بۇ قېدىم شەھەر،
ئىگراپ قالدى قىلىچىدىن ژۇتقاندەك زەھەر.
مۇڭلۇق ئىلى ژۇيۇپ تۇرغان كۆكۈلىسىغا،
رەھىم قىلماي ئوت قويغاندى خان ئوردىسىغا.
بۇ شەھەرنى يەر يوزىدىن قىلدى ئۇ بېنام،
دەل-دەرەققە ئېسىپ ئەلنى، ئالدى «ئىنتىقام!»
ئاشكوكىدەك ئۇرۇپ تۇرسا، ئۇسۇپ تۇرغان ئەل،
خان تەگرىنى پانا تارتىپ يېقىشتى مەشئەل،
بۇ دۇنيادا قاننىڭ قەرزى يامان بولىدۇ،
ژىتىم-يېسىر جاننىڭ ئەرزى يامان بولىدۇ.
ئوتمۇشتىن بىر ئادەت بارغۇ-قاننى ژۇيار قان،
قان ئۈستىگە ئولتارغان خان-غۇلايدۇ خاقان.
تاغۇ-تاشتا مەرت ژىگىتلەر ئوقيا بىلەشتى،
مويسۇپەتلەر ساقال سىلاپ، ئۇسرەت تىلەشتى،
پانا بولدى ئىسيانكارغا يەنە مازارلار،
قىساس بىلەن قانات پۇتتى ئەركىكە زارلار.
ئوچ ئېلىشنى ئىستىگەچكە بىگۇنا قانلار،
ۋادا بويلاپ كوتىرىلدى سۇرلۇك چوقانلار.
قانخور قاۋان يولىن توسسا قارلىق داۋانلار،
ژۇتماق بولۇپ ئوت پۇركەتتى دەشتۇ-ياۋانلار.

15 - ئەسىر

ئۇيغۇرىستان، تارىخىدىن سوزلەي رىۋايەت،
بەختى ئۈچۈن كىملەر ئاڭا قىلدى خىيانەت!
خودىن دېگەن تاغ بار ئېدى ئۇيغۇر ئېلىدە،
توخۇلا ۋە سېلىنگالار ئاقار بېلىدە.
يۇيلۇن باتۇر بولغان ئېدى يۇرتقا پاسبان،
ختاي خانى زۇلمىدىن بۇ تىترەتتى جاھان.
خانغا قارشى قوشۇن باشلاپ ماڭغاندا يۇيلۇن،
«خۇدا ئوغلى» تىزىن پۈكۈپ، ياپقان ئېدى تون.
نازۇك قىزى جۇڭلىپىنى ئۇ قىلغاندى سوغا،
تاجۇ-تەختىن سوراپ، قىزىن قويغاندى دوغا...
خان مەلىكە ساراي سالدى بىلىبولىدا،
«بەخت»، «ئاسمان» چوققىسىنىڭ يېشىل غولىدا.
ئەل ئىچىدە ئەشۇ «بەخت» تېغىغا تالىق
بىر گەپ باردى ئۇيغۇر مەشھۇر بولۇشقا باغلىق.
بۇنى ئاڭلاپ خان تازىم قىپ ئۇيغۇر خەلقىگە،
«بەخت» تېغىن سورىغاندى قىزى ھەققىگە.
ئەشۇ «بەخت» چوققىسىدى تەغدىر تارازى،
ئەل نارازى بولسا، يۇيلۇن بولغاندى رازى.
تەن خانلىقى «بەخت» تېغىن قۇرۇتتەك كولاپ،
سەددىچىنگە توشىغاندى قەغەزگە بولاپ.
تاغ توشۇلۇپ بولماي يۇيلۇن ئوتتى ئالەمدىن،

(داۋامى 10-بەتتە)

ئۇيغۇرىستان
(قەسىدە)

(داۋامى، بېشى 9 ـ بەتتە)

شۇندىن بېرى بەختسىزلىك باشلاندى غەمدىن.
شۇندىن بېرى ئۇلۇق ئەلنى ئەگدى ئەلەم،
شۇندىن بېرى كوز يېشىدىن يارالدى شەلدەم.
خىتاي خانى ئېلىپ كەتكەن ئۇنىڭ بەختىنى،
بەش يۈز ژىللىق مورە تۇتقان تاجۇ ـ تەختىنى.
بۇ رىۋايەت چىنلىق بىلەن بىر گېزەك تۇققان،
ئۇنىڭ بەختىن، ئۇنىڭ ئەركىن كىم ئېكەن بوققان؟!
بۇ چىنلىقتىن مىڭ خالىلغى چىنىپ كېتەرمۇ،
تاغار ـ تاغار ئىللاۋلاردىن ئېنىپ كېتەرمۇ؟
بۇ ئەسىردە ئەل غۇلغان غۇربەت غارىغا،
كوز يېشىدىن مۇزات مۇز بوپ قاتقان زارىغا.
كەلگىندىلەر گوتۇ قىلىپ ئەلنى تالاشتى،
ئۇيالماستىن پايدىسىغا بەگلەر پال ئاچتى.
مۇنچىۋالا ئۇنىڭ بەختى قارا بولمىسا،
نە بولاردى ژۇرەك ـ باغرى يارا بولمىسا.
نە بولاردى ياشىسا ئۇ ئەللەر قاتارى،
كۆيلەپ ئوتسە شاتلىقنىمۇ دۇتار، ساتارى.
ياكى بارمۇ كەچۇرگۇسىز ئۇنىڭ خاتارى،
ئۇنى بارۇ، كورۇنمەيدۇ ھېچ تاڭ ئاتارى!!!

16 ـ ئەسىر

يېڭىر قىلدى ئەل يەلكىسىن غوجا يېڭىسى،
ئۇيغۇر ئۇچۇن قايغۇرۇشتەك يالغان ژىڭىسى.
ئەلنى ئالداپ جان بېقىشتى ئۇلار دىن بىلەن،
قورقۇتۇشتى ئوزلىرى جىن تۇرۇپ «جىن» بىلەن.
جاھالەتتە بوغۇپ قويدى ئەلنىڭ پىكرىنى،
كېچە ـ كۇندۇز تور تالىشىپ، سوقۇپ زىكرىنى.
بارچە بالا ـ قازا كەلدى ئەشۇ غوجىدىن،
تالاي قېتىم قۇرۇق قالدى خەلقىم «ئولجىدىن»
ۋەھشى خىتاي تاپىنىدا تاپىلاملىغان يەر،
تەخت تالاشقان غوجىلاردىن قىلغاندى ھەزەر.
قالماقلارغا بويىنىن باغلاپ كىرگەن غوجىلار،
شۇ ئىشلارنى ئويلاپ قالسام، قەلبىم موجىلار.
مەخدۇم ئەزەم بۇخارادىن كېلىپ قەشقەرگە،
مۇسۇلمانلار پىرى بولۇپ ئورالدى زەرگە،
سوغا قىلىپ بوك ـ باراقسان سەينالىق جايىنى.
قەشقەر بېگى بەردى قىزى ھۇر بىبىچايىنى.
بىبىچايدىن ئىسھاق دېگەن تۇغۇلدى ئوغۇل،
ئاڭا قەشقەر ئەھلى بەردى مۇرىد بولۇپ قول.
مەخدۇم ئەزەم ئوتسىمۇ بۇ پانى ئالەمدىن،
ئۇيغۇرىستان قۇتۇلمىدى قايغۇ ـ ئەلەمدىن.
ئۇيغۇر تارتقان ئازاپلارنىڭ بارەك چالىسى،
ئاتا ئىزىن بېسىپ قالدى يەتتە بالىسى.
ئىشان كالان «ئاق تاغلىق»نىڭ بولغاندى پىرى،
ئىسھاق «قارا تاغلىقلار»نىڭ بولدى رەھبىرى.
قۇرئان تۇتۇپ ھەر ئىككىسى دىننى قىلىپ پەش،
تەخت تالىشىپ باشلىغاندى چوڭ يىغا ـ كۈرەش.
مەزلۇم خەلق بۇ يېغىنىڭ قوربانى بولدى.
«ئولسەڭ شېھىت» دەر غوجىلار دىن بانە بولدى.
مەن بۇلاقنى كورسەم دەيمەن ئىلمىنىڭ يېشى،
يەرگە توككەن ياشىنى كورسەم، غوجا قىلمىشى.
ئاي ھوسنىگە داغ سالغان شۇ ـ سالغان كولەڭگۇ،
غوجىلارنىڭ سولالىسىن قارغايمەن مەڭگۇ!
كەلگۇندىنىڭ بېغەرەزى، خالىسى بولماس،
كەلگۇندىلەر كەلمىسە يۇرت ئالىسى بولماس.
ئېمە ھەققى بار ياتلارنىڭ ئەزىز بۇ يۇرتتا؟
رەھمى يوققۇ ئۇيغۇرىستان ئورتەنسە ئوتتا.
ئۇيغۇرىستان پاخال قىلار بازارىمۇ بۇ،
ئەلگە ئەجەل تېگىپ كومەر مازارىمۇ بۇ!
ئېمانچىلا ئەزىزلەرنى خارلىماق مۇنچە،
بۇ توپراقتىن باشقا يەرلەر تارمىكەن شۇنچە!
بىلىپ تۇرۇپ ئۇنچۇقماستىن تۇرىدۇ دۇنيا،
شۇڭا مېنىڭ كوزۇمدە ياش، دىلىمدا سىيا...

17 ـ ئەسىر

ئۇيغۇرىستان تولا تارتىپ غوجا دەردىنى،
غوجىلارنىڭ دەستىدىن ئۇ پۇكتى قەددىنى.
ئەتۇر تەغدىر تەنىسگە تەن بەرگەن خەلقىم،
«نوگچە ياشاش ئۇچۇن يوقمۇ؟ ـ دېدى. ـ ھەققىم»

ئاپپاق غوجا كەلگەن چاغدا قەشقەر شەھرىگە،
يەتكۈزگەندى تەرىپىنى ئاسمان قەھرىگە.
يىلتىز ئارتىپ، كوپەيگەچكە ئۇنىڭ مۇرىدى،
كوچا ـ كويدا خانلىق داۋا قىلىپ جورىدى.
ئىسمايىلخان قوغلىغاندا يېتىپ تەتىگە،
مۇرىدلىرى ئۇلگەرمەستىن قالدى پەتىگە.
ئاپپاق غوجا كەشمىر كېزىپ، باردى تىبەتكە،
ياردەم سوراپ يەتمەك بولدى قارا نىيەتكە.
دالاي لاما ئەسكەر بېرىپ غوجا قولىغا،
ئايلاندۇرماق بولدى ئۇنى سادىق قۇلىغا.
كوپتىن بېرى ئارمان ئىدى قەشقەرنى ئالماق،
لەشكەر باشلاپ كەلدى ياۋۇز گالدان خان قالماق.
ئىسمايىلخان قالماقلارغا قارشى جەڭ قىلدى،
باسقۇنچىلار يەركەنت يېرىن لالىرەڭ قىلدى.
خائىن غوجام ئىككى قولى جەينەككىچە قان،
توكۇلگەن قان ئۇستىگە ئۇ ئولتاردى بوپ خان.
ئۇيغۇرىستان ئەركى ئۇچۇن قىلغاچ خىيانەت،
ئەل قاغىدى «ساتقۇن غوجا، بارمۇ دىيانەت؟»
ئۇ ئوزىنى ئاقلاش ئۇچۇن تەختىنى بوشاتتى،
تەختكە ئىمىن ئولتارمايلا غوجام «تاش» ئاتتى.
ئاھ، ئاق كوڭۇل جاپاكەشلەر يەنە ئاداشتى،
تەختتىن غوجام ۋاز كەچكەن بوپ، تەختكە ياماشتى.
غوجام ئولۇپ، تەختى قالدى ئوغلى يەھياغا،
يەھيا غوجا ھەيىيا بولغان ئىدى تەييارغا.
ئوز ئوغلىغا ئېپ بەرمەك بوپ تەييار ئولجىنى،
خانىم پاشا بوغۇزلاتتى يەھيا غوجىنى.
ئالتاي ئوتمەي توپىلاڭ قىپ مەجنۇن سوپىلار،
خانىم پاشا مۇردىسىغا چاچتى توپىلار.
توپىلاڭدىن ئوغرىلىدى ئاقباشخان توغاچ،
مىڭ سوپىنى بوغۇزلىدى قىلىپ يالىڭاچ.
ئۇگمەن چاقىن چوگىلەتتى نودىن ئاققان قان،
قانغا پېتىپ ئىگراپ قالدى ئاھ، ئۇيغۇرىستان!

18 ـ ئەسىر

چەنلۇڭ خاقان چەللىدە ئات چاپقان بىر چاغلار،
«ئىپەك يولى» تاغ بوپ توراپ ئالدى جوڭغارلار.
چۇشلىرىگە ئايان بولۇپ بۇ گوزەل ماكان،
چەنلۇڭ چىشلەپ كالپۇكىنى ئۇيۇتقاندى قان.
دېباچىدىن داتلاپ قاچقان ئۇ ئامۇرسەنا،
گېزەندىلەر ئۇگىسىدىن تېپىپ باش ـ پانا.
تاپان يالاپ ئالدى خاندىن ئەللىك مىڭ لەشكەر،
ھەر ئەسكەرگە ۋەدە قىلىپ تىللا تەڭگە، زەر.
قانسىربىغان قىلىچىنى ئۇتۇپ يالىڭاچ،
ئىلى تامان ئېتىلغاندى بورى كەبى ئاچ.
بۇ قويۇننى قايتۇرۇشنىڭ بولماي ئىلاجى،
تەختىنى تاشلاپ، ئۇچتۇرپانغا قاچتى دېباچى.
جۇڭغارىيە ۋادىسىنى پاتتۇرۇپ قانغا،
دېباچىنى قەپەزگە سېپ ئەۋەتتى خانغا.
ئۇيغۇرىستان بەختى ئۇچۇن قىلماق بولۇپ قەس،
قەشقەرنىيە زېمىنىگە قوزغىدى ھەۋەس.
بۇرھانىدىنى ئاۋاختىدىن قىلىپ ئۇ ئازات،
«سەن ئاق تاغلىق بولساڭ، قىلغىن ـ دېگەندى ـ غازات»
بۇرھانىدىن لەشكەر باشلاپ بارسا قەشقەرگە،
مۇرىدلىرى تاۋاپ قىلدى باش قويۇپ يەرگە.
بوۋايدىن تا بوۋاقىچە «قارا تاغلىقنى»
چېپىپ ۋەھشى، يېپىپ قويدى قارا ياغلىقنى.
«ئاق تاغلىقلار» بۇ يېغىدا بولغاندا غالىپ،
غوجايىنلار ئۇندى تەختكە نەدىندۇر غايىپ.
بەش لەك ئەسكەر باشلاپ كېلىپ جاۋخۇي گېنېرال،
بۇرھانىدىن خانلىقىغا تۇغدۇردى زاۋال.
خان ـ غوجىلار چېكىنىشسە بەدەخشان تامان،
قارشى ئالدى قىلىچ بىلەن جاھانگىر سۇلتان.
قانلار سىڭىپ بولماي، قىلىچ چۇشمەستىن قىنىغا،
ئەۋەتىلدى بۇرھانىدىن بېشى بېجىنغا...
غوجىلارنىڭ يېغىسىدىن ۋەيران بولغان ئەل،
مانجۇر ـ خىتاي ئاپىنىدا يەنچىلدى تۇگەل.
ئۇچ تۇرپاندا زالىملارغا باشلاندى كۇرەش،
تەلەيسىزلەر بۇ سەپەرمۇ قالدى يەنە كەچ.

(داۋامى 11 ـ بەتتە)

جىنايىي ئىشلار خەۋەرلىرى

بىر مىللىارد 850 مىللىون سوم

بۇ كۇنلەردە ھەر خىل كىچىك كارخانىلار كوپ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە خەلىق ئېگىلىگى ئۇچۇن پايدىسىدىن كورە زىيان يەتكۈزۈۋاتقانلىرى ئۇرغۇن. مەسىلەن، 28 ـ يانۋار كۇنى ئالمۇتا شەھەرلىك مىلىتسىيە خادىملىرى «ۋنېشگېبۇرتبانك» ۋە بىرلەشكەن «لادامونوپور» كارخانىسىنىڭ شوبىسى «لىم ئالغا» سچيوتلىرىدىن چۇشكەن ئۇمۇمىي 224 مىللىون سوم ئاخچىنى ئوزىنىڭ «بۇلات» كىچىك شەخسى كارخانىسىغا ئاغدۇرۇپ ئالغان دىرېكتور رۇسلان زائۇرېكوۋنىڭ جىنايىي ھەرىكىتىنى پاش قىلدى.

كېيىن ئېنىقلانغاندەك، ئۇ 22 ـ يانۋار كۇنى ئالمۇتا شەھرىدىكى «ئاركوس كولتد» بىرلەشمە رەھبەرلىرى بىلەن چەت ئەل سىگارېتىنى ئالماق دەپ كېلىشىم تۇزىدۇ ۋە تولەش ئۇچۇن ئالدىن ـ ئالا ئويلىغاندەك 413 مىللىون 855 مىڭ 738 سوم ئاخچىسى بار دېگەن «ۋنېشگېبۇرتسبانك»نىڭ چېك كىتاپچىسىنى ئۇتقۇزۇپ قويىدۇ. شۇ كۇنى «ئاركوس» كىچىك كارخانىسى كېلىشىم توغرىلىق گۇۋانامىنى «ئالاتاۋ» بانكىسىغا ئەۋەتىۋېتىدۇ ۋە شۇ كۇنىلا ئوزلىرىنىڭ كارخانىسى نامىغا 186 مىللىون سومنى ئاغدۇرۇپ ئالىدۇ. ئەلۋەتتە، ئۇلار زائۇرېكوۋنىڭ ئالداپ كەتكەنلىگىنى كېيىن بىلدى.

ئەندى تەرگەۋ جەريانىدا بولسا رۇسلان زائۇرېكوۋ «ۋنېشگېبۇرتبانكتىن» ۋۇقۇرىدا ئاتالغان ئاخچىنى ئەمەس، بارى ـ يوقى 15 مىڭ سوملا ئاخچىنى ئېلىشقا رۇخسەت بېرىدىغان لىمىتلانغان چېك كىتاپچىسىنى ئالغان ئېكەن. كېيىن ئۇ كىتاپچىغا ساختا رەقەملەرنى يېزىپ، مىللىونېر بولۇپ چىقىدۇ. مانا مىلىتسىيە خادىملىرىنىڭ ئوز ۋاقتىدا ئارىلىشىشى نەتىجىسىدە قازاقىستاندىن چېچەنىستان جۇمھۇرىيىتىگە كېتەي دەپ تۇرغان 186 مىللىون سومنىڭ ئالدى ئېلىنىپ، دولەت بانكىسىغا قايتۇرۇلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە تەكشۇرۇش ئىشلىرى رۇسلاننىڭ شۇ كۇنلىرى «لادا ـ مونرنور» كارخانىسىنىڭ «لىم ـ ئالما» شوبىسى سچيوتىدىن 38 مىللىون سومنى ئوز نامىغا ئاغدۇرۇپ ئېلىپ، شۇ پۇلغا «بىمۋ ـ 320» ۋە «ۋولوو ـ 850» ماركىلىق چەت ئەل ماشىنىلىرىنى سېتىۋالىدۇ.

ھازىر قولىمىزدا بار مەلۇماتلار بويىچە رۇسلان قانۇنسىز يوللار بىلەن سېتىۋالغان ماشىنىلارنى چېچەنىستان جۇمھۇرىيىتىگە سېتىش ئۇچۇن ئېلىپ كەتكەن ئوخشايدۇ. ئەگەر شۇنچىلىك چوڭ مىقداردىكى ئاخچىنى تالان ـ تاراجغا سالماقچى بولغان رۇسلان مىلىتسىيە خادىملىرى قولىغا تا بۇگۇنگىچە چۇشمەيۋاتقان بىر ۋاقىتتا، يەنى 5 ـ فېۋرال كۇنى شىمالىي قازاقىستان ۋىلايىتى بويىچە ھەرىكەت قىلىدىغان جۇمھۇرىيەتلىك ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىگىنىڭ ئۇيۇشقان جىنايەتچىلىك ۋە پارىخورلۇققا قارشى باش باشقارمىسىنىڭ خادىملىرى «ئېكوربلسۇرس» فىرمىسىنىڭ دىرېكتورى ئۇ. ئۇ. پاختېېۋنى قولغا ئالىدۇ. ئۇ 1992 ـ ژىلى 29 ـ دېكابىر كۇنى پېتروپاۋلوۋسك شەھرىدىكى «ئېگىلىك بانكى»غا ساختا چېك كىتاپچىسى بويىچە 900 مىللىون سوم ئېلىشقا رۇخسەت قىلىدىغان ئىككى چېكنى تاپشۇرىدۇ ۋە پۇلنى ئوز نامىغا ئاغدۇرۇپ ئالىدۇ.

تەرگەۋ جەريانىدا ئۇ بۇ چېكلارنى تېمىرتاۋ شەھرىدىكى «دىس ئو ـ 33» دىرېكتورى س. ئى. يادىن ئالغان دەپ بىلدۇردى. ئامما تەكشۇرۇش باشقىچە بولماقتا. ئۇنىڭدىن باشقا يۇ. پاختېېۋنىڭ چەكتىن چىقىپ كېتىشى شۇنچىلىككى، 14 ـ يانۋار كۇنى ئۇ قايتىدىن «ئېگىلىك بانكىغا» كېلىپ، ئەندى 950 مىللىون سوم ئېلىشقا رۇخسەت بېرىدىغان ساختا چېك ئوتكۇزۇپ، شۇ كۇنىلا يەنە ئوز ھېساۋىغا شۇ پۇلنى ئاغدۇرۇپ ئالىدۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئوز ۋاقتىدا بولمىسىمۇ بىر ئاز كېچىككىنىگە قارىماستىن مىلىتسىيە خادىملىرى خوشنا دولەتتىن كەلگەن، ئو. پاختېېۋقا بىر مىللىارد 850 مىللىون سوم ئاخچىنى ئېلىپ كېتىشكە مۇمكىنچىلىك بەرمەي، دولەت بانكىسىغا قايتۇرىدى. ھازىر بۇ كىچىك كارخانا رەھبەرلىرىگە قارشى جىنايىي ئىش قوزغىلىپ، تەرگەۋ ئىشلىرى كېتىپ بارىدۇ. ئەندى قېچىپ كەتكەن ر. زائۇرېكوۋنى قولغا ئېلىش ھەرىكىتى باشلاندى.

ئومەك ئەزاسى غايىپ بولدى

4 ـ فېۋرال كۇنى كەچ سائەت سەككىزدىن 50 مىنۇت ئوتكەندە ئالمۇتا شەھرى لېنىن ناھىيەلىك ئىچكى ئىشلار بولۇمىگە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدىن كەلگەن دېلېگاتسىيە تەرجىمانى ليۇ ـ تۇندى كېلىپ توۋەندىكىلەرنى خەۋەر قىلدى: 15 ئادەمدىن تەركىپ تاپقان دېلېگاتسىيە موسكۋادىن كېلىۋېتىپ، ئالمۇتىغا توختىغان. شەنبە كۇنى كەچكى پويېزد بىلەن قايتىدىغان بولغانلىقتىن، ئۇلار شەھەرنىڭ ئەڭ گوزەل جايلىرىنى ئارىلاشقا چىققان.

كەچ سائات بەشتە ئۇلار مەركىزى ئۇنىۋېرسال دۇكىنىغا كەلگەندە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى دولەت پىلانلاش كومىتېتىنىڭ سېكتور باشلىغى گۇ جاۋ ـ يۇئان تويۇقسىز ژۇتۇپ كېتىدۇ. ئادىشىپ قالدىمېكىن دەپ بىر نەچچە قېتىم دۇكاننىڭ رادىئوئالاقىسى بىلەن خەۋەر بېرىلگەن. لېكىن ئۇ تېپىلمىغان.

تەرجىمان سېكتور باشلىغىنى تېپىپ بېرىڭلار دەپ ئىلتىماس قىلغانلىقتىن لېنىن ناھىيەلىك ئىچكى ئىشلار بولۇمى خادىملىرى ئۇنى ئىزدەش چارىلىرىنى كورىدۇ. ئامما بۇنىڭدىن ھېچ نەتىجە چىقمايدۇ. شۇنداق جىددىي ئىزدەشتۇرۇش ئىشلىرى نەتىجىسىدە بۇ يوقاپ كەتكەن ئادەمنى ئالمۇتا ئىككىنچى تومۇر يول ستانسىيەسىنىڭ ۋوكزالى ئىچىدىن مىلىتسىيە خادىملىرى تاڭغا يېقىن ئۇخلاۋاتقان يېرىدىن تېپىپ «ئوترار» مېھمانخانىسىدىكى يۇرتداشلىرىغا تاپشۇرىدۇ.

ئەخمەتجان مەھەممەدىي،
جۇمھۇرىيەتلىك ئىئىم مەتبۇئات مەركىزىنىڭ چوڭ ئىنسپېكتورى،
مىلىتسىيە كاپىتانى.

تەشەككۇرنامە

ۋەتەن، خەلق مەنپەئەتى يولىدا مەنىۋى بايلىقىمىز بولغان مىللىي گېزىتىمىزغا خالىسانە ياردەم- ئىئانە قىلغىنى ئۈچۈن تۆۋەندە ئىسمى شەرىپى ئاتالغان موھتەرەم قېرىنداشلىرىمىزغا چىن يۈرەكتىن تەشەككۈر ئىزھار قىلىمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

تاشكەنت شەھرىدىن:

چولپان خەمدوۋا	5000سوم
مىجىت تۇردىيېۋ	1000سوم
ئەكرەم ئەرشىدىنوۋ	500سوم
ئابدۇرېشىت ئادىلوۋ	500سوم
زەرىپە زۇنۇنوۋا	500سوم

ئائىلىنى ئاسىم باقى ئەۋەتكەن.

كېلەس شەھرىدىن:

ۋاھاپ سابىروۋ	1000سوم
خۇدابەردى تۇداخۇنوۋ	500سوم
رامزان مەيرەموۋ	200سوم
رەفقەت سەقىيېۋ	200سوم
ئالىم سابىروۋ	200سوم
ئابلىكىم ھاشىمزات	50سوم
سادىر سىدىقوۋ	1000سوم
ئەزىز ياقۇپوۋ	100سوم
ھەسەن سايىتوۋ	50سوم
خەيرىنساخان	100سوم
ئازات پىدايېۋ	200سوم
ئالىم ئەخمەتوۋ	50سوم
قۇربان زاكىروۋ	100سوم
قاسىم توختىيېۋ	50سوم
ئادىل يۇنۇسوۋ	50سوم
ئەرشىدىن ئىبراھىم	100سوم
ئاسىپجان يۇنۇسوۋ	200سوم
ئىبراھىم كەرىموۋ	50سوم
ئەخمەتجان يۇسۇپوۋ	1000سوم
مۇتەللىپ ئەبىيېۋ	50سوم
كامۇنار مۇسايېۋ	50سوم
رۇقىيە ئاباپوۋا	50سوم
تۇرسۇن مەمەتوۋ	20سوم
ئەخمەتجان قادىروۋ	100سوم
تۇرغان مەنسۇروۋ	100سوم
ئابدۇراخمان ھاپىزوۋ	50سوم
ئوبۇلقاسىم رەيىموۋ	100سوم
جۇماخۇن ھاشىروۋ	100سوم
ئابدۇراسۇل ھەلىموۋ	150سوم
ھېسامدۇن غازىموۋ	100سوم
سەيپىدىن غازىيېۋ	100سوم
ئابدۇكېبىر ھەلىموۋ	100سوم
ئابلەي ئابدۇكېرىموۋ	500سوم
دىلشات رەھىموۋ	100سوم
قۇربان توختىيېۋ	200سوم
روزاخۇن مەئناموۋ	100سوم
ئابلىكىم ئابدۇخالىقوۋ	25سوم
ئابلىز ئابدۇخالىقوۋ	100سوم
ئەۋلاجى سىدىقوۋ	200سوم
كېرىم يولداشېۋ	1000سوم
قادىر ئىمىنوۋ	20سوم
ئومەرجان تۇردىيېۋ	30سوم
ئەزىمجان ئوسمانوۋ	200سوم
ھلجاخۇن ئىلاخۇنوۋ	25سوم
تۇراخۇن ئىلنۇرالدىنيېۋ	100سوم
ئەلشىر يولداشېۋ	500سوم
ئابدۇراخمان ئىبراھىموۋ	200سوم
پولات ھاجىيېۋ	50سوم
ئابدۇراخمان ھوسۇنوۋ	100سوم
ئەنۋەر كەرىموۋ	100سوم
تۇرسۇن جۇمالخۇنوۋ	100سوم
ئابدۇغېنى ئىمىنوۋ	100سوم
ئا. ئانگاروۋ	100سوم
ئا. پالتىيېۋ	100سوم
ئا. ئىسمائىلوۋ	100سوم
ئا. شابىرھابوۋ	44سوم
غوپۇرجان ئىمىنوۋ	200سوم
ئا. ئابدۇرەشىدوۋ	100سوم
ش. توختاخۇنوۋ	50سوم
ئومەروۋ	50سوم
ئومەروۋ	50سوم
سەلىموۋ	50سوم
ش. توختىيېۋ	20سوم
ت. مەمەتوۋ	100سوم
ك. يۇنۇسوۋ	100سوم

جەمئىي 11434 سوم.

ئاخۇنبابايېۋ كولخوزىدىن:

شاۋكەت سەلىيېۋ	100سوم
ئازات ئەۋزەلوۋ	100سوم
يارمەھەممەت روزىيېۋ	100سوم
يۇسەن خەسەنوۋ	100سوم
ئىمام ئوسمانوۋ	100سوم
ئابدۇسالام ھاجىيېۋ	100سوم
ئابلىمىت ئەلىيېۋ	100سوم
شاۋكەت تىمۇرخوجايېۋ	100سوم
باتۇر ھەمرايېۋ	100سوم
مەھەممەتجان يۇسۇپوۋ	100سوم
جۇرئەت ئابدۇروۋ	100سوم
جۇماخۇن	100سوم
موللاخۇن	100سوم
قاسىمجان	100سوم
بەختاخۇن	50سوم
داۋۇتجان	100سوم
ياقۇپاخۇن	200سوم
ياسىنجان	100سوم
مەتجان	100سوم
نىيازبەگ	200سوم
تۇرسۇن ئىلاخۇن	200سوم
ئابلىزخان نىيازوۋ	500سوم
نۇردۇن ھاپىزوۋ	100سوم
يۇسۇپجان سابىتوۋ	100سوم
ئابدۇرېھىم ئالىمجان	200سوم
مەتىمىن ئىسمائىل	100سوم
ھېتاخۇن ھاپىزوۋ	100سوم
يۇسۇپجان توختىيېۋ	200سوم
قۇربان سەيدۇللايېۋ	200سوم
سەلىم نىيازوۋ	100سوم
ئىمىنجان روزىيېۋ	500سوم
مەتىمىن ئىسلاموۋ	100سوم
ماھمۇت تۇردىيېۋ	200سوم
مەھەممەتجان	50سوم
روزەم	100سوم
ياسىنجان	200سوم
توختاخۇن	100سوم
ئىلياس	500سوم
ئەكبەر	100سوم
ئىلاخۇن	100سوم
خەسەن	10سوم
مۇتەللىپ ناسىروۋ	100سوم
ئابلەت تولەلدىباي	10سوم
ئەخمەتجان توختى	50سوم

جەمئىي 6070سوم.

مەشرەپ مەھەللىدىن:

نۇرمەمەت توبۇلپەيزى (ژىگىت بېشى)	1000سوم
مېھرەمشا	1200سوم
ئىمام	1000سوم
شاۋكەت	500سوم
تۇرسۇنتاي	500سوم
گۇلىستان	500سوم
نۇرمەھەممەت	500سوم
ئابلەت قارى	500سوم
يارمەھەممەت	500سوم
ئىبراھىم	300سوم
مەھەممەت تۇردى	500سوم
ئابلەت	300سوم
ياقۇپجان	250سوم
ئابدۇرېھىم	200سوم
دادىل	200سوم
سابىت	200سوم

ئۇيغۇرىستان

(قەسىدە)

(داۋامى، بېشى 10- بەتتە)

ئىككى مىللىون خەختنى قىرىپ، قۇردى تەختىنى،
مانجۇر-خىتاي بوغدى شۇنداق ئۇيغۇر بەختىنى.
ئىككى مىللىون شېھىت قېنى ياۋنىڭ بويىندا،
ئىككى مىللىون ئوغلى ياتار بۇ يەر قوينىدا.
ئىككى مىللىون پەرزەنت ئۈچۈن ئىبلىس قەرزدار،
ئۇيغۇرىستان مۇسىبەتتە تېخى ھازىدار!
چوڭ ھەقىقەت: بۇ جاھاننىڭ تەشەلمىگى تەس،
كېرەككەنغۇ قەست قىلغاننى قىلىپ ئوتمەك پەس!

19 - ئەسىر

ئەجدات ئولسە، ئەۋلاتلىرى قالغاندى ئولمەي،
ئوتەمدۇ ئۇ بۇ ئەسىردە بىر قېتىم كۆلمەي،
ياۋلار بالا-جاقىلارنى ئالغاندا ئولجا،
بۇ خورلۇققا چىدىماستىن جاھانگىر غوجا،
غەزەپ بىلەن قانخورلارغا قارشى قوزغالدى،
دەرتمەن خەلق-كەتمەن، گۈجەك، ئارىسىن ئالدى.
قوغلىغاندا كەلگۈندىنى سۈرۈپ قەشقەردىن،
ئوچ ئالماق بوپ ياۋ يېپىلدى بۇ باتۇر ئەردىن.
ئوت ئالغاندا ھايات-مامات ئۈچۈن ئەلەڭگە،
نازۇگۈمۇ قۇرال تۇتۇپ كىرگەندى جەڭگە.
قايسى ئەلنىڭ قىلىچ تۇتقان باتۇر قىزى بار،
بۇ تارىختا ئىپارخاندەك توچمەس ئىزى بار.
كۆچى يەتمەي يەنە ياردەم ئالدى بېجىندىن،
يەنە قانغا پاتتى زىمىن، قۇتۇلماي چىندىن.
بېسىلغاندا «ۋەتەن!» دېگەن ئەرلەر جادۇغا،
يەتمىگەندى ھېچ كىم ئۇنىڭ ئاھۇ-دادىغا.
ئەيزە سانچىپ توغ تىككەندى قۇتلۇق ماكانغا،
سەردارىنى قەپەز بىلەن ئەۋەتىپ خانغا.
قالغانلارنى ئىلى تامان ياۋلار پالىدى،
بېگۇنا ئەل ئايىغىنى شىكال يالىدى ...
ژىگىتنى قۇل قىلىپ، قىزنى بەردى قالماققا،
ئۇيغۇر نەسلىن يوق قىلماققا- ئەنتىن ئالماققا.
باتۇر نازۇك نومۇسنى دەپ تىغ كوتەردى،
سولان قالماق زورلىغاندا، ئۇنى ئولتەردى.
شۇڭا تەندىن جۇدا قىلدى مەغرۇر بېشىنى،
(ئاما ياۋغا يالۋۇرمىدى، توكۇپ يېشىنى)
قانغا پاتقان بېشىن كورۇپ ھەسرەت چەككەنلەر،
نامىزىدا قايغۇ بىلەن بېشىن ئەككەنلەر،
قىساس ئالماق بولۇپ ياۋدىن قىلدى قەسەمىيات،
قىساس قۇشى ئىلى بويلاپ يايدى كەڭ قانات.
ياۋ ئەلىمى ئوتكەن مەزگىل ئەلنىڭ جېنىدىن،
ئەل غەزنۇى دەريا بولۇپ تاشتى قىنىدىن.
بۇ تاشقىننى ئۇلغايتاتتى داردامتۇ، كەتمەن،
ئارا ئۇستەڭ، ساندىخوزا، قاينۇقلۇق دەرتمەن.
ئاق بوز ئاتلىق سادىر پالۋان-ئەلنىڭ سەردارى،
ئاڭا قىلىچ تۇتقۇزغاندى يامۇلى، دارى،
ياۋنى يانچىپ، باياندايدا كامال تاپتى ئۇ،
چوڭ كۆرەنى ئېلىشتا چوڭ ئامال تاپتى ئۇ.
چوڭ ئۇستەڭنىڭ سۈيىن باشلاپ سېپىل تۈۋىگە،
ئايلاندۇردى ئورۇپ ئۇنى ياۋنىڭ گورىگە.
ناغرا بىلەن بۇ ۋادىغا تارالدى شاتلىق،
ئەسىر بويى ئارزۇ قىلىپ كۈتكەن ئازاتلىق.
ئىنتىزار بوپ ئازاتلىقنى كۈتكەنلەر ھەققى،
ئۇنىڭ ئىشقىن تۇمار قىلىپ پۈتكەنلەر ھەققى،
ھەققى بارغۇ ئويناش ئۈچۈن شاتلىق پەدىگە،
ھېچ كىم شېرىك بولمىغاچقا تارتقان دەردىگە.

20 - ئەسىر

ياگرىماقتا ئالەم بويلاپ ئەرىك ئاۋازى،
مەن ھەيرانمەن، ئۇيغۇرىستان ئاچماقتا ھازى.
سائادەتكە سىغمىغان ئەل بېشىدا سايە،
مەن ھەيرانمەن، توكۈلگەن قان كېتەمدۇ زايە.
ئۇيغۇرىستان غەم-غۇسسىدىن بولامدۇ خالى،
مەن ھەيرانمەن، تۈتمامدىكەن قاننىڭ ئۇگالى.
بۇ ئەسىردە نە سەۋدالار ئوتمىدى باشتىن،
سوراپ كورگىن قاندىن قاتقان توپىدىن-تاشتىن.
ئوز ئېلىنى ئوگەي قىلىپ كىم ئۇ كوچەرگەن،
شىڭغا قارشى تۇتاشسا ئوت كىم ئۇ ئوچەرگەن؟!
غوجا نىياز تىغ كوتەرسە، كىم ئۇلدىن كەچكەن،
كىم گەژگىدىن ژۈلۈۋېلىپ، تەغدىرىن يەشكەن؟!
بۇ توپراققا ئۇگىلگەن ئالدامچى خائىن،
نە كۈلپەتلەر قىلمىدى ئەل بېشىغا ئايىن ...
قېنى ئەرىك ئىستىگەن ئۇ شائىر لۇتپۇللا؟،
نېچۇك تىرىك كومۇلۇشكە بولدى مۇپتىلا!
بارمىقىنى چىشلەپ، قاندىن شېئىر پۈتكەن ئۇ،
ئازاتلىققا ئاشىنا بولۇپ، تەشنا كۈتكەن ئۇ.
باھار تەپتى كەلگەن چاغدا خوشنا-قاياشتىن،
ئەل ئويغىنىپ باش كوتەردى ئىلقىدىن- قاشتىن.
ئىلى بويىن تەۋرەتكەندە ئەرىك چوقىنى،
دېخان ئارا كوتەرگەندى، تاشلاپ سوقىنى،
غېنى باتۇر قەسەمىيات قىپ مىنگەندى ئاتقا،
غەزەپكارنى چاقىرىپ ئۇ قۇتلۇق غازاتقا.
قاچتى دۈشمەن كورۈنگەندە ئۇنىڭ قارىسى،
جەڭگە كىرسە، قاش-كىرپىكتەك تولۇم ئارىسى.
ھەرەمباققا ئات بېشىنى بۇرىغان چاغدا،
كەلگىندىلەر جەھەننەمگە كەتكەندى داغدا.
ياۋنى تۇرۇپ بارغان چاغدا ماناس بويىغا،
توختاپ قېلىش كەلمىگەندى ئۇنىڭ ئويىغا.
ئاق قاشقىسى تىزگىن سىرىپ تۇرغاندا كىشنەپ،
غېنى باتۇر «خەپ!» دېدىدە، قالدى لەۋ چىشلەپ.
ئاق بوز ئاتنىڭ ئۇرۇلغاندى تۇيىغى تاشقا،
شۇندىن بېرى ئەجەل قۇشى قونغاندى باشقا،
ئاھ، ئازاتلىق بۇشۇگىدە تۇرۇپ بوغۇلدى،
ئەشۇ چاغدىن قارا كۈنلەر يەنە تۇغۇلدى.
ئەشۇ يەردىن باشلانغاندى بۇ بالا-قازا،
كىملەر ئۈچۈن كىملەر ئاچتى شۇنچە چوڭ ھازا.
بۇ سەرگاھلىق تارىخ ئۈچۈن ئەندى سىر ئەمەس،
ئەزىز باشقا چۈشكەن سەۋدا يالغۇز بۇ ئەمەس.
پېشانىسى شور بولمىسا قاچامتى ئامەت،
شور بولمىسا نېمە دېگەن پۈتمەس نادامەت.
شور بولمىسا ئازاتلىققا ئېگە چىقامتى،
ئازاتلىقنى تۇنجۇقتۇرۇپ قانغا تىقامتى.
قۇتلۇق جەڭگە، بۇ ۋەتەنگە بولغانلار ساھىپ،
بىر ئەجايىپ: غۇلىغان بوپ بولامتى غايىپ!..
بىز بىلمىز ئەدىن كەلگەن بالا-قازا بۇ،
بەختىمىزنى قارا قىلغان ھەسرەت ھازا بۇ.
بىز بىلمىز دېسەك بىر چاغ كويگەن تىلىمىز،
بىز بىلمىز، سېزىپ تۇرار ئۇنى دىلىمىز.
خەن خانىنىڭ چوڭ مۇرىدى- كەنجە خۇداسى،
يەر يۈزىنى يالاپ تويماس زور ئەجدىھاسى،
بەختىمىزنى غاجاپ، ئالەم ئارا پەس قىلغان.
شۇ بۇت پەرەس پېيمىزنى قىيغان، قەس قىلغان.
ئەركىمىزنى بوغۇپ، بىزنى قىلغان شۇ ۋەيران،
«گادايلىقنى بەخت موشۇ» دېسە، مەن ھەيران.
قىزىل بايراق تۇتۇپ قولدا، قىزىل قان توكسە،
ئاڭا تاۋاپ قىلمىغاننىڭ بېلىنى پۈكسە.
ئازاتلىققا ئېرىشكەننىڭ ئەركىنى بۇلاپ،
كۈلۈپ تۇرسا، گادايلىق ۋە قوللۇقنى زورلاپ.
بىر قولىدا قىزىل بايراق، بىرىدە جادا،
ھەجەپ بولدى، ئۇيغۇرىستان قالامدۇ داغدا،
ھەجەپ بولدى قىزىل بايراق قولىدا قالقان،
يالغان، يالغان، قۇياش تۇگۇل شاملىغى يالغان!
قۇياش ئەمەس قاتىل دەيدۇ ئەلنى بوقىقانىنى،
بۈركۈت ئەمەس، قۇزغۇن دەيدۇ كوزنى چوقىقانىنى.
جىن چىراقتەك تۇرۇپ ئوزىن دەيدۇ ئۇ مەشئەل،
تۇرسا ھەغدا تەگلىك تېگى ئاتقان شۇنچە ئەل.
ئاھ، «خەلقلەر ئاتىسىنىڭ» كاساپىتىدىن،
قۇتۇلمىدۇق شۇم رەقىپلەر جۈت ئاپىتىدىن.
ئاڭلا ئالەم، چارەك ئەسىر بولدى مۇنقەرىز،
ئاڭلىمايسەن ئۇيغۇرىستان ساڭا قىلسا ئەرىز!
ئازاتلىقنى ھەر كىمنىڭ ئۇ دېسەك ئوز ئىشى،
مەزلۇم ئەلنىڭ تۇتمامدۇ ئاھ - ئالىسى، يېشى.
بۇ جاھانغا غوجا بولۇش بولسا خاھىشى،
ئەمەسمۇ ئۇ بۇ جاھاننىڭ چوڭ بىر تەشۋىشى.
قىزىل تونى يېپىنغان ئاچ شاكسەن بورىسى،
بولماق ئىستەر بۇ ئالەمنىڭ تەنھا تورىسى.

(ئاخىرى 12- بەتتە).

جەھان خەۋەرلىرى

تاجىكىستان بمت ياردىمىنى ئالىدۇ

ب م ت تەرەققىيات پروگراممىسى ئىش باشقۇرغۇچىلىرىنىڭ كېڭىشى (ب م ت ت پ) تاجىكىستانغا ياردەم ئالغۇچى مەملىكەت ستاتۇسىنى بېرىشنى قارار قىلدى.

يات ئايدا دۇشەنبىدە تاجىكىستاننىڭ ئىقتىسادىنى ئۇراقلىق تەرەققىي ئەتكۈزۈشنىڭ كومپلېكسلىق پروگراممىسىنى ئىشلەپ چىقىشقا ياردەم بېرىش ۋە ئۇنى بازار ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلىرىگە كۆچۈرۈش ئۈچۈن ب م ت ت پ بولۇمى ئېچىلىدۇ. ب م ت ت پ شۇنداقلا مەملىكەتتە دېموكراتىك ئىنستىتۇتلارنى قۇرۇش ئىشىغا، جۈملىدىن دولەت قانۇنلىرىنى ئىشلەپ چىقىشقا ياردەم بېرىدۇ.

باش قوماندان ھالاك بولدى

تۈركىيە ژاندارمېرىيەسى ئەسكەرلىرىنىڭ باش قوماندانى ئېشرېف بىتلىس چۈشكەن ھەربىي ساموليوتقا ھاۋادا ئوت كېتىپ، ئۇ پايتەخت ئانقارىغا چۈشۈپ كەتكەن.

شۇ كۈنى «ھۆررىيەت» گېزىتىگە نامەلۇم بىرى تېلېفون قىلىپ، ساموليوتنىكى پارتلاش ئۈچۈن جاۋابكەرلىكنى تۈركىيە كومپارتىيەسى — ماركسچىلار — لېنىنچىلار ئۆز ئۈستىگە ئالىدىغانلىقىنى ئېيتقان.

گېنېرال بىتلىس ھازىر قۇردىستان ئىشچىلار پارتىيەسىدىكى تېررورچىلارغا قارشى ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى ژۈرگۈزۈلىۋاتقان تۈركىيەنىڭ شەرقىي — جەنۇبىغا كېتىپ باراتتى. گېنېرالنىڭ پورتفېلىدا تېررورچىلار بازىلىرىدىن مەزكۇر رايوننى ئازات قىلىش بويىچە ئوپېراتسىيەلەرنى ژۈرگۈزۈشنىڭ مەخپىي ھوججەتلىرى بولغانلىقى ئېنىقلاندى.

* * *

بۇنىدا روسسىيە تاشقى رازۋېدكا ۋە گېرمانىيە بەند خىزمەت ئورۇنلىرى رەھبەرلىرى ئوتتۇرىسىدا مۇزاكىرىلەر ئۆتكۈزۈلدى.

گېرمانىيەنىڭ فېدېرال رازۋېدكا خىزمەت ئورنىنىڭ شتاب كۋارتىرىسىدا روسسىيە تاشقى رازۋېدكىسىنىڭ دىرېكتورى يېۋگېنىي پرىماكوۋ روسسىيە ئاگېنتۇرىسىنىڭ گېرمانىيەدە ئىشلەشنى داۋاملاشتۇرىدىغانلىقى فاكتىنى يوشۇرمىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇ ئۆزىنىڭ غەربتىكى خىزمەتداشلىرىنى رادىئوئاكتىپ ماتېرىياللارنى، ناركوتىكلارنى ۋە قوراللارنى قانۇنسىز سېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا زىچ ھەمكارلىششقا چاقىردى.

خىتايدا ئادەملەرنى سېتىش كەڭ تارقالغان

«ژېنمىن دولقۇنى» رادىئوسى خىتايدا ئاخىرقى ئىككى ژىل ئىچىدە ئادەم ساتقانلىقىدا گۇمانلانغانلىقى بويىچە يەتمىش بەش مىڭدىن ئوشۇق ئادەمنىڭ قاماققا ئېلىنغانلىقىنى خەۋەر قىلدى.

رەسمىي مەلۇماتلارغا قارىغاندا، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا سېتىلغان 40مىڭ ئايال ۋە بالا ئازات قىلىنغان. خىتايدا نامرات رېگىونلاردىن ئاياللارنى پات — پاتلا ھاللىق دېھقانلارغا ساتىدۇ. ئۇنىڭدىن تاشقىرى ئوغلى يوق ئائىلىلەرگە بالىلارنى سېتىش كەڭ تارقالغان.

چېچەنىستان پارلامېنتى جوخار دۇدايېۋنىڭ پەرمانلىرىنى مەنئىي قىلدى

چېچەنىستان پارلامېنتى ئۆز مەجلىسىدە كونستىتۇتسىيەلىك ھوقۇقىدىن پايدىلانغان ھالدا، پرېزىدېنت جوخار دۇدايېۋ تەكلىپ قىلغان جۇمھۇرىيەت ئاساسىي قانۇنىنىڭ يېڭى رېداكسىيەسى بويىچە 19 — فېۋرال كۈنى ئۇمۇم خەلقتىن پىكىر سوراشنى ئوتكۈزۈش توغرىلىق پەرمانىنى مەنئىي قىلدى. بۇ توغرىلىق يەرلىك تېلېۋىدېنىيە ئارقىلىق چېچەنىستان پارلامېنتىنىڭ رەئىسى ھۇسەيىن ئاخمەدوۋ خەۋەر قىلدى. شۇنداقلا جوخار دۇدايېۋنىڭ چېچەنىستاندا پەۋقۇلاددە ھالەت ۋە كومېندانت سائاتى ئورنىتىش توغرىلىق مۇددىتى ئىككى قېتىم ئۇزارتىلغان پەرمانىمۇ مەنئىي قىلىندى. پارلامېنت تەرىپىدىن 27 — مارت كۈنى رېفېرېندۇم ئوتكۈزۈش قارار قىلىندى. ئۇنىڭدا جۇمھۇرىيەت پۇخرالىرى: چېچەنىستانغا سۇۋېرېنىتېت ۋە مۇستەقىللىق كېرەكمۇ. ھەم قانداق باشقۇرۇش شەكلىنى تاللىۋېلىش كېرەك، دېگەن ئىككى سوئالغا جاۋاپ بېرىشى كېرەك.

(ئاخىرى، بېشى 11-بەتتە).

قانلىقتا زوزۇڭتاڭنى يولدا قويدى ماۋ،
ئۇيغۇر تۇگۇل ئالەم ئەھلى ئۈچۈن ئۇ چوڭ ياۋ!
ئىلانغا ئاق سۈت ئىشكۈزسەڭ، ئىشلەيدۇ زەھەر،
ماۋغۇ ئولەر، ماۋزىمچۇ، ئالەمگە خەتەر ...

21 – ئەسىر

(خاتىمە)

ئۇيغۇرستان بۇ ئەسىردە بولمايدۇ ئەسىر،
ئۇ قەشقەرنى ئاستانە قىپ قۇرىدۇ ئەسىر.
ئۇيغۇرستان بۇ ئەسىردە بولمايدۇ بېتاپ،
بۇ ۋەتەننى نۇرغا قاپلاپ چىقىدۇ ئاپتاپ.
بۇ ئەسىردە ئوز قولىدا تۇتار مورىنى،
ياتلار تۇتقان مورە يېغىر قىلدى مۇرىنى.
ئۇيغۇرستان ئەندى ئەمەس ھېچ قۇرۇق ئەمچەك،
قاندىن چېچەك ئۇنۇپ پارلاق بولار كېلەچەك.
ئازاتلىقتىن ئارتۇق بەخت بارمۇ جاھاندا،
ئۇيغۇرستان بۇ ئەسىردە قالماس ئارماندا،
ئالتۇن قەپەز ئىچرە سايرار قۇشمۇ پۇغاندا،
تاجۇ-تەختنىڭ كىمگە كېرەك ئەرىك تۇرغاندا.
تىلگەنگە ئاسماندىن ھېچ چۈشمەس ئازاتلىق،
ئاھ، ئازاتلىق، قانچە شېرىن، قانچىلىك تاتلىق.
ئىككى ئەسىر بولدى مانا ئەرىك زۇتكەنگە، –
كوكتىن بىرەۋ تاشلاپ بەرمەس ئۇنى كۇتكەنگە.
سورىغانغا بەرمەس ياۋلار تاجۇ-تەختنى،
خوپ بىلىمىز ئوغۇرلىغان كىم ئۇ بەختنى!
ئۇيغۇرستان پېشانەڭگە قۇللۇق پۇتمىگەن،
سېنىڭ بەختىڭ بىر يولىلا تېخى زۇتمىگەن.
تىز پۇكۇپ كۈن كورگەندىنمۇ ئولگەن ياخشىراق،
ئىگىرىغاندىن ئەركىكە ئىنتىل، ئەي ئانا تۇپراق.
ئۇيغۇرستان ئوز قولىدا تۇرار تەغدىرىڭ،
قان توكۇلمەي پاكلانمايدۇ مۇقەددەس يېرىڭ.
تىغ ئۇرمىساڭ ئۈزۈلمەيدۇ زۇلمەت زەنجىرى،
تىغ ئۇرمىساڭ، باشتىن كەتمەس ياۋنىڭ خەنجىرى.
تەگلىك دېگەن تىلسىماتنىڭ ئاچقۇچى كۈرەش،
ئاداققى رەت ئازاتلىققا قالما يەنە كەچ.
ئازاتلىقچۈن، ئادالەتچۈن كېرەك «زەرب ئالماس»،
ئەجدادلاردىن قالغىنى راس كۈرەشمەك مىراس.
جاندىن كەچمەي، يېتىپ بولماس دەيدۇ جانانغا،
ئەندى كەلدى پەيتىڭ، سىرنى يايغىن جاھانغا.
ئەندى جاھان جور بولىدۇ قۇتلۇق يولىڭغا،
ئەندى بەخت قۇشى قونار سېنىڭ قولۇڭغا.
غالىپلارغا سوت يوق ئەسلى ئۇشبۇ ئالەمدە،
مەغلۇپلارنىڭ ئومرى ئوتەر غەمدە-ئەلەمدە.
ئەسىر بويى سائادەتكە سىغىنغان بۇ ئەل،
ئوز تۇغىنى ئوز قولىدا تۇتقان شۇ مەھەل.
ئېغىنايمەن توپىسىنى توتىيا بىلىپ،
ئۇلۇقلايمەن شاملىرىنى مەن زىيا بىلىپ.
سۇمرۇق قۇشتەك قانات كەرسە مەغرۇر خانتەڭرى،
ئەل دېيىشەر ئاھىمىزغا يېتىپتۇ تەڭرى!
قەشقەر قويسا مەھمۇد بىلەن يۇسۇپكە ھەيكەل،
يەنە شەرىق ئاسمىنىدا پارلايدۇ مەشئەل،
ھېيكەلگە نۇر توكۈپ تۇرسا گوزەل نېپارخان،
ئازۇگۇمنىڭ ئامىن يادلاپ ياشنايدۇ بۇ جان.
باياندايدا بۇركۇت كەبى قەد كەرسە سادىر،
قارشىسىدا مويۇنچۇرخان تۇرار باھادىر.
ھەرەمباققا غېنى باتۇر بېرىدۇ سولەت،
ئۇنى كورۇپ زۇرمەكلىكنىڭ ئوزى بىر دولەت.
لۇتپۇللانىڭ ئىسمى بىلەن ئاتالغان گۇلباغ،
ئادەملەرنىڭ ئايغىدىن ئايرىلماس ھېچ چاغ.
بىلال نازىم ئامىدىكى بىلىم دەرگاھى،
ناۋائىينىڭ، ئىزارىينىڭ بولار پاناھى.
مايىمخاننىڭ يېشى تامغان ئىلى دەرياسى
ساھىلدا ياڭرار ئەلنىڭ نەغمە-ناۋاسى.
گوزەل تەلكە، يېشىل مەخمەل يېپىنغان سايرام،
جەننەت دەرگاھ ئاتىلىدۇ ئالغىلى ئارام.
سورساڭلار مېنى ئەشۇ ۋەتەن پەرزەندى،
ئۇنى ئۇنتۇپ قارا ئوز بوپ ئوتەيمۇ ئەندى.
ۋەتەن ئىشقى ئەمەسمۇ بۇ ئورە زۇرگىنىم،
ئۇنتۇغىنىم- شۇ ئەمەسمۇ مېنىڭ ئولگىنىم!
ئوز ئېلىنى ئۇنتۇغانغا ئوردىن بېرىلمەس،
مۇرتەتلەرنىڭ قەلبى ئولۇك، تېنى تېرىلمەس.
قورقاقچانلار خائىن كېلەر، ۋىژدانسىز ساتقۇن،
ساتقۇنلارنىڭ دەردىدىن بۇ زۇرەك باغرىم خۇن!
مېنى مازار شەيىخ قىلماس، بىر كۈن ئولمەن،
ئەل ئەركىنى كورمەي ئولسەم، گوردە ئورىمەن!
ئازاتلىقنىڭ ئىشقى بىلەن ئورتەنگەن قۇشمەن،
ئازاتلىقنى كورسەم، شاتلىقىمدىن بېھۇشمەن!..
ئەرىك دېگەن قىساس قۇشى كەبى قاناتلىق،
ئېزىلگەن ئەل كۈرەش بىلەن تاپار ئازاتلىق.
باللىقتا باغلانغاندى ئەركىكە ئىخلاس،
باللىقتا «شۇقەدرى» كورگەنلىكىم راس.
مۇشتۇمدەك ئوت ئوقتەك ئۇچۇپ ئوتكەن بېشىمدىن،
ئەشۇ ئاخشام دادام كەتمەي قويغان قېشىمدىن،
ساقلىنى سىپاپ تۇرۇپ، شۇرلۇق شۇ دادام
دېگەن «بەخت ئەندى بىزگە باقىدۇ، بالام!»
دادام يالغان سوزلىمەيدۇ، بەخت باقىدۇ،
سۇ بىر ئاققان ئېرىقتا ئۇ يەنە ئاقىدۇ.
دادام يالغان سوزلىمەيدۇ، ئېتىقادىم زور،
تىنەپ زۇرگەن بەختنى بىر كۈن تاپىدۇ ئۇيغۇر.
دىلىدا ۋەتەن ئوتى يانسا، قانداق ئورتەنمەي،
كويۇپ تۇرسا كويدۇرگىلى ئېچۇك مەن كويمەي.
ئۇيغۇرستان چېككىسگە قىسقان چاغدا گۇل،
گۇلنى كورۇپ ئېچىلىدۇ بۇ سۇنۇق كوڭۇل.
سۇبھى سەھەر كىرپىگىمدە كوچا سۇپەرسەم،
شاتلىقىمدىن ئاقسا يېشىم، سۇ قىلىپ سەپسەم.
ۋەتەن دەردىن تارتىپ رەڭگىم بولسىمۇ سامان،
ئازاتلىقنى كورۇپ ئولسەم، قالامدۇ ئارمان!
ئولسەم، دوستلار كومسە ئىلى دەريا بويىغا،
بۇ ئارمىنىم ۋەتەنداشنىڭ كېلىپ ئويىغا.
شاۋقۇننى ئاڭلاپ ياتسام بولاتتىم رازى،
رازى ئېدىم يارۇ-دوستلار ئاچمىسا ھازى.
رازى ئېدىم شۇاق ئۇنسىمۇ مۇڭلۇق قەۋرەمدە،
رازى ئېدىم ياتقىنىمچۇن قۇتلۇق ۋەتەندە!

1973 – ژىل.

قىش مەنزىرىسى.
ن. جۇمەكىنوۋنىڭ سۈرىتى.

ئېلان

ئۇيغۇر تىياترىنىڭ مەمۇرىيىتى «ناۋا» ۋە «ياشلىق» ئانسامبللىرىغا قوبۇل قىلىش ئۈچۈن سازەندە ۋە ناخشىچىلارغا كونكۇرس ئېلان قىلىدۇ.

خالىغۇچىلار 1 – مارت كۈنى سائات 10غا تىياتر بىناسىغا تەكلىپ قىلىنىدۇ.

ئۇيغۇر تىياترى مەمۇرىيىتى.

تەبرىكنامە

مۇستاپا يۇسۇپوۋقا!
(ئالمۇتا شەھىرى)

سادىق يار، مېھرىۋان ئاتا، ئائىلىمىزنىڭ تۇۋرۇكى بولغان سىزنى خۇش مۇبارەك 60 – باھارىڭىز بىلەن سەمىمىي تەبرىكلەپ سىز مېھرىۋان، جان كويەرىمىزگە ئۇزۇن ئومۇر تىلەيمىز.

تەبرىكلىگۈچىلەر: رەپىقىسى: رېھانبۇۋى، پەرزەنتلىرى: قۇرۋانجان، ئابدۇلجان، رىسالەتخان، پاتىمەخان، مەرىيەمخانلار.

مۇھەررىر ئۈچۈن ئا. قۇتلۇق

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 – قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نەۋەتچى مۇھەررىر ئابدۇرېھىم مۇتەللىپ

تېلېفونلار: مۇھەررىر – 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ – 50-86-33، سەياسىي-ئىجتىمائىي بولۇم 81-86-33، ئەدەبىيات بولۇمى-27-86-33، «زىيارەت» تىجارەت بولۇمى-06-86-33.

زاكاز (3618) تىراژ 6000

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 653 59, регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Деуір», Алма-Ата, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مۇقەسسى تەھرىراتىمىزنىڭ مۇقەسسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-69

ЖАҢА ӨМІР

يېڭى ھايات

ЙЕҢИ ҺАЯТ

1993 يىل 27 فېۋرال شەنبە

№ 8 (3662)

ئەركىن باھا

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-رويۇڭ سامان بولماس

گېزىت 1970 - يىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ. جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي- سىياسىي ھەپتىلىك گېزىت

قازاقستان - ئۇكرائىنا: مۇھىم ھۆججەتلەر ئىمزالاندى

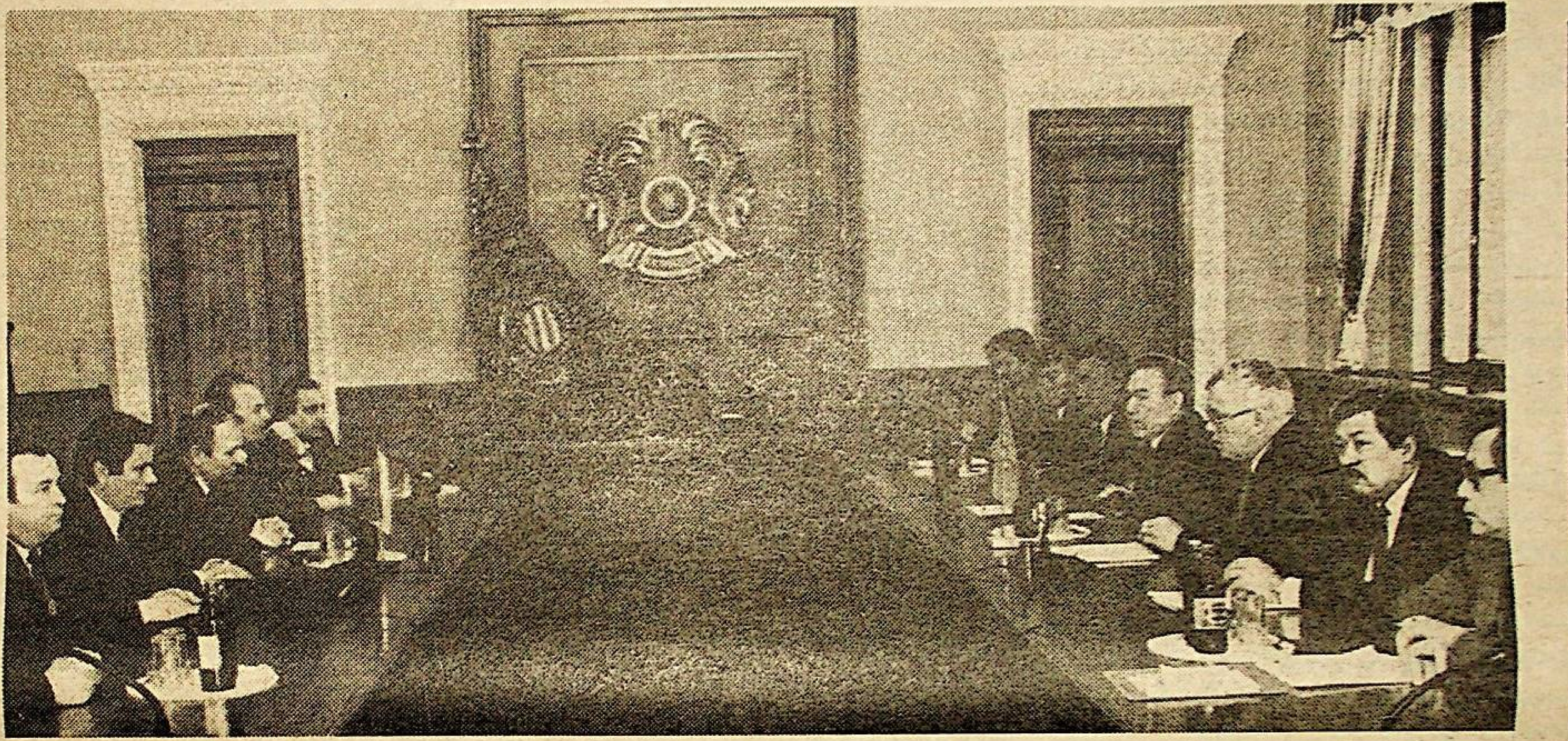

مەركىزىي ئاسىيە رېگىونىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىرى بويىچە سەپەردە يۈرۈۋاتقان باش مىنىستىر لېونىد كۇچما رەھبەرلىكىدىكى ئۇكرائىنا ھۆكۈمەت دېلېگاتسىيەسى ئالمۇتىدا بولۇۋاتىدۇ. 22- فېۋرال كۈنى دېلېگاتسىيەنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ قوبۇل قىلدى.

ئۇچرىشىش داۋامىدا تەرەپلەر مەملىكەتلىرىمىز ۋە خەلقلىرىمىز ئوتتۇرىسىدا ھەر قاچان مۇستەھكەم ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىي ئالاقىلارنىڭ موجۇت بولۇپ كەلگەنلىكىنى قانائەتلىنىش بىلەن تەكىتلىدى. ئۇرۇش يىللىرىدا مىڭلىغان قازاقستانلىقلار ئۇكرائىنىنى فاشىست باسقۇنچىلىرىدىن ئازات قىلىشقا پائال قاتناشتى. ئۇكرائىنلار بولسا تىڭ يەرلەرنى ئۆزلەشتۈرۈشكە ئالاھىدە ھەسسە قوشۇپ، قازاقستاننىڭ يېزا ئىگىلىكىنى كوتىرىشكە ياردەم قىلدى. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ئۇچۇن بۇ ئولكە ئىككىنچى ۋەتەنگە ئايلاندى. دولەتلىرىمىز ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپلارغا ئورۇن يوق. ئىلگەركى كىس-جى-ئى-نىڭ پارچىلىنىشى ۋاقتىدا بۇزۇلغان تۇرلۇك ساھالاردىكى ئوز ئارا پايدىلىق ئالاقىلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋاقتى كەلدى.

ئىككى تەرەپلىمە ھەمكارلىق مەسىلىلىرىنىڭ پۈتكۈل كومپلېكسى بويىچە پىكىر ئېلىشىش ئوتكۈزۈلدى. قازاقستان بىلەن ئۇكرائىنا زامانىۋىي شەرتنامە ئاساسىنى شەكىللەندۈرۈشكە مۇھتاج بولۇۋاتىدۇ. بۇ شەرتنامە ئۇنى بارلىق مەسىلىلەردە تەڭشىگەن بولار ئىدى، دەپ تەكىتلىدى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ. جۇمھۇرىيىتىمىزدە ئۇكرائىنا پايدىلىق قېزىلمىلىرىمىزنىڭ يېڭى كانلىرىنى تېپىشقا، نېفتىنى قايتا ئىشلەش ئوبيېكتلىرىنى، يېزا ئىگىلىكى خام ئەشياسىنى قايتا ئىشلەش بويىچە بىرلەشكەن كارخانىلارنى سېلىشقا قاتنىشىشقا قازاقستانغا يېزا ئىگىلىكى تېخنىكىسىنى ۋە تاغ-كان جابدۇقلىرىنى يەتكۈزۈپ بېرىشكە بىز مەنپىيەتدار. پرېزىدېنت يېڭى سانائەتنى، ماشىنا ياساش سانائىتىنى، كوسموسنى ئۆزلەشتۈرۈشنى ھەمكارلىقنىڭ مۇھىم ساھالىرى سۈپىتىدە ئاتاپ كورسەتتى.

ئۇكرائىنا دېلېگاتسىيەسىنىڭ باشلىقى ئوز نۆۋىتىدە ئۇنىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قازاقستاننىڭ مەدەنىيەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي ئالاقىلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە قارىتىلغان ئىنتېگراتسىيەلىك سىياسىتىنى ماقۇللايدىغانلىقىنى تەكىتلىدى. ئۇكرائىنا خەلق ئىستېمال تاۋارلىرىنى، جابدۇقلارنى يەتكۈزۈپ بېرىشكە ۋە شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بۇغدايىنىڭ قاتتىق سورتلىرىنى سېتىۋېلىشقا تەييار.

ئىمزالاشقا تەييارلىنىۋاتقان سودا - ئىقتىسادىي كېلىشىمنىڭ قوش سېلىق سېلىشنى يوقىتىشنى، ئىنۋېستىتسىيەلەرنى ئوز ئارا ھىمايە قىلىشنى، باجخانا ۋە ترانسپورت تۇساللۇقلىرىنى ئېلىپ تاشلاشنى كوزدە تۇتۇشىنىڭ كېرەك ئىكەنلىكى تەكىتلەندى. بىر- بىرىگە سودىدا خىلە ياخشى شارائىت يارىتىشنىڭ، ۋىلايەتلەر، كارخانىلار، خۇسۇسىي تىجارەت ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا ئىش بابىدىكى ئالاقىلارنى جانلاندۇرۇش ئۇچۇن شارائىت يارىتىش كېرەكلىكىمۇ ئېيتىلدى.

ئۇكرائىنا تەرەپ ن. نازارباييېۋنىڭ خەلقلىرىمىز ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىي ئالاقىلارنى چوڭقۇرلىتىش، بىرلەشكەن فېستىۋاللارنى، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت ئەربابلىرىنىڭ ئۇچرىشىشلىرىنى ئوتكۈزۈش، دوستلۇق مۇناسىۋەتلەرگە ئىمكانىيەتلەرنى يارىتىپ بېرىش توغرىلىق تەكلىپىنى قوللاپ- قۇۋۋەتلىدى.

شۇكۈنى قازاقستان ۋە ئۇكرائىنا ھۆكۈمەت دېلېگاتسىيەلىرى ئوتتۇرىسىدا مۇزاكىرىلەر ئوتكۈزۈلدى. باش مىنىستىر سېرگېي تېرېششېنكو ھازىرقى كۈندە ئىلگىرى كارخانىلار ۋە مىنىستىرلىكلەر ئوتتۇرىسىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان ئوز ئارا مەھسۇلات يەتكۈزۈپ بېرىشنى تىكلەش ئۇچۇن بارلىق ئىمكانىيەتلەر بار دېگەن پىكىرنى ئېيتتى. شۇنداقلا ئۇ ياكى بۇ تەرەپكە، ئەگەر تاۋارلارنى ئىشلەشلىك شېرىكتىن سېتىۋېلىش ئىمكانىيىتى بولسا لازىم بولغان مەھسۇلاتنى ياكى تاۋارنى ئىشلەپ چىقىرىش ئۇچۇن يېڭى كارخانىلارنى سېلىش كېرەكلىكىنىڭ يوق ئىكەنلىكى توغرىلىقمۇ سوز بولدى. جۈملىدىن، قازاقستان ئۇكرائىنىغا قوي تېرىسىنى يەتكۈزۈپ بېرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە، گوش ۋە باشقا يېزا ئىگىلىكى خام ئەشياسىنى قايتا ئىشلەش بويىچە بىرلەشكەن زاۋۇتلارنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشكە تەييار.

ئۇكرائىنا دېلېگاتسىيەسى بۇ تەكلىپلەرنى قوللاپ- قۇۋۋەتلىدى. تەرەپلەر يەكدىل پىكىرگە كەلدى. بارلىق نىيەتلەرنىڭ چارىسىنى ئىنىق ئىشلارغا ئايلىنىشى ئۇچۇن قولغا كەلتۈرۈلگەن كېلىشىملەرنىڭ ئورۇنلىنىشىنى نازارەت قىلىدىغان ھۆكۈمەتلەر ئارا كومىسسىيە قۇرۇش زۆرۈر.

بولۇپ ئوتكەن مۇزاكىرىلەر يەكۈنلىرى بويىچە دوستلۇق ئۆيىدە دېلېگاتسىيەلەر باشلىقلىرى س. تېرېششېنكو بىلەن ل. كۇچما بىر قاتار ئىككى تەرەپلىمە ھۆججەتلەرنى ئىمزالىدى. شۇنداقلا جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ مالىيە، ئالاقە مىنىستىرلىكلىرى، مىللىي بانكىلىرى ۋە باجخانا خىزمەتلىرى ئوتتۇرىسىدىمۇ كېلىشىملەر ئىمزالاندى.

ئالدىن كېيىن موشۇ يەردە ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاسىتىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ئۇچۇن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى ئوتكۈزۈلدى.

سۈرەتتە: پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ ئۇكرائىنا باش مىنىستىرى لېونىد كۇچما بىلەن سوھبەتلىشىۋاتىدۇ.

(قاز تاگ).

پرېزىدېنت ھوزۇرىدىكى ئۇچرىشىش

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ ئوزىنىڭ ئىش گرافىكىغا مۇۋاپىق ئەمەس قوبۇل قىلىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، 22- فېۋرال كۈنى دىنىي خامىد قونايېۋ، تۈركشۇناس ئالىم خەلىفە ئالتاي، ياغۇچى ئەبدىجەمىل نۇرپېيسوۋ ۋە قازاقستان مۇستەقىل كەسپىي ئىتتىپاق مەركىزىنىڭ پرېزىدېنتى لېونىد سولومىن بىلەن ئۇچراشتى.

بولۇپ ئوتكەن سوھبەتلەردە جۇمھۇرىيەتتىكى ئىجتىمائىي- ئىقتىسادىي ۋەزىيەتكە، تۈپ- ئاساسىي ئىسلاھاتلارنى ئۆزگۈزۈشكە، مەدەنىيەتنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە، مىللىي ئۆرپ- ئادەتلەرنى تىكلەشكە باغلىق مۇھىم مۇئەممالار ھەققىدە سوز بولدى. شۇنداقلا سىياسىي ۋە جەمىيەت بىرلەشمىلىرىنىڭ پائالىيىتىگە، ئۇلارنىڭ قازاقستاندا پۇخرالىق رازىمەنلىكنى ۋە تۇراقلىقنى تەمىنلەشتىكى رولىنى ئاشۇرۇشقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرمۇ كوتىرىلدى.

(قاز تاگ).

ئامانەت بانكىدىكى ئاخچىنىڭ ئوسۇمى كوپەيدى

مىنىستىرلار كابىنېتى پۇخرالارنىڭ ئاخچىلىرىنى ساقلاشقا بولغان مەنپىيەتدارلىقىنى ئاشۇرۇش ۋە ئامانەت بانكىلىرىدا ئاخچا ساقلىغۇچىلارنىڭ مەنپىيەتلىرىنى ھىمايە قىلىشنى تەمىنلەش مەقسىتىدە جۇمھۇرىيەت ئامانەت بانكىلىرىنىڭ مەھكىمىلىرىدە ساقلىنىۋاتقان ئاخچا بويىچە پروتسېنت ئوسۇمىنى ئاشۇرۇش توغرىلىق توختام قوبۇل قىلدى. موشۇ يىلنىڭ 1- مارتتىن باشلاپ ئوسۇم ئوتتۇرا ھېساب بىلەن كام دېگەندە **ئىككى ھەسسىگە ئوسىدۇ.**

ئامانەت بانكىسىغا جۇمھۇرىيەت مىللىي بانكىسى بىلەن كېلىشىپ، ئاخچىنىڭ ساقلىنىش قەرەلىگە باغلىق ساقلىنىۋاتقان ئاخچىنىڭ پروتسېنت ئوسۇمىنىڭ ئېنىق مىقدارىنى بەلگۈلەش خىراجەتلىرىنى يېپىشنىڭ مەنبەسىنى ئىزدەش تاپشۇرۇلدى.

(قاز تاگ).

مۇھەممەت ئىمىن ھەزرەت

شەرقىي تۈركىستان مەكتۇپلىرى

ئىسلاھات باھانىسىدا

خىتايدا يېقىنقى 5 يىل ئىچىدە زاۋۇت-فابرىكىلاردا يېڭى ئىسلاھاتلار ئېلىپ بېرىلىپ، ئىختىسادىي ئۇنۇم ئاشماقتا. بيۇروكراتلىقنى يوقىتىش ئۈچۈن زاۋۇتقا بۇرۇنقىدەك بىر توپ ئادەم رەھبەرلىك قىلىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ھوقۇق پەقەت زاۋۇت باشلىقى بولغان بىر ئادەمگىلا تاپشۇرۇلدۇ. بۇ سىياسەت شەرقىي تۈركىستاندىكى زاۋۇتلاردا خىتايلارنىڭ كامىستىش سىياسىتى بىلەن رىياكسىيە قىلىنىپ، ئاندىن ئىجرا قىلىنغانلىقتىن، چەتتىن كوزەتكۈچىلەرگە كومېدىيەلىك، شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئۈچۈن پاجىەلىك تۇيۇلماقتا.

شەرقىي تۈركىستاندا خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ھەر قايسى زاۋۇت -فابرىكا، ئىدارە ئورگانلىرىدا كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ كاتىپلىرى خىتايلار بولۇشى، مەمۇرىي ھوقۇقلارنى تۈركىستانلىقلارغا بېرىشكە بولىدىغانلىقى توغرىسىدا مەخسۇس بەلگىلىمە سىياسەتلىرى بولغانلىقتىن، خىتاي كوممۇنىستلىرى ھوكۇمرانلىق قىلغان 30 يىلدىن كوپرەك ۋاقىت ئىچىدە ھېچ قانداق بىر فابرىكىدا ياكى مەمۇرىي ئورگانلاردا پارتىيە ھوقۇقى شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا بېرىلگەن بىرەرمۇ مىسالنى تاپقىلى بولمايدۇ. ئۇ زامانلاردا ئۆزى كوممۇنىست بولغان، خىتايلارغا ئىشەنگەن، ساۋاتسىز ۋە ئىدرەكسىز بىر تۈركىستانلىقنى تېپىپ، فابرىكىنىڭ باشلىقى دەپ بەلگىلەپ قوياتتى. ئەمما بۇ شەخستە شۇ فابرىكىدىكى ئىشچىلارنىڭ 5 پىروتسېنتىنىمۇ يەتمەيدىغان شەرقىي تۈركىستانلىق ئىشچىلارنى خىتايلارغا باش ئېگىپ، ئۇلاردىن ئىشلەشكە زورلاشتىن باشقا قولىدا ھېچ قانداق ھوقۇق يوق ئىدى. بېجىن: «پارتىيە بىلەن ھوكۇمەتنى ئايرىۋېتىش، زاۋۇت-فابرىكىلاردا ھوقۇقنى زاۋۇت باشلىقىغا بېرىش»، دېگەن يېڭى سىياسەتنى چىقاردى. بۇ سىياسەتنى ئېلان قىلىشى بىلەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ بارلىق شەھەرلىرىدىكى زاۋۇتلارنىڭ ھەممىسىدە خىتايلار زاۋۇت باشلىقلىقنى تارتىۋېلىش دولقۇنى كوتىرىلدى. شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي ھاكىمىيىتى بۇ ۋەزىپىنى ئىلگىرى، ئاخىرى بولۇپ، ئۈچ يىل ئىچىدە تامامەن ئورۇنلاپ بولدى. 30 يىل ئىچىدە بىرەرمۇ شەرقىي تۈركىستانلىققا (ھەتتا خىتايلاردىن ھوقۇق تاما قىلىپ، ئۆز مىللىتىنىڭ ۋىژدانلىق كىشىلىرىدىن يۈزلەرچە، مىڭلارچە ئادەمنىڭ ئولۇمگە سەۋەپ بولغان قەبىھ ساتقۇنلارغىمۇ) بېرىلمىگەن كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ كاتىپلىق ھوقۇقى، ئەندى شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا ئاسانلا مەرھەمەت قىلىندى. چۈنكى كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ كاتىپلىرىدا ھازىر كوممۇنىستلارغا ھەپتىدە ياكى ئىككى ھەپتىدە بىر قېتىم مەجلىس ئېچىپ قويۇشتىن باشقا ھېچ قانداق ئەمەلىي ھوقۇق يوق. ھوقۇق زاۋۇت باشلىقىدا. زاۋۇت باشلىقى خالىسا، پارتىيە كاتىپىنى كېرەك قىلىدۇ، خالىمسا ئۇنى كېرەك قىلمايدۇ، كاتىپلىقنى ئوزى قوشۇمچە ۋەزىپە سۈپىتىدە ئوز ئۈستىگە ئالىدۇ. چۈنكى زاۋۇت باشلىقى ھەم چوقۇم كوممۇنىست بولۇشى شەرت.

ئىسمى بار، جىسمى يوق ھوقۇقنى شەرقىي تۈركىستانلىققا ئىنئام قىلىشقا ئادەتلەنگەن خىتايلار بۇ قېتىممۇ ھېچ بىر ئۇيالماستىن بۇ ئويۇننى ئويناپ تۈگەتتى. بۇ ھەقتە پاراڭ بولغاندا، خىتايلار كۈلىدۇ، شەرقىي تۈركىستانلىقلار غەزەپلىنىدۇ. ئىش بۇنىڭ بىلەن تۈگىگىنى يوق، ھازىر ئىشچىلارنى قايتىداق باشقۇرۇش، زاۋۇتقا ئىشچى ئېلىش ۋە ئىشتىن بوشىتىش پەقەت زاۋۇت باشلىقى ئوزىلا ھوكۇم قىلىدىغان ئىشتۇر. چۈنكى خىتايدىكى ئىسلاھات زاۋۇت باشلىقىغا شۇنداق ئىمتىيازنى بەرگەن. شەرقىي تۈركىستاندا زاۋۇت باشلىقلىرى-خىتايلار بولغانلىقتىن، شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئىشقا كىرىش يولى قېينلاشماقتا. مىسال قىلىپ شۇنى كورسىتىش مۇمكىنكى، خوتەن ۋىلايىتىدە بىر ملليوندىن ئارتۇق ئادەم ياشايدۇ. خوتەندە بىردىن-بىر فابرىكا دەپ ئاتىغىچىلىكى بار بولغان ئىپەك توقۇمىچىلىق ۋە پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسىلا بار. بۇ فابرىكىلاردا ئىككى مىڭدىن ئوشۇق ئىشچى ئىشلەيدۇ. 80 پىروتسېنت ئىشچى ۋە تېخنىكلىرى خىتايلاردۇر. 1988-يىلى ئەتىيازدا بۇ فابرىكىنىڭ باشلىقى كام ئىشچىنى تولۇقلىماق ئۈچۈن تارىم ئويمانلىقىدا بوز يەر ئېچىش ئۈچۈن «ئىچكى خىتايدىن كەلتۈرۈلگەن خىتايلاردىن 400 نەپەر ئادەمنى فابرىكىغا قوبۇل قىلىشنى قارار قىلغان. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان شەرقىي تۈركىستانلىق ئىشچىلارنىڭ ئىشسىز پەرزەنتلىرى ۋە خوتەندىكى ئىشسىز ياشلارنىڭ قاتتىق نارازىلىقىنى قوزغىغان. كىشىلەر خوتەننىڭ ۋالىسى غوپۇرغا بېسىم قىلغان. غوپۇر فابرىكىغا بېرىپ، فابرىكا باشلىقىغا نەسىھەت قىلىپ، ئىشچىلىققا يەرلىك خەلقنىڭ پەرزەنتلىرىنى ئېلىشقا كۆندۈرمەك بولغانىدۇ، ئەمما ۋالى دەشنام يەپ، فابرىكىدىن كېتىشكە مەجبۇر بولغان. ئۇ، «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى» دەپ ئاتالغان شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىككىنچى رەئىسى خۇاڭ باۋجاڭ دېگەن خىتايغا تېلېفون قىلىپ، ئەھۋالنى دوكلاد قىلغان ۋە ئىشچىلارنى يەرلىك خەلقتىن ئېلىشنى تەلەپ قىلغان. ئۇنىڭ تەلىۋى دەرھال رەت قىلىنغان. خۇاڭ باۋجاڭ تېلېفوندا «سىزنىڭ فابرىكىلارنىڭ ئىچكى ئىشى بىلەن چاتىقىڭىز بولمىسۇن، ئىشچىنى قەيەردىن ئېلىش فابرىكىنىڭ ئىشى. فابرىكىغا يارامىلىق ئىشچى قەيەردە بولسا، شۇ يەردىن ئالىدۇ»، دەپ جاۋاپ بەرگەن. ۋالىنىڭ ئۈمۈتى كېسىلگەن. خوتەندىكى بۇ فابرىكا باشلىقى ئوز قارارىنى ئەمەللەشتۇرگەن. غەزەپلەنگەن شەرقىي تۈركىستان ياشلىرى قارقاش ناھىيەسىدە كوچا تاملىرىغا «خىتايلار شەرقىي تۈركىستاندىن چىقىپ كەتسۇن»، «خىتايلاردىن قىساس ئالايلى!» دېگەن شىئارلارنى چاپلىغان. بۇ ۋەقەدىن كېيىن 40 يىلدىن بېرى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ قېنىنى ئىچىپ، سەمەرگەن ۋاڭ ئىنماۋ خوتەنگە باردى، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، كوپلىگەن خىتاي ساقچىلىرى باردى. بىگۇناھ ياشلار يەنە زىندانغا تاشلىنىشقا باشلىدى.... بۇ ئەھۋالدىن ئۇزاق ئوتمەي، شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي ھوكۇمىتى «زاۋۇت-فابرىكىلار ئولكە ئاتلاپ ئىشچى قوبۇل قىلىش ھوقۇقىغا ئېگە» دەپ ھوججەت ئېلان قىلدى. شۇنىڭ بىلەن شەرقىي تۈركىستاندىكى فابرىكىلاردا ئىچكى خىتايدىن ئىشچى ئەكىلىش دولقۇنى قوزغالدى .... خىتايلار شەرقىي تۈركىستانغا ئۈزۈلمەي يامراپ كەلمەكتە. شەھەرلەردىكى ئىشسىزلىق شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى ئولۇم گىرداۋىغا قىستاپ بارماقتا. 1986-يىلى يازدا ئۈرۈمچى شەھرىدە 50 ياشلىق بىر ئىشچى ئويىدە ئاغامچىغا ئېسىلىپ ئولۇۋالغان. ئۇ ئولۇم ئالدىدىكى ۋەسىيەتنامىسىغا مۇنداق دەپ يازغان:

«مەن، كىچىكىدىنلا ئانىسىدىن ئايرىلىپ قالغان ئوغلۇمنى ئارزۇ-ئۈمۈت بىلەن 10 يىل ئوقۇتتۇم. ئوغلۇم ئىشسىز يۈرۈۋاتقىنىغا 6 يىل بولدى. تالاي باشلىقلارنىڭ ئالدىغا ھال ئېيتىپ باردىم. شۇنچە چوڭ شەھەردىن ئوغلۇمغا ئىش تېپىلمىدى. ئوغلۇممۇ 6 يىلدىن بېرى ئىش ئىزدەپ، بارمىغان يېرى قالمىدى. ئوغلۇم ئىشسىز بولغاچقا، ئوغلۇمنىڭ سويگەن قىزىمۇ قولدىن چىقىپ كەتتى. ئىشسىزغا كىشىلەر قىزىنى بەرمىدى. ئاتىلىق بورچىمنى، مۇسۇلمانلىق پەرزىمنى ئادا قىلالمىدىم. مەن ئوغلۇمغا بىر كىشىلىك ئىش ئورنى بېكار قىلىش ئۈچۈن ئولۇشكە ھازىرلىنىۋاتىمەن. فابرىكا رەھبەرلىكىدىن شۇنى تەلەپ قىلىمەن، مېنىڭ ئورنىمغا ئوغلۇمنى ئېلىڭلار! مېنىڭ ئولۇشىم ئوغلۇمغا ئىش تېپىپ بېرىش ئۈچۈن...».

شەرقىي تۈركىستاندا ئەھۋال ئەنە شۇ قەدەر جىددىي. **ئەي ھور، ئەركىن ياشاۋاتقان تۈرك قېرىنداشلار! دەپسەندە قىلىنىۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلار سىلەرنىڭ: «بىز سىنىڭ قېرىندىشىڭ، سەن تېخى ئۇنتۇلمىدىڭ!»** — دېگەن سادايىڭىزغا مۇھتاج...

«شەرقىي تۈركىستان مەكتۇپلىرى» كىتاۋىدىن.

ئىستامبۇل شەھرى.

«ئارزۇ»نىڭ بىر ياشلىقى

20-فېۋرال كۈنى «ئارزۇ» ژۇرنالىنىڭ بىر يىللىقىنى خاتىرىلەش ۋە ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن يۈز كورۇشۇپ، پىكىرلىشىش خۇسۇسىدا ئالدىن-ئالا گېزىتلەر سەھىپىسىدە ئېلان قىلىنغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئەدەبىيات ئىخلاسمەنلىرى قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ مەجلىسلەر زالىغا يىغىلدى.

دەرھەقىقەت، خەلقىمىز ئوتتۇز يىلدىن ئوشۇق ۋاقىت داۋامىدا ئىلگەركى كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن ھوكۇمەتتىن سەۋدە قىلىپمۇ سوراپ ھەل قىلالمىغان ئەدەبىي ژۇرنال ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار يۈز بېرىۋاتقان بۈگۈنكى ئېغىر شارائىتتا خەلقىمىزنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشى ۋە كۈچ چىقىرىشى بىلەن نەشىر قىلىنىۋاتقىنىغا مانا بىر يىل ۋاقىت بوپتۇ. بۇ بىر قارىماققا ھېچ قانچە ۋاقىت بولمىغان بىلەن لېكىن ژۇرنالنى چىقىرىۋاتقانلارنىڭ ئۇنىڭ ھەر بىر سانىنى ئوقۇغۇچىلىرىغا يەتكۈزۈشتىكى قىيىنچىلىقلىرىنى كوز ئالدىمىزغا كەلتۈرىدىغان بولساق، بىر كۈننىڭ ھەتتا بەزىدە بىر يىلغا تەڭ كېلىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس بولمىسا كېرەك، ئەلۋەتتە! چۈنكى پەقەت موشۇ كۈنلەردە ژۇرنال خادىملىرىنىڭ ئەڭ ژۇقۇرى ئايلىقى ئىككى مىڭ سوم ئېكەنلىكىنى ئېيتىپ ئوتۇشنىڭ ئوزىلا ئەھۋالنىڭ ئېغىرلىقىنى ئايدىڭلاشتۇرۇشى سوزسىز.

بۇ ھەقىقەت يىغىننىڭ باشلىنىشى بىلەن ژۇرنالنىڭ باش مۇھەررىرى ئەخمەتجان ھاشىرىي بىلەن قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ باشقارمىسىنىڭ كاتىبى بېيبۇت قويشىبايېۋلارنىڭ سوزلىرىدىمۇ ئوز ئىپادىسىنى تاپقان ئىدى. يىغىن قاتناشچىلىرىنىڭ كوپچىلىكى چېلەك، ئۇيغۇر ۋە پانفىلوۋ ناھىيەلىرىدىن كەلگەن ئېگىلىكلەرنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تاشكەنت ھەم ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ناھىيەلەرنىڭ مەھەللە ژىگىت بېشىلىرىمۇ بار؛ ئۇلارنىڭ ھەربىرى ئوز سوزلىرىدە «ئارزۇ» ژۇرنالىنىڭ نەشىر قىلىنىۋاتقانلىقى ئۇيغۇر خەلقى ئەدەبىياتى بىلەن سەنئىتىنىڭ، مەدەنىيىتى بىلەن تارىخىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئېگە ئېكەنلىكىنى، ئۇنىڭغا ياردەم قىلىش ھەر بىر ئۇيغۇر پەرزەندىنىڭ مۇقەددەس ۋەزىپىسى ئېكەنلىكىنى تەكىتلەشتى. بۇ ياردەمنى ئوزلىرىنىڭ ئەمەلىي ھەرىكەت ۋە ئېنىق كورسەتمىلىرى، قولمۇ-قول قىلغان ئانىلىرى بىلەن تەكىتلەپ كورسەتتى. مەسىلەن، ئۇيغۇر ناھىيەسىدىكى «ئەمگەك» كولخوزى باشقارمىسىنىڭ رەئىسى ھاكىم مۇسايېۋ ژۇرنالنىڭ بىر سانىنى باشتىن ئاخىر ئوزلىرىنىڭ خىراجىتى بىلەن نەشىر قىلىش جاۋاپكەرلىكىنى ئوز ئۈستىگە ئالغان بولسا، تاشكەنت شەھەرلىك خەلق تىبابەتچىلىكى مەركىزىنىڭ رەئىسى، ئېكستراسانىست مۇكەررەم توختىيېۋامۇ بىر سانىنى نەشىر قىلدۇرۇش بىلەن ئائىلە ئەزالىرى نامىدىن ئەللىك مىڭ سوم ئىئانە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئەندى نوۋەت بىلەن سوزگە چىققان چېلەك ناھىيەسى «ماياك» سوۋخوزىنىڭ دىرېكتورى توختاخۇن مەمەتوۋ، «ئاسى» سوۋخوزىنىڭ دىرېكتورى ئىمىنجان ناسىروۋلار بىللە يەنە شۇ ناھىيەنىڭ «غەيرەت» يېزىسىدىن ئۇرەخمەت ئىبراھىموۋ ۋە ئابدۇمېجىت ئابدۇللايېۋلارنىڭ ھەر بىرى يۈز مىڭ سومدىن ئىئانە قىلغانلىقلىرىنى بىلدۈردى.

خەلقىمىزدە: «بالىنى بىر ئادەم تۇغىدۇ، ئون ئادەم باشلايدۇ» دېگەن دانا سوز بار. دېمەك، دۇنياغا كوز ئېچىپ، ئەندىلا بىر ياشقا كىرگەن «ئارزۇ»غا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پەرزەندى سۈپىتىدە قاراپ، ئۇنى تەربىيەلەپ، ۋايىغا يەتكۈزۈشكە پۈتكۈل خەلق بولۇپ ياردەم قولىنى سوزۇۋاتقانلىقى ھەممىنى خوشال قىلارلىق ئىش.

مانا بۈگۈنكى كۈنلۈكتە بولسا باش تەسىسچى ئا. مەشۇروۋنىڭ «ئارزۇ» ژۇرنالىنىڭ خادىملىرىغا مەدەتكار بولۇپ باشلىغان شەرەپلىك يولىدىن يۈزلىگەن كىشىلەرنىڭ جۈرئەتلىك يېگىشى ۋە مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ بەھرىمەن بولۇشى ئەدەبىيات ئىخلاسمەنلىرىنىڭ كېلەچەككە بولغان ئۈمىدىنى ئاشۇرۇپ تۇرۇپتۇ.

(ئوز مۇخبىرىمىز).

ئوي تۈرغۈزماي، تور تالاشمايلى!

ئىككى ئايدىن ئوشۇق ۋاقىت بولدى. ئىستامبۇلدا بولۇپ ئۆتكەن قۇرۇلتاي كۆپچىلىكنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىپ كەلمەكتە. بۇ خىل دىققەتنى چۈشىنىشكە بولىدۇ. سابىق كېگەش ئىتتىپاقى غۇلاپ، ئۇنىڭغان خەلقلەر مۇستەقىللىككە ئېگە بولۇۋاتقاندا، ئۇيغۇرلاردىمۇ قانداقتۇر ئۈمۈت ئۇچقۇنلىرى يانغاندەك بولدى. ئەينە شۇنداق پەيتتە ئىستامبۇلدا قۇرۇلتاينىڭ ئۆتۈشى بايىقى ئۈمۈتلەرنى تېخىمۇ كۈچەيتۈۋەتكەندەك بولدى. دەرھەقىقەت، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالى ۋە كېلەچىگىگە بېغىشلانغان بىرىنچى خەلق ئارا ئەنجۇمانىنىڭ بولۇشىنىڭ ئۆزى ئەھمىيەتلىك ۋاقىئە. بىرىنچى قېتىم ئۇيۇشتۇرۇلغان قۇرۇلتاي ئۆزىگە يارىشا ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇردى، ئەلۋەتتە. ئەندى شۇ ئەنجۇماننىڭ ئاتقۇرغان ئىشى، ئۇنىڭ روھىنى كۆپچىلىككە يەتكۈزۈشتە كۈتمىگەن يەردە ھەر خىل گەپلەر، قارىمۇ-قارشى ئىزاھ پىكىرلەر كۆپىيىپ كەتتى. ئېچىنىشلىقكى، ئەسلى مەخسىتى مۇھاجىرەتتىكى خەلقپەرۋەر تەشكىلاتلارنى بىرلەشتۈرۈشنى مەخسەت-مۇددىا قىلغان قۇرۇلتاي ئەمەلىيەتتە زىددىيەتلەرنى تېخىمۇ ئۇۋج ئالدۇرغان، ساغلام ئەمەس غەرەزلەر ئۈچۈن قورال-ۋاستە بولۇپ قالدى. ھېچ بىر تەشكىلات مەۋقەسىنى تۇتمىغان ھالدا شۇ قۇرۇلتايغا قاتناشقانلارنىڭ بىرى سۈپىتىدە قۇرۇلتاي ھەققىدە، ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى بەزى كەيپىياتلار ھەققىدە شەخسىي كوز قاراشلىرىمنى ئېيتىشنى ماقۇل كوردۇم.

قۇرۇلتاينىڭ ئېچىلىشىنى ۋە ئۇنىڭغا قازاقىستاندىن، قىرغىزىستاندىن، ئۆزبەكىستاندىن ۋەكىللەرنىڭ قاتنىشىشىنى بۇ جۇمھۇرىيەتلەردە بولۇۋاتقان مۇھىم ئۆزگىرىشلەردىن ئايرىم قاراشقا بولمايدۇ. شۇ ئۆزگىرىشلەر تۈپەيلى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىجتىمائىي- سىياسىي ھاياتىدىمۇ شۇ كەمگىچە مۇمكىن بولمىغان يېڭىلىقلار يۈز بېرىۋاتىدۇ. شۇ يېڭىلىقلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇھىمى- ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا ۋەتىنى شەرقىي تۈركىستاندا بولۇۋاتقان ئەھۋاللارغا ئۆز مۇناسىۋىتىنى بىلدۈرۈش ئىمكانىيىتىگە ئېگە بولغانلىقى. ئانا ۋەتەندە ئىنسان ھوقۇقىنىڭ، مىللەت غۇرۇرىنىڭ دەپسەندە قىلىنىشى، ئۆرپ-ئادىتىنى چەكلەش، ئىچكىرىدىن خىتايلارنىڭ مىللىونلاپ كوچۈرۈلۈشى ياكى يادرو قۇرالىنى سىناش ئوخشاش ئۇيغۇر خەلقىنى جىسمانىي يوقىتىشنى مەخسەت قىلغان ئەشەددىي سىياسەتكە قەتئىي نارازىلىق بىلدۈرۈش ئىمكانىيىتىگە ئېگە بولدۇق. ئەينە شۇ يېڭى شارائىتلار تۈپەيلى ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىدىن باشقا قازاقىستاندىكى ۋەتەنپەرۋەرلەر تەرىپىدىن خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى، ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى قۇرۇلۇپ، ئۆز پائالىيەتلىرىنى ئاشكارە ئېلىپ بېرىشقا باشلىدى. ئۆتكەن ژىلى ملمۇنلىغان شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرى ئۈچۈنلا ئەمەس، پۈتكۈل ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئاپەت بولۇپ تۇرغان لوبنۇر سىناق مەيدانىغا بېغىشلانغان خەلق ئارا كونفېرېنسىيە ئوتكۈزۈلدى. ئېيتىپ كېتىش كېرەككى، بۇ كونفېرېنسىيە جاھاندا بولغان مۇھىم ۋاقىئەلەر قاتارىدا بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىدا رويخەتكە ئېلىندى. بولتۇر سېنتەبىر ئېيىدا بېرلىندا ئوتكۈزۈلگەن يادرو قۇرالىغا قارشى خەلق ئارا كونفېرېنسىيەدە يۈسۈپبەگ مۇخلىسى، ئازات ھېكىمبەگلەر ئۇيغۇر ئېلىدە بولۇۋاتقان ئازاپ-ئوقۇبەتلەر ھەققىدە مەلۇمات بەردى. بۇ بىر ھېتىم بەكمىشتىن ئوشۇق ئەلدىن كەلگەن ۋەكىللەر دىققىتىگە ئەكىزۈلدى. مېنىڭچە ئادەتتىكىدىن باشقىچەرەك ئەھمىيەتكە

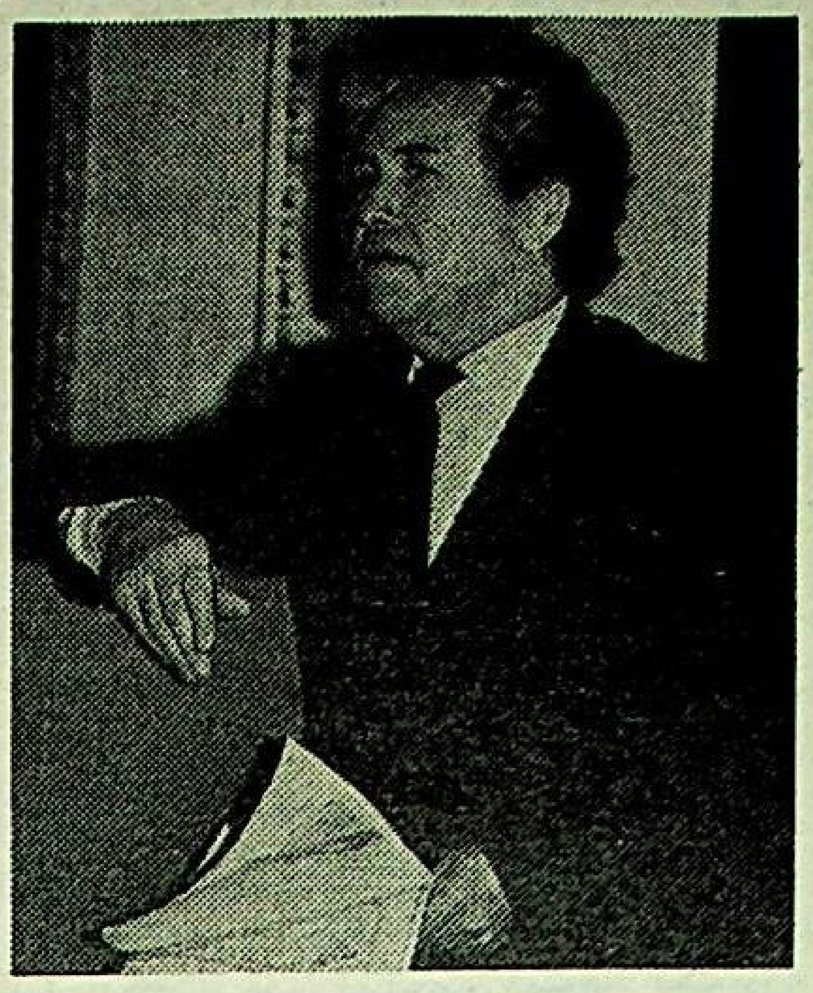

ئىگە يەنە بىر ۋاقىئەنى ئېيتماي مۇمكىن ئەمەس. ئۇ بولسىمۇ ماي ئېيىدا ئەزىز ۋەتىنىمىزدە ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان تولۇقسىز ئەڭ كۆلچەك يادرو سىنىقىغا قارشى خىتاي ئەلچىخانىسى ئالدىدا بىرىنچى قېتىم نارازلىق مىتىڭىسىنىڭ ئۆتكۈزۈلگەنلىكى، موشۇنىڭ ھەممىسى، زېغىپ كەلگەندە، ئانا ۋەتەندە مەۋجۇت ئەھۋالنى كۆپچىلىك قەلبىگە خېلە دەرىجىدە يېقىن قىلدى.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە ۋۇجۇدىدا ئاتالغان تەشكىلاتلارنىڭ پائالىيەت ئېلىپ بېرىشى باشقا چەت ئەللەردىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار تەشكىلاتلىرى بىلەن بىۋاستە ئالاقە قىلىش مۇمكىنچىلىكىنى يارىتتى. بۇ جايدا ۋاكالەتسىز تەشكىلاتقا بۇ يىغىلىشلارنىڭ ئەزا بولۇشى، شۇنداقلا بۇ خەلق ئارا تەشكىلاتنىڭ رەھبەرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئەركىن ئالپتېكىننىڭ پائالىيىتى تۈپەيلى شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ خەلق ئارا دەرىجىدە قويۇلۇشىغا باشلىغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەك. مۇشۇلار مۇھاجىرەتتىكى ھەممە تەشكىلاتلارنى بىرلەشتۈرۈش ئېھتىياجىنى، ئۇلارنىڭ نامىدىن خەلق ئارا دەرىجىدە پائالىيەت ئېلىپ باردىغان بىر تەشكىلات يارىتىش ئېھتىياجىنى مەيدانغا كەلتۈردى. نەتىجىدە قۇرۇلتاينى چاقىرىش رىياللىققا ئايلاندى. بۇ جايدا تۈركىيەدىكى قېرىنداشلارنىڭ، ئالدى بىلەن مۇھەممەت رىزا بېكىن جاناپلىرى رەھبەرلىگىدىكى شەرقىي تۈركىستان ۋەخپىسىنىڭ تەشەببۇسىنى، ئەمەلگە ئاشۇرغان ئىشلىرىنى مىننەتدارلىق بىلەن تىلغا ئېلىش كېرەك. قۇرۇلتاينىڭ قانداق ئوتكەنلىگى ھەققىدە مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغان ماتېرىياللاردىن گېزىتخانلار خەۋەردار.

ئەڭ ئالدى بىلەن قۇرۇلتاي يەكدىللىق كەيپىياتتا ئوتكەنلىگىنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەك. ئۇنىڭ ئەڭ ئاساسىي ئۇتۇغى ۋەتەن داۋاسىنى قىلىپ كېلىۋاتقان تەشكىلاتلارنىڭ، ئىنقىلاپچى شەخسلەرنىڭ بېشىنى قوشتى. ئەندىكى كۆرەش نىشانى مىللەتنىڭ ئىستىقلالىيىتى دەپ بەلگۈلەندى. بۇ ھەقتە تېگىشلىك دېكلاراتسىيە ۋە مۇھىم ھوججەتلەر قوبۇل قىلىندى. قۇرۇلتاي ئۆز ئالدىغا قويغان مەخسىتىگە يەتتى دەپ ئويلايمەن. ھەل قىلىنمىغان مۇئەممالارنىڭ بىيىل كۈزدە ئوتكۈزۈلىدىغان قۇرۇلتايدا ھەل قىلىنىشى كۈتىلىدۇ. ئۇنىڭدا ئاساسىي نىشانىنى قولغا كەلتۈرۈش يوللىرى، چارە-تەدبىرلىرى تېخىمۇ ئېنىقلىنىدۇ. شۇنداق قىلىپ مۇھاجىرەتتىكى بىر تۇتاش ئۇيغۇر مۇجادىلە ھەرىكىتى قېلىپلىشىشقا باشلىدى. قۇرۇلتاي ئەھمىيىتى بىرىنچى نۇۋەتتە ئەينە شۇ ھەرىكەتنىڭ ئاساسىنى سالغىنىدا.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» (8-يانۋار) ۋە «يېڭى ھايات» (9-يانۋار) گېزىتلىرىدە ئېلان قىلىنغان ماتېرىياللار ئاساسەن قۇرۇلتاي روھىنى توغرا يورىتىدۇ. ئامما ئايرىم ماتېرىياللاردا ئەينىي ئەھۋالغا ئۇيغۇن كەلمەيدىغان مەلۇماتلار، غەرەزلىك ئىنكاسلار مۇ يوق ئەمەس. بىرىنچىدىن، مىللىي مەجلىس سايلاندى، دەپ ئېيتىلدى. ئەسلىدە مىللىي مەجلىس ئەمەس، ۋاقىتلىق تەييارلىق كومىتېتى قۇرۇلدى. چۈشىنىشلىك، بۇ ئورگان موشۇ ژىلنىڭ ئاخىرىدا ئوتكۈزۈلىدىغان قۇرۇلتايغا تەييارلىق ئىشنى ئېلىپ بېرىشى كېرەك. ئەينە شۇ قۇرۇلتايدا دايىملىق مىللىي مەجلىس سايلىنىشى، ئۇنىڭ پروگراممىسى، نىزامنامىسى ۋە باشقا مەسىلىلەر ئاساسلىق ھەل قىلىنىشى بەلگۈلەندى. دېمەك، قۇرۇلتايدا پروگراممىمۇ، نىزامنامىمۇ قوبۇل قىلىنمىدى، شۇنداقلا قۇرۇلتاي قاتناشچىلىرىنىڭ سانىمۇ توغرا كورسىتىلمىدى.

ئىستامبۇلدا ئوتكۈزۈلگەن قۇرۇلتاينى بەزىلەر تەسىس قۇرۇلتاي دەپمۇ ئاتاپ ژۈردى. ئەسلىغۇ گەپ نامدا ئەمەس، ئامما بىر نەرسىنى ئېيتماي مۇمكىن ئەمەس. قۇرۇلتاي سايلانغان ۋەكىللەرنىڭ قاتنىشىشى بىلەن پروگرامما، نىزامنامە قوبۇل قىلىنسىلا ۋە دايىملىق ئىجرائىي ئورگانلىرىنى سايلىغاندىلا، تەسىس قۇرۇلتاي بولالايدۇ. شۇڭلاشقا ئىستامبۇلدا ئوتكەن قۇرۇلتاي ماھىيەتتە تەييارلىق خاراكتېرىغا ئېگە بولدى.

ئومۇمەن قۇرۇلتاي ئەھمىيىتىنى ئارتۇقچە ماختاشمۇ ياكى ئۇنىڭدىن كامچىلىق تېپىشمۇ ئالىيجاناپلىق ئەمەس، «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ 15- فېۋرال سانىدا قۇرۇلتاي ھەققىدە سەلبى باھا بەردى دەپ، مېنىڭ پىكرىمنى بۇرمىلىغان. قۇرۇلتاي ھەققىدە ھەر خىل گەپلەر ئۇۋج ئېلىپ كەتكەنلىكتىن ئايرىم ئەھۋاللارنى ئېيتماي مۇمكىن ئەمەس. شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، قۇرۇلتايغا تەييارلىق ئىشلىرى 7 نەپەر قېرىنداشلار تەرىپىدىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. سوزسىزكى، خەلق ئارا ئەنجۇماننى ئۇيۇشتۇرۇش ھەر جەھەتتىن مۇرەككەپ ئىش. ئومۇمەن ئۇلارنىڭ ئاتقۇرغان پائالىيىتىنى تەغدىرلىگەن ھالدا ئايرىم يېتىشمەسلىكلەر ئوروۇن ئالغانلىقىنىمۇ يوشۇرۇش ھەقنى ئېيتمىغانلىق بولار ئېدى. ئالدى بىلەن شۇنى ئىخرار قىلىش كېرەككى، قۇرۇلتاي يېتەرلىك تەييارلىقسىز ئېچىلدى. تەييارلىق ھەيئىتىنىڭ ۋەكىلى ھامۇت كوك تۈرك ئالمۇتىغا كەلگەندە، ئەينىي ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاچ، قۇرۇلتاي ئوتۇقلۇق ئوتۇشى ئۈچۈن پىكىر- تەكلىپلەر ئېيتىلدى ھەم شۇنداقلا تەييارلىق ھەيئىتىگە ھاشىر ۋاھىدىي، يۈسۈپبەگ مۇخلىسىي، راببك ئىسمائىلوۋ ئىمزاسى بىلەن خەت يوللانغان ئېدى. تەييارلىقنىڭ دېگەندەك بولمىغانلىقىنى موئۇ فاكتتىن كورۇش مۇمكىن. دەسلەپكى تەكلىپنامىدا قۇرۇلتايدا شەرقىي تۈركىستان مەسلىسى تورت پۇنكت ئاساسىدا قارىلىدىغانلىقى ئېيتىلغان ئېدى. ئامما ئارىدىن كوپ ئوتمەي كەلگەن ئىككىنچى تەكلىپنامىدا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىي ئەھۋالى توغرىسىدا گەپ بولىدۇ دېگەن خەۋەر كېلىشى ھەممىزنى تەئەججۈپكە سالدى. نۇۋەتتىكى ئۈچىنچى خەتتە بولسا، كۈتمىگەن يەردە قۇرۇلتايغا پەقەت جۇمھۇرىيەت ھوكۈمەت ئورۇنلىرىنىڭ رويخەتتىن ئوتكەن تەشكىلاتلىرىنىڭلا ۋەكىللىرى قاتنىشالايدىغانلىقى ئېيتىلىپ، ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى بىلەن شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى ۋەكىللىرىنىڭ كېلىشى چەكلەپ قويۇلدى. ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى بىلەن شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى ۋەكىللىرىنىڭ ئىشتىراك قىلىشىنىڭ چەكلىنىشى شۇ ۋاقىتتىلا بۇ يەردىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىدە نارازىلىق كەيپىياتلىرىنى پەيدا قىلدى. ئاخىر يەنە توساتتىنلا قۇرۇلتاينى ئۇيۇشتۇرغۇچىلار ئۈچىنچى خەتنىڭ ئىناۋەتسىزلىكىنى، ئىلگىرى تەكلىپ قىلىنغان ۋەكىللەرنىڭ قۇرۇلتايغا قاتنىشىشقا ھوقۇقلۇق ئېكەنلىكىنى مەلۇم قىلىپ، خەۋەر ئەۋەتتى. ژۇقارقى خەت ۋە تەكلىپنامىلار-شەرقىي تۈركىستان ۋەخپىسىنىڭ رەئىسى مۇھەممەت رىزا بېكىن جاناپلىرىنىڭ ئىمزاسى بىلەن كەلگەن ئېدى. ئامما ئىشلارنىڭ بۇ تەرىزدە تېز-تېز ئۆزگىرىشىدە كىملەرنىڭدۇر قولىنىڭ بارلىغى، كىملەرنىڭدۇر غەرەزلىك بۇزغۇنچىلىق قىلىۋاتقانلىقىنى مانا مەن دەپ كورسىتىپ قويىدى. بۇ خىل ئەھۋاللارنىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ ئاساسىي سەۋەۋى، تەييارلىق ھەيئىتىنىڭ ھەممە تەشكىلاتلارغا ئوخشاش مۇناسىۋەتتە بولۇپ، ئوخشاش ھەمكارلىق قىلمىغانلىقىدا. قازاقىستاندىن كىملەرنىڭ قۇرۇلتايغا بېرىشىنى بەلگۈلەش، تەكلىپنىڭ پۇللۇق ياكى پۇلسىز بولۇشى ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ ئەركىگە بېرىلدى، نەتىجىدە ئالمۇتىدىن ئىستامبۇلغا رەسمىي بارغان 30دىن ئوشۇق ۋەكىل ئىچىدە شەرقىي تۈركىستان كومىتېتىدىن ئۈچ ئادەم، ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتىدىن ئىككى ئادەم بولدى. «ئىتتىپاق» نامىدىن بارغان ۋەكىللەر تەركىۋىدە ئىتتىپاق پائالىيىتىگە، ئۇنىڭ قۇرۇلىشىغا ئاكتىۋ ئارىلاشقان بەھرام غلاۋدىنوۋ، ئېلەم روزىيېۋ، داۋۇت ئېسىيېۋ، ئابدۇخالىق ھەمرايېۋلارنىڭ ياكى ياركەنت، چېلەك، ئەمگەكچىقازاق ناھىيەلىرى مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ رەھبەرلىرى بولمىغانلىغى كىشىنى تەئەججۈپلەندۈردى. ئىستامبۇلدىكى قېرىنداشلار قازاقىستاندا جەمىيەت ئىشلىرىغا كىم ۋە قانداق ئارىلىشىۋاتقانلىقىنى، ئەلۋەتتە، بىلمەيدۇ. ئىتتىپاقتىكى بەزى كىشىلەرنىڭ ۋەكىل بەلگۈلەشتە بىر تەرەپلىمىلىككە يول قويغانلىغى كورۈنىپ تۇرىدۇ.

ئەپسۇسلىنىدىغان ئەھۋال شۇكى، ھەققەتكە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئەخبارات بېرىلگىنىدىن تاشقىرى، كوپچىلىك بىلەن ئۇچرىشىشلاردا ساغلاملىقتىن ژىراق غەرەزلەر، ئوزىنى ياخشى كورسىتىپ، باشقىلارنى پەسكە ئۇرۇپ، ھەر قانداق پىتنە-پاساتقا ژىغىپ كەلگەندە، خەلقنى ئالداشقا، قايمۇقتۇرۇشقا يول قويۇلۇۋاتىدۇ. ھەقنى ئېيتىش كېرەككى، مۇنداق ئەھۋاللارنىڭ سادىر بولۇشىدا ئىتتىپاقنىڭ ئايرىم رىياسەت ئەزالىرى تەشەببۇسكار بولۇۋاتىدۇ. ئەسلىدە باشتا ۋەكىللەر دەقەمتە بولۇپ، قۇرۇلتاي روھىنى كوپچىلىككە يەتكۈزۈش نىيىتى بولدى ھەم بۇ ھەقتە ئىتتىپاق ئەزالىرىغا ئېيتىلغان ئېدى. ئۇلار بۇ مەسىلىنى ئوز مەجلىسىدە قاراپ، ئالدىن قارارنى ئېيتماقچى بولدىيۇ، كۈتمىگەن يەردە 31- دېكابىر كۈنى «ئۇيغۇر ئاۋازىغا» ئىتتىپاقنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچرىشىش ژىغىنى بولىدىغانلىغى توغرىلىق ئېلان بېرىلدى. ئىتتىپاقنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردىيېۋقا بۇ تەشەببۇسى ھەققىدە ئېيتقاندا، بۇ بىزنىڭ ئىچكى ئىشىمىز، بىز ئاتالىيەن ئوتكۈزۈمىز، دېگەن جاۋاپ قىلدى. ئاخىرى 2- يانۋار كۈنى «دروۋبا» مەھەللىسىدە ئۇچرىشىش ئوتكۈزىلىدۇ. ئۇنىڭغا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى، ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى ۋەكىللىرى تەكلىپ قىلىنمىدى. ئوزەم ئاڭلىمىغان نەرسىگە مۇناسىۋەت بىلدۈرۈشنى لايىق ئىش دېمەيمەن. ئامما ئەھۋال شۇنداق ئېكەن، شۇ ئۇچرىشىش ئۇيۇشتۇرغۇچىلارغا مۇنداق سوئال بېرىش ئورۇنلۇق دەپ ئويلايمەن.

(ئاخىرى 4- بەتتە).

ئۇي تۇرغۇزماي، تور تالاشمايلى!

(ئاخىرى، بېشى 3-بەتتە)

ئۈچرىشىشنى بىللە ئۇتكەزسەك، كىمگە زىيان بولار ئىدى؟ ۋەتەن ھەققىدە، خەلقىمىز تەغدىرى ھەققىدە بىرىنچى قېتىم گەپ بولغان قۇرۇلتاي روھىنى يەتكۈزۈش پەقەت بىر گۇرۇھ كىشىلەرنىڭ ئىچكى ئىشىمۇ؟

ئىتتىپاق ۋەكىللىرىنىڭ ئالاھىدە ئۈچرىشىش ئۆتكۈزۈشىنىڭ مەخسەت ۋە سەۋەپلىرى ھازىر ئېنىق بولدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى خەلقىنىڭ بىردىن-بىر غەمخورچىسى، بايراقدارى، قۇرۇلتاينىڭ ئىشلىرىدا ئاساسىي رول ئوينىغان دەپ كورسىتىشكە ئۇرۇنۇشتا پايدىلىنىۋاتىدۇ. ئىتتىپاق ۋەكىللىرىنىڭ چونجىدا، سۇلتان قورغاندا، ياركەنتتە ۋە باشقا جايلاردا ئۆتكۈزگەن ئۈچرىشىشلىرى شۇنىڭ يارقىن ئىسپاتى بولۇۋاتىدۇ. ئېچىنارلىق بىر يېرى- ئىتتىپاق ۋەكىللىرىدىن كېيىن يۇرت ئەھلى قايتا ئۈچرىشىش ئۆتكۈزۈشنى تەلەپ قىلدى. ئەينە شۇنداق ئۈچرىشىشلارنىڭ بىرىگە مەنمۇ قاتناشتىم. ئۇنىڭغا ھەممە ۋەكىللەر، شۇ جۈملىدىن ئىتتىپاقنىڭ ئەڭ چوڭلىرىغىچە تەكلىپ قىلىندى. شۇ ژىغىنغا رەئىس سۇپىتىدە، سوزگە تەكلىپ قىلغان بولۇشۇمغا قارىماي، ئىتتىپاقنىڭ بىرمۇ ۋەكىلى يوق بولۇپ چىقتى. ئامما ئۇزلىرى ئۆتكۈزىدىغان ئۈچرىشىشلارغا باشقىلارنى تەكلىپ قىلمايدۇ، ئامما كەلمىدى دەپ ئەيىپلەيدۇ. مەسىلەن، سۇلتان قورغاندا شۇنداق ئەھۋال سادىر بولدى. نېمە بولۇپ كەتتۇق؟! بۇ خىل ئىنتىلىشلار ئۇي تۇرغۇزماي تۇرۇپ، تور تالاشقانلىق بىلەن باراۋەر ئەمەسمۇ؟!

ژۇقۇرىدا ئېيتىلغانلارغا قوشۇمچە يەنە «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىدىكى مونۇ بىر فاكتقا دىققەت قىلايلى. قۇرۇلتايدا ۋاقىتلىق تەييارلىق كومىتېتى سايلانغاندا، پەقەت ھاشىر ۋاھىدىي ئىستىپا سورىدى، دەپ يازىدۇ. مۇئەللىپ ۋە ئوزىنىڭ شەخسىي غەرىزىنى شۇ ئارقىلىق ئاشكارىلاپ قويىدۇ. ئەسلىدە ئەيسابەگ ئالىپتېكىنمۇ، سۇلتان ماھمۇت قەشقەرىمۇ، ئەركىن ئالىپتېكىنمۇ ئىستىپا سورىغان ئىدىغۇ. بۇ فاكتنى ئېيتمىسامۇ بولاتتى، ئامما يېرىم راستلىق ئېيتىلىپ، ئۇنىڭغا ئالاھىدە مەنا بېرىلگەنلىكى ئۈچۈن مەجبۇر بولدۇم.

بىز يېگىدىن ئويغىنىۋاتقان خەلق. ئەڭ مۇھىمى-بىز ئۇيغۇرلار كىم، تارىختىكى ئورنىمىز قايسۇ، كېلەچىكىمىز قانداق بولىدۇ دېگەن مەسىلە ئۇستىدە ئوزىمىز ئويلىنىدىغان بولدۇق. بىر ئۇلۇق ھەقىقەتكە- ھازىرقى دۇنيادا ھەر خەلق ئوز تەغدىرىگە ئوزى ئىگە بولۇشى كېرەك دېگەن ھەقىقەتكە كوزىمىز يەتكەندەك بولۇۋاتىدۇ. تورت تام بەندىسى، قارا قازان غېرىۋى بولۇش خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ قانلىق تىرناقلىرى ئاستىدا ئازاپ چېكىۋاتقان خەلق تەغدىرى ئالدىدا بىپەرۋالىق، بىچارىلىق ئېكەنلىكىگە چۈشەنگەندەك بولۇۋاتىمىز. راستىنى ئېيتقاندا، سىياسىي ئىشلاردا تەجرىبىمىز تېخى ئاز، ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ ھادىسلىرىگە، زامان ئوزگىچىلىكى، ۋاقىت ۋە زامانىۋىي تەلەپ تەقازاسىغا مۇناسىپ ياندىشىپ، ئۇيغۇر مەسىلىسىنى جۇمھۇرىيەت دائىرىسىدە بولسۇن، خەلق ئارا دەرىجىدە بولسۇن ئورۇنلۇق قويۇش يوللىرىنى تاپالمايۋاتىمىز. ھازىر بىزدە جۇمھۇرىيەتلىك مەدەنىيەت جەمىيىتى، ئىتتىپاق، ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى، شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى ۋە «شەمەي-نېۋادا» ھەرىكىتىنىڭ يېنىدا لوبنۇر بولۇمى قۇرۇلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە يۇستىتسىيە مىنىستىرلىگىدە روييخەتكە ئېلىنغانلارمۇ، ئېلىنمىغانلارمۇ بار. ئەپسۇس، بۇلارنىڭ ئارىسىدا بىرلىك، ھەمكارلىق يوق ياكى يوقنىڭ ئورنىدا. ئەكسىنچە بولسا، رىقابەت، ھەر خىل زىددىيەتلەر تولۇپ-تېشىپ تۇرۇپتۇ. مەخسەت، نىشان بىر، پائالىيەت ئېلىپ بېرىش ئىمكانىيەتلىرىمۇ، ئىش ئۇسلۇبلىرىمۇ ئوخشاش بولۇپ تۇرۇغلۇق، ئۇلارنىڭ بىرلەشمەيۋاتقىنى، ئۇمۇمىي خەلق مەنپىيتى ئۈچۈنمۇ، ھەر قايسى تەشكىلاتلارنىڭ مەنپىيتى ئۈچۈنمۇ زىيانلىقتۇر. ئۇيلىغان بۇلاق بىر سايغا قۇيۇلسا، چوڭ دەريا بولىدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم. بىزدە بولسا، ئاساسىي جەھەتتىن پەرىقلەنمەيدىغان تەشكىلاتلار بىر جوزىدا، ئامما ھەر قايسىسى ھەر تەرەپكە قاراپ ئولتارغان كىشىلەرنى ئەسلىتىدۇ. ئۇلار ئەگەر موشۇنداقلا كەتسە جوزا ئۈستىدىنمۇ، ھەتتا جوزىنىڭ ئوزىدىنمۇ قانداق ئايرىلىپ قالغانلىقىنى بىلمەي قېلىشى مۇمكىن ...

ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى تەشكىل قىلىنغاندىن بۇيان ئانا ۋەتەندە بولۇۋاتقان ئەھۋاللارنى خەلققە يەتكۈزۈشتە، شۇ ئارقىلىق ۋەتەن ھىسياتىنى ئويغىتىشتا، مىللىي سېزىمنى شەكىللەندۇرۇشتە ئالىيجاناپ ئىشلار قىلدى. ژۇرىگى موجۇلۇپ، ئۇمۇتسىزلىككە مۇپتىلا بولۇپ قالغان خەلق قەلبىگە كۈچ-قۇۋەت بەرگەندەك بولدى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭ سەپلىرىگە مىڭلىغان ئادەملەر ئىختىيارى ھالدا ئۇيۇشماقتا. رەھبەرلىگىنىڭ ئايرىم ئوكۇشلۇق ۋە ئوكۇشسىز ئىشلىرىغا قاراپ، ئۇنىڭغا ھەر قانداق ئەيىپ چاپلاش، ئىنكار قىلىش ئىزگۇ-نىيەت بىلەن ئۇنىڭغا ئەزا بولغان كىشىلەرنى ھورمەتلىمەسلىك بولمامدۇ؟!

شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى ئېغىز تولدۇرۇپ ئېيتقىدەك ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇردى. شۇلارنىڭ ئىچىدە بولۇپمۇ لوبنۇر بويىچە خەلق ئارا كونفېرېنسىيەنى، خىتاي ئەلچىخانىسى ئالدىدا يادرو پارتلىتىشقا قارشى مىتىنگ ئوتكۈزگەنلىگىنى ئالاھىدە تەكىتلەشكە ئەرزىيدۇ. ئۇنىڭدىن تاشقىرى شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى ۋەكىللىرى بىر قانچە خەلق ئارا كونفېرېنسىيەلەردە دۇنيا جامائەتچىلىگىنى خەلقىمىزنىڭ مەۋجۇت ئېغىر ھاياتىدىن خەۋەردار قىلىشتا پائالىيەت كورسەتتى.

كوپ ئۇمۇتلەر بىلەن قۇرۇلغان ئىتتىپاققا باغلىق كېيىنكى ۋاقىتتا گەپ-سوز كوپىيىپ كەتتى. قايتا قۇرۇش جەريانى باشلانغاندا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىجتىمائىي- مەدەنىي ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى قىلىشقا، ھەل قىلىنماي كېلىۋاتقان مەسىلىلەرنى قويۇشقا ئىمكانىيەتلەر يارىتىلغاندا، بىر قانچە كىشىلەر قاتارىدا، مەنمۇ مەدەنىيەت مەركەزلىرىنى قۇرۇشقا، ئاندىن جۇمھۇرىيەتلىك مەدەنىيەت جەمىيىتىنى قۇرۇشقا ئاكتىۋ قاتناشتىم. شۇ ۋاقىتتا، تېخى كېڭەش ئىتتىپاقى گۇمران بولمىغان پەيتتە، ھەممە جۇمھۇرىيەتلەردە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ھاياتى مەسىلىسىنى بىر تۇتاش ھالدا ھەل قىلىش كېرەكلىگى ئېنىق بولدى. نەتىجىدە ھەممە جۇمھۇرىيەتلەردىكى مەدەنىيەت جەمىيەتلىرىنىڭ پائالىيىتىنى بىرلەشتۇرىدىغان، خەلق ئارا مەيدانغا شەرقىي تۈركىستانغا باغلىق سىياسىي تەشەببۇس بىلەن چىقالايدىغان تەشكىلات قۇرۇش كېرەكلىگى كۈن تەرتىۋىگە قويۇلدى. بۇ تەشكىلات دەسلەپكى نىيەت بويىچە جۇمھۇرىيەتلەردىكى مەدەنىيەت جەمىيەتلىرى رەھبەرلىرىدىن ۋە كورنەكلىك مەدەنىيەت، پەن، سەنئەت ئەربابلىرىدىن تەشكىل تاپقان ئاز سانلىق بىر تەشكىلات بولۇشى كېرەك ئىدى. شۇ مەخسەتكە مۇۋاپىق مەدەنىيەت جەمىيەتلىرىنىڭ پروگراممىلىرىدا يوق مۇھىم ماددىلار كىرگۈزۈلگەن ئىدى. ئامما يۇستىتسىيە مىنىستىرلىگىدە پروگراممىدىكى ئۇ ماددىلار ئۇزگەرتىلىپ، ئۇنىڭ مېغىزى، ئەھمىيىتى كوپ دەرىجىدە ئاجىزلاشتۇرۇلدى. نەتىجىدە جۇمھۇرىيەتلىك مەدەنىيەت جەمىيەتلىرى بىلەن ئىتتىپاق پروگراممىلىرى ئانچە پەرىققە ئىگە بولماي قالدى. شۇنىڭغا باغلىق ئۇلارنىڭ ئاتقۇرغان ئىشلىرى، مەخسەتلىرى بىلەن ئىتتىپاق پروگراممىلىرى ئانچە پەرىققە ئىگە بولماي قالدى.

سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ئورنىغا مۇستەقىل دولەتلەر قۇرۇلغان ھازىرقى ۋەزىيەتتە ئىتتىپاق ھەممە مەدەنىيەت جەمىيەتلىرى نامىدىن ئىش ئېلىپ بېرىش ئىمكانىيىتىدىن قالدى. بۇ ژىلى ئوتكۈزىلىدىغان خەلق ئارا قۇرۇلتايدا بولسا مۇھاجىرەتتىكى ھەممە تەشكىلاتلارغا ۋاكالەتلىك مىللىي كېڭەش قۇرۇلماقچى. دېمەك، ئىتتىپاق مەدەنىيەت جەمىيىتىنىڭ ھەم قۇرۇلغۇسى مىللىي كېڭەشنىڭ سالاھىيىتىنى بېمالال تەكرارلايدىغان ئورگان بولۇپ قالىدىكەن، مۇشۇنداق ۋەزىيەتتە ئىتتىپاق ئوزىنىڭ كېلەچەك پائالىيىتىنىڭ يونۇلۇشىنى ئېنىقلىشى لازىممىكىن؟!

ئىتتىپاق ئەزالىرى ئەمەلىيەتتە بۇ ئىچكى مەسىلىلەرنى ئانچە مۇھىم ئەمەس دەپ قارايدىغىنى قۇرۇلتايدا تۇۋەندىكى فاكتتىنمۇ بايقالدى. قازاقىستان مۇستەقىللىقىنىڭ بىر ژىللىقىنى تەبرىكلەپ، قازاقىستان پرېزىدېنتى ۋە پارلامېنتىغا قۇرۇلتاي نامىدىن تېلېگرامما ئەۋەتىشنى تەكلىپ قىلدىم. تېلېگراممىدا قۇرۇلتاي قازاقىستاندا باشقا خەلقلەر قاتارىدا ئۇيغۇرلارنىڭمۇ ئىجتىمائىي-مەدەنىي تەرەققىياتىغا ئوكۇشلۇق شارائىت يارىتىلغانلىقىنى تەكىتلەپ، قازاقىستاندا بىر تۇتاش دولەت قۇرۇشقا قارىتىلغان ئىنتىلىشلارنى قوللاپ-قۇۋەتلەيدىغانلىقىنى، خەلقلەر ئارىسىدا سوغاقچىلىق تۇغدۇرىدىغان ھەرىكەتلەرنى ئەيىپلەيدىغانلىقىنىڭ ئېيتىلىشىنى ئېيتتىم. شۇنىڭ ئارقىلىق بىز ئۇيغۇرلارنىڭ قۇرۇلتىيىمىزنىڭ ئوتتۇۋاتقانلىقىدىن دەرەك بېرەتتۇق ۋە م. كېبىروۋ بىلەن م. ئەلىيېۋانىڭ «بىرلىك» گېزىتىدىكى، ق. غوجامبەردىيېۋنىڭ «نوۋويې ۋرېمە» ژۇرنالىدىكى بولگۇنچىلىك چىقىشلىرىغا مەۋقە بىلدۇرەتتۇق دېگىنىمدە، بۇ ئىچكى ئىش دېگەن بانىلار بىلەن ئىتتىپاق ئەزالىرى قارشى چىقتى. ئاخىرى باشقىلارنىڭ قوللاپ-قۇۋەتلىشى نەتىجىسىدە تېلېگرامما ئەۋەتىلگەن ئىدى.

ھازىرقى شارائىتتا خەلقىمىز تەغدىرىگە ئەستايىدىل بىپەرۋا بولمىغان ھەر قايسى ئۇيغۇرغا لوبنۇر كومىتېتىنىڭ پائالىيىتىگە يېقىندىن ئارىلىششىنى ھاۋالە قىلغان بولار ئىدىم. دۇنيادىكى ئەڭ قۇدرەتلىك ھەم «پاسكىنا» پولىگون بولغان لوبنۇر پولىگونىدا سىناقلارنى توختىتىش، ئاخىرى ئۇنى يېپىش يولىدا كورەشكە ھېچ بىر ئەلدە ھەم ھېچ قانداق قانۇن-چەكلىمىلەر يوق. ئۇ- ئۇمۇمىي ئىنسانىيەت پاجەسى.

ھازىر لوبنۇر كومىتېتى دۇنيادىكى يادرو قۇراللىغا قارشى ھەرىكەتلەرگە تونۇلۇشقا، ئۇلارنىڭ ھىسداشلىقىغا ئىگە بولۇشقا باشلىدى. لوبنۇر كومىتېتىنىڭ پائالىيىتى ھەققىدە قۇرۇلتاي قاتناشچىلىرى بىلەنمۇ تەپسىلىي گەپ قىلىشتۇق. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ھۇسەيىن قارى ھاجىم ئىسلامىي، رەخمىتۇللا تۈركىستانىي ۋە باشقىلار يېقىندىن ھەمكارلىشىدىغانلىقىنى بىلدۇردى. لوبنۇر كومىتېتى مۇھىم چارە-تەدبىرلەرنى بەلگۇلىگەن پىلان تۇزۇپ، ئاكتىۋ پائالىيەت قىلىش ھارپىسىدا تۇرۇپتۇ. خوشال قىلىدىغان بىر مۇھىم ئەھۋال، لوبنۇر پاجەسىنى توغرا چۈشىنىپ، يېقىندىن ياردەم قولىنى سوزۇۋاتقان شەخسلەر سانى ھازىردىن كوپىيىۋاتىدۇ.

گەپ ياخشى پروگراممىدا ياكى پىلان تۇزۇشتىلا ئەمەس، ئەلۋەتتە. مەخسەتلىك، داۋاملىق ئىش قىلىشتا. مېنىڭ پەرەز قىلىشىمچە، جۇمھۇرىيەتتىكى بۇگۇنكى سىياسىي-ئىجتىمائىي مۇھىتتا ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى ۋە شەرقىي تۈركىستان كومىتېتلىرىنىڭ ھوكۇمەت تەستىقىدىن ئوتۇشى ئىككى تايىن. لېكىن ئۇلار جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار سۇپىتىدە جۇمھۇرىيەتنىڭ قانۇن قائىدىلىرىغا خىلاپلىق قىلمىغان ھالدا پائالىيەت كورسىتەلەيدۇ. يۇستىتسىيە مىنىسترلىگىدە تەستىقلەنمەسلىگى خەلقىنىڭ ئىناۋىتىگە ئىگە بولمىدى دېگەن گەپ ئەمەس. ئىستامبۇلدا ئوتكەن قۇرۇلتايدا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى ۋە ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى تەشكىلات سۇپىتىدە تونۇلۇپ، كېلەچەكتە ئۇلار بىلەن ھەمكارلىشىش مەخسەت قىلىندى. بۇ تەشكىلاتلارنىڭ پروگراممىلىرىدىكى ئەڭ باش نىشان - شەرقىي تۈركىستان ئازاتلىقى مەسىلىسىگە بېۋاستە ئائىت چارە-تەدبىرلەردىن باشقا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى قانۇنلىرى دائىرىسىدە ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان ئىشلىرىمۇ يېتەرلىك.

ۋەتەن ۋە مۇھاجىر مەسىلىسىگە كوپ توختالماي، ۋەتەن چۈشەنچىسىنى ئىككى خىل شەرھلەشكە بولىدىغانلىقىنى ئېيتىش بىلەن چەكلىنىمەن. ھەر ئادەمنىڭ تۇغۇلۇپ ئوسكەن، پۇخراسى بولغان ئېلى ھەم شۇ ئادەم ۋەكىلى بولغان مىللەتنىڭ تارىخىي ماكانى بولىدۇ. ئۇيغۇرىستان دېگەن نامنى جان-تېنىم بىلەن قۇللايمەن. ئامما ھازىر پۇتكۇل دۇنيا تارىخىي ۋەتىنىمىزنى شەرقىي تۈركىستان نامى بىلەن تونۇۋاتقاندا، ئۇنىڭغا قارشى چىقىشمۇ ئورۇنلۇق ئەمەس دەپ بىلىمەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇھاجىرەتتىكى ئاز قىسمى ۋەتەننىڭ نامىنى باشقا ئاتىغاندا، شۇنداقلا بولۇپ كەتمەيدىغۇ؟! بۇ ۋە باشقا مەسىلىلەر خەلق ئوز ۋەتىنىگە ئوزى ئىگە بولغاندا ئورنىغا كېلىدىغان مەسىلىغۇ. ۋەتىنىمىز ئىستىقلالىيىتىنى قولغا ئالغاندا، (ئۇنىڭغا ئىشەنچە يوق ئەمەس)، ئۇنىڭ نامى ئۇيغۇرىستان بولۇپ ئاتىلىدىغانلىقىمۇ سوزسىز ھەقىقەت. شەرقىي تۈركىستان دېگەن نامنى تۇغ قىلىپ، خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ خەلقىمىزگە كەلتۈرۈۋاتقان پاجەلىرىنى پاش قىلىشقا، شۇ نام بىلەن خەلق ئارا مەيداندا ۋەتەن داۋاسىنى قىلىشقا بولىدىغۇ ...

ھەر قانداق تەشكىلات ئۈچۈن خەلق مەنپىيتى باش نىشان بولۇشى كېرەك. بىزدە ھازىر ژۇقۇرىدا ئېيتقىنىمىزدەك، بىر قانچە تەشكىلاتلار مەۋجۇت. ئۇلاردا ھەر خىل كوز قاراش، ھەر خىل مەۋقەدىكى كىشىلەر بار. خەلقىمىز ئىچىدە يۈز بېرىۋاتقان ئويغىنىش جەريانىدا، موشۇ ھەر خىل تەشكىلاتلارنىڭ بولۇشى ۋە ھەر خىل مەۋقەدىكى شەخسلەرنىڭ بولۇشى تەبىيدۇر. ئۇلار ئارىسىدا ھەر خىل ئويدۇرما گەپلەر، ئىستىقبالسىز تالاش-تارتىشلار نۇرغۇن. مەن ھەتتا ئۇيغۇرلارنى ئەتتەي بىر-بىرىگە قارشى قويىدىغان پىتنە-پاساتنى ئۇۋج ئالدۇرۇۋاتقان بىر غەيرى كۈچ بارمىكىن، دەپمۇ قالىمەن. ئەشۇ ئورۇنلۇق- ئورۇنسىز ئەيىپلەشلەردە قانچە ئەسىمىز قۇرۇپ، قانچە ئەقلى ئىرادىمىز بىكار سەرىپ قىلىنىپ، ئوي-پىكرىمىز چېچىلىپ، بەرىكىتىمىز كېتىۋاتىدۇ. كېلىڭلار، بىر پۇرسەت ئالدىمىزغا بوكىمىزنى قويۇپ ئويلاپ كورەيلۇقچۇ؟!..

ماھمۇت ئابدۇراخمانوۋ،
فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزادى،
پروفېسسور.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋە بىردىن-بىر داۋاسى- بۇ ۋەتەن مۇستەقىللىقىدۇر! ئالدى بىلەن شۇنى تەكىتلەش لازىمكى، مۇستەقىللىقنى

گېزىت ۋە گېزىتخان

كۈچ- قۇۋۋەتنى بىرلەشتۈرگەندە

مۇستەملىكىچىلەردىن سوراپ ئالغىلى بولمايدۇ. شۇنداقلا بىراۋلارنىڭ رۇخسەت قىلىشى بىلەنمۇ مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرگىلى بولمايدۇ.

تارىختا داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان مىللىي-ئازادلىق ئىنقىلاپ ياكى مىللىي-ئازادلىق ھەرىكەتلەر مۇستەملىكە خەلقلەرنىڭ مۇستەملىكىلىكتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قىلغان قوراللىق كۈرەشلىرىدۇر. ھازىرقى دەۋردە بولسا، بولۇپمۇ دۇنيادىكى چوڭ مۇستەملىكىچى ئىمپېرىيەلەرنىڭ بىرى- كېڭەش ئىتتىپاقى تېچ ئۆزگىرىش يولى بىلەن پارچىلانغاندىن كېيىن دۇنيا ۋەزىيىتىدە تۈپ ئاساسىي ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى. بولۇپمۇ قوراللىق مىللىي ئازادلىق ئىنقىلاپلار ئورنىغا تېچ ئۆزگىرىش ۋە سىياسىي كۈرەشلەر ئارقىلىق مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش جاھان ۋەزىيىتىنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ئۇسۇل بولۇپ قالدى.

شۇڭلاشقا ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرستاننىڭ ئىستىقلالىيىتىنى قولغا كەلتۈرۈش مەخسىتىدە قۇرۇلغان بەزى سىياسىي تەشكىلاتلار بۇ يولدا مەلۇم ئىشلارنى ئېلىپ بارماقتا.

بىز تارىخقا مۇراجىئەت قىلساق، ھېچ قاچان بىراۋغا بىراۋنىڭ مۇستەقىللىقنى ئېلىپ بېرىشى بولغان ئەمەس. بىراۋدىن مۇستەقىللىق تىلىگەنلەرنىڭ تەغدىرى شۇنداق بولغانكى، ئۇلار بىر مۇستەملىكىچىدىن قۇتۇلۇپ، ئىككىنچى مۇستەملىكىچىگە تۇتۇلغان خالاس.

ئۆتكەن يىلى 12-دېكابىردىن 14-دېكابىرغىچە ئىستانبۇلدا بولۇپ ئۆتكەن شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ خەلق ئارا تەييارلىق قۇرۇلتىيىنىڭ ئاساسىي روھى-ئاللا بىلەن ۋەتەن مۇستەقىللىقىنى داۋا قىلىش ئىكەنلىكىدىن ھەممىمىز خەۋەر تاپتۇق. ئەندى بىز بارلىق كۈچ-قۇۋۋىتىمىزنى بىرلەشتۈرۈپ، مەن-مەنلىك، ئابرويپەرەسلىك ۋە مەنسەپپەرەسلىك- زىغىپ ئېتىقادىدا لىدېرلىق تالىشىش ئوخشاش ناچار ئىللەتلەردىن قەتئىي خالى بولۇشىمىز ۋە پەقەت بىر مەخسەتكە قاراپ ئالغا ئىلگىرىلىشىمىز كېرەك. ھەممە بىلىدۇكى، ھېچ قاچان مۇنداق سەلبىي ئىللەتلەر ياخشىلىققا ئېلىپ بارمايدۇ. بىز بەزى سىياسىي تەشكىلاتلىرىمىز توغرىلىق گەپ قىلغاندا ئۇلارنىڭ ئامما ئارىسىدىكى ئابرويى، ئاداققى مەخسەتكە يېتىش يولىدا ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىش پائالىيىتى بىلەن خالىس باھا بەرگىنىمىز توغرا بولىدۇ. خۇددى ۋ. گ. بېلىنسكىي ئېيتقىنىدەك: «كىم بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، ئۇنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىگى سۆزى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئىشى بىلەن ئىسپاتلىنىدۇ».

ھازىر قىزىل خىتاي ھوكۇمىتى «قورغاننى ئىچىدىن پارتىلىتىش» سىياسىتىنى قوللىنىپ، بارلىق چارە-تەدبىرلىرىنى ئىشقا سېلىۋاتقان بىر ۋاقىتتا ئۆز ئىچىمىزدىكى ۋەتەن مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزىدىغان ناچار ئىللەت، يامان ئىش ھەرىكەتلەرگە يول قويماسلىغىمىز لازىم. چۈنكى ئەندى دۈشمىنىمىزنى ئالدىمىزغا قويۇپ ئۇرىدىغان ۋاقىت كەلدى.

ھازىرچە تۈركىيەدە بولغان تەسىس قۇرۇلتايى مۇستەقىللىق يولىدا ھەرىكەت قىلىۋاتقان بارلىق تەشكىلاتلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ بىر تەشكىلاتقا ئايلاندۇرىمىز دېگەن قارارنى چىقارمىدى. ئۇ ھەم مۇمكىن ئەمەس. بارلىق تەشكىلاتلارنىڭ مۇستەقىللىق ئۈچۈن بولغان پائالىيىتىنى جانلاندۇرۇش تەكلىپ قىلىندى. بۇنى، ئەلۋەتتە، قارشى ئالىمىز. بىز شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەيمىزكى، بارلىق تەشكىلاتلار ئۆز ئارا ھەمكارلىغىمىزنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ، ھەرىكەت قىلىشىمىز دەۋر تەقەززاسىدۇر. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ شەخسىيەتچىلىك، بولگۈنچىلىك ھەرىكەتلەرگە خاتىمە بېرىپ، مىللىي بىرلىگىمىزنى جىپسىلاشتۇرۇشىمىزنى ھۆررىيەتكە تەشنا خەلقىمىز تەقەززالىق بىلەن كۈتمەكتە.

ئىبراھىم باسىت،
ئىبراھىمجان ئېلىيېۋ،
تۇرسۇن ئىسلاموۋ،
سابىت ھاپىزى.
بىشكېك شەھرى.

قەلەم ھەققىنى «يېڭى ھايات» جەمغۇرمىسىغا قالدۇرۇشنى ئىلتىماس قىلىمىز.

1993-يىلى باشلىنىشى بىلەن 12 بەتلىك بولۇپ چىقىۋاتقان «يېڭى ھايات» گېزىتى شانلىق تارىخىمىزغا، بىباھا مەدەنىي مىراسلىرىمىزغا ئائىت ماتېرىياللارنى، شۇنىڭدەك ئۆتمۈش تارىخىمىزدىكى ئاچچىق قىسمەتلەرنى ئېچىپ تاشلاش ئارقى-

لىق خەلقىمىزنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك مىزنىڭ ئېغىر ئەھۋالى بىزنى تەشكىللىنىپ كۈرەشكە ئاتلىنىشقا ۋە خەلقىمىزنىڭ نامىدىن پۈتكۈل دۇنيا خەلقلىرىگە، جۈملىدىن مۇستەقىللىق ئالغان تۈركىي قېرىنداشلىرىمىزغا، پاجىئەلىك قىسمەتلىرىمىزنى مەلۇم قىلىش بىلەن ئۇلاردىن ياردەم سوراش بۇرچىمىز ۋە ئىنسانىي ھوقۇقىمىزدۇر.

بىز ئۇيغۇر خەلقى ئىككى كۆزۈ-

مىننەتدارلىق

نى ئاشۇرۇپ، بۇندىن كېيىنكى ئىشلىرىمىزدا ئادالەت ۋە ئازادلىققا ئۈمۈت باغلاپ، ئالدىمىزغا قويغان مەخسەتلەر يولىدا كۈرۈشۈشكە ئىلھاملاندۇرماقتا.

جۈملىدىن «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ 30-يانۋاردىكى «خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتىنىڭ» قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋقا يازغان مۇراجىئىتىنى ئوقۇپ، ناھايىتى تەسىرلەندۇق.

ۋەتىنىمىزنىڭ تالان-تاراج قىلىنىۋاتقانلىغى ۋە بۈگۈنكى خەلقلىرىمىزنىڭ ئىككى قارچۇغىدا ئوخشاش بىزگە دۇنيادىكى ئادالەت ۋە ھەقىقەتنى كورسىتىپ، دىلىمىزنى يورۇتۇۋاتقان ئىككى گېزىتىمىزگە، جۈملىدىن «يېڭى ھايات» گېزىتى كوللېكتىۋىغا چەكسىز رەھمەتلەر ئېيتىش بىلەن بۇندىن كېيىن گېزىتلىرىمىزنىڭ ئانا ۋەتەن نامىنى ئۇلۇغلاپ، چوڭ مۇۋاپپەقىيەتلەرگە ئېرىشىشىگە تىلەكداشمىز.

ئالمۇتا شەھرى، درۇژبا مەھەللىسىنىڭ بىر توپ تۇرغۇنلىرى: ئومەرجان ئەمەتباقىيېۋ، مىرا زىكرىياروۋ، ئاباس قاسىمى.

ئىشەنچىم كامىل

مېھرىۋان ۋە شەپقەتلىك ئاللانىڭ نامى بىلەن باشلايمەن. ئۆتكەن يىلى 12-14- دېكابىر كۈنلىرى تۈركىيەنىڭ ئىستانبۇل شەھرىدە بولغان شەرقىي تۈركىستان مىللىي تەسىس قۇرۇلتىيىنى كۈتۈپ بېرى كۈتكەن ئىدۇق.

ئاللاغا شۈكۈرلەر بولسۇنكى، بۇنداق خەۋەرلەرنى يەتكۈزىدىغان «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ كەلگەنلىكىنى بىر-بىرىمىزگە خوشاللىق بىلەن ئېيتىپ پوچتا قۇتىسىدىن ئالدۇق. لېكىن گېزىتنىڭ ئىككىنچى سانى ئېكەن، بىرىنچى سانىنى ھازىرغىچە ئالغىنىمىز يوق.

گېزىتتىن قۇرۇلتاي ماتېرىياللىرىنى ئوقۇشقا باشلىدۇق. ئۇنىڭدا «شەرقىي تۈركىستان ئېگىسىز ئەمەس» ماقالىسىنى ئوقۇپ، خۇرسەنچىلىگىمىز تېنىمىزغا سىغماي، كوزلىرىمىزدىن خوشاللىق يېشى ئاققىنىنى سەزمەي قاپتىمەن.

خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان مىللىي كېڭىشىنىڭ پەخرى رەئىسى ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن باشچىلىغىدىكى بىر تۈركۈم قۇرۇلتاي ۋەكىللىرىنى تۈركىيە بۈيۈك مىللىي مەجلىسىنىڭ رەئىسى ھېسامىددىن جىندۇرۇق بىر قانچە پارلامېنت ئەزالىرى ۋە تەشكىلات، باشلىقلىرىنىڭ قوبۇل قىلىشى، جۈملىدىن ئۇلارنى بۈگۈنكى كۈندە ئۇيغۇرلارنىڭ ئېغىر ئەھۋالىدىن خەۋەرلەندۈرۈلىشى، شۇنىڭدەك تۈركىيەنىڭ باش مىنىستىرى سۇلېيمان دېمىرەل قوبۇلىدا ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ «شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ بۇ كۈنلەردە ئىنسانىي ھوقۇقى ھەددىدىن تاشقىرى دەپسەندە قىلىنىۋاتقانلىغى، يادرو سىنىغىدىن، ئىچكىرىدىن سەلدەك ئېقىپ چىقىۋاتقان كوچمەنلەرنىڭ دەستىدىن خەلقىمىز ئازاپلانماقتا، خەلقىمىزنىڭ سەۋر-تاقىتى تۈگىدى، ئۇنىڭ يوقىلىپ كېتىش خەۋپىدىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن دات-ئەھۋالىمىزنى تۈركىيە ھوكۇمىتىنىڭ بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىغا يەتكۈزۈپ، يار-يولەك بولۇشىنى خەلقىم نامىدىن سورايمەن» دېگەن سوزلىرىگە باش مىنىستىر: «بۈگۈنكى دۇنيا ۋەزىيىتى تۈركلەر ئۈچۈن پايدىلىق، ئۈمۈتسىزلىنىشىڭىزگە ئاساس يوق، ئۈمۈتلىنىشىڭىزگە چوڭ-چوڭ ئاساسلار باردۇر. شەرقىي تۈركىستان ساھىپسىز (ئېگىسىز) ئەمەس» دېگەن سوزلىرىنى ئوقىغىنىمىزدا، شۇنداق جانلىنىپ كەتتىمكى، بۇ كۈچ-قۇۋۋەتنى سوز بىلەن تەرىپلەش ئاسان ئەمەس، قىسقىسى ئاللادىن سوراپ: مانا شۇ باش مىنىستىر سۇلېيمان دېمىرەلگە ئوخشاش دۇنيادىكى ئادالەتپەرۋەر ئادەملەرگە كۈچ-قۇۋۋەت، ئىنساپ بەرگىن دەپ دۇئا قىلدىم.

ھەقىقەتەنمۇ ھازىر دۇنيا ئۆزگەرمەكتە. بۇ ئەھۋال ئەپسىي يامان باسقۇنچىلار پايدىسى ئۈچۈن ئەمەس، ئەلۋەتتە.

دۇنيادا مۇستەملىكە بولۇپ كەلگەن خەلقلەر ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىش ھوقۇقىغا ئېگە بولۇۋاتقانلىغى، جۈملىدىن ئۇيغۇرلار مەسىلىسىمۇ دۇنيا دىققىتىنى قوزغاۋاتقانلىغى ۋە قوللاپ-قۇۋۋەتلىنىۋاتقانلىغى بىز ئۇيغۇرستان خەلقلىرى ئۈچۈن بۈيۈك ھەقىقەت ۋە دەسلەپكى مۇۋاپپەقىيەتتۇر.

گېزىتتىكى «كۈچ بىرلىكتە» دېگەن ماقالىنى ئوقۇپ ھەپىسلىمىز پىر بولدى....

لېكىن قۇرۇلتايدا ھەر خىل پروگراممىلاردا ئىشلەۋاتقان تەشكىلاتلار بىر مەخسەتتە ۋەتەننىڭ ئىستىقلالىيىتى نىشانىدا بىر پىكىرگە كېلەلىدۇق ۋە بىرلىشەلىدۇق دېگەن جۈملىلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن كوڭلىمىز تېچ بولدى.

خۇدا خالىسا بىرلىگىمىزنى تېخىمۇ مۇستەھكەملىشىمىز ئۈچۈن بىر نىيەت، بىر مەخسەتتە زىچ ئۇيۇشۇپ ھەرىكەت قىلايلى.

ئابدۇرازاق ھاجىم تالىپئوغلى.
تاشكەنت شەھرى.

ئىسلام كەلىمىسىنىڭ مەناسى

يەر يۈزىدە موجۇت بولغان دىيانەتلەر ئۆزىگە خاس ناملار بىلەن ئاتىلىدۇ. ئۇلار يە بىرەر شەخس ياكى بىرەر مىللەتكە نىسبەتەن بېرىلىدۇ. مەسىقىي دىنى ئۆز نامىنى مەسىھ ئەلەيھىسسالامدىن، بۇددا دىنى مەزكۇر دىنىنىڭ ئاساسچىسى بۇددىدىن ئالغان. زەردۇشتىلىق دىنى بولسا، زەردۇشت نامى بىلەن باغلىق. يەھۇدىي دىنى يەھۇدىيلار قەبىلىسى ئارىسىدا رىۋاج تاپقانلىغى سەۋەۋىدىن يەھۇدىي نامى بىلەن يۈرگۈزۈلىدۇ.

پەقەت ئىسلام دىنىلا بىرەر شەخس ياكى مىللەت نامى بىلەن باغلىق ئەمەس، ئالەم مىللىتىدىن بىرەرسىگە مەنسۇپمۇ ئەمەس.

ئىسلام دىنى ئالاھىدە شەخس، مىللەت ياكى مۇلۇككە تەئەللۇق بولماي، ئۇنىڭ ئاساسىي مەخسىتى يەر يۈزىدىكى بارلىق مىللەت ۋە قەبىلەلەرنى ئىسلام سۆيپىتىگە ئېگە بولۇشىدۇر. دېمەك، كىمكى خاھ ئۆتمۈشتە، خاھ ھازىر ئۇشبۇ سۆيپەتكە سازاۋەر بولغان بولسا، مۇسۇلماندۇر ۋە كېلەچەكتىمۇ كىمدۇ-كىم ئۇ سۆيپەت بىلەن مۇئەييەن بولسا، مۇسۇلمان بولۇر مۇسىدۇر.

ئەرەپ تىلى لۇغەتى كىتاپلىرىغا مۇراجىئەت قىلىدىغان بولساق «ئىسلام» سوزىنىڭ مەناسى تەسلىم- بويسۇنماق ئېكەنلىكىنى بىلىۋالىمىز. ئىسلام پەرۋەردىگارنىڭ ئەمرىنى ۋە نەھيىسىنى شەك- شۈبھىسىز تەن ئېلىش ۋە ئىجرا ئېتىشتۇر.

سىز ئاڭلىغانمۇ؟

ئاللانىڭ توھپىسى

ھىندىستاننىڭ رېيونىيان ئارىلىدا ياشايدىغان مۇسۇلمان ئايال رەشىدە پىشلاق تەييارلاش ئۈچۈن يەتتە دانە ئالما سېتىۋالدۇ. دەسلەپ 6 ئالمىنى تېز توغراپ بولدى. يەتتىنچىسىنى كېسىۋېتىپ، ھەيران بولۇپ قالدى. كېسىلگەن ھەر بىر ئالما بولىكىدە كۆكۈش رەڭدىكى سىزىقلارنى، كوزىگە ئېنىق كورۈنۈپ تۇرغان، ئەرەب ھەرپى بىلەن يېزىلغان «ئاللا» ئىبارىسىنى ئوقىدى.

شۇ كۈنلەردە رەشىدە مەزكۇر ئارالنىڭ تونۇلغان كىشىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ئادەملەر ئېتىۋارىنى جەلپ قىلغان ئالما بولسا، سىن- پەيىر شەھرىدىكى مەسچىتنىڭ توكلا قۇسىدا ساقلىنىۋاتىدۇ. ئىجەپلىنەرلىك يېرى شۇكى،- دەپ يازىدۇ «كاتىدىن دې لە رېيونىيان» گېزىتى- ئەرەب ھەرپى بىلەن يېزىلغان «ئاللا» ئىبارىسى بۇ ئارالدا توخۇ تۇخۇمىدا، قوغۇنلاردا ۋە ھەسەل ھەرىسىنىڭ ئۇۋىسىدىمۇ كۆرۈنگەن. ئامما ئالمىدا بىرىنچى قېتىم كورۇنۇشى...

«بۇ ھال قاچانكى ئادەملەر ئاللانى ئۇنتۇپ قالغان ۋاقىتلاردا سادىر بولىدۇ» دېيىشمەكتە يەرلىك ئۇلىمالار.

ئەژداتلار دىيارىدىكى

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاتاقلىق كومپوزىتورى، سىسرىد ۋە قازاقىستان دۆلەت مۇكاپاتىنىڭ ساھىبى، مەدەنىيەت ۋە جەمئىيەت ئەربابى پروفېسسور قۇددۇس غوجامىياروۋ 1957- يىلى ئەجدادلار دىيارى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنى زىيارەت قىلىپ، زور تەسىراتلار بىلەن قايتقان ئىدى. ئاندىن 1989- يىلى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40يىللىق تەنتەنىسىگە ئىلگىرى سىسرىد مەدەنىيەت دېلېگاتسىيىسى تەركىبىدە، 1990- يىلى ئۈرۈمچىدە بەش ئولكە مۇزىكىسىنىڭ «خاتىرە» فېستىۋالىغا قاتناشقان. ئوتكەن يىلى بولسا رېسپۇبلىكىسى، ئالىمە ئىنلىم روزىباقىيېۋا بىلەن ئەجدادلار دىيارىغا ئىجادىي سەپەر قىلىپ، تولۇپ تاشقان خوشاللىق تەسىراتلار ئىلكىدە قايتتى.

قۇددۇس ئاكىنىڭ سەفەردىن ئالغان تەسىراتى ئوتكەنكىلەردىن مەنىۋى ئۇلۇغۋار. بىز يۇقۇرى مۇھتەرەم گېزىتخانلىرىمىز دىققىتىگە خەلقىمىزنىڭ پەخىرلىك كومپوزىتورى، قۇددۇس غوجامىياروۋنىڭ مەخسۇس مۇخبىرىمىز ئابدۇرېھىم مۇتەللىپكە ھاياجان بىلەن ئېيتىپ بەرگەن تەسىراتلىرىنى تەقدىم قىلىمىز.

ئەلۋەتتە، ھەر بىر سەپەردىن ئالغان تەسىرات ئوز ئالدىغا بىر دۇنيا، ئۇلار بىر- بىرىنى تولۇقتۇرۇپ، بېيىتىپ، مېنىڭ سەنئەت ساھەسىدىكى ئىجادىيىتىم ئۈچۈن تۈگىمەس- پۈتمەس ئىلھام مەنبەسىنى ھاسىل قىلىپ كەلگەن ھەم شۇنداق بولۇپ قالغۇسىدۇر. مانا بۇ قېتىمقى سەپىرىمۇ مېنىڭ ۋە رەپىقەم ئىنلىمخان ھاياتىدىكى مەڭگۈ ئېسىدە قالىدىغان ۋاقىتلەرنىڭ قاتارىدىن ئورۇن ئالىدۇ.

بۇ تاسادىپى ئەمەس، چۈنكى مەن ھەر قېتىم ئەجدادلار دىيارىغا سەپەر قىلغىنىمدا، مېنى خوشاللىق ئىككى تەرەپتىن ئوز قوينىغا ئالىدۇ. ئۇنىڭ بىرى ئاتا- بوۋىلىرىم ياشاپ، ئومۇر سۈرگەن ئانا ۋەتەن توپرىقىنى- شەھەر ۋە يېزىلىرىنى زىيارەت قىلىش، قىسقىسى، تاۋاپ قىلىش ئىزگۈ ئېيتتىدىن تولغۇنلۇق خوشاللىق بولسا، ئىككىنچىسى، قەدىردان خەلقىمنىڭ ناخشا- سازىغا ئېغىزىمنى ھې مەشقىمنى ئىگىلىشتىن، ئۇنى ئىجادىيىتىمگە تەدبىق قىلىشتىن ئىبارەت. دېمەك، ئۇيغۇرچە سەنئىتىنىڭ ئىستىقبالىنىڭ رېپېرتورى، ئاتاقلىق رەسسام غازى ئەمەتنىڭ تەكلىۋى بىلەن بارغان نوۋەتتىكى ئىجادىي سەپىرىمىمۇ، مېنىڭ ئۇزۇندىن بېرى قەلبىمدە ساقلاپ كەلگەن ئارزۇيۇمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، خوشال بولۇشىمغا ئاساس ياراتىپ بەردى.

سەپىرىمىزنىڭ مېنى بەك ئادەتتىن تاشقىرى خوشال قىلغان بىر يېرى شۇنىڭدىن ئىبارەت بولدىكى، ئۇ بولسىمۇ ھازىرقى زامان مۇزىكىسى ماۋزۇسىدا لېكسىيە ئوقۇشۇم. سەۋەبى، مەن موشۇ ماۋزۇدا لېكسىيە ئوقۇشۇم ئارقىلىق سەنئەتكار ئەقلىمىزنىڭ بۈگۈنكى ئەۋلاتلىرىغا ھازىرقى زامان مۇزىكىسىنىڭ دۇنياۋى مۇۋاپپەقىيەتلىرى ئۈلچىمىنى ئاساس قىلغان تەرەققىياتى ھەققىدە ئوز كۆڭلۇمدە پۈكۈپ يۈرگەن ئارزۇ- ئىستەكلىرىم بىلەن ئورتاقلىشىش پۇرسىتىگە ئېگە بولالىغىنىمنى ھېس قىلدىم. ئۈرۈمچىدىكى ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلانغان سەنئەت ئىنستىتۇتى تورت يىلدىن بۇيانچە ئىش ئېلىپ بارىدىكەن.

مۇزىكا بولۇمىدە ئۇيغۇر مىللىي ساز ئەسۋاپلىرىمىز ھەمىشلا ئۇرى بويىچە مەشغۇلات ئېلىپ بارىدىكەن. ئۇنىڭدىن تاشقىرى ياۋروپا ساز ئەسۋاپلىرىدىن پىئانىنو، سكرىپكە، تارلىق، پۈدەك چالغىنىغان ۋە باشقا شۇلارغا ئوخشاش كوپلىگەن ساز ئەسۋاپلىرى ئۆگىنىلىدىكەن.

ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىنىڭ كوپ بولۇشى مىللىي كادىرلارنى تەييارلاشقا كەڭ ئىمكانىيەتلەرنى ياراتىپتۇ. ئۇنىڭدىن تاشقىرى كوپلىگەن ئوقۇغۇچىلار يالغىز ئىچكى خىتاي، ياۋروپا، ئامېرىكا، ياپونىيە ۋە باشقا كوپلىگەن دۆلەتلەرنىڭ تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەردىكى ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىدا ئوقۇپ، بىلىم ئېلىۋېتىپتۇ. ئوقۇشنى ئۆگىتىپ كەلگەنلىرى بولسا، ئېگەللىگەن ژۇقۇرى كەسپىي مۇتەخەسسىسلىكلىرى بويىچە مۇۋاپپەقىيەتلىك ئىجادىي ئەمگەك قىلىۋېتىپتۇ.

ئۇيغۇرستاندا مەتبۇئات ۋە نەشرىيات ئىشلىرىمۇ ناھايىتى ياخشى يولغا قويۇلۇپ، تەرەققىي قىلىۋېتىپتۇ. نەتىجىدە يېڭى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ گۈللىنىشىگە، كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ، تارىخىي يادىكارلىقلارنىڭ ياڭلىۋاشتىن تىكلىنىشىگە كەڭ ئىمكانىيەتلەر يارىتىلىپتۇ. ئۇلار مېنى قىلغان ۋە قىلىدىغان ئىشلىرى توغرىلىق ئېيتىپ، خوشال قىلدى. ھازىرنىڭ ئوزىدىلا ئۇيرىغۇلىنغان نادىر ئەسەرلەرنىڭ يورۇققا چىققانلىقىنى كوردۇم. قىسقىسى، ئۇلار بېشىغا چۈشكەن ئەڭ ئېغىر ۋە ماشاقەتلىك كۈنلەردە ئوز خەلقى بىلەن ياننۇ- يان تۇرۇپ، ئانا ۋەتەنگە سادىقلىقى بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىۋاتقانلىقىنى قۇرۇق سوزدە ئەمەس، ھەقىقىي ئىجادىي پائالىيىتى ئارقىلىق كورسىتىۋاتقانلىقىنىڭ گۇۋاچىسى بولدۇم.

قەدىمىي تارىخىي يادىكارلىقلاردىن غەمخورلۇققا ئېلىش ۋە ئۇلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋاقىت كۈتمەيدىغان ئاساسىي ئىشلار قاتارىدا قولغا ئېلىنغان. بولۇپمۇ بۇ خوسۇستا گەپ قىلسىمدا، جانىجان تارىخىي شەھەرلىرىمىزدىن قەشقەر ۋە يەركەنتلەرگە زىيارەت قىلغان چاغدىكى ئالغان تەسىراتلىرىم ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئېگە بولدى. چۈنكى قەشقەردىن ئاتمىش كىلومېتىر ژىراقلىقتىكى ئوپال دېگەن يەرگە ھەيۋەتلىك قىلىپ ئورنىتىلغان ماھمۇت قەشقەرىينىڭ مەقبەرىسى ۋە قەشقەر شەھىرىگە يېقىندىن ياسالغان يۈسۈپ خاس ھاجىپ مەقبەرىسى مېنىڭ كىيلەچەككە بولغان ئارزۇ- ئۈمۈتلىرىمىنىڭ ئوتىنى يەنىمۇ ئۇلغايتىۋەتتى.

لېكىن، يەنە بىر چوڭ خوشاللىقىم يەركەنت شەھىرىگە بارغاندا ئوزىنىڭ تولۇق ئىپادىسىنى تاپتى. چۈنكى مېنىڭ چوڭ بوۋام يەركەنتلىك بولغاچقىمۇ، ياكى باشقا بىر ئوبيېكتىۋ سەۋەپلەر تۈرتكىلىدىمۇ، ئەيتەۋىر، مەزكۇر شەھەرنىڭ كورەلەيدىغان جايىغا ئورنىتىلغان خەلقىمىزنىڭ شائىلىق شائىرىسى ۋە مەشھۇر مۇقام ئىجادكارى ئامانىساخاننىڭ يېقىندىن ياسالغان مەقبەرىسى بىلەن ھەيكىلىنى كورۇپ، سەنئەتكار ئالدىدا باش ئېگىپ، ھورمەت بىلدۈرگىنىم بولدى. ئەلۋەتتە، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كوپ ئەسىرلىك تارىخىدا بۇ خىلدىكى ئىلىم ئەھلىنىڭ ئامايانلىرى ناھايىتى

كوپ. ئۇلارنىڭ ھەر قايسىسىغا ئالايىتەن- ئالايىتەن يادىكارلىق ئورنىتىش بىلەن ئۇلارنىڭ ناملىرىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن يەرلىك ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ قىلىۋاتقان غەمخورلۇقىغا ئوز مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈردۈم.

1992- يىلى نويابىر ئېيىدا بېيجىڭدا ئۇيغۇر مۇقامچىلىرىنىڭ دۇنياۋىي سىمپوزىئۇمى بولۇپ ئوتكەن ئىدى. مەزكۇر سىمپوزىئۇمغا دۇنيانىڭ بارلىق جايلىرىدىن ئۇيغۇر مۇقامچىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى، شۇ ساھا بويىچە ئەدەبىيات بىلەن سەنئەتنىڭ كورنەكلىك ئەرباپلىرى تەكلىپ قىلىنغان. بۇ سىمپوزىئۇمنىڭ مۇۋاپپەقىيەتلىك ئوتۇشى ئۈچۈن خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەدەنىيەت خادىملىرى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھوكۇمەت باشلىقلىرى ۋە مەدەنىيەت خادىملىرىغا تەشەببۇسكارلىق كورسەتكەنلىكى، كوپ كۈچ ۋە ئەقىل- پاراسىتىنى سەرىپ قىلغانلىقىغا تەشەككۇر ئىزھار قىلىش لازىم.

چۈنكى سىمپوزىئۇمنىڭ ھازىرقى زامان باشلىرى ھاياتىدا مۇقامچىلىقنى ئۆگىنىش ۋە تەرەققىي ئەتكۈزۈش ھەم ئۇنى ئوز ئەينى، تارىخىي دەستۇرى بويىچە كېلەچەككە يەتكۈزۈش تەسىر دائىرىسىنىڭ ئالاھىدە زورلىقى دىققەتكە سازاۋەردۇر. مەسىلەن، ئۇيغۇرستاندىكى مۇقام ئىجراچىلىرىنىڭ، مۇقام ئانسامبىللىرىنىڭ ئىنتايىن كوپلىگى مانا شۇ سىمپوزىئۇم تەسىرىدىن گۇۋالىق بېرىپ تۇرۇپتۇ. دەرھەقىقەت، بۇ مۇقاملار جايلارنىڭ نامى بىلەن كوپ نۇسخىلىقتۇر. ئەڭ مۇھىمى شۇكى، مۇقاملار جايلارنىڭ ناملىرى بىلەن كوپ نۇسخىلىق ئاتالسىمۇ، ئۇلارنىڭ ھەر قايسىسى ئوز ئالاھىدىلىكلىرىگە ئېگە.

مەسىلەن، قەشقەر ياكى يەركەنت، خوتەن ياكى دولان، ئۇراپان ياكى قۇمۇل ۋە باشقا مۇقاملار بولسۇن، ئۇلار ئوزلىرىنىڭ يەرلىك خۇسۇسىيەتلىرىگە ئېگە. بولۇپمۇ ساز ۋە ناخشىلارنى ئورۇنلىغۇچىلار ئاساسەن ئوتتۇرا ۋە چوڭ ياشتىكىلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىجراچىلىق ماھارىتى ھەممىنى ھەيران قالدۇردى. دېمەك، مانا موشۇنداق بىر ئۇلۇق ئىشتا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇزىكا خەزىنىسى ۋە قاموسى ھېسابلانغان كلاسسىك «ئون ئىككى مۇقامنى» ژىغىش، رەتلەش، ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش بويىچە ئۇرغۇن ئىشلارنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتقانلىقى كىشىنى خوشال قىلماسلىقى مۇمكىن ئەمەس.

بىيىل كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزنىڭ يورۇق يۇلتۇزى يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ شاھ ئەسەرى- «قۇتادغۇبىلىك» بويىچە ئالاھىدە بىر چوڭ كولەمدە سىمپوزىئۇم ئوتكۈزۈلمەكچى. بۇنىڭمۇ زور ۋاقىە بولىدىغانلىقى ھەممىگە چۈشىنىشلىك. شۇڭلاشقا مەن بۇ خىلدىكى سىمپوزىئۇملارنىڭ ناھايىتى چوڭ ئىجابىي تەرەپلىرىنى تەرىپلىگەن ھالدا ئۇنى ھەر ئۈچ يىلدا بىر قېتىم سىستېمىلىق رەۋىشتە قەشقەردە ئوتكۈزۈش توغرىلىق پىكىر ئېيتتىم.

شۇنىڭ بىلەن بىللە يۈسۈپ خاس ھاجىپ قاتارىدىكى قوش يۇلتۇزنىڭ بىرى ماھمۇت قەشقەرىينىڭ دۇنياغا داڭلىق ئىلمىي ئەمگىكى- «دىۋانى لۇغەت تۈرك» بويىچىمۇ يەنە بىر سىمپوزىئۇم ئوتكۈزۈلسە، ئۇنىڭ ماشىنابى خەلق ئارىغا كەڭگەيتىلسە، دېگەن تەكلىپنى ئوتتۇرىغا قويدۇم.

بۇ سىمپوزىئۇملارنى قەشقەردە ئوتكۈزۈش تەكلىۋىنى بېرىشىمنىڭ سەۋەبى، خەلقىمىزنىڭ ئەينە شۇ ئىككى بۈيۈك ئامايانىسى دۇنياغا ئوزىنىڭ قەدىمىي تارىخىي نامى بىلەن مەشھۇر قەشقەر شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئىككىنچىدىن، سىمپوزىئۇمغا تۈرك، ھىند، ئەرەب ۋە باشقا شۇلارغا ئوخشاش خوشنا دولەتلەردىن ئىلىم ئەھلىنىڭ كەڭ دائىرىدە كېلىشىگە ئىمكانىيەت يارىتىلاتتى.

بىزنىڭ خەلقىمىزدە ئوزىنى ئوزى ماختاشنىڭ قانچىلىك ھاماقەتلىك ئىش ئىكەنلىكى توغرىلىق ئەژداتلىرىمىزنىڭ دانا سوزلىرى كوپ. بىز ئوتمۈشتىن بۈگۈنگە قەدەر تارىخىمىز، ئەدەبىيات ۋە سەنئىتىمىز، ئۇنىڭ ئالەمگە مەشھۇرلىقى توغرىسىدا ئوزىمىزنى ئوزىمىز ئوزئارا ماختاش بىلەن ئاۋارە بولۇپ ژۈردۇق. بىزنىڭ مەدەنىيىتىمىزنى بولسا بۈرۈنتىنلا ياۋروپا، روسسىيە، ياپونىيە، خىتاي ۋە شۇلارغا ئوخشاش چەت ئەل ئالىملىرى ئۆگىنىپ، تەتقىق قىلىپ، دۇنيا خەلقلىرىگە تونۇشتۇرۇپ كەلدى.

دېمەك، سىمپوزىئۇم ئوخشاش زور تالىيجاناپ ئىشنى پىلانلىغاندا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئالىملىرى خىتاي ئالىملىرىنىڭ باي ئىلمىي تەجرىبىسىگە تايانغان ھالدا ئۇنىڭ مۇۋاپپەقىيەتلىك ئوتۇشىنى تەمىنلەپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ باي تارىخى بىلەن مەدەنىيىتىنى، ئەدەبىياتى بىلەن سەنئىتىنى ئالەمگە يەنىمۇ كەڭرەك ئاشكارە قىلىش پۇرسىتى، مۇمكىنچىلىگى تۇغۇلۇشى تۇرغان گەپ.

بۇ كۈنلەردە ئىلىم- پەندە يېتىشكەن ئالىملىرىمىزنىڭ ياپونىيەگە، ئامېرىكا ۋە ياۋروپادىكى باشقىمۇ كوپلىگەن چوڭ دولەتلەرنىڭ ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا ئىلمىي مۇئەسسەسلىرىگە بېرىپ، خەلقىمىزنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى ھەققىدە تۇراقلىق مەزمۇنلۇق لېكسىيەلەرنى ئوقۇپ تۇرۇۋاتقانلىقى ماڭا كوپتىن بېرى مەلۇم. ئۇنىڭدىن تاشقىرى ئۇيغۇرستان سەنئەتچىلىرىنىڭ دۇنيانىڭ بارلىق جايلىرىنى ئايلىنىش بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي سەنئىتىنى جاھان خەلقلىرىگە تونۇتۇپ كېلىۋاتقانلىقىدىن ياخشى خەۋىرىم بار. لېكىن بۇنىڭ بىلەن چەكلىنىپ قېلىش، قانائەتلىنىپ قېلىش كېلەچەككە بولغان ئۈمۈتنى ئاشۇرۇشقا توسالغۇلۇق قىلىشى سوزسىز.

قانداقلا بىر ئۇچرىشىش ياكى سوھبەتلەردە بولسۇن مەن ئوزەمنىڭ مۇزىكىغا ئائىت پىكىرلىرىمنى ئەركىن ئوتتۇرىغا قويدۇم. مېنىڭ بۇ پىكىرلىرىم ئاساسەن مۇقاملىرىمىز ھەققىدە بولدى.

ئەژداتلىرىمىزدىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان باي مۇزىكا غەزنىمىز ئون ئىككى مۇقامنى ساقلاپ، ئۆگىنىپ، ئەۋلاتتىن- ئەۋلاتقا يەتكۈزۈۋاتقانلىقىمىز ناھايىتى ياخشى. بىراق مېنىڭچە بولغاندا شۇنىڭ ئوزىنى قانائەتلىنەرلىك دەپ ئېيتىشقا بولمايدۇ. ئۇنى ئېخىمۇ ياشلار ئارىسىدا ئاممىۋىي ئۆگىنىش ھالىتىگە كەلتۈرۈش، سىستېمىغا سېلىپ، مۇكەممەلاشتۇرۇش لازىم.

ئۇيغۇر ئاپتونومىيەسىدىكى كوپلىگەن كىشىلەردە مۇقاملارنىڭ تېكىستلىرىنى زامانىۋىيلاشتۇرۇش توغرىلىق پىكىرلەر ئازـ تولا موجۇت ئىكەن. مەن بۇ پىكىرگە قوشۇلمىدىم. سەۋەبى، خەلقىمىز ئەسىرلەر مابەينىدە شۇ تارىخىي دەۋرلەردىكى ئەدەبىي تىلغا ماسلاشتۇرۇپ ئاھاڭ ياراتقان، شۇ ئېرىقىدە ھەر بىر مۇقام دەۋر روھىنى ئەكىس ئەتتۈرگۈچى شېئىر تېكىستلىرى بىلەن قوشۇلۇپ، ئۇتاش بىر ئورگانىزمدەك تەل- توكۇز گەۋدىنى ھاسىل قىلىش بىلەن ۋايىغا يەتكەن. ئىككىنچى بىر تۇرلۇك قىلىپ ئېيتقاندا، مۇقاملارنىڭ ئاھاڭلىرى بولسۇن، شېئىرى تېكىستلىرى بولسۇن ھەر بىر دەۋردە ئىجات قىلغان ئەژداتلىرىمىزنىڭ دۇنياغا كوز قارىشىنى، ئارزۇ- ئارمان، ئىستەكلىرىنى روشەن ئەكس ئېتىپ تۇرۇپتۇ.

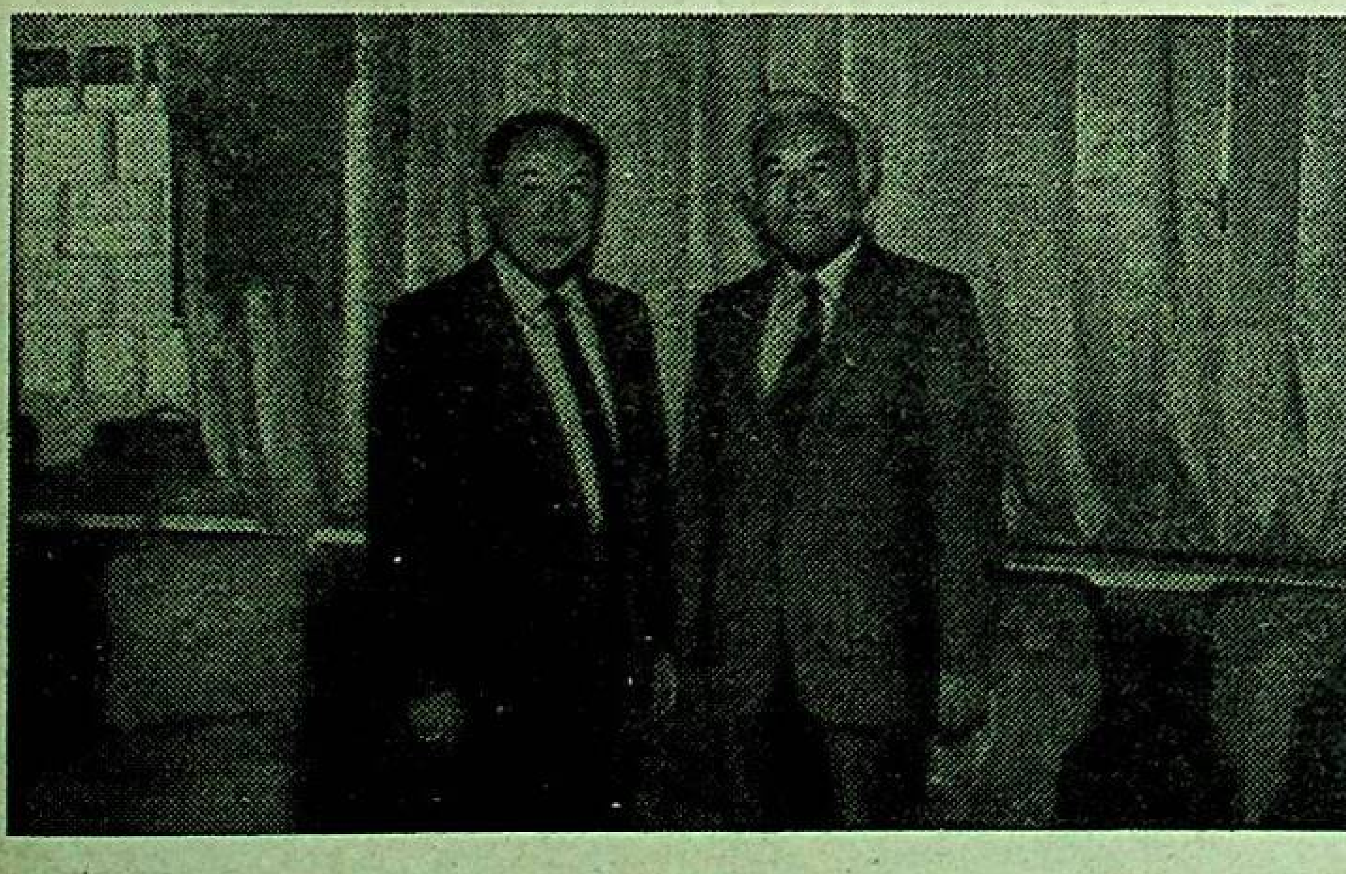

بەختلىك دەملەر

ئەندى ئۇلارنى زامانىۋى تېكستلار بىلەن ئالماشتۇرساق، ياكى سەياسىي ئىدىيەگە بېقىندۇرساق، مۇقام دەپ ئاتالمىش تارىخىي مۇزىكا قامۇسىمىزنىڭ ئاھاڭلىرى بىلەن مەناسى ماھىيىتىگە ماس كەلمەسلىكى ئېنىق. ئۇنىڭ ئۈستىگە كلاسسىك ئەدەبىي تىلىمىزنى يوقىتىپ، ئاددىيلاشتۇرۇشنىڭ ھاجىتى بارمۇ؟

موشۇنداق سوئال تۇغۇلغاندا ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ قەدىمىي شەھەرلىرىدىن بولغان كۇچار، تۇرپان، ياركەنت ۋە باشقا جايلاردىكى تارىخىي «مىڭ ئۆي» لەردىكى رەسىملەر، ئەدەبىي يادىكارلىقلار، يازما يادىكارلىقلار شۇ پېتىچە ئۆزگەرتىلمەي ئىلمىي ئاساستا تەتقىق قىلىنىۋاتىدۇغۇ دېمەك، مۇقاملارمۇ ئەينە شۇ تېرىقىدە ئۆزگەرتىلمەسلىكى كېرەك. ئاۋادا بۈگۈنكى دەۋرگە مۇۋاپىق مۇزىكا ئىجات قىلىش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلغان بولسا، ئۇنىڭغىمۇ كەڭ ئىمكانىيەتلەر موجۇت.

ئامما قىسمەن ھاللاردا ياشلارنىڭ مۇقاملارنى ئۆگىنىش ئورنىغا ئۇلىگىدىن قول ئۈزۈپ كېتىپ بارغانلىقىمۇ ئوچۇق بايقالماقتا.

شۇنىڭ ئۈچۈن مەزكۇر مۇزىكا بايلىقىمىزنى كەلگۈسى ئەۋلادلارغا مۇكەممەل، ئەينى پېتىچە، يەتكۈزۈشنى مەخسەت قىلساق، ھازىردىن تارتىپ تۇتۇش قىلايلى. ئۇنىڭ ئۈچۈن خوشنا ھىندىستان، پاكىستان ۋە باشقا شۇلار ئوخشاش مۇقامى بار دۆلەتلەرنىڭ ئېلىپ بېرىۋاتقان ئەمەلىي پائالىيىتىنى كۆزدىن كەچۈرۈش ۋە ئۆگىنىش كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىللە بۈگۈنكى ياشلىرىمىزغا ئون ئىككى مۇقام ۋە مۇزىكا، ئۇسسۇل مەكتەپلىرىنى ئېچىش تەلەپكە ئۇيغۇن كېلىدۇ. ئەگەر بىز ئۇلاردا ئۆز خەلقىنىڭ مىللىي مەدەنىيەت مىراسىغا جان كۆيدۈرىدىغان تالانتلىق مۇتەخەسسىسلەرنى يېتىشتۈرۈپ چىقىرالىساق، مۇقاملىرىمىزنىڭ ئۇزاق كېلەچەككە يېتىپ بارالىشىغا ئىشەنچ ھاسىل قىلالايمىز.

مۇقاملارنى سىمفونىيەلىك ئوركېستىرغا چۈشۈرۈش توغرىلىق مېنىڭدە زامانىۋىي مۇزىكا تەلەپلىرىگە يېقىنلىشىش ئىستىكى تۇغۇلدى. مۇنداق ياخشى ئىش مەن يوقۇرىدا تەكىتلىگىنىمدەك، 1992-يىلى بېيجىندا ئۇيغۇر مۇقامچىلىرىنىڭ دۇنياۋىي سىمپوزىيومغا تەييارلىق جەريانىدا ياققال كۆزگە كۆرۈنگەن ئىدى. ئۇلار جايى-جايلاردىن ژىغىپ، ئوركېستىر قۇرۇغان. بىر قانچە مۇقاملارنى ئۇلار ئورۇنلاپ بەردى. ئۇ ياخشى يېڭىلىق، لېكىن بىر قىزىق يېرى، ئۇلار سىمفونىيەلىك ئوركېستىرغا چۈشۈرگەن ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسىنىلا سىمفونىيە دەپ ئاتايدىكەن. مەلۇمكى، سىمفونىيەلىك ئەسەرنىڭ ئۆز ئالاھىدىلىكى بار.

قىسمەن ئىجاتكارلار مۇقاملارنىڭ مەزمۇن-ماھىيىتىگە ياخشى يەتمىگەچكە، كامچىلىقلارغا يول قويغان، ئېمىشكە دېگەندە، ئۇيغۇرستاندا كەسپىي كومپوزىتورلارنىڭ خەلقئارا سەنئەت ئۆلچىمى بويىچە بىلىم دەرىجىسى تۆۋەن.

بار. ئىلاجىنىڭ بارىچە يوقۇرىدا تەكىتلىگەن سىمفونىيەلىك ئوركېستىر تەركىۋىنى كەڭەيتىش ۋە ئۇنى چالغۇ ئەسۋاپلىرى بىلەن تولۇقلاش لازىم. شۇ چاغدىلا سەنئەتكار خەلقىمىزنى دۇنياۋىي كلاسسىك ئەسەرلەر بىلەن سىمفونىيەلىك ئوركېستىر ئارقىلىق تونۇشتۇرۇشقا كەڭ ئىستىقبال ئېچىلىدۇ، كەسپىي كومپوزىتورلارنىڭ سىمفونىيەلىك ئەسەر ئىجات قىلىشىغا ۋە ئىجادىي ئۆسۈشىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ.

يەنە بىر تەرەپپى مۇقامنى سىمفونىيەلىك ئوركېستىرغا چۈشۈرگەندە ئۇنىڭغا خور قوشۇلغاق. خوردىكى ناخشىچىلار بولسا ئوركېستىر مۇزىكىلىرىغا قارىغاندا ئاز، ئون بەش-يىگىرمىلا ئادەم. بۇ بولسا مۇقامنىڭ تەسىر كۈچىنى ئازايتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن خور تەشكىللەپ، ئۇنىڭغا قاتنىشىدىغان ناخشىچىلارنى يېتىشتۈرىدىغان مەخسۇس ستۇدىيە ئېچىش كېرەك.

سىمپوزىيۇمدا «چەببىيات» مۇقامىنى ئورۇنلايدىغان مۇقام ئانسامبلى ھەر جەھەتتىن ياخشى تەييارلانغان. كىيىم-كېچەك ۋە چالغۇ ئەسۋاپلىرىمۇ يارىشىپ تۇرىدۇ. چالغۇچىلارنىڭ ماھارىتى ئۈستۈن، ناخشىلىرى بىلەن ئۇسسۇللىرىمۇ جايىدا، مۇقام باشتىن ئاخىر ئۇسسۇلدىن شەكىللەنگەن. ئەسلىدە ئۇيغۇرلار مۇقاملارنى قانداق ئىجات قىلغانلىقىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرەلىمىچۇ. ھەر بىر مۇقام يۇقۇرىدا ئېيتقىنىمىزدەك تەلتۆكۈز ياراتىلغان ئورگانىزمغا ئوخشايدۇ. ئاۋال مۇقام بېشى، بۇ ئويغا چۆكۈش، تەڭشاشقا تەييارلىنىش، ئاندىن نەغمە، ناخشا، مەرغۇل، ساز تەڭشاش، نوۋەتتە داستان، ئۇنىڭ مەزمۇنى ئاھاڭى بىلەن سوزىدە مۇجەسسەم. ئاخىرىدا مەشرەپ، يەنى ئومۇمىي تەنتەنە، ناخشا، ساز، ئۇسسۇل ھەممىسى قوشۇلۇپ كېتىدۇ. دېمەك، مۇقام مەلۇم بىر مەزمۇنغا بولا ئېنىق دراماتورگىيە بويىچە تۈزۈلگەن. شۇڭلاشقا مۇقامنى ئۆز ئەينىچە ئورۇنلىغان دۇرۇس. سەۋەبى، ئەسىرلەر بويى ساقلىنىپ كېلىۋاتقان سەنئەت دۇردانىمىز.

خەلقىمىز ناھايىتى خىلمۇ-خىل، ئېغىر دەۋرلەرنى باشتىن كەچۈرگەن ۋە ئۆز دەۋرلىرىدە ئەجايىپ تالانتلىق پەرزەنتلەرنى يېتىشتۈرگەن. ئۇلار ئۆز خەلقىگە ۋە ئۇلارنىڭ كېلەچەك ئەۋلادلىرىغىمۇ ئۆلمەس ئەسەرلىرىنى تۈگمەس روھى ئۇزۇق سۈپىتىدە مىراس قىلىپ قالدۇرغان. ئەندىكى يېڭى زامان ئىجاتكارلىرى بولسا، بۇ كۈنلەردە ھازىرقى دەۋر روھىدا سۇغىرىلغان، مۇكەممەل پىشىپ يېتىلگەن مۇزىكا ئەسەرلىرىنى، ئىنسانلار قەلبىگە ھەر تەرەپلىمە تەسىر قىلىش كۈچىگە ئىگە ناخشىلارنى مەيدانغا كەلتۈرمەكتە. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يېڭى دەۋر ئىدىيەلىرىنى تەرغىپ قىلىدىغان، كۈيلەيدىغان كەڭ كۆلەملىك ئىجادىيەتلەرمۇ ئاز ئەمەس.

مۇزىكىلىق تېرمىن بويىچە ئۇلارنىڭ مەزمۇنىغا قاراپ ئوراتورىيە، كانتاتا، سىمفونىيە، ئوپېرا ۋە باللېت دەپ ئاتايمىز. ئەپسۇسكى، بۇ ژانىرلار بويىچە بىز تەرەپتە تۇتقان ئەسەرلەر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا تېخى ئۇچرىغىنى يوق. سەۋەبى، بۇ خىلدىكى ژانىرلىق ئەسەرلەرنى يارىتىش ئۈچۈن ياۋروپاچە مۇزىكىلىق بىلىم كېرەك. ئەجداتلار دىيارىدا بولسا ياۋروپاچە بىلىم يولىغا قويۇلمىغاچقا، بۇ خىل مەلۇماتتىكى مۇتەخەسسىسلەر ناھايىتى ئاز، ئەندى ئۇنداق مەلۇمات ئېگىلىرى ئىچكى ختايدا! ياكى ئۆز ئالدىغا شەخسىي مەكتەپلەردە ئوقۇغانلار. بىر ئېچىنىشلىق يېرى ئۇيغۇرلارنىڭ تولىسى پەرزەنتلىرىنى ئۇنداق شەخسىي مۇزىكىلىق مەكتەپلەرگە بەرمەيدىكەن. ئۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ ياكى ئاخچا تۆلەش ئېغىر كېلەمدىكەن؟

بىز باشقا مىللەت ۋەكىللىرىنىڭ پەرزەنتلىرىنى ئاخچا تۆلەپ ئوقۇتۇۋاتقانلىقىنىڭ گۇۋاچىسى بولدۇق. بۇ سېلىشتۇرۇشتىن ئۇيغۇرلار پەرزەنتلىرىنى زامانىۋى مۇزىكا مەكتەپلىرىدە ئوقۇتۇشقا يېتەرلىك كۆڭۈل بۆلمەيۋاتقانلىقى كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ. دېمەك، ئەھۋالنى موشۇنداق ئېتىبارسىز قالدۇرىدىغان بولساق، كېيىن پۇشايمانىنى ئالىدىغان قاچا يوق ھالەتكە دۇچ كېلىشىمىز تۇرغان گەپ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىگە مەخسۇس مۇزىكا مەكتەپلىرىنى ئېچىش تەلەپكە ئۇيغۇن كېلىدۇ. مەكتەپ يېنىدا كەمبەغەللەرنىڭ باللىرى يېتىپ ئوقۇيدىغان ئىنتېرنات ئېچىلسا قانداق ياخشى! بۇ مەكتەپلەرنى پۈتەرگەنلەر سەنئەت ساھاسىدىكى ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا بىمالال كىرىپ، كەسپىي مۇزىكانتلار، سەنئەتكارلار سېپىنى تولتۇرىپ بېرىشى سۆزسىز.

يوشۇرۇشنىڭ ئورنى يوق، بىزنىڭ دەۋرىمىزدە خەنزۇلار، ياپونلار، كاۋكازلىقلار، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە قازاقىستان خەلقلىرى زامانىۋى مۇزىكا سەنئىتىدە ناھايىتى زور دەرىجىلەرگە يەتتى، دۇنيانىڭ ئومۇمىي سەنئەت سەھنىسىدە كەڭ تونۇلۇشقا باشلىدى. ئېمىشكە دېگەندە، بۇ دۆلەتلەرنىڭ ھۆكۈمەتلىرى ئون يىللىق مەخسۇس مۇزىكا مەكتەپلىرىنى، كونسېرۋاتورىيەلەرنى ئېچىپ، ئۇلارنى يوقۇرى بىلىملىك مۇتەخەسسىس كادىرلار بىلەن تەمىنلەشكە چوڭ غەمخورلۇق كۆرسىتىپ كەلمەكتە. شۇڭلاشقا ئۇلاردا ياۋروپا مۇزىكا چالغۇ ئەسۋاپلىرىدا ساز چالىدىغان كەسپىي سازەندىلەر كۆپلەپ يېتىشمەكتە.

مىسال كەلتۈرەيچۇ. بىر قازاقىستاننىڭ ئۆزىدىلا ئۈچ يۈزدىن ئوشۇق مۇزىكا مەكتىۋى، ژىگىرمە مۇزىكا بىلىم يۇرتى، ئۈچ ئون بىر يىللىق مۇزىكىلىق مەكتەپ-ئىنتېرنات بار. دېمەك، مانا موشۇ مەكتەپلەردە ئوقۇپ، مۇزىكىنىڭ ئاساسىنى ئىگىلىگەن ياش ئەۋلادنىڭ ئارىسىدىن تاللانغان تالانتلىقلىرى ئالىي مۇزىكا بىلىم دەرگاھلىرىدا ئوقۇپ، ئاندىن قازاق مۇزىكىسىنى، ئۇنىڭ سەنئىتىنى جاھان سەھنىسىگە كۆتەرمەكتە ۋە دۇنياغا تونۇتماقتا.

بىز ئۇيغۇرلار ئەزەلدىنلا تارىخنىڭ گۇۋالىق بېرىشى بويىچەمۇ قېدىمىي شانلىق مەدەنىيەتكە، ئەدەبىياتقا باي سەنئەتكە ئىگە خەلق. ھەر بىر دەۋردە تەلەپكە لايىق سەنئەت يادىكارلىقلىرىنى، مۇزىكا دۇردانىلىرىنى مەدەنىي مىراسلىرىنى كەلگۈسى ئەۋلادلىرى ئۈچۈن تۈگمەس بايلىق سۈپىتىدە قالدۇرۇپ كەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە خەلقىمىزنىڭ تارىختا سەنئەتنىڭ تەرەققىياتى بويىچە جاھان سەھنىسىدە ئالدىنقى سەپتىن ئورۇن ئېلىپ كەلگەنلىكىمىز ھەممىگە مەلۇم

بىراق ھاياتنىڭ قانۇنى بويىچە تارىخى ئەنئەنىلىرىمىزنى ئىجادى رىۋاجلاندۇرۇپ، تەرەققىياتتا باشقىلاردىن قالماس ئۈچۈن ئەقىل-ئىدرىكىمىز بىلەن قابىلىيىتىمىز ۋە تالانتىمىزنى، ئوي پىكىر ۋە كۈچ-قۇۋۋىتىمىزنى كېلەچەك ئەۋلادلىرىمىز ئالدىدىكى مۇقەددەس قەرزىمىزنى ئادا قىلىشقا سەرپ قىلىشىمىز ھەممىمىزنىڭ بىردەك ئېسىدە بولۇشى كېرەك.

ئۇيغۇرلار ماكانىنىڭ تەبىي بايلىقى مول، بىزمۇ، تارىخىمۇ ئۇزۇن قېتىم تەكىتلىگەندەك ئەدەبىيات، سەنئەت ۋە مەدەنىي مىراسلىرى كۆپ. خەلقىمىزنىڭ ئاق كۆڭۈللىكى بىلەن ئەمگەكچانلىقى ھەممىنى قايىل قىلىپ كەلگەن ۋە بۇنىڭدىن كېيىنمۇ قايىل قىلىشى شەرت. شۇڭلاشقا بىزنىڭ مەخسىتىمىز قانداق شارائىتتا، قانداق تۈزۈمدە ۋە قەيەردە ھايات كەچۈرسەكمۇ قەدىردان ۋە مۇقەددەس ئەجداتلار دىيارى بىلەن قېرىنداشلىق مۇناسىۋەتلىرىمىزنى كۈچەيتىپ، ئىجادىي ھەمكارلىقتا، خەلقىمىزنىڭ پارلاق كەلگۈسى ئۈچۈن مۇناسىپ ئەمگەك قىلىشىمىز كېرەك.

چۈنكى راستىنى ئېيتقاندا بىز ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق مۇناسىۋەتنىڭ ئوتتۇز يىلدىن ئوشۇق بۇزۇلغانلىقى تۈپەيلىدىن ئورنىنى تولتۇرۇپ بولغۇسىز كۆپ زىيانلارنى باشتىن كەچۈردۇق. بۇ زىيان، ئەلۋەتتە، بىرىنچى نۆۋەتتە بىز ئۇيغۇرلارنىڭ مەنىۋى ھاياتىدا ئۆز ئىپادىسىنى سەلبى ھالدا كۆرسەتتى. ئەندى بولسا مانا يېڭىۋاشتىن دوستلۇق ئالاقىلار ئۆز ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، خۇداغا مىڭ قەتلى شۈكرى، خەلق ئېگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ ھەممىلا ساھالىرى، شۇ جۈملىدىن، سەنئەت ساھاسى بويىچىمۇ ئۆز پىكىرلىرىمىزنى ئوتتۇرىغا دادىل قويۇش ئىمكانىيىتى تۇغۇلماقتا.

مېنىڭ ئەجداتلار دىيارىغا قىلغان ئىجادىي سەپىرىمدىكى غايەت زور بەختلىك دەقىقىلەرنى ساخاۋەتلىك بۇۋىلىرىم ياشىغان قويىنى بېقىياس كەڭ، مېھرى ئىسسىق، مۇقەددەس ۋە تەندە ئەزىز خەلقىمىز بىزگە ھېساپسىز چوڭ ھۆرمەت-ئېھتىرام بىلدۈرگىنىدە ھېس قىلدىم. شۇڭلاشقا مەن ئىجادىيەت دۇنياسىغا قالدۇرغان تۆھپەمدىن قالدۇرۇۋاتقىنىمنىڭ، ئۆگەنگىنىمدىن ئۆگىنىدىغىنىمنىڭ، كۆرگەنلىرىمدىن تېخى كۆرمىگەنلىرىمنىڭ ناھايىتى كۆپلىكىنى بايقىدىم.

ئىككى ئاي بىر قارىماققا ئۇزاقتەك تۇيۇلسىمۇ، لېكىن ئۇيغۇرستاننىڭ تارىخىي شەھەرلىرى بىلەن يېزىلىرىنى تولۇق ئارىلاپ چىقىش ئۈچۈن ناھايىتى ئازلىق قىلىدىغانلىقىنى چۈشەندىم. بىراق مېنىڭ ھەممىلا خاھىشلىرىم ئۈچۈن تەل-توكۇز شارائىتلارنى يارىتىپ بەرگەن يەرلىك ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى بىلەن كۆپلىگەن زىيالىلارغا تەشەككۈر ئىزھار قىلىشنى بىرىنچى نۆۋەتتىكى ۋىجدانىي قەرزىم دەپ بىلىمەن. بىراق يېشىمنىڭ يەتمىش بەشكە بېرىپ قالغانلىقى ئۈچۈن سالامەتلىكىمدىن ئېھتىيات قىلىپ، زىيارەت قىلىشقا تېگىشلىك كۆپلىگەن جايلارغا بارالمىدىم.

بولۇپمۇ مېنى بۇ كۈنلەردە سوھبەت ۋە ئۇچرىشىشلار جەريانىدىكى كۆپلىگەن سوئاللارغا خەلقىمنىڭ كۆڭلىدىن چىققىدەك جاۋاپ بېرەلىدىممۇ ياكى بېرەلمىدىممۇ دېگەن ئويلار بىئارام قىلىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىن ئۆزلىرى كۈتكەن دەرىجىدە چىقالمىغان بولساق ئەپۇ سورايمىز. چۈنكى بىز ئۆزىمىزنى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ دىدارىغا تويمىغاندەك، خوشلاشقاندا ئايرىلىشقا قىيمىغاندەك ھېس قىلدۇق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلارنىڭ چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان مېھماندوستلۇق قىياپىتى ھېچقاچان بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدىن كەتمەيدۇ. خۇلاسە ئېيتقاندا، سىلەر بىلەن ۋاقىتلىق خوشلاشقان بولساممۇ، ژۈرىكىمنىڭ، پۈتكۈل ئوي-پىكىر ۋە ھېسسىياتىمنىڭ مەڭگۈ سىلەر بىلەن بىللە ئىكەنلىكىنى تەكىتلىمەكچىمەن ئەزىز قېرىنداشلىرىم!

سۈرەتلەردە: قۇددۇس غوجامىياروۋنىڭ ئۇيغۇرستاندىكى بەختلىك دەقىقىلىرىدىن بىر ئەچچە كۆرۈنۈشلەر.

ئەدەبىياتىمىزنىڭ يورۇق يۇلتۇزى

ھەر بىر خەلقنىڭ مەڭگۈ پەخىرلىنىدىغان، ئەسەرلىرىنى ئۇزاققىچە ئەستىن چىقارمايدىغان مەشھۇر ئەدىپلىرى بولىدۇ. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەينە شۇنداق پەرزەندى ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىمىزنىڭ ھۇلىنى سالغان پېشقەدەم ۋەكىللىرىنىڭ بىرى يازغۇچى ۋە دراماتۇرگ زۇنۇن قادىردۇر. يازغۇچى، دراماتورگ، تەنقىتچى، ئەدەبىياتشۇناس، فولكلورىست، تەرجىمان، پۇبلىتسىست، جەمىيەت ئەربابى- زۇنۇن قادىرنىڭ ئىجادىي پائالىيىتىنىڭ ئاساسىي قىرلىرى ئەينە شۇلاردىن ئىبارەت.

پېشقەدەم يازغۇچى مەرھۇم زۇنۇن قادىرنىڭ سەكسەن يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» ئوتكەن يىلى **«زۇنۇن قادىر ئەسەرلىرى»** ناملىق قېلىن تاشلىق 24 باسما تاۋاق ئاللانما ئەسەرلىرىنى نەشر قىلدى. كىتاپنى مۇھەممەت پولات نەشرگە تەييارلىغان. كىتاپنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى ئابدۇرەسۇل ئومەر. ئوتكەن يىلى «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى» شۇنداقلا زۇنۇن قادىرنىڭ **«خاتىرىلەر»** دېگەن كىتاۋىنى نەشر قىلدى. مەزكۇر كىتاپ خەنسۇچە ۋە ئۇيغۇرچە بېسىلغان بولۇپ، ئۇيغۇر ۋە خەنسۇ تىللىرىنى ئوگەنگۇچىلەر ئوچۇن بەلگىلەنگەن بىر يۇرۇش قوش تىللىق سىستېمىلىق ئوقۇشلۇق سۈپىتىدە بېسىلغان. «خاتىرىلەر»نىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى ئەنۋەر غازى، تەرجىمە قىلىپ ئىزاھلىغۇچىلار جوخۇا، شايى.

ۋاقىت خۇددى ھەيكەلتاراشقا ئوخشاش، ئېتىراپ قىلىنىشقا بولغان چىن يوللار داۋانلىرىغا چىقىش جەريانىدىكى ئارتۇق نەرسىلەرنى كېسىپ تاشلايدۇ. بۇ تەبىئىي، ئەلۋەتتە. لېكىن ئاتاقلىق ئەدىبىمىز زۇنۇن قادىرنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ كام ياكى ئارتۇق تەرەپلىرى بولمىسا كېرەك، چۈنكى ئۇنىڭ بارلىق ئەسەرلىرىنىڭ دېگىدەك ھاياتىيلىقى، تونۇشقا چوڭقۇر چوكۇپ يېزىلغانلىقى ۋە ھەققانىيلىقى ئوقۇرمەندىكى پىكىرىمىزنىڭ ياققال ئىسپاتى بولسا كېرەك.

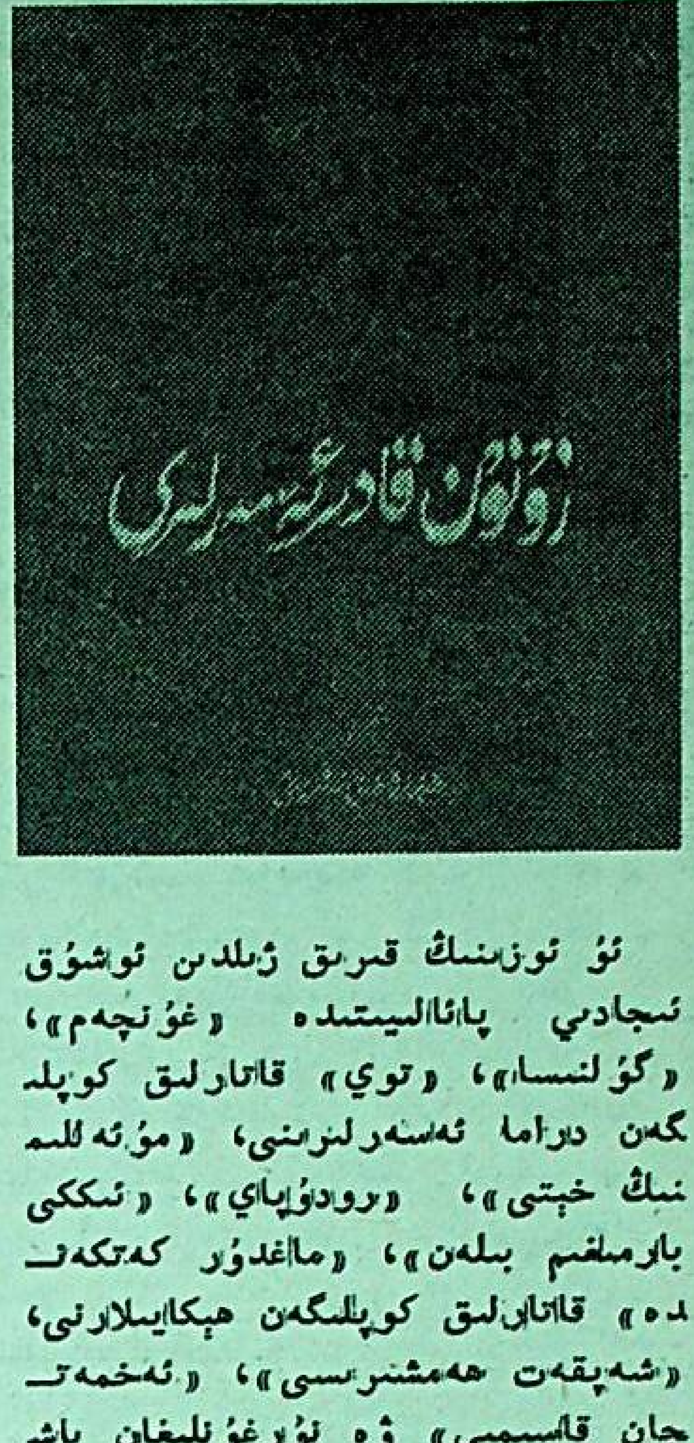

ئۇ ئوزىنىڭ قىرىق يىلدىن ئوشۇق ئىجادىي پائالىيىتىدە «غۇنچەم»، «گۇلنىسا»، «توي» قاتارلىق كوپلىگەن دراما ئەسەرلىرىنى، «مۇئەللىمنىڭ خېتى»، «رودوپاي»، «ئىككى بارمىقىم بىلەن»، «ماغدۇر كەتكەندە» قاتارلىق كوپلىگەن ھېكايىلارنى، «شەپقەت ھەمشىرىسى»، «ئەخمەتجان قاسىمى» ۋە ئۇرغۇلىغان باشقا ئوچېركلارنى، «ئاتا- ئانىمىز»، «كونا مەكتەپ»، «باي قەلەندەر»، «ئىلىم ئىزدەش يولىدا»، «خەيرىيە مەكتەپتە»، «ھېلىم ئاشىق» قاتارلىق ئۇرغۇلىغان خاتىرىلەرنى، «ماكسىم گوركىي»، «ئىتتىپاق ژۇرنىلى ئىككى يىلغا قەدەم قويدى»، «روھىي ئوزۇق توغرىسىدا»، «غۇلجا ئىپارچىلىق ھەرىكىتى توغرىسىدا قىسقىچە خاتىرە»، «سەنئەتكار دوستىمىزنى ئەسلىگەندە» قاتارلىق ئۇرغۇلىغان ماقالىلارنى، «جوجە بىلەن سېغىزخان»، «قۇشچى بىلەن چاشقان»، «كاككۇكنىڭ غېيۋىتى»، «ھەسەل ھەرە بىلەن كوك چىۋىن»، «لەھەل شاھ بىلەن ئىپارگۇل»، «ئالتۇننىڭ تەسەرىدە» قاتارلىق شېئىر، مەسەل، چوچەك، شۇنداقلا كوپلىگەن ئەدەبىي ئىلمىي ماقالىلارنى يېزىپ، بىر مۇنچە چوچەك، قوشاق، ماقال- تەمسىللەرنى توپلاپ نەشر قىلدۇرۇپ، زامانىۋى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ رىۋاجلىنىشىغا سالماقلىق توھپە قوشۇپ، ھايات ۋاقتىدىلا ئوزىگە ھەيكەل ئورناتقان ئەدىپلىرىمىزنىڭ بىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ئوز دەۋرىنىڭ مەنىۋى ۋە ئىجتىمائىي مۇئەممالىرىغا جۈرئەتلىك ئارىلىشىش، زامانىۋىلىق ئىدىيەلىرىنى تەتقىق قىلىش ئۇستۇنلۇكى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئوز ئالاھىدىلىكىگە خاس مىللىي خاراكتېرىنىڭ- ئىنسانىي كامالىتىنىڭ تارىخىي ئوسۇشىنى كورەلىگەنلىكى، قېدىمىي ئۇيغۇر دىيارىدا ئىنقىلاۋىي ئوزگىرىشلەرنىڭ ھەقىقىتىنى ئېنىق ھېس قىلىشنى بىلىشى، ئىجتىمائىي تەپەككۇرنىڭ ئوتكۇرلىگى- بۇلارنىڭ ھەممىسى زۇنۇن قادىرنىڭ قانچىلىك سالاھىيەتلىك، چوڭقۇر بىلىملىك ۋە ئىستېداتلىق يازغۇچى ئىكەنلىكىدىن دېرەك بەرسە كېرەك.

زۇنۇن قادىر شۇنداقلا بەدىئىي تەرجىمە مىللىي سەنئىتىنى م. گوركىينىڭ «ئارخىپ بوۋا ۋە ليونكا»، ئوزبەك يازغۇچىسى مىركەرىم ئاسىمنىڭ «ئاسترابات»، تاتار يازغۇچىسى ئادىل قۇتۇيىنىڭ «تاپشۇرۇلمىغان خەتلەر»، شۇ ئارقىلىق قازاق ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى شائىر تاكجارىقنىڭ «گۇدىپاي» قاتارلىق داستان، پوۋېست، ھېكايىلىرىنى تەرجىمە قىلىپ تېخىمۇ بېيىتتى، قېرىنداش خەلقلەرنى ئەدەبىيات ئارقىلىق تېخىمۇ بىر بىرى بىلەن يېقىنلاشتۇردى.

زۇنۇن قادىر ئەدەبىياتنىڭ ھەممە ساھالىرىدا دېگىدەك قەلەم تەۋرەتتى، لېكىن دراماتورگىيە ۋە ھېكايىچىلىك ئەدىپ ئىجادىيىتىدە سالماقلىق ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ كوپ ژانىرلىق ئىجادىيىتى بىلەن ئوز ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بەدىئىي ئۇسلۇب ياراتقان ئىستېداتلىق ۋە كوپ قىرلىق يازغۇچىدۇر. زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايىلىرى تېماتىكىلىق جەھەتتىن ھەر خىل بولۇپ، ئۇلاردا ئىنسان تەغدىرى، جىددىي كورەش ئارقىلىق يېڭىلىق ۋۇجۇتقا كېلىشى فېئوداللىق ئوتمۇشنىڭ بەزى ھاياتىمىزغا يات تەرەپلىرىنى پاش قىلىش ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. مەسىلەن، مۇئەللىپنىڭ «ماغدۇر كەتكەندە» دېگەن ھېكايىسى زۇلۇم ئېسىمدىن روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن چۇشكۇنلۇككە ئۇچراپ ماغدۇرىدىن كەتكەن دېخان ئائىلىسىنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۇزەشتىلىرىنى تەسۋىرلىسە، «مۇئەللىمنىڭ خېتى» ھېكايىسىدىكى ژۇرەكنى مۇجۇيدىغان ئېغىر مۇڭ ئارقىلىق ئوقۇغۇچىنى ئوزىگە بىئىختىيار مەھلىيا قىلىۋالىدۇ.

زۇنۇن قادىر ئاز، لېكىن ساز يازىدىغان يازغۇچى ئىدى. ئۇنىڭغا كوپ ئەسەر يېزىشقا شارائىتمۇ يار بەرمىدى. ئۇ ئوز ۋاقتىدا ھەر خىل سىياسىي شامالارنىڭ قۇربانى بولۇپ، خېلە دەۋر ئىجادىيەتتىن قول ئۇزدۇرۇلگەن ئىدى.

زۇنۇن قادىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا، بولۇپمۇ پروزا ۋە دراما ژانىرلىرىنى ئەدەبىياتىمىزغا ئېلىپ كىرگەن دەسلەپكى ئاماياندىلىرىمىزنىڭ بىرى سۈپىتىدە ئىنتايىن قىيىن ۋە چوڭ مۇساپىنى بېسىپ ئوتكەن يورۇق يۇلتۇزىمىزدۇر. ئۇ مىللىي ئەدەبىياتىمىزنى يۈكسەلدۈرۈشتە ئىنتايىن چوڭ رول ئوينىدى ۋە ئوزىنىڭ نادىر ئەسەرلىرى بىلەن خەلقىمىز قەلبىدە ئەبەدىي ياشايدۇ.

يادىكار سابىتى.

ئۇچرىشىش ئوتكۇزۇلدى

يېقىندا ئالغىر شەھرىدە خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى، «ئۇئاتات»، ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ ۋەكىللىرى ۋە يۇرت موتىۋەرلىرى باش قوشقان ژىغىن بولۇپ ئوتتى.

ژىغىنغا ئالغىر شەھرى، رىسقۇلوۋ، قىزىل غەيرەت، ئازات يېزىلىرىدىن ۋەكىللەر قاتناشتى.

ژىغىننى خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى رىياسىتىنىڭ ئەزاسى ئابدۇرازاق تۇردى ئېچىپ، ئوتكەن يىلى تۈركىيەنىڭ ئىستانبۇل شەھرىدە ئوتكۇزۇلگەن شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئەسىس قۇرۇلتىيىنىڭ روھىنى تولۇق يەتكۇزدى، شۇنداقلا ئۇ شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى كوتۇرۇپ چىقىۋاتقان تەشكىلاتلار ئوتتۇرىسىدىكى بەزى ئوز ئارا كېلىشەلمەسلىك ئەھۋاللارنى ئەپسۇسلىنىش ھېسياتى بىلەن ئاتاپ ئوتتى.

ئاخىرىدا كوپچىلىك ئوزلىرىنىڭ پىكىر مۇلاھىزىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى ۋە ھەممە بىردەك مۇنداق خۇلاسىگە كەلدى:

ئىستانبۇل شەھرىدە ئېچىلغان دۇنياۋىي شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئەسىس قۇرۇلتىيىنىڭ غەلبىلىك ئوتكۇزۇلگەنلىكى بىز ئۇيغۇرلارنى ئىنتايىن خۇرسەن قىلدى. بىز- قۇرۇلتاينىڭ مۇراجەت، خىتاپنامە ۋە قوبۇل قىلىنغان بارلىق باشقا ھوججەتلىرىنى بىردەك قوللاپ قۇۋۋەتلەيمىز. ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا كۈچ- قۇۋۋىتىمىزنى ئايىمايمىز.

بىز موشۇ قۇرۇلتاي ئوتكۇزۇلگەندىن كېيىنمۇ ئالمۇتا شەھرىدىكى ۋەتەن داۋاسىنى قىلىۋاتقان بەزى تەشكىلاتلار رەھبەرلىرى ئوتتۇرىسىدىكى بىرلىشەلمەي داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان تالاش- تارتىشلارنى ئاڭلاپ، بىلىپ تۇرۇۋاتىمىز. قۇرۇق گەپ كوپ. ئەمەلىي ھەرىكەت ئاز. ئەمەلىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقانلارنى قوللىماسلىقتەك خاتا خاھىشلار ھەم مەۋجۇت. بۇ ئەھۋاللار بىزنى غەزەپلەندۇرىدۇ. بىز قۇرۇلتاي قارارىغا ئەمەلىي ياندىشىپ، ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى يولىدا كورەش قىلىشنى بىر مىنۇتمۇ ئەستىن چىقارماسلىقىمىز كېرەك. ئوز ئارا كېلىشەلمەسلىك، بىرلىك ئىتتىپاقلىقنىڭ بولماسلىقى خەلق ئارىسىدا يامان تەسىرات پەيدا قىلىۋاتىدۇ. بۇ دوستنى خاپا، دۈشمەننى خۇشال قىلماقتا. بىزنىڭ ئويغىنىپ، بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ، بىرلىكتە ئەمەلىي ھەرىكەت قىلىدىغان ۋاقتىمىز ئاللىقاچان كەلگەن ئىدى، ئۇنداق قىلمايدىكەنمىز ئۇتتۇرۇپ قويىمىز.

خىتاي زوراۋانلىرى ھازىر ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرىستاندا ئوزى بىلگەن سەنەمگە دەسسەپ، بەزمە قۇرماقتا. قايغۇلۇق ئېغىر كۇنلەردە ياشاۋاتقان خەلقىمىزنىڭ تەغدىرى ئېچىنىشلىق ئەھۋالدا تۇرماقتا. بىز ئوزىمىزنى ۋەتەن ئوغلانلىرى دەيدىكەنمىز، ئارىدىكى ھەر قانداق زىدىيەتلەرنى قايرىپ قويۇپ، ۋەتەننى قۇتۇلدۇرۇش يولىدا بىرلىشىپ، ئەمەلىي ھەرىكەت بىلەن كورەش قىلىشىمىز كېرەك.

بىز شۇنى تەلەپ قىلىمىزكى: خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى، «ئۇئاتات» ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ رەھبەرلىرى كېلىشىپ، بىرلەشكەن ژىغىن ئويۇشتۇرسۇن، ژىغىنغا ھەر قايسى جايلاردىن خەلق ۋەكىللىرى قاتنىشىپ ئۇلارنىڭ دەتالاشلىرىنى ئاڭلاپ باقايلى، ئۇلارمۇ بىزنىڭ ژۇرەك سوزلىرىمىزنى ئاڭلاپ كورسۇن.

ئابدۇرىشىت قاسىمى.

ئالغىر شەھرى.

مۇئەللىپ ماقالىنىڭ قەلەم ھەققىنى «يېڭى ھايات» جەمغۇرمىسىغا ئوتكۇزۇشنى ئىلتىماس قىلدى.

موسكۋادا ئۇيغۇر نېنى

مەن غۇلجا ناھىيەسىنىڭ تورپانيۇزى يېزىسىدىن بۇ ياققا توققان يولاپ چىقىپ، موسكۋا شەھرىنى زىيارەت قىلىپ ژۇرگىنىمدە، كوڭلۇمگە موسكۋادىمۇ ئۇيغۇرلار بولغان بولسا، ئاشخانا ۋە ناۋايخانىلارنى ئېچىپ، ئۇيغۇر تائاملىرى ۋە نانلىرىنى موسكۋالىقلارغا تونۇتقان بولسا، قانداق ياخشى بولغان بولاتتى، دېگەن ئوي كەلدى.

ياخشى نىيەت يېرىم دولەت دەپ ناھايىتى توغرا ئېيتىلغان ئىكەن، شۇنداق خىيال بىلەن كېتىۋاتسام، كوزۇم «ئۇيگۇر خلېب» دەپ يېزىلغان ئەپىشكىگە چۈشۈپ قالدى. 200 مېتر ژۇرۇپ، قىستالمايلا، ئۇيغۇر ناۋايخانىسىنى تاپتىم ۋە ناۋايخانا ئىگىسى نارىمان دېگەن ئۇيغۇر ژىگىتى بىلەن تونۇشۇشقا مۇيەسسەر بولدۇم.

مەلۇم بولۇشىچە، ناۋايخانا ئىشلەۋاتقىنىغا بىر ژىلدىن ئېشىپ، ئىككى ژىلغا تاقاپتۇ. نارىمان بىر قانچە كىشىنى ياللاپ، نان يېقىۋاتقان بولسىمۇ، ھەقىقىي ئۇستىلار بولمىغانلىقى ئۇچۇن ئەڭ ئۇيغۇر نانلىرىنى قىلالمايۋاتقانلىقىدىن ئەپسۇسلىنىۋاتقانلىقىنى سوزلەپ بەردى. ئۇنىڭ سوزىگە قارىغاندا، ھەقىقىي ناۋايلار بىلەن بىرلىشىپ ئىشلەپ، ئۇيغۇر نېنىنىڭ داڭقىنى ئالەمگە تونۇتۇش ئىشتىياقى بار ئىكەن. مەن نارىماننىڭ شەخسىي مەنپەئىتى ۋە ئابرويى ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇرلارنىڭ نامىنى تونۇتۇشنى مەقسەت قىلىپ، بۇ ئىشقا ئەمەلىي بەل باغلىغانلىقىنى سوھبەتلىرىدىن ئېنىق بايقىدىم. ھازىرنىڭ ئوزىدە موسكۋالىقلارغا نان يېقىپ ئولگۇرەلمەيۋېتىپتۇ.

بۇ ساخاۋەتلىك ئىشقا ئۇستا ئۇيغۇر ناۋايلىرىمىزدىن كىملەرنىڭ ھەمكار بولۇشىمۇ ئىنتايىن قىزىقتۇرۇپ قالدى.

ئابلىز ئابدۇرېھىم،
دوختۇر.

ئانا ۋەتىنىمىز جۇغراپىيەسىنى ئۆگىنىمىز

ئابدۇقادىر يۇنۇس

ئانا يۇرت- ئالتۇن دىيار

«قارا ئالتۇن»

كومۇر قاتتىق جىسىملىق كۆيگۈچى ئورگانىك ماددا ئېكەنلىكى، 4000 يىلدىن بۇيان ئىنسانلار ئۈچۈن پايدىلىق خىزمەتلەرنى قىلىپ كېلىۋاتقانلىقى ھەممىگە ئايان. ئۇ پولات- تۆمۈر تاۋلاشتا ئاساسلىق خام ئەشيا دۇر. شۇڭا خىمىيە سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى ھېسابلىنىدۇ. ئىنسانلارنىڭ تىرىكچىلىكى جەريانىدا موھىم يېقىلغۇ ماتېرىياللىرى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭدىن كۆپلىگەن ئېھتىياجلىق بۇيۇملارنى ئاجرىتىپ چىققىلى بولىدۇ. شۇڭا ئۇ، ھەر تەرەپلىمە تەرەققىياتلارنىڭ موھىم كاپالىتى ئاتىلىپ «مەملىكەت تۇرمۇشىنىڭ ئومۇرتقىسى» دېيىلىدۇ. بىر مەملىكەتنىڭ باي ياكى گادايلىقىنى ئۆلچەشتە كومۇر ۋە تۆمۈر زاپىسىنىڭ مول بولۇشىغا قارىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن كومۇرنى «قارا ئالتۇن»، «قارا ئالماس» دېگەن ناملار بىلەنمۇ ئاتايدۇ. مەسىلەن، ئۇنىڭدا كاربون، گىدروگېن، كوكس، بېنزول، قارىماي، كىسلاتا، ياغاچ سپىرتى، سىركە كىسلوتاسى، پلاسسماسسا، ئوتۇن، پارتلاش دورىسى، رەڭ ئەشياسى، دورا ماتېرىياللىرى، ئېرىتكۈچى ماددا، ماي، كىر سوۋۇن، يېقىلغۇ مېيى، بىرىكمە بېنزول قاتارلىق ئۇرغۇتۇلغان خىمىيە سانائىتىگە ئېھتىياجلىق بۇيۇملارنى ئىشلەپ چىقارغىلى بولىدۇ. شۇڭا كومۇر مېتاللورگىيە، ماشىنىسازلىق، توك ئېنېرگىيە، تۆمۈريول ترانسپورتى قاتارلىق سانائەتنىڭ موھىم يېقىلغۇ خام ئەشياسى ھېسابلىنىدۇ...

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى كومۇر زاپىسىنى ئالساق، جۇڭگو بويىچە ئومۇمىي كومۇر زاپىسىنىڭ ئۈچتىن بىرىدىنمۇ كۆپ بولۇپ، مەملىكەت بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا كومۇرنىڭ تارقالغان ئومۇمىي كۆلىمى 30مىڭ چاسا كىلومېتىردىن ئارتۇق بولۇپ، ئۇ ئالبانىيەنىڭ پۈتۈن يەر كۆلىمىدىن چوڭ، كوۋەيت مەيدانىنىڭ ئىككى ھەسسىسىگە تەڭ كېلىدۇ. دەسلەپكى مەلۇماتلارغا قارىغاندا بۇ يەردە چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك تىپتىكى كومۇر كانلىرىدىن 500نەچچىسى بار ئېكەن. بۇ ساھادا ئىشلەيدىغان ئىشچى- خىزمەتچىلەر 80مىڭدىن ئاشىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى خەلقى بۇنىڭدىن 1400 يىل بۇرۇن ياۋروپالىقلار تېخى كومۇر بىلەن تونۇشمىغان مەزگىللەردە كومۇردىن پايدىلىنىپ، تۆمۈر تاۋلاپ مېتاللورگىيە ساھاسىدا شانلىق سەھىپىلەرنى ئاچقان، شىمالىي ۋېي سۇلالىسى (مىلادى 220- 226- يىللار) دەۋرىدىكى لى داۋيۈەننىڭ «دەريا- ئېقىنلار توغرىسىدا شەرھلەر» دېگەن كىتاۋىدا، كۇچالىقلار كومۇردىن پايدىلىنىپ، تۆمۈر ئېرىتىپ، ھەربىي قورال ياسىغان، دەپ يېزىلغان. مانا بۇنىڭدىن خەلقىمىز مىلادىنىڭ بېشىدىن باشلاپلا كومۇردىن يېقىلغۇ ئورنىدا پايدىلىنىپلا قالماستىن يەنە مېتال تاۋلاش ۋە ھەربىي قورال- ياراقلارنى ياساش جەھەتلەردىمۇ ئىشلىتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈۋشكە بولىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى كومۇر زاپىسى جەھەتتىنلا مول بولۇپ قالماستىن، سۈپەت جەھەتتىنمۇ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

كومۇرنىڭ تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان ئومۇمىي زاپىسى 1تىرىللىيون 200 مىللىيارد توننا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەركىزى ئۈرۈمچى كومۇرلۇك ئۈستىگە جايلاشقان. ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ تاغ ئالدى چوكۇك رايونلىرىدىكى 9،800 چاسا كىلومېتىر جايىغا كومۇر جايلاشقان. بۇ سىپىروسنىڭ مەيدانىدىن چوڭ.

ئىلى ئويمانلىقىنىڭ كومۇر مەيدانى 3،600چاسا كىلومېتىر بولۇپ، بۇ فرانسىيەگە قاراشلىق پولىنېزىيەنىڭ مەيدانىغا تەڭ كېلىدۇ. بۇلاردىن باشقا قۇمۇل، پىچان، كۇچا، ئاقسۇ، يېڭىسار، كانسۇ، بورتالانىڭ جەنۇبى، كەلپىن قاتارلىق جايلاردىمۇ ياخشى كومۇرلەر چىقىدۇ.

ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن يىلىغا 15 مىللىيون توننا ئەتراپىدا كومۇر قېزىلماقتا، بۇنىڭدىن ئىككى مىللىيون تونىنىسى ئىچكى ئۆلكىلەرگە توشۇلىدۇ. شىنجاڭنىڭ كوكۇسى خەلقئارا بازاردا ئالاھىدە ئورۇن ئىگىلەيدىغان بولۇپ، ئۇ ياپونىيە، شەرقىي- جەنۇبىي ئاسىيا قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلارغا سېتىلماقتا. كومۇرنىڭ ھازىر ئېنىقلانغان زاپىسى مۆلچەردىكى زاپىسنىڭ 1،14 پىروتسېنتىنى ئىگىلەيدۇ. ھەر يىلى قېزىلىۋاتقىنى ئېنىقلانغان زاپىسنىڭ 0،08 پىروتسېنتىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ كومۇر قېزىش ۋە ئېچىشنىڭ غايەت كۈچ ۋە كەڭ ئىستىقبالغا ئىگە ئېكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا كومۇر يەر تارىخىنىڭ كاربون- (350 مىللىيون يىل بۇرۇنقى)، پېرم (285 مىللىيون يىل بۇرۇنقى)، يۇرا (195 مىللىيون يىل بۇرۇنقى) دەۋرلىرىدە ھاسىل بولغان.

(داۋامى بار).

ياخشى ئادەملەر يېنىمىزدا

ئانىسى بارلار قېرىمايدىكەن

ئالغىر ناھىيەسىنىڭ كالىنىن نامىدىكى كولخوزدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇسۇپجان قۇربانقۇلوۋ ئالمۇتا شەھىرىگە كىرىپ ئىشلەۋاتقىنىغا يىگىرمە ئىككى يىل بولدى. 22 قىش، باھار، ياز، كۈز بويى ئەينە شۇنداق سەھەر تۇرۇپ ئىشقا مېڭىش ئادەتكە ئايلىنىپ كەتتى.

ئۇسۇپجان ئالمۇتىدىكى تېرىشكوۋا نامىدىكى گىلەم ئىشلەپ چىقىرىش فابرىكىسىنىڭ يىپ ئېگىرىش سېخىدا ئىشچى بولۇپ ئىشلىدى. بۇ سېخنىڭ سالامەتلىككە زىيانلىق تەرەپلىرى بولسىمۇ، ئۇزىنى ئۇنىڭدىن ساقلاش، كۈتۈش ۋە ئىشقا توغرا مۇئامىلىدە بولۇشتا پېشقەدەم ئىشچىنىڭ تەجرىبىسى كۆپ، ئەلۋەتتە، «ھەرىنىڭ چاققىنىغا چىدىغان ئادەم، ھەسلىنى يەيدۇ» دېگەن تەمسىل بارغۇ خەلقىمىزدە!

ئۇسۇپجان ئەينە شۇنداق جاپالىق، قىيىن ئىشنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ، بۈگۈنكى كۈندە ئۇنىڭ راھەت- ھالاۋىتىنى كۆرمەكتە. ئۆتكەن يىلى ئۇسۇپجاننى فابرىكا مەمۇرىيىتى چوڭ ھۆرمەت بىلەن دەم ئېلىشقا چىقاردى. ئىرادىلىك ئىشچى يېشىغا قاراپ ئەمەس، بەلكى قىلغان ئىشىغا، ئىشلىگەن سېخىغا قاراپ دەم ئېلىشقا چىقىشقا مۇيەسسەر بولدى. ئەسلىدە 55 باھارنى كۆرگەن ئۇسۇپجاننىڭ تۇرقىغا قاراپ ھېچ كىم ئەمگەك ۋېتېرانى دەپ ئويلىمايدۇ. قەددى- قامىتى قىرىق ياشلاردىكى يىگىتتەك، چاچلىرىدا بىر تالمۇ ئاق كۆرۈنمەيدۇ. چوڭ بىر ئائىلىنىڭ ئوتىدىن كىرىپ، سۇيىدىن چىقىپ، ئىناق ياشاۋاتقان، پەرزەنتلىرىنى بىر باشتىن قاتارغا قېتىپ، ھاياتنىڭ گەشتىنى سۈرۈۋاتقان ئۇسۇپجانلار ئائىلىسىگە ھەۋەسىڭىز كېلىدۇ.

بۈگۈنكى ئېچى- خاتىرجەم ھاياتىغا شۈكرىلىق قىلىپ ئۆمۈر سۈرۈۋاتقان ئۇسۇپجاننىڭ خىيالى بەزەن ئۆتكەن كۈنلەرگە كېتىپ قالىدۇ...

ئۇسۇپجان قۇربانقۇلوۋ 1935- يىلى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ تېكەس ناھىيەسىدە- قوۋا يېزىسىدا ھۇنەرۋەن ئائىلىدە تۇغۇلغان ئىدى. دادىسى ئالاخۇن 1945- يىلى ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئىنقىلاۋى دەۋرىدە ۋاپات بولغان. بۇ چاغدا ئۇسۇپجان 10 ياشتا ۋە ئۈچ ئۇكىسى- تۆرت بالا بىلەن ئانىسى ھۆرنىساخان تۇل قالغان ئىدى.

«ئانىدا قالغان گۈل يېتىم» دەيدىكەن كونىلار. مېھرىۋان ھۆرنىساخان ئانا ھەم ئاتا، ھەم ئانا بولۇپ، تۆرت بالىنى «قانائىتىقا قاقتۇرماي، تۇمشۇقلۇققا چەكتۈرمەي» چوڭ قىلدى. «ئوتنىڭ ئۈچىنى، سۇنىڭ سۈزۈكىنى» بېرىپ ئۆستۈردى. ئانا دېگەن ئانا دە، ئۇ پەرزەنتلىرىنى قاتارغا قاتقىچە «قولىنى كوسەي، چېچىنى سۈپۈرگە» قىلغۇدەك ھالەتكە يەتتى،

ئۇسۇپجان كىچىكىدىن ئانىسىغا قول- قانات بولۇپ ئۆسكەچكە، ئىشقا پىشىپ، ھاياتنىڭ ئىسسىق سوغىنى باشتىن ئۆتكۈزۈپ، ئاچچىق- تاتلىقنىڭ تەمىنى تېتىپ تاۋلاندى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرىنىڭ يىڭنىسىدىن- يىپىغىچە ھوددىسىدىن چىقىدىغان بولدى.

بۇ كاۋ تەغدىر كىملەرنى نېمە كۈنلەرگە قويمىغان، ئەينە شۇنداق كۈنلەر كېلىپ، ئۇسۇپجان مېھرىۋان ئانىسى، ئۇكىلىرى بىلەن كېڭەش دىيارغا كۆچۈپ چىقتى. ئانا يۇرتنى چوڭ ئاقسۇغا كېلىپ ئورۇنلاشتى. بۇ يەردە «ئەمگەك» كولخوزىدا ئون يىلچە ئىشلەپ، ئاندىن ھازىرقى ياشاۋاتقان جايىغا كۆچۈپ كەلدى. كۆپ ئۆتمەي، ئاۋالقى دېھقان يىگىت ئەمدى ئىشچى بولۇپ، گىلەم فابرىكىسىدا ئىشلەشكە باشلىدى. ئۇسۇپجان بۇ يەردە ئىشلەش جەريانىدا ئۇرغۇن قېتىم پەخرى يارلىقلار بىلەن مۇكاپاتلانغاندىن تاشقىرى «ئەمگەك ۋېتېرانى» ئاتالدى. يىگىرمە ئىككى يىل ئىشلەپ، ھەر يىلدا ئون ئۈچىنچى ئىش ھەققىنى ئېلىپ تۇردى. ئىشچى نامىنى ئۇلۇقلاپ، ئۇنىڭغا ھېچ بىر داغ چۈشەرمىگەن ئىنساننىڭ ھالىدىن موشۇ كۈندىمۇ فابرىكا مەمۇرىيىتى خەۋەر ئېلىپ تۇرماقتا.

ھاياتنىڭ 76 باھارىنى كۆرۈۋاتقان ئانىسى ھۆرنىساخان پەرزەنتلىرى، نەۋرە چەۋرىلىرىنىڭ قىزغىنلىقىنى كۆرۈپ، ھۆرمەت، ئىززەتكە بۆلىنىپ ياشاۋاتقان بولسا، ئوغلى ئۇسۇپجاننىڭ قىياپىتىدە قىران ياشلىق ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. ئۇ قايسىدۇ بىر ناخشىچىنىڭ «ئانىسى بار ئادەملەر ھېچ قاچان قېرىمايدۇ» دېگەن ناخشىسىنى يادىمىزغا سالىدۇ.

ئۇسۇپجاننىڭ رەپىقىسى مېلىكەم- پېشقەدەم ئۇستازلارنىڭ بىرى، تۆرت پەرزەنتنىڭ ئانىسى. ئۇلارنىڭ چوڭ ئوغلى مارسىللىن ئالمۇتا شەھىرى 2- ئاۋتوكومبىناتتا شوفىيور، قىزى خەلىمەم- سودا تېخنىكومىنى تۈگىتىپ، ئاشخانىدا ئىشلەيدۇ. سەلىمەم بولسا جۇمھۇرىيەتلىك تىببىي بىلىم يۇرتىنى تاماملاپ، قالقامان ئاغرىقخانىسىنىڭ باللار بۆلمىدە ھەمشىرە بولۇپ خىزمەت قىلماقتا. كەنجە قىزى شادىيەم كالىنىن نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 11- سىنىپىدا بىلىم ئالماقتا.

ئاساسىي كۆپچىلىكى ئۇيغۇرلار ئولتىراقلاشقان كالىنىن يېزىسىنىڭ يۇرت- جامائەتچىلىكى ئارىسىدا ھۆرمەتكە ئىگە بولغان كەمتەر، ئاق كۆڭۈل ئاددىي ئىنسان ئۇسۇپجان قۇربانقۇلوۋنىڭ بۇندىن كېيىنكى ھاياتىغا خاتىرجەملىك ۋە ساغلام سالامەتلىك تەيمىز.

مومىنجان ھەمرا.

ئالغىر ناھىيەسى.

* * *

ئالمۇتا ۋىلايەتلىك ئونكولوگىيە دىسپانسېر شىپاخانىسىدا تىبابەتچىلىك ساھاسى بويىچە ئوز كەسپىنىڭ ماھىرلىرى كۆپلەپ سانىلىدۇ.

سۈرەتلەردە: 1. شىپاخانا مەركىزىنىڭ بۆلۈم باشلىقى گۈلنارە ۋەكىل بايېۋا. 2. باش دوختۇرنىڭ ئورۇنباسارى بايۋان دۆيسېنغالىيېۋ بىلەن ھەمشىرە ئېلۋىرا لەن. 3. رادىولوگ- دوختۇر سېرگېي كان.

پ. ئەخمەتوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

* * *

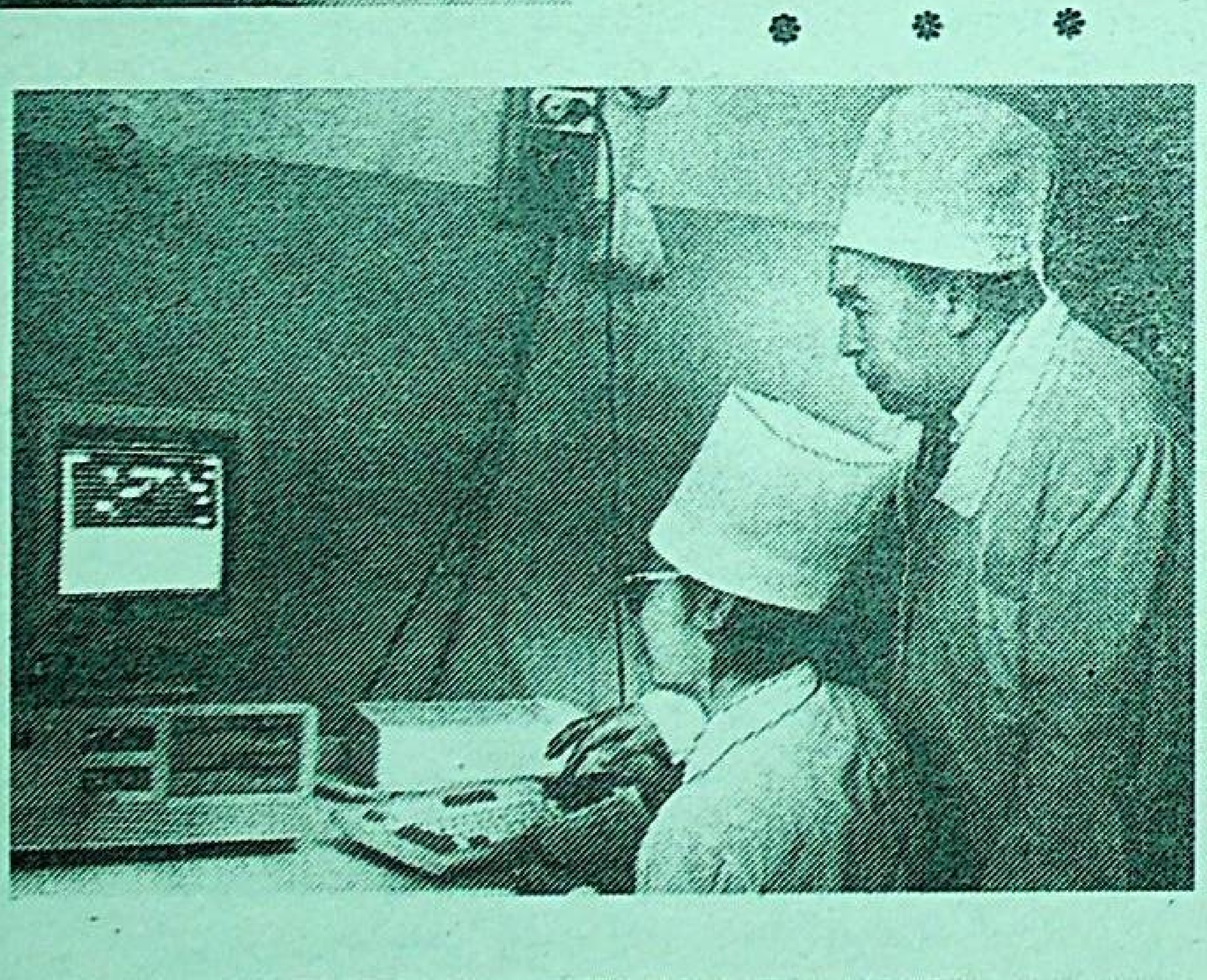

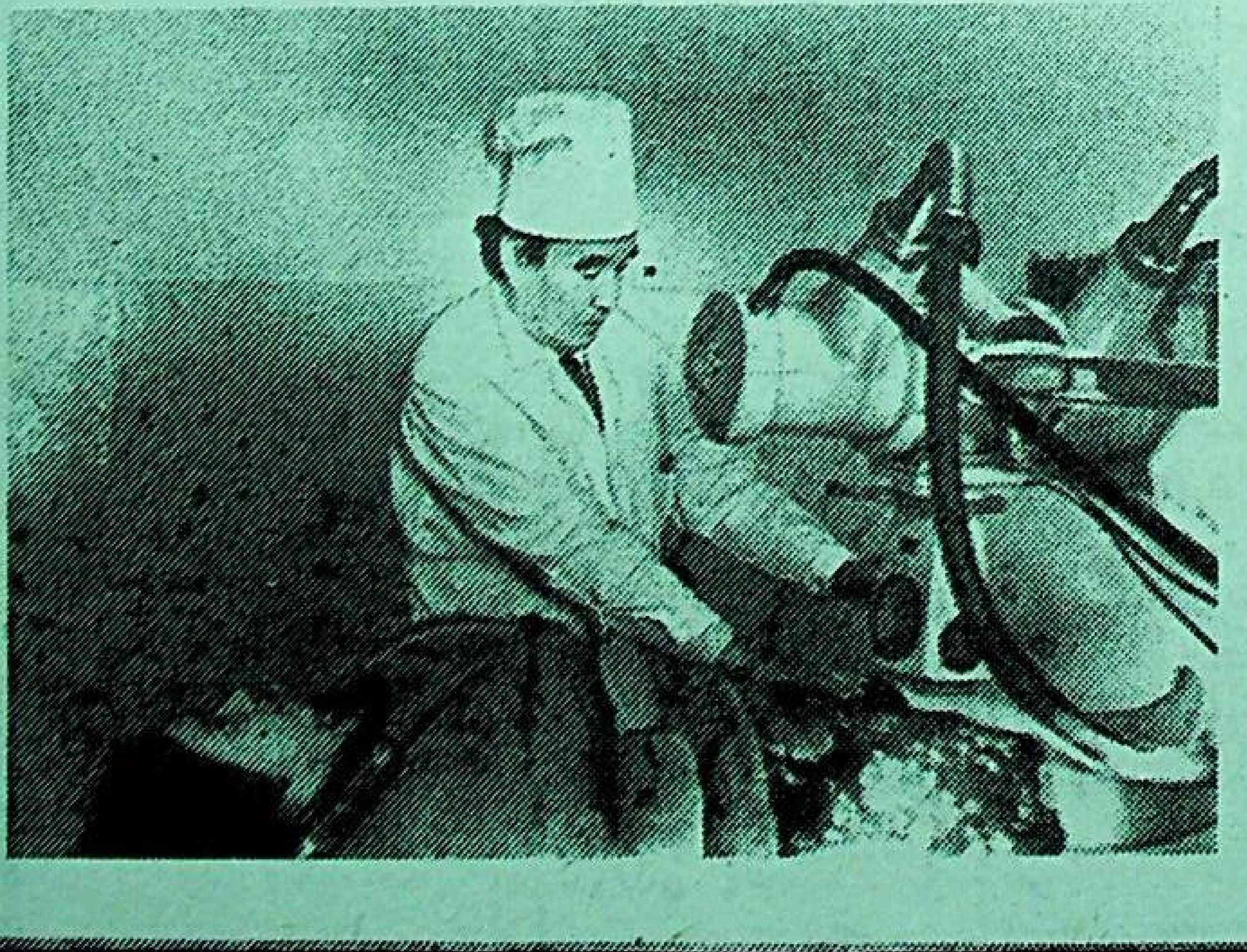

سەئىدىدىن قەشقەرىي

9ـ 15ـ ئەسىرلەردە ئۆتكەن تۈركىي ۋە پارس تىللىق خەلقلەر مەدەنىيىتىنىڭ گۈللىنىشىگە تارىخىي تۆھپە قوشقان قەشقەرلىك ئۇيغۇر ئالىملىرى ھەققىدە بىردە يېتەرلىك تەتقىقات ئېلىپ بېرىلمىدى.

جامىي ۋە ناۋائىينىڭ ئۇستازى، قەشقەرلىك سەئىدىدىن مۇھەممەت ئەينە شۇنداق ئۇيغۇر ئالىملىرىنىڭ بىرى. ئۇ 15ـ ئەسىردە ھېراتتا ياشىغان بولۇپ، «سەئىدىدىن قەشقەرىي» دېگەن نام بىلەن مەشھۇر.

سەئىدىدىن قەشقەرىي قەشقەردە تۇغۇلۇپ، 1456ـ يىلى 5ـ ئايدا ھېراتتا ۋاپات بولغان. ئالىم ياشىغان يىللاردا ھېرات شەھىرى ئۆزىنىڭ چوڭ ـ چوڭ مەدرىسە، ئالىم، مۇدەررىسلىرى، ھۈنەر ـ سەنئىتى ۋە سودا ـ سېتىق ئىشلىرى بىلەن شەرقتە داڭ چىقىرىشقا باشلىغان ئىدى. شۇڭلاشقا باشقا يۇرتلارنىڭ مەشھۇر ئالىم ۋە ئەدىبلىرى دەۋىر تەقازاسى بىلەن بۇ شەھەرگە توپلانغان. شۇ قاتاردا سەئىدىدىن قەشقەرىمۇ بۇ يەردە مۇدەررىسلىك قىلىپ، ئابدۇراخمان جامىي، ئەلشىر ناۋائىي قاتارلىق ئالىم، شائىرلارغا ئۇستاز بولغان. ناۋائىينىڭ ئۆز ئۇستازى سەئىدىدىن قەشقەرىي توغرىسىدا «...ھەزرەتى قۇتبى تەرىقەت ۋە غەۋسى ھەقىقەت مەۋلانا سەئىدىدىن كاشغەرىكىم...» دېگەن جۈملىلەر بىلەن باشلىنىدىغان ئۇزۇن ماقالىسى، شۇنىڭدەك ئابدۇراخمان جامىينىڭ ئۆز ئۇستازى توغرىسىدىكى مەلۇماتلىرى ۋە يەنە سەئىدىدىن قەشقەرىنىڭ ۋاپاتىغا بېغىشلاپ يازغان مەرسىيەسى ھەممىگە مەشھۇر.

سەئىدىدىن مۇھەممەت قەشقەرىي ئۆز ئۆمرىدە ئەرەب، پارس تىللىرىدا ئون نەچچە كىتاپ يازغان، ئەرەب تىلىدىن پارس ۋە تۈركىي تىللارغا ئۇرغۇن ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلغان. ئۇنىڭ ئىسلام پەلسەپەسى ۋە مۇسۇلمان ھوقۇقشۇناسلىقىغا بېغىشلانغان «مىنيەتۇل مۇسەللا ۋە غەينەتول مۇپتەدا»، «تۇپفەتول ـ مۇسەللىنى»، «تەجمەئى مىنيەتول مۇسەللا» (پارس تىلىدىكى تەرجىمىسى 1896ـ يىلى دېھلىدا نەشر قىلىنغان)، «كەلىمەت خوجا باھائىدىن نەقشبەندى»، «رىسالەئى لەتائىف»، «ۋۇجۇدنامە» قاتارلىق ئەسەرلىرى ئىسلام دۇنياسىغا مەشھۇر. سەئىدىدىن قەشقەرىينىڭ 15 نۇسخىدىن كۆپرەك قول يازمىسى ھازىرمۇ ئۇيغۇر شەرقشۇناسى مۇھەممەت زەئىدىينىڭ شەخسىي كۈتۈپخانىسىدا ساقلانماقتا.

شۇنى ئالاھىدە ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، سەئىدىدىن قەشقەرىينىڭ چوڭ دادىسى زەينىدىن قەشقەرىي ئۆز دەۋرىنىڭ ئاتاقلىق ئۆلىماسى ئىدى. بۇ كىشىنىڭ ئەۋرىسى شەيخ ئالامىدىن پارس تىلىدىكى «مۇناقىب غۇجا زەينىدىن» ناملىق كىتاپ يازغان. بۇ كىتاپنى ئابدۇئەلى سەمەرلى (كاشغەرى) ئۇيغۇر تىلىغا (1797ـ يىلى) تەرجىمە قىلغان. سەئىدىدىن قەشقەرىينىڭ ئەۋرىسى مىر خۇجابىننى مەۋلانە مىر فازىل پارس تىلىدا «مىر رەل ئەسرار» ناملىق سۇفىزم ئاساسىي پرىنسىپلىرى ۋە تەرىقەت قائىدىلىرىنى چۈشەندۈرىدىغان كىتاپ يازغان.

ئالىم ۋە مۇتەپەككۇر شائىر سەئىدىدىن قەشقەرىينىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا ئۇنىڭ بىلەن ئەسىرداش مەشھۇر تارىخچى مۇھەممەد ھەيدەر «تارىخىي رەشىدىيە» ناملىق كىتاۋىدا ئالاھىدە توختالغان. ئۇنىڭدا سەئىدىدىن قەشقەرىگە ئۇلۇغۇرى باھا بېرىلگەندىن كېيىن: «مەۋلانە ئەييام جۇۋانلىقلىرىدا كاشغەردىن چىققاندۇر...» دېيىلگەن.

سەئىدىدىن قەشقەرىينىڭ ناۋائىي ۋە ئابدۇراخمان جامىي قاتارلىقلارغا دەرىس بەرگەنلىكى توغرىسىدا دەۋلەت شاھ سەمەرقەندى ئۆزىنىڭ «تەزكىرە تۇش شۇ ئارا» ناملىق كىتاۋىدا ئوتتۇرا ئەسىردە ئۆتكەن 61 ئالىمنىڭ تەرجىمە ھالى بېرىلگەن. جامىي ئەينى زاماندا سەئىدىدىن قەشقەرىدىن رىيازىيات (ماتېماتىكا)، مۇجاھىدىلىك، پەقىرلىك، سۈلۈك (يول تۇتۇش، ياخشى يولغا كىرىش) قاتارلىق ساھالاردىن تەلىم ئالغانلىقىنى ۋە ئۇلۇغۇرى مەرتىۋە ھاسىل قىلغانلىقىنى بايان قىلغان.

ماھمۇد زەيدىي.

ئەدەبىيات ۋە سەنئەت سەھىپىسى

شائىرنىڭ تەرجىمىلىرى

سەئدى «گۈلستاندىن»

دىيارى بەكرى شەھرىدە مېھمان بولدۇم بىر جايغا،
پۇللۇق، مالدار ھەم دۆلەتمەن بىر چوڭ بايغا.
سوز ئارىلاپ ئېيتتى ماڭا ئۇ ھېكايەت،
ھېكايەت مەزمۇنى تولۇپ ـ تاشقان شىكايەت.
بىزنىڭ شەھەر چېتىدە بىر زىيارەت دەرىغى بار،
ھاجەتمەنلەر ئاڭا بېرىپ تىلەك تىلەش بەك دەركار.
شۇ دەرەخ ئاستىدا قىلدىم نالە ئاڭلار ئاتقىچە،
پەرزەنت سورىدىم خۇدادىن ئۆيۈمگە قايتقىچە.
خۇدايىم بەردى ئوغۇلنى ھاجىتىم بولدى راۋا،
لېكىن بۇ ئوغۇلنىڭ سوزلىرى تەشۋىشلىك سادا!
ئاڭلىسام، دوستلىرىغا ئوغلۇم ئېتارمىش «دەرەخنى كورسەم،
دادام جېنىنى ئالساڭ چاپسان دەپ كوزگە سۈرسەم»
ئاڭلاپ ھېكايىنى سەئدى شېرازى دەپتۇ ئەي ئوغۇل،
داداڭغا نېمە بەرسەڭ ئوز بالاڭدىن ئالىسەن قولمۇ ـ قول.
كوپ رەنجىتىپ ئاخىر ئايرىلارسەن داداڭدىن،
ئوتنە دۇنيا بۇ، بالاڭ ئالار بىر كۈنى ياقاڭدىن.

«زەبانى فارسى» كىتاۋىدىن

تېۋىپ

قەبرىستان ئارىلاپ ماڭسا ھەر زامان تېۋىپ،
ھەر دايىم پۈركەنچۈكنى ئالاتتى كىيىپ.
ئېيتاتتى كورگەنلەر بۇ نە قىلغان ئىشىڭ؟
ئەشۇنداق ئوتمەكتە سېنىڭ يازۇ ـ قىشىڭ.
دېدى ئۇ «بۇ مۈردىلار ۋاقىتسىز كومۇلگەن
ئۇلارنىڭ كوپچىلىگى مېنىڭ دورامدىن ئولگەن،
قەبرىستانغا كەلسەم شۇڭا كوڭلۈم بولار يامان،
شۇلاردىن ئويىلىپ بېشىمغا ئورايمەن چاپان».
كىمكى پۇل ئۈچۈن بىرىنىڭ جېنىغا قىلسا قەست،
ئاخىرى شۇ تېۋىپتەك رەسۋا بولار، بەس!

شائىر پەقىر

بىر مەجلىستە ئولتاردى بايغا شائىر يانمۇ ـ يان،
شائىرنى كوردىكى باي ئۇستىدە ئەسكى چاپان.
دېدى غەزەپ بىلەن شائىرغا باي «ئەي ئەبگار،
ئېشەك بىلەن سېنىڭ ئاراڭدا قانچە پەرىق بار؟»
دېدى شائىر «مېنى پەس كورۇپ قېرىشساڭ ـ قېرىش،
ئېشەك بىلەن ئارامدا بار پەقەت بىر غېرىش».
بۇ سوزنىڭ پەمىگە يەتكەن نادان باي،
ئۇزۇر سوراپ شائىردىن دېدى ۋاي ـ ۋاي.
پەقىر شائىر قەلبىدىن چىققان ئوتلۇق سادا،
مەغرۇر نادان باينى كويدۇرۇپ قىلدى ئادا.

سۇلتان مۇھەممەت يۇسۇپىي.

ھەۋەسكار ئىجادىدىن

ۋەتەن

ئالتاغ ئۇستىدىن بېقىپ كۈن ـ تۈنى،
سېنىڭدىن كوزۇمنى ئۈزمەيمەن ۋەتەن.
نە قىلاي ئايرىدى تەغدىر ھوكۈمى،
يوقتۇر ھېچ ئىلاجىم بەرمەسكە مەن تەن.
ژۇرىسەممۇ سېنىڭدىن ژىراقتا تالاي،
كوڭلۇمدە سەن ھامان ياشاپ كېلىسەن.
ھەسرىتىم ئىچىمگە تۈرسىمۇ پاتماي،
ئۇيغۇرىستان ئامىن يادلاپ كېلىمەن.
يانارتاغ بۇركۈتى بولۇپ ھوسنىڭگە
ھەر مىنۇت كۈزىتىپ، كوزنى تىكمەن.
تەشۋىشتە لوبنۇرنىڭ ئەتە كۈنىگە
ھامان ئىچ ـ ئىچىمدىن پۇغان چېكىمەن.
ژۇرىگىم قېتىدا ئۈمۈت ئۇچقۇنلاپ،
بىر ئۇلۇق ھىس ـ تۇيغۇ تەۋرىتەر مېنى.
ئىلى ھەم تارىمدەك تۇرغان دولقۇنلاپ،
ئوغلۇڭمەن، يولۇڭدا پىدادۇر جېنى.

سادىق ئېلىيېۋ.

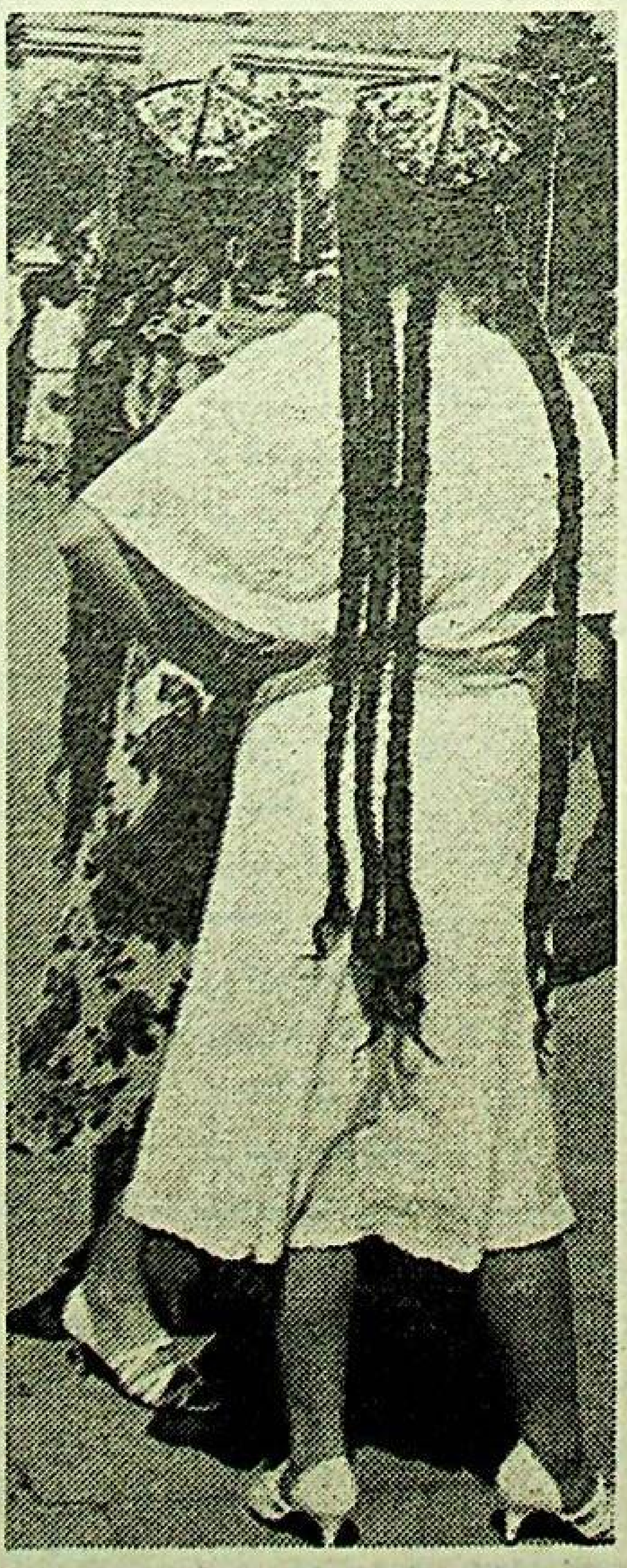

سېنىڭ سۈمبۈل چاچلىرىڭ...
پ. ئەخمەتنىڭ سۈرىتى.

ئىككى شېئىر

نەسىھەت

مەرت، كۈرەشچان ئەل پەرزەندى
بولاي دېسەڭ
ئېگىلمەستىن قەد كوتىرىپ تۇراي دېسەڭ،
ئوز دەردىڭنى ئوز تەختىڭدە
سوراي دېسەڭ،
دوستلار ئوخشاش تاجۇ ـ تەخت
قۇراي دېسەڭ،
مۇدھىش غەپلەت ئۇيقۇسىدىن
كوزۇڭنى ئاچ،
ئاچكۆز سۈلۈكلەرگە تەپرەت ئوتىنى چاچ.
ئۇيۇلتاشتەك بىر جان، بىر تەن
بولۇپ بىرلەش،
سادىر، غېنى روھى يولەر قىلساڭ كۈرەش.
ئەپراسىياپ، سۇلتان سۇتۇق مەدەتكارىڭ،
خۇجا نىياز ئەخمەتجانلار تەلەپكارىڭ.
ئەل ئوتىنى ژۈرىگىڭدىن سوۋۇتمىغىن
قۇتلۇق كۈرەش تارىخىڭنى ئۇنۇتمىغىن.
مانا شۇ چاغ ئەلگە سادىق، ئەلنى سويگەن،
جېنى پىدا ئەل ئىشقىدا يېنىپ كويگەن.
ئەلنىڭ جەسۇر، مەرت پەرزەندى
بولالايسەن،
ئەل ئىچىدە كوكرەك كېرىپ تۇرالايسەن.

بولالمايسەن

ۋۇجۇدۇڭنى ئەل مېھرىگە باغلىمىساڭ،
ژۈرىگىڭنى ئەل ئوتىدا داغلىمىساڭ،
ئوزەڭنى بىر ئەل چاكىرى چاغلىمىساڭ،
ئەلگە سادىق، ئەل پەرزەندى بولالمايسەن.
ئەل غېمىنى ئېلىڭ بىلەن تەڭ يېمىسەڭ،
ئەل بىلەن بىر دەردىم، بەختىم
دەپ بىلمىسەڭ،
ۋەتەن ئۈچۈن زەررە مىسقال كويۇنمىسەڭ،
ئەلگە سادىق، ئەل پەرزەندى بولالمايسەن.
ئالىم، شائىر ۋە يا بولساڭ ھېكىم لوقمان،
ئەل دەردىگە تاپالمىساڭ داۋا ـ دەرمان،
بولمىسا ئەل قەلبىدىكى ئىزگۈ ـ ئارمان،
ئەلگە سادىق، ئەل پەرزەندى بولالمايسەن.
ھوقۇق تۇتۇپ، ئېگەللىسەڭ ئالى مەنسەپ،
ياتلار سېنى مەدھىيلىسە «كوپ ياشا» دەپ،
ئامما سەندىن ئوز خەلقىڭگە بولمىسا ئىپ،
ئەلگە سادىق، ئەل پەرزەندى بولالمايسەن.

ماخمۇت ئەكرەم غويۇدى.

مۇئەللىپنىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن بۇ شېئىرلارنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ جەمغۇرمىسىغا ئەۋەتىلىدۇ.

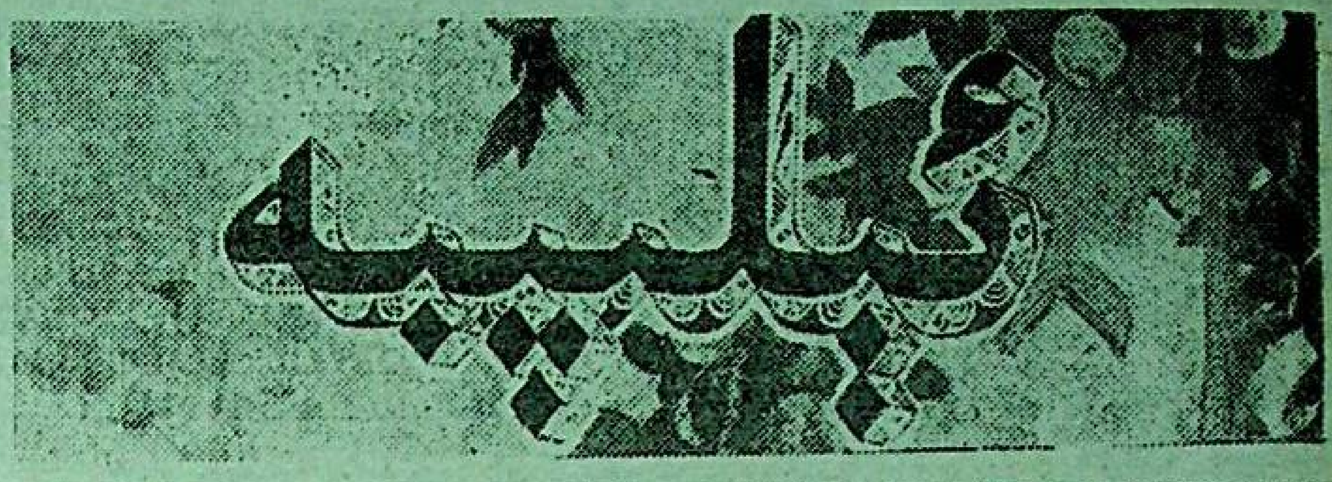

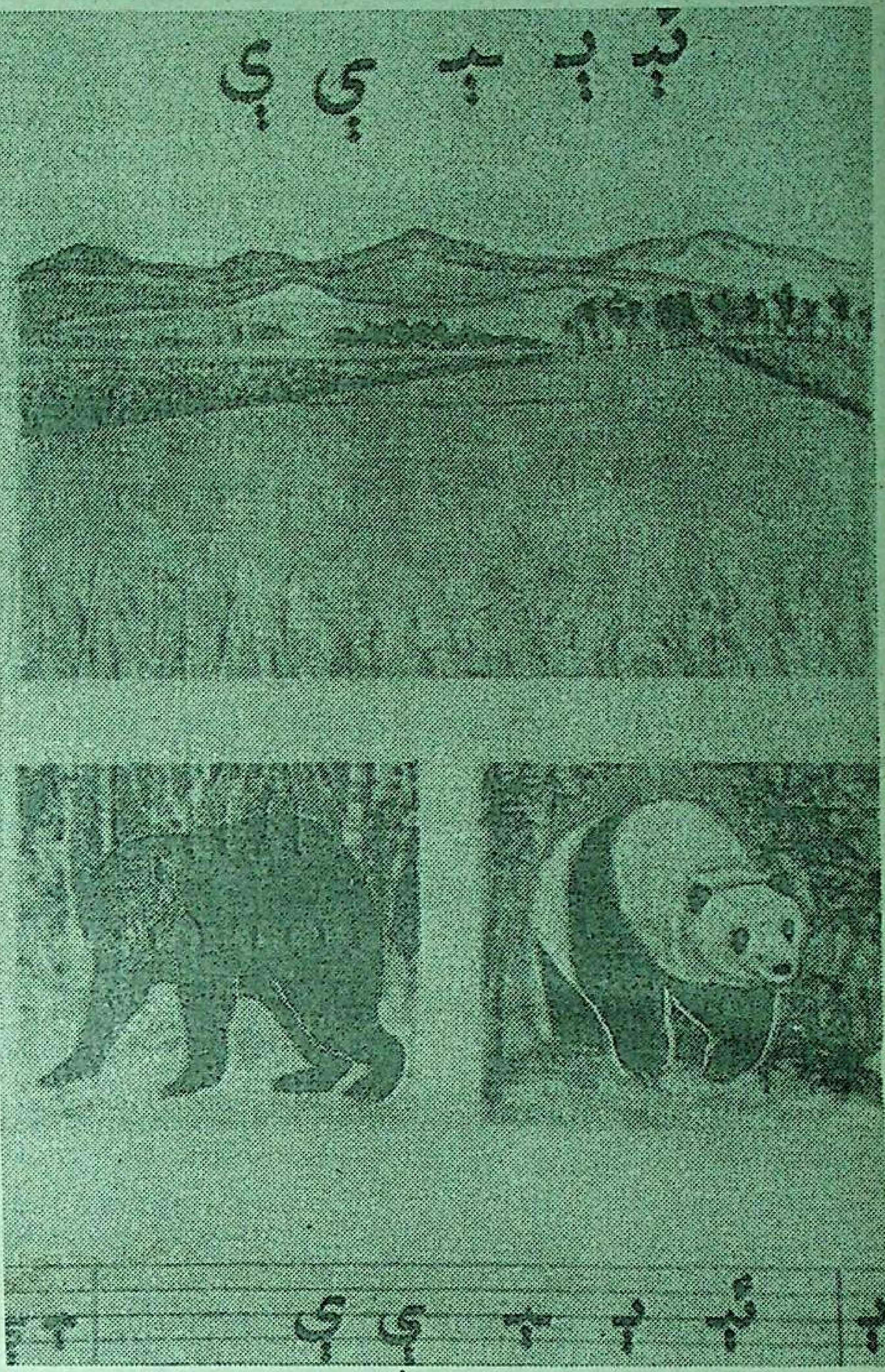

گېزىتىمىزنىڭ جان كۆيەرلىرى

ئابدۇجاپپار نىياز:

مەنئۇسى بايلىغىمىز

مەن «يېڭى ھايات» چىققان كۈندىن بۇيان ئۇنى ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن. ئارىدا ئۆتكەن 23 يىل مابەينىدا ئۇ مېنىڭ يېقىن مەسلىھەتچىم، سىرداشىمغا ئايلىنىپ كەتتى. موشۇ كۈندە ئۇنىڭ يولىغا قاراپ تەلمۈرىدىغان بولۇپ قالدىم. ئېنىقكى دېسىڭىز، ئۇنىڭ ھەر سانىدا بىر- ئىككى موھىم، قىزىقارلىق ماتېرىياللارنىڭ بولۇشى، ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى ئارىسىدا ئۇنىڭ ئابرويىنى ئاشۇرىۋەتتى. ئەڭلا بارمايلى، جامائەت ژىغىلغان سورۇنلاردا «يېڭى ھاياتقا» بېسىلغان بىر مۇھىم ماتېرىيالنىڭ گېپى بولىدۇ. ئىلاھىم گېزىتىمىزنىڭ ئەل ئىچىدە تاپقان موشۇ ئابرويىغا تىل تەگمىسۇن!

«يېڭى ھايات» يېڭى- يېڭى رۇبرىكىلارنى ئېچىپ، چوڭلارنىڭ تارىخ، جۇغراپىيە، دىنىي ئىسلامغا نىسبەتەن بىلىمىنى مۇكەممەللەشتۈرسە، پەرزەنتلىرىمىزنىڭ ساۋادىنى ئىچىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالماي، ئەسلى ئۇيغۇر يېزىمىنى، ئۇنىڭ ئېلىپبەسىنى ئۈگىتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ بەتلىرىدىكى تارىخىمىزنىڭ سىرلىق سەھىپىلىرىنىڭ دادىل ئېچىلىشى، بولۇپمۇ رەسمىي ۋە نارەسمىي تەشكىلاتلارغا تۇتقان خالىس مەۋقەسى كۆپچىلىك ئارىسىدا «يېڭى ھاياتنىڭ» ئابرويىنى يەنىمۇ ئاشۇرماقتا. ئۇنىڭ ئەل ئارىسىدا ئىززەت- ھۆرمەت تېپىشى ئاق كۆڭۈل ئادەمنى خۇراسەن قىلىدىغان ھال، ئەلۋەتتە. «يېڭى ھايات» ئۇ بىزنىڭ دەردىمىزنى دەيدىغان، ھالىمىزغا يېتىدىغان دادىل گېزىت. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ خەلق مىنبىرىگە ئايلىنىپ، ئۇيغۇرلار ئارىسىدا دىققەت- نەزەرگە ئېگە بولالىدى...

گېزىتىمىز بېشىغا ئىختىسادىي قىيىنچىلىق چۈشكەندە خەلقىمىز ئۇشمۇ- تۇشتىن ياردەمگە قول سۇندى. بۇ بىر گۇرۇھ شەخسلەرنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن ئەمەس، بەلكى خەلقىمىزنىڭ ئۆزلىكىدىن تەۋرىنىشى نەتىجىسىدە سادىر بولدى. خەلقلەر بەرگەن ئىئانىنىڭ ئاستىدا ۋەتەنپەرۋەرلىك، مىللىي ئويغىنىش، ئۆز كېلەچىكىگە ئۈمۈتۋارلىق بىلەن قاراشقا ئوخشاش خىسلەتلەر مۇجەسسەملەشكەن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ قارىقولدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلار ئۆز ئىختىيارى بىلەن 26700سوم ژىغىپ، «يېڭى ھايات» تەھرىراتىغا تاپشۇردى. بۇنىڭ بىلەن تېخى ئىش پۈتمىدى. گېزىتلىرىمىز مۇراجىتىگە ئەمەلىي جاۋاپ بېرىشكە تەييارمىز. سەۋۋىي گېزىتلىرىمىز مەنئۇيى بايلىغىمىزدۇر.

رەھمەتنامە

ئاق نىيەت، ئىزگۇ مەخسەت بىلەن قىلغان خالىسانە ياردەم، خەير- ئېھسان، ئىئانە ئۈچۈن تۆۋەندە ئىسمى شەرىپى ئاتالغان موھتەرەم قېرىنداشلىرىمىزغا چىن قەلبىمىزدىن تەشەككۈر ئىزھار قىلىمىز.

«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

«ئاخۇنبابايېۋ» كولخوزىدىن

نۇرمەھەممەت 200سوم

مەھەممەت كەرىم 200سوم

ھاجى 200سوم

ئالىمجان 200سوم

يارمەھەممەت 200سوم

تۇراخۇن 200سوم

سەمەت 150سوم

غېنى قادىر 300سوم

ئابدۇۋايىت 200سوم

جەمئىي 10000سوم.

ھەممىسى بولۇپ 27504سوم.

ئىئانىنى گېزىتىمىزنىڭ جان كۆيەرلىرى ئابلىزخان، ياسىنجان، سادىر، نۇرمۇھەممەتلەر ۋىققان. دىلشات ئابلىز تاپشۇردى.

قارغايلى يېزىسىدىن:

تاشبۇۋى تىمىرباييۋا 250سوم

تۇرسۇنبۇۋى نىزامدىنوۋا 250سوم

ئايشەم سادىقوۋا 100سوم

مەريەم ناسىروۋا 100سوم

ساھىبەم ئەلايېۋا 100سوم

ئۇمايخان ماناپوۋا 150سوم

زاۋەرەم خۇدايبەردى 150سوم

ھەجەربۇۋى جانباقىيېۋا 100سوم

سەنەم ئابلىزوۋا 100سوم

سەنەۋەر سۇلتانوۋا 100سوم

خالىدەم ئەلىيېۋا 100سوم

ماھنۇر ئەخمەتوۋا 100سوم

رېھانبۇۋى ئىسرائىلوۋا 100سوم

رازىيەم قاسىموۋا 50سوم

ماھنۇر رەخمەتۇللىنا 50سوم

گۈلىمرە سادىقوۋا 50سوم

تۇرانبۇۋى خۇدايبەردى 50سوم

تۇرسۇناي توختىيېۋا 50سوم

تۇرسۇناي ناسىر 50سوم

خاسىيەت خۇدايبەردىيېۋا 50سوم

مېھمانبۇۋى ساۋۇتوۋا 50سوم

پاتىگۈل تۇرسۇنوۋا 50سوم

زىرۋانەم خۇدايبەردى 50سوم

ئېلىسەم سابىتوۋا 50سوم

ھەدىيەم تىمىرباييۋا 50سوم

ئايشەم قاھاروۋا 50سوم

قۇندۇزئاي روزىيېۋا 50سوم

خالىدەم ئىسمائىلوۋا 50سوم

دىلئارام روزىيېۋا 50سوم

سالامەت ماھمۇتوۋا 50سوم

ئامىنەم سەيدۇللايېۋا 50سوم

شەرۋانەم مۇھەممەتوۋا 50سوم

ئاسىيەم ياقۇبوۋا 50سوم

پاتىگۈل ئىسمائىلوۋا 50سوم

جېمىلەم ئىسرائىلوۋا 50سوم

خالبۇۋى موھەممەتوۋا 50سوم

زەينەپ كارىدىنوۋا 50سوم

ھېلىمخان نىيازوۋا 50سوم

توختىخان ئەمنوۋا 30سوم

رېھانبۇۋى ئايسپوۋا 50سوم

توختىخان ئەلايېۋا 30سوم

ئادالەت ئابدۇلخەستوۋا 25سوم

گۈلسۇم ئىسرائىلوۋا 25سوم

ئامىنەم ئالىپوۋا 25سوم

گۈلنىسا ئىسمائىلوۋا 25سوم

سائادەت غوجامنىيازوۋا 25سوم

زەينەپخان يۇسۇپوۋا 25سوم

خالىدەم ماھمۇتوۋا 25سوم

خەلچەم مىرشانوۋا 25سوم

سەيدىگۈل سەيدۇللايېۋا 25سوم

پەرىدەم ماناپوۋا 25سوم

تۇرسۇنبۇۋى ئىسمائىلوۋا 25سوم

رىزۋانەم توختىمەمەت 25سوم

نەزىرەم نورۇزباقى 25سوم

تۇرسۇنبۇۋى نورۇزباقى 15سوم

جەننەتبۇۋى ئۇردۇنوۋا 15سوم

رېھىمەم غازىيېۋا 15سوم

* * *

ساتتار دولەتوۋ 200سوم

مۇھەممەت سابىروۋ 200سوم

جەمئىي 3380سوم.

ئىئانىنى يېزا ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى ئايشەم سادىقوۋا ۋە مۇئاۋىنى ساھىبەم ئەلايېۋالار تاپشۇردى.

ئاۋات يېزىسىدىن:

ئا. غېنەكوۋا 500سوم

تالغىر ناھيەسى «كولخوزچى» يېزىسىدىن:

ئاسىم غازايېۋ 150سوم

ھاكىم تۇرسۇنوۋ 700سوم

ئومەر روزىيېۋ 100سوم

ئۇرۇۇللام تۇردىمەمەتوۋ 100سوم

گۈلسۇماي تۇردىمەمەتوۋا 100سوم

تاشمەھەممەت تۇرسۇنوۋ 50سوم

سىدىقجان ئەكبەروۋ 100سوم

ئۆۋرايىم ئۇرامبېكوۋ 50سوم

ھاكىم غازىيېۋ 50سوم

مەخپىر ئەكبەروۋ 50سوم

جەمئىي 1450سوم.

ئىئانىنى ئابدۇخالىق ھەمرايېۋ تاپشۇردى.

ئازات يېزىسى ھەمرايېۋلار ئائىلىسىدىن:

مەھەممەتجان ھەمرايېۋ 100سوم

جەننەتبۇۋى ھەمرايېۋا 100سوم

تۇرۋانبۇۋى 100سوم

ئابدۇللا 100سوم

خېلچەبۇۋى 100سوم

ئەركىن 100سوم

بىدەربۇۋى 100سوم

مىنەۋەر 100سوم

گۈلئاغچا 100سوم

ئەخمەتجان 100سوم

خانئاغچا 100سوم

ساۋۇتجان 100سوم

گۈلنارە 100سوم

پەرھات 100سوم

گۈلبانۇم 100سوم

ن. خىزرۇللايېۋ 50سوم

جەمئىي 1500سوم.

ئىئانىنى ئابدۇمېجىت ھېيتوۋ تاپشۇردى.

بېشكېك شەھىرىدىن:

پەررۇخ ئابىتوۋ 1000سوم

چارىن يېزىسىدىن:

ئومەر نازمەتوۋ 200سوم

ھاجى ئىسقاقوۋ 200سوم

شىريازدان ئىسقاقوۋ 100سوم

بالىستجان قۇربانوۋ 100سوم

خالبۇۋى ھەمرايېۋا 50سوم

جەمئىي 650سوم.

ئىئانىنى مىدخەت ۋاسىلوۋ تاپشۇردى.

جەھان ئەللىرىدىن خەۋەرلەر
تاسس . ئى ئان

ئىتالىيەدە پارىخورلار قاماققا ئېلىنماقتا

مىلاندىن ئېلىنغان خەۋەرلەرگە قارىغاندا، پولىتسىيە مىلىق تولەشتىن باش تارتقانلىقىدا گۇمانلىنىۋاتقان 26 ئادەمنى قاماققا ئالغان.

بۇ قاماققا ئېلىشلار ئىتالىيەنىڭ پۇتكۇل مالىيە تارمىقىنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئۈچ ئەزاسىنىڭ ئىستېپاغا چىقىشىغا ئېلىپ كەلگەن جاڭجالنىڭ ئاقىۋىتى بولدى. ھازىرقى ۋاقىتتا ئولىغان سىياسىي ئەرباپلار، سودا ساناەت دائىرىلىرى ۋە ئەمەلدارلار پاش قىلىنغان پارىخورلۇق فاكتلىرى، جۈملىدىن، يېتەكچى سىياسىي پارتىيەلەرنىڭ ھېساپلىرىغا ئاخچا ئەۋەتكەنلىگى، مۇناسىۋىتى بىلەن تەرگەۋ ئاستىدا بولماقتا.

فرانسىس- پرېسس.

شاڭگاڭدا روسسىيە كونسۇلخانىسى ئېچىلىشى مۇمكىن

روسسىيە ئاسىيەدىكى برىتانىيەنىڭ ئاخىرقى مۇستەملىكىسى- شاڭگاڭنىڭ ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىغا بۇ يەردە ئۆز كونسۇلخانىسىنى ئېچىشقا رۇخسەت بېرىشكە ئىلتىماس قىلدى.

شاڭگاڭ ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ ۋەكىلى كونسۇلخانا موشۇ يىلىنىڭ ئوزىدە ئېچىلىشى مۇمكىن دەپ، خەۋەر قىلغان. روسسىيە برىتانىيەنىڭ بۇ مۇستەملىكىسىدىن كاپىتال قويۇلۇش مەبلىغىنىڭ جەلپ قىلىنىشىغا مەنپىيەتدار، مەلۇمكى، شاڭگاڭ 1997- يىلى خىتاينىڭ تەركىۋىگە كىرىدۇ.

فرانسىس- پرېسس.

مەخپىيەتلىك ئاشكارلانماقتا

گېرمانىيەدە چىقىدىغان «شتېرن» ژۇرنالى بىر خەۋەر باسقان، ئۇنىڭدا گېرمانىيە دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ سابىق رەھبەرلىرىنىڭ شۋېيتسارىيە بانكىلىرىدىكى سچېتلىرىدا 280 مىللىون دوللاردىن ئوشۇق ئاخچا ساقلىغانلىغى تەكىتلىنىدۇ.

گدج ھۆكۈمىتى سىياسىي ئەرباپلىرىنىڭ مالىيەۋىي ساختىپەزلىكلىرىنى تەرگەۋ قىلىۋاتقان بېرلىن كومىسسىيەسىنىڭ رەھبىرى ھازىرقى ۋاقىتتا كومىسسىيەنىڭ بۇ سچېتلارغا نىسبەتەن يول تېپىشقا ھەرىكەت قىلىۋاتقانلىغىنى خەۋەر قىلغان.

رېيتېر.

ئىران تاشقى ئىشلار مىنىستىرىنىڭ بىلدۈرۈشى

ئىراننىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ئەلى ئەكبەر ۋىلاياتى ئىران بىلەن سابىق ئسسج نى ئوتتۇرا ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى ئۆز ئارا پايدىلىق دەپ ئاتىدى. ئۇ يېقىندا بۇ يەردە سۆزگە چىقىپ «كېڭەش ئىتتىپاقى پارچىلانغاندىن كېيىنكى قىسقا مۇددەت ئىچىدە ئىراننىڭ نىيەتلىرىنىڭ سەمىمىي ئىكەنلىگىنى ھېس قىلغان» يېڭى مۇستەقىل ئوتتۇرا ئاسىيە دۆلەتلىرى بىلەن ئۆز مەملىكىتى ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىقنىڭ ئاھايىتى كەڭ ساھالىرىنى ئاتاپ كۆرسەتكەن.

ئۆز نۆۋىتىدە ئىران ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ترانسپورت مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى مۇھەممەت باخرامىي ئوتتۇرا ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرىگە قىلغان سەپىرىدىن قايتىپ كېلىپ، قازاقىستان، تۈركمەنىستان ۋە ئۆزبېكىستاننىڭ ترانسپورت ساھاسىدا ئىران بىلەن ھەمكارلىشىشقا نىسبەتەن ئالاھىدە مەنپىيەتدارلىق بىلدۈرگەنلىگنى تەكىتلىدى. ئىران ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ تۆمۈر يول تارمىقىغا قوشۇلۇش ئۇلار ئۈچۈن ئالاھىدە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولىدۇ، ئۈچ يىلدىن كېيىن مېشخېد (ئىران)- سېراخس- تېجەن (تۈركمەنىستان) تۆمۈر يول قۇرۇلۇشى ئاياقلاشقاندىن كېيىن بۇ نىيەت ئەمەلگە ئاشىدۇ. بۇ تۆمۈر يول تارمىقى، دەپ تەكىتلىدى مىنىستىرنىڭ ئورۇنباسارى م. باخرامىي، ئوتتۇرا ئاسىيە بىلەن ياۋروپا بازارلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىقنى 1300 كىلومېترغا «قىسقارتىشقا» ئىمكانىيەت بېرىدۇ.

م. باخرامىنىڭ ئۈچ جۇمھۇرىيەتنىڭ رەسمىي شەخسلىرى بىلەن ئۆتكۈزگەن مۇزاكىرىلىرى نەتىجىسىدە دەپ تەكىتلەيدۇ ئىران ئاگېنتلىغى، كۈچكە ئىگە كېلىشىملەر ئىسپاتلاندى ۋە يېڭى ئىككىتەرىپلىملىك كېلىشىملەر ئىمزالاندى. جۈملىدىن، ھازىرنىڭ ئوزىدىلا تېھران بىلەن ئاشگابات ئوتتۇرىسىدا ئەمەلىيەتتە بىر ھاۋا ئالاقىسى باشلاندى، مېشخېد- ئاشگابات ۋە تېھران- تاشكەنت يېڭى ھاۋا يوللىرىنى ئېچىش كۆزدە تۇتۇلماقتا.

(ئىتار- تاس).

خىتايدىكى پاجىئەلەر

ھەر كۈنى 400 خىتاي ئوزىنى- ئوزى ئولتۈرىۋالىدۇ. بۇ مەملىكەتتە يىلىغا ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن 140- 160 مىڭ ئادەم ئوزىنى- ئوزى ئولتۈرىدۇ. لېكىن خىتاينىڭ مىللىارد ئاھالىسى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئۇنىڭ پۇخرالىرىنىڭ ئوزىنى- ئوزى ئولتۈرىشكە ئىنتىلىشى ئاقش تىكىدىن ئۆقۇرى ئەمەس- ھەر يىلى 100 مىڭ ئاھالىغا تەخمىنەن ئوزىنى- ئوزى ئولتۈرىۋالغانلاردىن 12 سى توغرا كېلىدۇ.

لېكىن، تىببىي خادىملىرى بىلەن سوتسىولوگلىرىنىڭ تەشۋىشلىنىش بىلەن تەكىتلىشىگە قارىغاندا، ئاخىرقى يىللاردا مەملىكەتنى زامانىۋىيلاشتۇرۇش ۋە خىتايلارنىڭ ئۇنىڭغا باغلىق تۇرمۇش تەرزىدىكى ئوزگىرىشلەر بىلەن بۇ سەلبىي كۆرسەتكۈچ ئېشىشماي ئاشماقتا. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئالىملار ئوزىنى- ئوزى ئولتۈرۈش ستاتىستىكىسى ۋە ئۇنىڭ سەۋەپلىرىنى تەتقىق قىلىشتىكى مەخپىيەتلىك پەردىسىنى ئۆزۈل- كېسىل ئېلىپ تاشلاش، شۇنداقلا مەملىكەتتە كەسپىي پسىخولوگلار بىلەن تولۇقلانغان مەركەزلەر تارماقلىرىنى ئېچىش زۆرۈرىيىتىنى تەكىتلىمەكتە. تا ھازىرقى ۋاقىتقىچە پۈتكۈل خىتايدا بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئىلگىرى ئاكىندا ئېچىلغان پەقەت بىرلا مەركەز ئىشلەپ كەلدى.

* * *

بۇنىڭدىن 10 كۈن ئىلگىرى خىتاينىڭ ئاتشان شەھىرىدىكى ئۇنىۋېرسال ماگازىندا ئوت كېتىپ، 80 ئادەم تىرىك كۆيۈپ كەتكەن ۋە 53 ئادەم ھەر خىل دەرىجىدە كۆيگەن ۋە يارىدار بولغان. بۇ پاجىئەنىڭ سەۋەپلىرىنى تەكشۈرگەن ساقچى ئورۇنلىرىنىڭ ئېكسپېرتلىرى ئېلېكتر كەشەلىگۈچنىڭ بىپەرۋالىقى ئوت كېتىشكە سەۋەپ بولدى دەپ، خۇلاسە چىقارغان.

(ئىتار- تاس).

روزا تۇتۇۋاتقانلارغا ياردەم

زامان ئۆزگەرگىنى ئۈچۈن بىز ئۆزگەردۇقمۇ ياكى بىز ئوزگەرگەنلىگىمىز ئۈچۈن زەمىن ئوزگەردىمۇ، ئامما شۇئىنسى ئېنىقكى، بىيىل مۇبارەك رامىزان ئېيىدا روزا تۇتۇشنى خالىغۇچىلارنىڭ سانى خېلە كۆپەيگەنلىگى بايقالماقتا. بۇ پەقەت ئوزۇق- تولۈك قىممەتلىشىپ كەتكىنى ئۈچۈن ئەمەس، ئەكسىچە، ئادەملەردە ئىمان- ئېتىقاتنىڭ باھار مايىسىلىرى ئوخشاش يەنىمۇ بىخ ئۇرۇپ ئوسۇۋاتقانلىقىدىن، ئەلۋەتتە.

ئىنسان ئەدەپلىك، ئەخلاقلىق، مېھرى- ئاقىۋەتلىك، سەۋر- تاقەتلىك بولغاندىلا، بەختىيار ھايات كەچۈرۈشتىن بەھرىمەن بولالايدىغانلىغىنى تەپەككۇر قىلماقتا.

بىز توۋەندە مۇبارەك رامىزان ئېيى مۇناسىۋىتى بىلەن ناماز، ئېپتارلىق (شام) ۋە زولۇق (تاڭ) ۋاقىتلىرىنى كۆرسەتكۈچى رامىزان تەقۋىمىنى ئېتىۋارىڭىزلارغا ھاۋالە قىلىۋاتىمىز. رامىزان تەقۋىمى بويىچە ھېيت نامىزى 25- مارت پەيشەنبە كۈنى ئوقۇلىدۇ.

رامىزان تەقۋىمى

كىمكى ئاللاغا ئىشىنىپ ۋە ئۇنىڭدىن ساۋاپ ئۈمۈت قىلىپ رامىزان روزىسىنى تۇتسا، ئىلگىرىكى گۇناھلىرى كەچۈرۈلىدۇ. (ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلغان)

رامىزان	ھەپتە كۈنلىرى	مارت	تاڭ	كۈن چىقىش	پېشىن	ئەسىر	شام	خۇپتەن
1	سېيشەنبە	23	6-27	8-07	1-36	5-06	7-06	8-36
2	چارشەنبە	24	6-26	8-07	1-36	5-07	7-07	8-37
3	پەيشەنبە	25	6-24	8-04	1-36	5-08	7-08	8-38
4	جۈمە	26	6-23	8-03	1-35	5-09	7-09	8-39
5	شەنبە	27	6-22	8-02	1-35	5-10	7-10	8-40
6	يەكشەنبە	28	6-20	8-00	1-35	5-11	7-11	8-41
7	دۈشەنبە	1	6-19	7-59	1-35	5-12	7-12	8-42
8	سېيشەنبە	2	6-19	7-59	1-35	5-14	7-14	8-44
9	چارشەنبە	3	6-17	7-57	1-35	5-15	7-15	8-45
10	پەيشەنبە	4	6-15	7-55	1-35	5-17	7-17	8-47
11	جۈمە	5	6-12	7-52	1-34	5-19	7-19	8-49
12	شەنبە	6	6-10	7-50	1-34	5-20	7-20	8-51
13	يەكشەنبە	7	6-08	7-48	1-34	5-21	7-21	8-51
14	دۈشەنبە	8	6-06	7-46	1-34	5-22	7-22	8-52
15	سېيشەنبە	9	6-04	7-44	1-34	5-23	7-23	8-53

ئەي مۇئمىنلەر، تەقۋادار كىشىلەردىن بولۇشىڭىز ئۈچۈن سىزلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە پەرز قىلىنغاندەك، سىزلەرگىمۇ سانالغان كۈنلەردە روزا تۇتۇش پەرز قىلىندى. (قۇرئان، بەقەرە سۈرىسى، 183- ئايەت)

رامىزان	ھەپتە كۈنلىرى	مارت	تاڭ	كۈن چىقىش	پېشىن	ئەسىر	شام	خۇپتەن
16	چارشەنبە	10	6-03	7-43	1-33	5-24	7-24	8-54
17	پەيشەنبە	11	6-01	7-41	1-33	5-26	7-26	8-56
18	جۈمە	12	6-00	7-40	1-33	5-27	7-27	8-57
19	شەنبە	13	5-59	7-39	1-32	5-28	7-28	8-58
20	يەكشەنبە	14	5-58	7-38	1-32	5-30	7-30	9-00
21	دۈشەنبە	15	5-56	7-36	1-31	5-31	7-31	9-01
22	سېيشەنبە	16	5-54	7-34	1-31	5-32	7-32	9-02
23	چارشەنبە	17	5-53	7-33	1-31	5-33	7-33	9-03
24	پەيشەنبە	18	5-51	7-31	1-31	5-34	7-34	9-04
25	جۈمە	19	5-49	7-29	1-31	5-35	7-35	9-05
26	شەنبە	20	5-48	7-28	1-31	5-36	7-36	9-06
27	يەكشەنبە	21	5-46	7-26	1-30	5-37	7-37	9-07
28	دۈشەنبە	22	5-44	7-24	1-30	5-38	7-38	9-08
29	سېيشەنبە	23	5-42	7-22	1-29	5-39	7-39	9-09
30	چارشەنبە	24	5-40	7-20	1-29	5-40	7-40	9-10

ئېلان

ئالمۇتا پاختا رەختلىرى كومبىناتى مەدەنىيەت سارىيىدا 4- 5- مارت كۈنلىرى كەچ سائات 19 دىن 30 مىنۇت ئوتكىلىدۇ.

«تەبەسسۇم» كېچىسى بولىدۇ

«سابا» ستۇدىيەسى ئۇيۇشتۇرغان، خەلق قىزىقچىسى سەيجەر باراتوۋنىڭ ئىشتىراكى بىلەن 8- مارت خەلق ئارا ئاياللار كۈنىگە بېغىشلانغان بۇ ھەزىل- ئويۇن كېچىسىدە:

- مىنىئاتيۇرىلار
- ئورىگىنال ژانرلار پروگراممىسى
- «رىۋايەت»، «راۋان» ئانسامبىللىرى
- سۇلتان مەمەتوۋ، يارمۇھەممەت كاللاشىيېۋ ۋە باشقىلار قاتنىشىدۇ.

سپونسور- ئىسلام ئەمەلىي ھەمكارلىقى فوندى- «ئەمەل».

«تەبەسسۇم» پروگراممىسى تېلېۋىدىنىيىگە چۈشۈرۈلىدۇ. بېلەتلار مەدەنىيەت سارىيىنىڭ كاسسىسىدا 1- مارتتىن باشلاپ سائات 15 تىن 19 گىچە سېتىلىدۇ.

ئادرېسى: پراۋدا- شالەپىن كوچىلىرىنىڭ دوغمۇشى. ئاۋتوبۇسلار 35، 91، 63، 31. ترامۋايلار 1، 5.

ئالمۇتا شەھىرى دروۋبا مەھەللىسىنىڭ جامائىتى يۇرت مۇتىۋەرى

ئابلىز ئىمامنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە ۋە ئۇرۇق- تۇققان، قومى- قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

مۇھەررىر ئۈچۈن ئا. ئۇتلۇق

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044 ئېپەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8- قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر يادىكار سابىتى.

تېلېفونلار: مۇھەررىر- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ- 50-86-33، سىياسىي- ئىجتىمائىي بۆلۈم 81-86-33، ئەدەبىيات بۆلۈمى- 27-86-33، «زىيارەت» تىجارەت بۆلۈمى- 06-86-33.

زاكاز (3619) تىراژ 6000

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, регистрационное свидетельство № 486. Выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дауір», Алма-Ата, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مۇقىمىسى تەھرىراتىمىزنىڭ مۇقىمىسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60